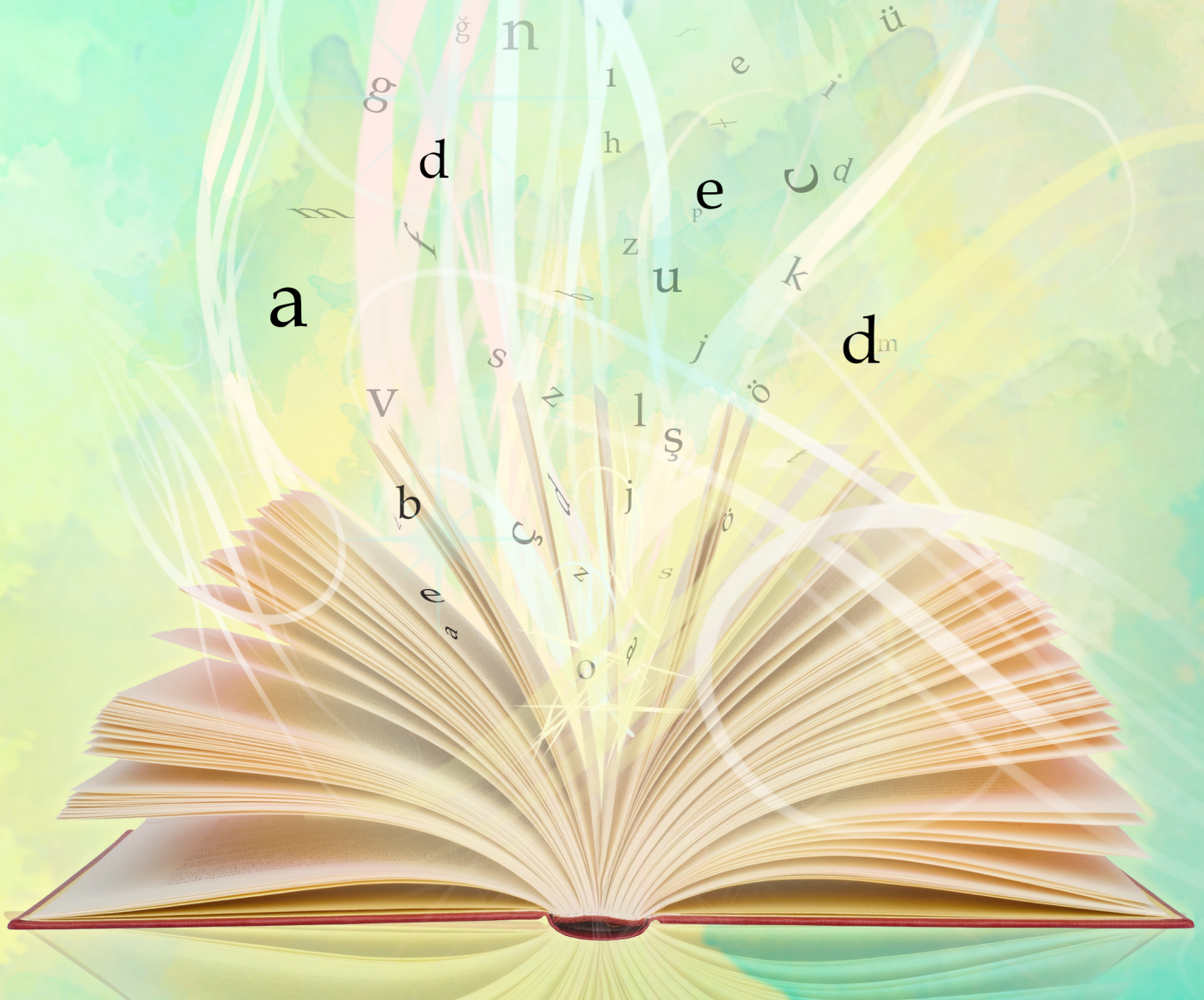

2017

e-ISSN: 2618-6349

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Academic Journal of Language and Literature

Cilt/Volume:3

Sayı/Issue:1

Nisan 2019

06

EDİTÖR KURULU / EDITORS

Prof. Dr. Oktay Selim KARACA

oktay.karaca@bilecik.edu.tr

Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR

adeddergi@gmail.com

Doç. Dr. Hacı İbrahim DEMİRKAZIK

ibrahimdemirkazik@hotmail.com

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSISTANTS EDITOR

Arş. Gör. Dr. İsmail KEKEÇ

kekec@outlook.com

Arş. Gör. Bilal GÜZEL

bilalguzel87@gmail.com

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Gökhan TUNÇ

Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet YASTI

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL

Gazi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Halit BİLTEKİN

Anadolu Üniversitesi

İNGİLİZCE REDAKSİYON / REDACTION

Öğr. Gör. Özgür ÇELİK

Balıkesir Üniversitesi

DANIŐMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ
Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ferruh AĞCA
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK
Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nezahat ÖZCAN
Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Talip YILDIRIM
Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Adem KOÇ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Edith Gülçin AMBROS
Viyana Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih SAKALLI
Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ozan YILMAZ
Sakarya Üniversitesi

HAKEMLER/REFREES
(Cilt/Volume: 3 - Sayı/Issue: 1, Nisan 2019)

Prof. Dr. Ali YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Atabey KILIÇ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ayfer YILMAZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Cafer MUM	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Halil ÇELTİK	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim TAŞ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup KARASOY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Edith G. AMBROS	Viyana Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah AYDIN	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih SAKALLI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Habibe YAZICI ERSOY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Neslihan KOÇ KESKİN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Osman ÜNLÜ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali PULAT	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ÖZTÜRK	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin AYÇİÇEK	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem GÜZEL	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan ULUDAĞ	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halit BİLTEKİN	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZDİL	Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kadri Hüsnü YILMAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orhan KILIÇARSLAN	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuba ONAT ÇAKIROĞLU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeliha ÖZTÜRK	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şeref Nur ATİK	Avrasya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hayrunnisa TO PÇU

Hacettepe Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Tayfun HAYKIR

Gazi Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Ayşe ÇAMKARA ERGİNER

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Mustafa DUMAN

Uşak Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Reyhan Gökben SALUK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

İNDEKSLER

Dergimizin Tarandığı İndeksler

İÇİNDEKİLER/CONTENTS
(Cilt/Volume: 3 - Sayı/Issue: 1, Nisan 2019)

	Sayfa
DERGİ KÜNYESİ	I-IV
<hr/>	
MAKALELER	
<hr/>	
İsrafil BABACAN <i>Sergüzeştâmeden Hatırate Geçiş Eseri: Mihnet-Keşân</i>	1-13
<hr/>	
Dinçer APAYDIN, <i>Erken Cumhuriyet Döneminde Macerası Kısa Süren Edebiyat Dergileri</i>	14-30
<hr/>	
Gamze AYDIN <i>Sâlim Tezkiresi Işığında Tezkire Terminolojisinde Orijinallik</i>	31-46
<hr/>	
Tolga BAYINDIR <i>Mehmed (Şair) Eşref'in Şiirlerinde Melâmilik Anlayışının İz Düşümleri</i>	47-54
<hr/>	
Nursel ŞIKŞIK <i>Nehcü'l-Ferâdis'te Hâl Eki Bağlamında +Din Şeklinin Kullanımı</i>	55-62
<hr/>	
Sedanur DİNÇER ARSLAN <i>Nev'î Divanı'nda Soyut-Somut İlişkisi</i>	63-74
<hr/>	
Yahya YÜKSEL <i>Divan Şiirinde Para Birimlerinin Gerçek Anlamı Dışında Kullanımı</i>	75-95
<hr/>	
Hilal GÜNDÜZ BALOĞLU <i>Ayşegül Çelik'in "Haziran Dilekleri" Hikâyesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi</i>	96-103
<hr/>	
Mehmet Akif YALÇINKAYA <i>16. Yüzyıla Ait Mensur Bir Nasihatnâme: Za'îfi'nin Kitâb-ı Sabru'l-Mesâyib'i</i>	104-119
<hr/>	
Büşra UZUNOĞLU <i>Karaşar Bölgesi Alevi ve Bektaşilerinde Ölüm Üzerine Yakılan Ağıtlar</i>	120-131
<hr/>	
Şerefnur ATİK <i>Bir Hastalığın ve Yazardan Gelen Diğer Otobiyografik Yansımaların Eserde İzlerini Aramak: Kurmacada Gerçeğin Payı</i>	132-138
<hr/>	

Büşra KARASU <i>Feleğe İsyân - Kadere Rıza: Amasyalı Münîri'nin Mersiyesinde Felek ve Feleğe Dair Söylem Biçimleri</i>	139-146
Atiye Buket KARAYİĞİT <i>Şeyh Murtaza Sükûtî Baba Divanı ve Nüshaları</i>	147-154
Zeynep BUÇUKCU <i>Nev'înin Tercüme-i Münşeat-ı Hâce-i Cihân'ı</i>	155-160
İlyas KAYAOKAY <i>Ziver Paşa-zâde Yusuf Bahâeddin'in Torunu İçin Yazdığı Mensur Bir Mersiye: Sünûsî-i Asgar</i>	161-170
İsmail Hakkı AKSOYAK <i>Gelibolulu Mustafa Âli: Fursatname</i>	171-220

Sergüzeştâmeden Hatıratâ Geçiş Eseri: Mihnet-Keşân

Serguzestname, A Transition Work from Adventure Book to Memoirs

İsrafil BABACAN*

*Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

e-mail : ibabacan76@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.541380>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author
İsrafil Babacan, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Ankara / Turkey

ORCID : 0000-0002-5613-3940

Geliş Tarihi / Received : 18.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 11.04.2019

Atıf / Citation
BABACAN, İsrafil (2019). Sergüzeştâmeden
Hatıratâ Geçiş Eseri: Mihnet-Keşân. *Akademik
Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (1), 1-13.
DOI: 10.34083/akaded.541380

Öz

Klasik Türk Edebiyatı'nda gerçekçi anlatıma sahip hatıra esaslı türlere ve anlatım biçimlerine çok sık rastlanmadığı bir gerçektir. Aslında bütün Doğu ve İslam edebiyatlarında durum bundan farkıdır. Söz konusu yoksunluğun İslam kültüründeki temel nedeni, birey ile bireye ait dünyevi rabitaların dile getirilmesinin din ve tasavvufça hoş karşılanmamasıdır. Ayrıca yüzyıllarca eleştiriyi kapalı siyasal ve sosyal yapı içinde yaşamak da önemli bir etkidir. Fakat modern manada olmasa da tezkireler, geleneksel tarih, vekâynâme, gazavatnâme, seyahatnâme ve benzeri türden eserlerde, dağınmış ama önemli anılara rastlamak mümkündür.

Klasik Türk şiirinde geleneksel türlere nispetle daha gerçekçi anlatıma sahip sergüzeştâmeler, genellikle mesnevi nazım şekliyle manzum kaleme alınan edebî ürünlerdir. XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar kesintisiz biçimde vücuda getirilen bu türden eserlerde, göreceli bir realizm ön plandadır. Ancak bu durum, XIX. asır edebiyatımızda Batılılaşma ile birlikte ortaya çıkan pozitivist gerçekçilikle mukayese edilemez.

Bununla birlikte, XIX. yüzyılın başında siyasî nedenlerle İstanbul'dan Keşân'a sürülen Keçecizâde İzzet Molla'nın (ö. 1829) yaklaşık bir yıl süren sürgün hayatı sırasında, 1823-1824 yılları arasında kaleme aldığı Mihnet-Keşân adlı mesnevisi, dikkat çekici bazı yenilikler içerir. Eserde şekil açısından geleneksel mesnevilerde görülmeyen çeşitli niteliklerle birlikte, gerçekçi tasvirler, kronolojik olay örgüleri, realist zaman-mekân-şahıs dizini, modern hikâyeleri andıran dönüşlülük ve psikolojik tahlilden hareketle oluşturulan anlatım tarzı, onu aynı dönemde kaleme alınan mesnevilerden tür ve şekil açısından farklı kılar.

Bu farklılıklar, Mihnet-Keşân'ı, edebiyatımızda hatırat türünün öncüsü sayılabilecek bir niteliğe taşımıştır. Biz çalışmamızda Mihnet-Keşân'ı, bir yönüyle klasik mesnevi olması açısından Divan şiiri araştırmaları yöntemleriyle ve başka bir bakışla modern hatırat nitelikleri taşıması dolayısıyla yeni metotlarla inceleyeceğiz. İnceleme sonunda, söz konusu eserin, modern hatırat türünün edebiyatımızda ortaya çıkışına nasıl öncülük ettiğini açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Sergüzeştâme, Hatırat, Mesnevi, Seyahatname, Klasik Türk Edebiyatı

Abstract

It is the fact that memorial-based type and narrative forms with realistic narration are rarely seen in Classical Turkish Literature. This situation is not different in all East and Islamic literature actually. We believe that the fundamental reason for the poverty in Islamic culture is that the expression of the individual and individual worldly relations is not tolerated in religion and mysticism. In addition, living in a closed political and social structure against criticism for centuries is also an important influence. However, it is possible to find scattered but important memories in the works of poet histories, traditional histories, chronicles, holy war books, travel books and so on.

The adventure books which have more realistic narrative than traditional forms are generally written in the form of mesnevi verses in Classical Turkish Poetry. A relative realism is in the forefront at that kind of works, which is written in a continuous way from XV th to XIX th century. This situation, can not be compared with the positivist realism that emerges with westernization in our literature in XIXth century.

However, there is some remarkable novations in Mihnet-Keşân, written at the period of 1823-1824, by Keçecizade İzzet Molla (d. 1829), who had been expelled during his lifetime of exile for about a year from Istanbul to Keşân for political reasons at the beginning of the nineteenth century. It makes differences in terms of realistic pictures, cranial event patterns, realistic time-space-person sequences, transformations resembling modern stories, psychological analyzes, and narrative styles created from facts, the various styles of art that are not seen in the traditional mesnevis in terms of shape,

The most important of these differences are the qualities that make Mihnet-Keşân, is characteristics that can be considered as the pioneer of the memoirs in our literature, as seen in our work. In our study, we will study on Mihnet-Keşân with methods of Divan poetry research that determines the characteristics distinguishing from the classical mesnevi style, as well as new methods that reveal that it is a modern memoir. At the end of this review, we believe that this work will reveal clearly how the modern memoirist leaped in our literature.

KeyWords: Adventure Book, Memoir, Mesnevi, Travel Book, Classical Turkish

Giriş

XIX. yüzyıl, edebiyatımızda pek çok değişim ve dönüşümün yaşandığı bir asırdır. Bu sırada zihniyet ve estetik değişimine bağlı tedricî gelişen yenilikler, şiir ve edebiyat üzerinde hemen baskın hale gelmez. Her türlü değişim ve dönüşüm, eski anlayışla birlikte, onunla iç içe, bazen uyumlu bazen uyumsuz biçimde ortaya çıkar.

Bilhassa şiirdeki değişim ve dönüşüm, sosyal hayat ve insan psikolojisine divanlarda yer alan geleneksel şiirlere nispetle açık olan mesnevîlerde daha belirgindir. Zaten XIX. asırda, “her ne kadar eski dönemlerde olduğu gibi çeşitli konularda mesnevîler nazmedilmiş olsa da, toplum hayatında Batı tesirinin hissedilmesine bağlı olarak realist konular itibar görerek mesnevîler gittikçe kısalmış” (Kartal 2013: 366) ve konu bakımından çeşitlenmiştir.

Bizim incelememizin konusu, Keçecizâde İzzet Molla'nın (ö. 1829) 1823 tarihinde başlayan bir yıllık Keşân sürgününün meyvesi olan Mihnet-Keşân'ın, mesnevî tarihinde realist anlatısı sayesinde çoklu tür özellikleri bakımından ön plana çıkmıştır. Daha önce, onun çeşitlilik gösteren tür özellikleri hakkında farklı değerlendirmelerin yapıldığı vakidir.

Bazen Eski Türk edebiyatında bir nüve ya da tema halinde beliren kimi edebî nitelikler, Yeni Türk Edebiyatı'nda sonraları bağımsız hale gelebilir. Bu düşünce ile hatırat türüne bakış, bizi kaçınılmaz bir şekilde Mihnet-Keşân ile yüz yüze getirmiştir.

I. Mihnet-Keşân'ın Şekil Özellikleri, Önemi ve Edebî Türünü Belirleme Sorunu

Mihnet-Keşân, yerli-yabancı hemen her edebiyat tarihçisinin ve araştırmacısının dikkatini çekerek çok yönlü değerlendirmelere tabi olmuş bir mesnevîdir. Bu yüzden devrinde ve sonrasında çok okunduğu açıktır. Çok okunmasının başlıca nedenleri, “konusunu gerçek hayattan alarak XIX. asır taşra hayatına ışık tutması, farklı hikâye etme tekniklerinden yararlanması, hepsinden de önemlisi mizahî anlatımının ağırlık taşıması” (Gökalp 2006: 28-29) şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca devrinin sosyo-kültürel hayatına ışık tutarak edebiyata günlük hayatın yansıtılmasının revaç bulduğu bir dönemde kaleme alınması, dikkatleri bu eser üzerine yoğunlaştırmıştır.

Asında Mihnet-Keşân, umumî anlamda şekil bakımından, Divan edebiyatındaki geleneksel mesnevîlerden önemli bir farklılık göstermez. Eserin ana metni, edebiyatımızda “Şehnâme” kalıbı diye bilinen “fa'ülün fa'ülün fa'ülün fa'ül” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Bu kalıp edebiyatımızdaki pek çok klasik mesnevîde kullanılmıştır. Bununla birlikte Mihnet-Keşân'ın farklı yerlerinde, birisi rübaî kalıbı olmak üzere, dokuz farklı vezne yer verilmiştir. Eser, temelde mesnevî nazım şekliyle yazılmasına rağmen içinde türlü sayılarda gazel, kıt'a, kasîde, rübaî ve tahmis de yer alır. Ayrıca geleneksel mesnevî yapısında yer alan giriş, konunun işlendiği kısım ve bitiş bölümlerini içermesi bakımından da Divan şiirinin ruhuyla uyumlu olduğu görülür (Özyıldırım 2002: 58-59 ve 66). Besmele, münâcât, na't ve devrin sultanına övgü gibi kalıplaşmış giriş hususiyetlerini de içerir. Gelenekte olduğu gibi asıl bölüm, “Âgâz-ı Destân ve Şikâyet ez-Cihân” başlığıyla başlar (Korkmaz 1998: 61). Ayrıca eserdeki alt başlıklar, yine klasik mesnevîlerde olduğu gibi Farsça başlıklardır.

Daha sonra ayrıntısıyla bahsedeceğimiz üzere Mihnet-Keşân'ı geleneksel mesnevîlerden ayıran “bireysel bakış açısı” ve “edebî tasvir” yönü, mesnevî geleneğimizde görülmeyen bir nitelik değildir. Örneğin Tâcî-zâde Cafer Çelebi'nin, XV. yüzyılda sergüzeştname türünde mesnevî nazım şekliyle kaleme aldığı *Heves-nâme*'sinde, daha sonra Mihnet-Keşân'da rastlanacak bireysel bakış açısıyla zaman ve mekâna şahitlik eden edebî tasvir oldukça canlıdır (bakınız: Sungur 2006). Ancak bu tür örnekler XIX. asırdan evvel sık rastlanmadığından İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'da, söz konusu niteliği edebiyatımızda sistemleştiren ilk mesnevî şairi olduğunu söyleyebiliriz.

Mihnet-Keşân'ın özgünlüğü, yazılış maksadı ve içeriği hakkında da türlü değerlendirmeler yapılmıştır. Onu, İzzet Molla'nın "Keşân sürgününün ayrıntılı hikâyesi" diye vasıflandıran Gibb'e göre Mihnet-Keşân'da her şey ayrıntılı bir şekilde tasvir edilir. "Şairin İstanbul'da tutuklanması hâdisesi, cebrî seyahatinde ara verdiği bütün safhalar, muhafızlar ve maiyetindekilerle sohbetleri, şehir halkının kendisine anlattığı hikâyeler, hatta yaysız arabasında sarsıntılar içinde giderken kendisini kaptırdığı hayalleri ve gündüz düşleri de bu anlatı içinde yerini alır" (Gibb 1999: 475). Eserin ikinci bölümü ise şairin yaşadığı bir aşk hikâyesinin geniş tasvirinden ibarettir. Kısacası Mihnet-Keşân'da, "yalnız çekilen sıkıntılar değil, mutluluklar, hayranlıklar, aşklar, anlık ve günlük değişen duygular, görülen yerleşim birimleri, kurulan hayaller, duyulan vakalar, yazılan gazel mektup ve manzumeler, alınan mektuplar, ziyaret için gelen dostlar, İstanbul'dan gelen haberler gibi hayatın pek çok yüzü, bazen tasvirî, bazen hisli, bazen de ironik bir üslupla anlatılır" (Coşkun 2007: 335). Görüldüğü üzere eserde, hem klâsik edebiyatın anlatı türlerine ilgi duyan geleneksel okuyucu için, hem de yüzünü Batıya dönen ve oradan gelen hikâye ve roman gibi türlere ilgi duyan modern okuyucu için fazlasıyla malzeme mevcuttur. Dolayısıyla Mihnet-Keşân, sosyo-kültürel, tarihî ve psikolojik açıdan, devrinin benzersiz bir kaynağıdır.

Mihnet-Keşân'ın yukarıda zikredilen zengin ve çeşitlilik gösteren muhtevasına rağmen Tanpınar onu, "eskilere hemen hemen bir şey ilave etmemek"le itham eder. Bununla beraber, "hepsi birden ve Molla'nın sergüzeştî etrafında toplanınca, biraz zorla dahi olsa, yaşanan hayata açılmış bir pencere tesirini yaptıkları da inkâr edilemez" (Tanpınar 1997: 92). Tanpınar'ın bu yargısının ihtiyatla karşılanması kanaatindeyiz. Çünkü Tanpınar, İzzet Molla'da olması gerekenden fazla bir beklenti içindedir. İzzet Molla yaşadığı dönemde, Tanpınar'ın beklediği derecede Batılılaşmış, hemen neredeyse "modern hikâye" şekline bürünmüş bir eser ortaya koyamazdı. Çünkü ne o devirdeki edebî ortam, ne Molla'nın aldığı eğitim ve ne de eserde kullanılan geleneksel mesnevî usulleri buna izin verirdi. O yalnızca mizacının ve geniş ufkunun kendisine sunduğu imkânlarla ve biraz da mizahî karakterinin yol göstermesi neticesinde, adeta "el yordamıyla" yenilikler peşinde koşmuştur.

Mihnet Keşân'ı, getirdiği yenilikler ve garplılaştıran edebiyatımız açısından değerlendiren bir çalışmaya göre İzzet Molla, "alışılmış mesnevî geleneğinin sınırlarını ferdi intibâ, serzeniş ve teessüflerin ifadesiyle bir hayli zorlamıştır. Türk edebiyatına -Batı roman türü gelmeden önce- insan psikolojisine kesin ve net bir tavırla ilk yaklaşımın Molla'nın eserinde görüldüğünü söylemek pek hatalı olmayacaktır" (Korkmaz 1988: 25). Bu bakış açısı, yukarıda da değindiğimiz gibi, İzzet Molla'nın, "çok da planlanmadan", daha sonra edebiyatımızda ortaya çıkacak şuurlu batılılaşmaya kapı araladığını göstermektedir.

Başka bir çalışmada Mihnet-Keşân, "yenileşme sorunsalının varlık gösterdiği ilk örneklerden biri" diye vafedilir. Buna göre eser, "bağlı bulunduğu edebî gelenek içinde bireyselleşmenin ön plana çıktığı ilk örnek olması bakımından önemli olduğu kadar geleneksel kalıpların dışına çıkan modern özellikleri dolayısıyla da dikkate değerdir". Dolayısıyla "bireyin ve gerçeklik algısının farklı bir boyutta ele alındığı bir metin olarak son derece önemlidir" (Tüzin 2008: 8). Zaten genel anlamda Mihnet-Keşân'ı klâsik mesnevîlerden ayıran nitelik de budur. Bireysel algı ve psikoloji açısından eseri farklı kılan nitelik bu noktada ortaya çıkar. Ancak burada araştırmacının söz konusu tespiti kadar önemli olan nokta, İzzet Molla'nın "mücbir sebeplerle" bireyin gerçeklik algısına yönelmesidir. Çünkü o, kendince "hiç hak etmediği bir sürgüne" ve bir arada yaşamayı hiç düşünmediği "sıradan insanların" ilgisine mazhar olması suretiyle bireysel/psikolojik anlatıya sarılmıştır.

Cumhuriyet sonrası yapılan akademik çalışmalarda eserin hikâye etme tarzı, gerçekçiliği, tasvir gücü ve bireyselliği yanında en fazla tartışılan yönü, hangi edebî tür içinde değerlendirileceğidir.

Mihnet-Keşân'ın edebî türü hakkında yaygın kanaat, onun bir “sergüzeşt-nâme olduğu düşüncesidir. Ancak, içindeki muhteva ve şekil zenginliği, türü hakkında çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Bilindiği gibi, “Farsça ser (baş)ile gūzešten (geçmek) filinden oluşan ser-gūzešt kelimesi, bir kişinin başından geçen olay, hikâye, çekilen çile, macera demektir. Bunun yine Farsça nâme (mektup, risale) ile birleşmesinden meydana gelen sergūzešt-nâme terimi, kişilerin başlarından geçen olayları ve bu olaylarla ilgili duygu ve düşüncelerini doğrudan ya da kurmaca unsurlarla zenginleştirerek kendi ağızlarından anlattıkları eserlerin ortak adıdır” (Tavukçu 2009: 559). Aslında Mihnet-Keşân'ın giriş kısmında yer alan şu beyitte şair, onu açık bir şekilde “sergüzešt” olarak nitelendirmektedir¹:

Benim ile derd ortağıdır kalem
N'ola **ser-gūzešt**im ederse rakam (by. 105)

Başka bir yerde şair, “hasbihâl” tabirini gerçek anlamında mı yoksa terimsel manada mı kullandığı belirgin olmayacak biçimde zikretmek suretiyle kafa karışıklığına yol açar:

Yaraşmaz degilşâ 'irekîl ü kâl
Bu oldu hemânbâ'is-i **hasb-i hâl** (by. 163)

Fakat bu durum sergüzešt-nâmeler için olağan karşılanmalıdır. Çünkü bazı edebî türlere ait örneklerin sergüzešt-nâmelerde yer alması veya o türle konuyu işleyiş üslubunun benzeşmesi bir karışıklık nedenidir. Klasik Türk Edebiyatı'nda, hem bir üslubu hem de edebî bir türü karşılayan hasbihaller, sergüzešt-nâmelere en yakın metinlerdir. Hasbihallerde şairler, “kurmaca hikâyelerden yararlanarak kendi duygu ve düşüncelerini dile getirirler” (Tavukçu 2009: 559). Bahsedilen bu yapının, Mihnet-Keşân'da yer yer belirginleştiği hemen göze çarpmaktadır.

Mihnet-Keşân üzerine geniş bir tahlil çalışması yapan Korkmaz, mesnevî yapısıyla kurulan onu sergüzešt-nâmelere yakın görür. Fakat İzzet Molla'da, olayları birbirine bağlayan güçlü bir merak duygusu olmadığını belirtir. Ayrıca eserin mekân tasvirlerinde, şehrengizleri ve seyahatnameleri hatırlatan tecrübe kaynaklı nitelikler olduğunu da ekler (Korkmaz 1988: 63). Zira İzzet Molla, “kimi zaman en hayalperest şairleri ve en melankolik âşıkları dahi kıskandıracak beyitlere yer verse de metin boyunca tam bir realisttir” (Ceylan, Yılmaz 2007: XLII).Mihnet-Keşân'ın türü üzerindeki bu tartışmalar, son 20-30 yılı kapsar. Aslında Cumhuriyetin ilk dönemlerinde eser üzerine yapılan araştırmalarda onun sergüzešt-nâme olduğu hakkında hemen hemen ittifak vardır. İlk olarak Levend onu tam bir ayırım yapmadan, sergüzešt-nâme ve hasbihâller içinde sayar (Levend 1973: 142). Ünver de aynı görüştedir (Ünver 1986: 443). Aslında Minnet-Keşân'ın kendi içindeki kimi özelliklere baktığımızda da eserin sergüzešt-nâme olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü eserde Tertîb-i Mâlihûlyâ, Sıfat-ı Hüsn-i Ân Perî-Ruhsâr ve Sıfat-i Cîsr-i cesim gibi konu başlıklarının yer alması, şair tarafından bizzat “sergüzešt” diye nitelendirilmesi, eserin ilk kısmında açıkça şairin hayat hikâyesinin bir kısmının aktarılması ve nazım şeklinin tür ile uyumlu olması bu kanaati daha da pekiştirir.

Hasbihâl ve sergüzešt-nâme türündeki manzum eserlerin önemli bir kısmında şairlerin gayesinin, hayatta, özellikle de gurbette, çekilen sıkıntıların dile getirilmesi (Coşkun 2007: 333) olduğu düşünülürse Mihnet-Keşân, anılan bu iki edebî türe de dâhil edilebilir. Ancak adında bizzat “sergüzešt-nâme” ifadesinin geçmediği eserlerin, kimi incelemelerde hasbihâl içinde anılması konuyu içinden çıkılmaz bir hale sokmaktadır (Gökalp 2006: 6). Buna rağmen sergüzešt-nâmeler dikkatli bir tasnife tabi tutulduğunda, Mihnet-Keşân'ın durumu biraz açıklığa kavuşmaktadır. Şöyle ki; yakın bir zamanda manzum sergüzešt-nâmeler üzerine yapılan bir çalışmada bu tür eserler iki gruba ayrılmıştır: Otobiyografiye dayanan kurmaca sergüzešt-nâmeler ve hatıra esaslı sergüzešt-nâmeler. Buna göre kurmaca sergüzešt-nâmeler, şairlerin yaşamlarından esinlenmekle

¹ Bu bölümde kullandığımız beyitler, şu çalışmadan alınmış ve beyit numaraları buna göre verilmiştir: (Özyıldırım 2002)

birlikte, kurmaca unsurlar içermeleri nedeniyle gerçek yaşamla olan bağlantıları büyük ölçüde eserin çerçevesini oluşturan hikâyeden ibarettir. Bu eserlerde şairlerin yaşadıkları hâdiseler, eserlerin konusu için yalnızca hareket noktasıdır. Bu grupta yer alan sergüzeştâmelerde şairler, ya başlarından geçen bir aşk serüvenini hareket noktası olarak belirleyip kurmaca unsurlarla zenginleştirerek okuyucuya aktarmışlar ya da kendi duygu ve düşünce dünyalarını kurmaca aşk hikâyeleriyle dile getirmişlerdir. Hatıra türünde olanlarda ise, şairlerin başından geçen sürgün, aşk, azil, hastalık, yolculuk gibi hâdiselerden biri ya da birden fazlası veya hayat hikâyelerinin tamamı konu edilir. Hatıralar grubunda değerlendirdiğimiz sergüzeştâmelerde anlatılan kişi, mekân ve hâdiseler tamamen gerçek hayattan alınmıştır (Gökalp 2006: 7-8). Bu durumda Mihnet-Keşân sergüzeştâme olarak değerlendirildiğinde hatıra türünde olanlar içine girmektedir.

Öte yandan hatıra türünde olan sergüzeştâmeleri, “şairlerin hayat hikâyelerini ele alanlar” ve “bir dönemi ya da bir hadiseyi ele alanlar” şeklinde yapılan tasnifte Mihnet-Keşân, ikinci grup içinde yer almıştır (Gökalp 2006: 9). Bize göre de eser eski bakış açısıyla sergüzeştâme olarak nitelendirilecekse, bu ikinci grup içinde yer almalıdır. Çünkü sadece şairin Keşân sürgünü dâhilinde yaşadığı serüveni söz konusu etmektedir.

Gerçek şu ki İzzet Molla Mihnet-Keşân’da kendi devrinden önceki ve devrindeki Batılılaşma tecrübelerini fark etmekle birlikte, geleneğin merkez noktasına pergelin bir ucunu yerleştirmiş ve diğer ucunu olayların ve mizacının el verdiği imkânlarla açmış bir şairdir. O aslında Mihnet-Keşân’da, “şahsî sergüzeştâmesi”ni yazmakla birlikte geleneğin ve o dönemki modernitenin imkânlarını ziyadesiyle kullanmak istemiştir. Böylece, fark etmeksizin, hasbihal/seyahatnâme ya da hatırat gibi farklı edebî türlerin sınırlarını ihlal etmiştir.

Bununla birlikte, Mihnet-Keşân’a yeni bir bakışla yani modern türler açısından yaklaştığımızda eserdeki pek çok niteliğinin, anı/hatıra türüyle de bağdaştığını görmekteyiz.

II. Mihnet-Keşân’a Modern Yaklaşım ve Eserin Hatıra Türüyle İlişkisi

Klâsik Türk Edebiyatı ya da Divan Edebiyatı olarak adlandırdığımız edebiyatta realist ve kişisel bakış açısına dayalı hatıra esaslı türlerin zengin olmadığı görülür. Esasında özelde Doğu, genelde İslâm dünyasında bu tür anlatıların ön planda olmadığı bir gerçektir. İslam dünyasında bunun sebebinin, din ve tasavvufta benliğin ve kişisel tasvirin hoş görülmemesi düşüncesi olduğunu söyleyebiliriz. Zira din ve tasavvuf, “nefsin ve nefse ait rabitaların” dile getirilmesini uygun bulmaz. Ayrıca Klâsik İslam edebiyatlarında (Türk, Arap ve Fars), ortak bir şahsiyetin, zaman ve mekân anlayışının olması, bireysel tecrübe, zaman ve mekân tasvirlerini silik kılmıştır.

Konuya siyasal ve sosyal açıdan yaklaşan bir görüşe göre, bizde hatıra esaslı edebî türlerin az olmasının nedeni “insanımızın yaşam karşısında aldığı tavır”dır. Buna göre, bir kimsenin anılarını yazması, kendisi ve çevresiyle hesaplaşması, yaşadığı dönemi yargılaması demektir. Oysa uzun yıllar böyle bir gereksinim duyulmamıştır. Toplum, içinde yaşadığı ya da karıştığı olayların belleğinde bıraktığı tortuya bir anlam yükleyememiştir. Bu bir bakıma, kişiliği biçimlendiren toplumsal yapının sonucudur. Nitekim toplumsal yapıdaki değişim ve dönüşümlerle birlikte bizde de anı türü doğmaya başlar. Özellikle 1908’den sonra anı nitelikli yazılar çoğalır (Özdemir 1972, 401). Bir başka görüşe göre, aslında eski edebiyatımızın pek çok türü içinde dağınık bir şekilde hatıralar yer almakla birlikte asıl sorun, bunları derleyip toparlayarak sistemli bir şekilde değerlendiremeyişimizdir (Olgun 1972: 406-407). Gerçekten de tezkirelerde, tarih kitaplarında, vekâyinâmelerde, gazavatnâmelerde, seyahatnâmelerde ve daha pek çok türden eserde, dağınık hatıra örneklerine rastlamak mümkündür. Doğu dünyasına baktığımızda, genel anlamda, anı yazmanın didaktik amaçlı olduğu noktasında bir görüş mevcuttur. Buna göre, “yaşamöykülerinden, anılarından, menkıbelerinden söz edilen kişiler, hangi toplum katına

giriyorlarsa onların yaşamları dikkatle izlenir ve örnek alınır. Amaç bu olunca anıların değeri değişir” (Olgun 1972: 404). Dolayısıyla Şark'ta yazılan geleneksel hatıralarda, realist tasvir ile psikolojik derinliğe sıkça rastlamak pek mümkün görünmemektedir.

Bu doğrultuda, Mihnet-Keşân'a yapılacak modern bir yaklaşım, onun hakkında bambaşka ufuklar açarak eserin sergüzeşt-nâmelerden çağdaş hatıratı geçiş özellikleri gösterdiğini ortaya koyacaktır. Öncelikle modern anıların genel niteliği olan “kişinin yaşamının belli bir sürecini içine alması” (Olgun 1972: 40) kaidesi, Mihnet-Keşân ile bire bir uyumludur. Çünkü eser, İzzet Molla'nın bir yıllık sürgününün serüvenidir. Nitekim bu doğrultuda yapılan bir araştırmada, İzzet Molla'nın söz konusu eserde, kendi hayatından mesnevisine aktardığı olayları, sade bir dille anlatması, günlük konuşma ve halk söyleyişlerine yer vererek anlatımı sürekli canlı tutmayı başarması da (Korkmaz 1988: 33-34) açıkça hatırat üslubunu hatırlatmaktadır. Ancak eserde, söz konusu üslup nitelikleri dışında, ileride bahsedeceğimiz üzere, kimi muhteva özellikleri de mevcuttur.

Diğer modern bir yaklaşıma göre Mihnet-Keşân, “baştan sona bireysel yaşantıların gerçek zaman ve uzam çerçevesinde ele alınıp işlendiği ve olayların büyük oranda gerçek kişiler üzerinden geliştiği bir anlatıdır”. Ayrıca eserde, “sürgündeki bir şairin bireysel yaşantısı hemen her yönüyle gözler önüne serilir ve anlatılanlar sadece şairin kişisel yaşantısının aktarımıyla da sınırlı kalmaz; şair, birey olarak yaşadığı toplumsal çevre, zaman ve mekân dâhilinde konuyu bir bütün olarak işler” (Tüzin 2008: 52-54). Öte yandan modern günlük yazarının yapacağı ilk şey “bildiklerini, gördüklerini bütün çıplaklığı ve çirkefliliğiyle açığa vurmaktır” (Bırsel 1972: 377) düşüncesi de yaygındır. Dolayısıyla olay örgüsü, zaman ve mekân açısından tamamıyla gerçeklere bağlı kalan şairin bu anlatısı, neden bir “hatırat” olarak da nitelendirilmesin? Örneğin Mihnet-Keşân'da, “Mübâşir Ağa'nın İkrâmı Hikâyesidir”² adlı hikâyede şair, Mübâşir Ağa'yı, adeta modern hatıratları andırır bir “çirkefliliğe kayan gerçeklikle” şöyle tasvir eder:

*Ri'âyete hiç eksiki yok idi
Abes tesliyetler katı çok idi*

*Hamâkat eder kim zarâfet sanır
Beni görse nâz eyleyip utanır*

*Hülâsâ eşeklikte mümtaz idi
Kulağı başından ser-efrâz idi* (by. 523-525)

Çağdaş anlayışa göre, “anı yazabilmek, yaşamın bir bölümünü, başkalarının yaşamına girmeden, toplumsal çevreyi vermeden mümkün olamamıştır. Ama asıl amaç, daha çok kişinin kendi kendini, yaşadıklarını içtenlikle, yansız tarihçiyi asla yanıltmayacak bir tarafsızlık ve dikkat içinde anlatmasıdır. Anı yazarı, yaşamını, gördüklerini olduğu gibi anlatır. Bu gerçekçi niteliğiyle tarihçiyi yaklaşıyor; ama bir tarihçiden çok, bir romancı gibi kişisel tutum içinde bulunmalıdır” (Olgun 1972: 404-405). Mesela aşağıdaki beyitlerde İzzet Molla, Keşân'a sürgün edilmesini gerçek bir tarih vererek anlatır:

*Zuhûr eyledikde bizim kil ü kâl
Bin iki yüz otuz sekiz idi sâl*

*Kadeh gibi dolmuşdumâh-ı münîr
O şeb idi nisf-ı Cemâd-ı âhir* (by. 171-172)

² Yazımın bu kısmından sonraki örnek metinler, şu eserden alınmış ve beyit numaraları buna göre verilmiştir: (Ceylan, Yılmaz 2007)

Ya da Büyük Çekmece ve oradaki insanları tasvir ettiği “Mahalle-i Çekmece-i Kebîr” ve “Vasf-ı Duhânî-Beççe der-Büyükçelmece” adlarını taşıyan bölümlerde olduğu gibi “başkalarının yaşamına ve toplumsal çevreye değinerek” eserine hatırat hüviyeti vermiştir. Bu duruma bir başka örnek de, sürgün yolu üzerinde gördüğü “Büyük Köprü”yü, modern hatıralara uygun şekilde romancı gibi kişisel bir tutum içinde betimlemesidir. Köprünün kim tarafından yapıldığı, deniz hizmetinde kullanıldığı, yirmi sekiz gözü ve yedi çıkıntısı olduğu gibi gerçekleri dile getirmekle birlikte, onu felek, Sırât, kemer kuşanmış hizmetkâr ve gökyüzü gibi unsurlara benzeterек tasvirine edebî roman niteliği katar:

*Göründü felek gibi Cısr-i Cesîm
Sırât'a eş ammâ bu bî-havf u bîm*

*Binâ etmiş anı Süleymân Hân
Görüp olsa hayrân n'ola ins ü cân*

*Gelip andan etdikçe azm-i sefer
Deniz hizmetinde kuşanmış kemer*

*Yigirmi sekiz göz felekten nişân
Gözün her biri bir yarım âsumân*

*İki dağ arasında ejder gibi
Yedi suffenin her biri ser gibi* (by. 439-443)

Modern anıların içine, kimi yazarlarca uydurulmuş vakaların da katıldığı söylenmiştir. Yani bazı anı yazarları, görüp işittiklerinin yanı sıra, görüp işitmedikleri şeyleri de katar kitaplarına (Birsell 1972: 377). Mihnet-Keşân'da İzzet Molla, melankoli halinde “Tertîb-i Mâlihulyâ, Evsâf-ı Sarây-ı Hulyâ” ve “Netice-i Hulyâ” gibi başlıklarla gerçekten yaşanmayan hayallerini anlatır.

Modern hatıratlarda, hatıra yazarının olay ve olgulara bakış açısı ile dünya görüşleri de önemli bir yer tutar. Böylece “aynı olaylar, başka başka kişilerce anlatıldığında, çok değişik sonuçlar verir” (Birsell 1972: 378). Mihnet-Keşân'da bu tür değerlendirmelere sık rastlanır. Mesela aşağıdaki beyitte İzzet Molla, mahlası yine İzzet olan dostuyla arasında geçen macerayı anlatırken bir anda aksiyona ara verir ve onun hakkında şu kişisel değerlendirmeyi yapar:

*Beni eyledi kendine yâr-ı gâr
O da bî-vefâ çıkdı encâm-ı kâr* (by. 306)

Eserin bazı bölümleri, tamamen bu özelliğe dayalı kurgulanmıştır. Mesela “*Mebhas-i Baht-ı Şâ'irân ve İlzâm-ı Ba'z-ı Sitem-Zarîfan*” (şairlerin bahtı konusu ve bazı kurnaz zorbaların susturulması) adlı bölümde, şairlerin bahtının dünya hükümdarı olsalar da kötü olduğu, İran'ın efsanevi padişahı Cem ile Osmanlı Padişahı Yavuz Selim'in genç ölümlerinin şairlik yeteneklerinden kaynaklandığı, padişah Kanunî eğer şiir yazmasa peygamber Hz. Süleyman gibi hayvanlara ve cinlere hükmedebileceği ve tarihe bakıldığında hünerli kimselerin hep şanssız oldukları gibi İzzet Molla'nın kişisel dünya görüşünü yansıtan iddialar yer almıştır:

*Nuhûsetdedir tali'-i şâ'irân
Eger olsa da pâdişâh-ı cihân*

*Pesend etdi tab'ın Fireng ü Acem
Mey-i kâma el sunmadan gitdi Cem*

Selîm-i Kadîm olmasa şî'r-gû
Dokuz yılda mevt eylemezdi gulû

Dahı Hân Süleymân-ı sâhib-kırân
Eger olmasa şâ'ir-i hoş-beyân

Cünûd-ı kevâkib olup leşkeri
Olurdu felekler de fermân-beri

Tevârîh-i eslâfa etdim nazar
Hudâ etmesin kimseyi pür-hüner (by. 1688-1693)

Ancak her şeyden öte, bir edebî eserin modern manada hatırat sayılması için, kişisel niteliğini korumak şartıyla, onda gerçeğe uygun ve içten olma vasıfları aranmıştır (Olgun 1972: 405). Zikredilen vasıflar çerçevesinde Mihnet-Keşân'a baktığımızda, eserin neredeyse tamamının bu şekilde kaleme alındığını görürüz. Örneğin aşağıdaki beyitlerde İzzet Molla, bir içki meclisine katılımını gerçeğe uygun ve muhafazakâr bir toplumun aydınından beklenmeyecek ölçüde içtenlikle dile getirir ki bu üsluba ancak çağdaş hatıratlarda rastlanabilir:

Düşüp bâğa gezdik çemen-ber-çemen
Olup biz de gülşen gül-i dâğdan

Fakat mahrem-i râz idi duht-ı rez
Gehî araya sokulurdu çerez

Ne fikr-i cehennem ne zikr-i behişt
Ferâmûş olunmuşdu her hûb u zişt

.....
Hemân nûş kıl İzzetâ bâdeyi
Cehennemde yaydın ya seccâdeyi

Ferâmûş olunmaz bu gam bâdesiz
Onulmaz bu derd ü elem bâdesiz (by. 1274-1276/1279-1280)

İzzet Molla verilen şu beyitlerde ise, İstanbul'dan gelen mektupların bir müddet kesilmesi ve evlatları Fuat ile Reşad'dan haber alamaması üzerine hissettiklerini, adeta modern hatıratlarda görülecek derin psikolojik tasvirler şeklinde samimî bir edayla anlatır:

Felek benden aldı diğer intikâm
Kesildi vatandan selâm u peyâm

Ne yârimden aldım ne dilden haber
Felek çeşmimi etdi gül-mîh-i diğer

Fu'âd u Reşâd'ım Sitânbûl'dadır
Anınçün dü dîdem hemân yoldadır

Gözüm kulzüm-i hasrete dalmada
İki yana müjgânım el salmada

*Tamâm etdi kârım gam-ı iftirâk
N'ola eylesem mâtem-i iftirâk*

*Şebim rûz rûzum şeb etdi felek
Bana her ne varsa hep etdi felek* (by. 838-843)

Modern dönem anılarının diğer mühim bir vasfının da “yazar anılarını anlatırken kendisiyle ilgili gerçekleri örtmeye önem verip başkalarıyla ilgili gerçekleri kolayca açığa vurması” olduğu söylenmiştir. Bunun için anılara, “başkalarının kusurlarını, küçüklüklerini patavatsızlıklarını ve haksızlıklarını anlatan kitaplar gözüyle bakılabileceği” (Birsell 1972: 377) belirtilmiştir. Bu durumun örneklerine Mihnet-Keşân’da sıklıkla rastlamak mümkündür. Mesela “Zuhûr-ı Ba’z-ı Etvâr ve Mukaddime-i İdbâr” (bazı durumların ortaya çıkışı ve talihsizliğin başlangıcı) bölümünde İzzet Molla, Ermeni Sarrafı Düzoğlu’nun mallarının haksızca müzayede edilmesi üzerine Halet Efendi’ye karşı aldığı tavrı ön plana çıkarırken, Halet Efendi’yi açıkça haksızlık, söz dinlememek ve patavatsızlıkla suçlamaktadır:

*Usât-ı re’âyâ edince zuhûr
Tükendi efendide akl u şu ‘ûr*

*Süleymân gibi geh sefer-ber olup
Gehî mûrlar ile ber-â-ber olup*

*Tedâbîr-i mekrûhaya başladı
Ne söylesem âteş gibi haşladı*

*Benim gibi âlemde var mı cesûr
Te ‘âruzda hiç etmemişdim kusûr*

*Ağır geldi merhûma hakk-ı kelâm
Hemân nefyime eyledi ihtimâm* (by. 145-149)

Buraya kadar yapılan incelemelerden anlaşılıyor ki hatırat, “yazarının yaşadığı, şahit olduğu ve işittiği olaylar çerçevesinde hayatını anlattığı otobiyografik bir edebî türdür. Gerçek hayattan hareketle kaleme alınan ve kurgusal bir metin iddiası taşımayan hatıratın edebî nitelik kazanması, bu türe dair sorgulana gelen bir meseledir” Ayrıca, “yaşanan olayların insan zihninde bıraktığı izlerden oluşan hatırat, geçmişe yönelerek yaşanmış yansıtma isteği ön plandadır. Dikkati dış dünyaya dönük olan yazar, kendi perspektifinden yaşadıklarıyla ve gözlemledikleriyle ilgili intibalarına yer verir. Her ne kadar tuttuğu günlüklerden, notlardan, mektuplardan istifade etse de başvurduğu en önemli kaynak hafızasıdır (Özen 2017: 233-234). Zaten Mihnet-Keşân’da da hâkim olan üslup budur. Öte yandan bilindiği üzere hatıratın bir diğer özelliği de “şair veya yazarın iç konuşmalara yani monolog anlatım tarzına sık yer vermesi ve bireyi tüm çıplaklığıyla yansıtması”dır (Altunay 2014: 34). Anılan bu temel nitelikler göz önüne alındığında, İzzet Molla’nın Keşân sürgünündeki gerçek hikâyelerden yola çıkarak otobiyografi ve monolog esaslı anlatım tarzına dayalı Mihnet-Keşân’ının, hatıratın sınırlarına adım attığı söylenebilir.

Burada modern edebî türler açısından başka bir sorun ortaya çıkmaktadır: Acaba eser, modern yaklaşım açısından hatırat mıdır yoksa öz yaşam öyküsü (otobiyografi) midir? Yazarın, kendisiyle birlikte etrafındaki kişileri ve meydana gelen olayları değil, sadece kendi bireysel yaşamını, kendi kişilik tarihini anlattığı metinlerin otobiyografi (öz yaşam öyküsü) olması, bu noktada ayırt edici özelliktir (Karakoç 2008: 379). Oysa Mihnet-Keşân’da İzzet Molla, bireysel yaşamından hareket

etmekle birlikte daha çok dış mekân ve başka kişiler ile onlarla ortak olan serüvenleri üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla eseri otobiyografi diye nitelendirmek mümkün görünmemektedir.

Hatıratın etkili ve kalıcı olması için “gerçeğe uygunluk” ve “samimiyet” gibi iki temel niteliğe mutlaka sahip olması gerektiğini yukarıda söylemiştik. Hatırat yazarları, “bu gerçekçi özellikleriyle tarihçiye yaklaşırlar ama bir tarihçiden çok romancı gibi ferdi bir tutum içinde bulunurlar” (Çandır 2001: 53). İzzet Molla’nın eserindeki “ferdî tutum”u, tartışılmaz bir gerçektir. Tam da bu noktada eserin hatırat türüne iyice yaklaştığı söylenebilir.

Şu soruya verilecek cevap açısından da Mihnet-Keşân’ın hatırat türüyle ilişkisi anlam kazanmaktadır: Modern zamanlarda bir yazar veya şair neden hatırat yazar? Bunun sebepleri bir araştırmada şöyle sıralanmıştır:

“1. Unutulma korkusundan kurtulmak 2. Kişinin kaybolup gitmesine gönü razi olamayacağı bir gerçeği ortaya koymak 3. Yazma alışkanlığı içinde bulunmak 4. Birlikte yaşadığı kişilerden kimilerine karşı duyduğu hayranlığı belirtmek 5. Tarih ve kamuoyu karşısında hesaplaşmak, pişmanlık duygularını anlatarak rahatlamak, her çeşit günah çıkarmak 6. Gelecek kuşaklara bir ders vermek 7. Siyasal Hasımlarını Kötülemek ya da kendisini savunmak” (Olgun 1972: 405).

Yukarıda zikredilen hatırat yazma nedenleri, çoğunlukla Mihnet-Keşân’ın da telifine sebep olmuş gibi gözükmektedir. Zira bu maddelerden çoğunu yansıtan ifadeler kolaylıkla Mihnet Keşân’da tespit edilir. Yukarıda zikredilen nedenlerin Mihnet-Keşân’da sık görülenlerintek tek ele alırsak:

1. Aşağıdaki beyitlerde İzzet Molla’nın, yaşayıp yazdıklarının diğer insanlar tarafından unutulmasından korktuğu için bunları kayıt altına almak arzusunda olduğu görülmektedir:

*Konup ortaya vâkı ‘ât-ı zamân
Gelirse eger yâda Mihnet-Keşân*

*Kimi acıyıp acı sözler bulur
Kimi der ki itlâk olunsa n’olur* (by. 1701 ve 1703)

*Mekâtîbini cem’e kıl ihtimâm
Çalış etmeğe sen de ibkâ-yınâm*

*Eger yazmasa kâtibân-ı selef
Ne bilmem ne yer câhilân-ı halef* (by. 1730 ve 1731)

2. Şu beyitlerde İzzet Molla, kalemin en yakın dostu olduğunu ve dünya karşısında olsa yazmaktan vazgeçmeyeceğini belirtmektedir:

*Sen ey hâme destim gibisin benim
Seninle eder kâr u kesbi tenim*

*Ki sensin benim mâye-i sohbetim
Bu vahşetde hem-meclis-i ülfetim* (by. 611 ve 612)

*Cihân hasmım olsa ferâğ eylemem
Yine tab’a nazmı yasağ eylemem* (by. 168)

3. Mihnet-Keşân’ın en önemli muhteva özelliklerinden biri, İzzet Molla’nın birlikte yaşadığı kişilerden bazılarını duyduğu hayranlığı sık sık dile getirmesidir. Modern zamanlarda hatırat

kaleme alınmasının önemli sebeplerinden biri olan bu özelliği, Mihnet-Keşân'dan verilen şu örnek beyitler açıkça yansıtmaktadır:

*Biri geldi hâlim su'âl eyledi
Teselliyle def'-i melâl eyledi*

*Bölükbaşısıymış o sahraların
Değilmiş yabancısı peygam-berin*

*Müselmân bir âdem imiş ehl-i hayr
Anın gibi Müslim götürmez bu deyr* (by. 203-205)

*Refkim idi bir suhanver kişi
Bana mahrem olsun mu yâ her kişi*

*Aceb şâ'ir-i pâk-i azbü'l-beyân
Suhan-dân-ı sihr-âferîn-i zamân*

*Edîb ü natûk u vezâ'if-şinâs
Lebîb ü halûk u letâ'if-şinâs*

*Bu âlemde ancak hünerver odur
Nazîrim benim var ise ger odur* (by. 269-272)

4. Mihnet-Keşân'da şairin, tarih ve kamuoyuyla hesaplaşmak, pişmanlık ile itiraflarını dile getirmek ve bir çeşit günah çıkarmak gibi ifadelerin yer aldığı görülür. Bunların yeni zamanlarda, birer hatırat yazma sebebi olduğu unutulmamalıdır. Örneğin aşağıdaki beyitlerde şair, Hâlet Efendi'nin “ekmeğini yediği”ni söylemekle birlikte onun canı için mücadele ettiğini itiraf etmektedir. Buna rağmen başına gelenleri kabullenememekte ancak kaderiyle mücadelesini, “demir pehlivanla güreşmek” diye nitilemekten de kaçınmamaktadır:

*Kimin hânesin eyledim târümâr
Neden bu belâya ben oldum düçâr*

*Çalışdım ne münkirlerin def'ine
Savaşdım niçe şerlerin ref'ine*

*Neler çekdiğim Hak Te'âlâ bilir
Birazın dahı halk-ı dünyâ bilir*

*Yedim Hâlet'in nân-ı ihsânını
Çalışdım halâs etmeğe cânını*

*Kaderle meger pençeleşmek imiş
Demir pehlevânla güleşmek imiş* (by. 124-128)

Eserde, “Özr-hâhî-i Günâh ve Münâcât Ez-Dergâh-ı İlâh” (günahlara tövbe ve yüce Allah'a yakarış) adlı kısımda, şair geçmişte yaptığı kişisel ve siyasî hatalardan doğan suçlarını itiraf ederek içtenlikle pişmanlığını dile getirmektedir.

5. Modern zamanlarda, hatırat yazmanın belki de en önemli nedeni, siyasal hasımları kötüleyerek kendini savunma isteğidir. Bu özellik açısından Mihnet-Keşân'ı değerlendirdiğimizde, aslında

onun telif sebeplerinin merkezinde söz konusu nedenin yer aldığı söylenebilir. Daha eserin baş kısımlarındaki şu beyitlerde İzzet Molla, muhaliflerini iftiracı, gammaz, yalancı ve nifak içinde olmakla suçlamaktadır:

*Kabardıkça kirpi gibi dest-mâl
Atardı bana nâvek-i infi'âl*

*İşâret edip Nâzır-ı hayr-hâh
Bir ağızdan anınla eylerdik âh*

*Edip Ahmed Ağa ile ittifâk
Yahûdî bizi etdigamz u nifâk*

*Niçeiftirâlar edip Nâzır'a
Dürûğ idi bi'l-cümle hak hâzıra* (by. 133-136)

Sonuç

Klâsik Türk Edebiyatında bugünkü bakış açısıyla realist hatıralara yer verilen edebî türlere rastlanmaz. Çünkü eski din, tasavvuf, siyaset ve toplum sosyolojisi, bireyin benliğini tüm çıplaklığıyla yansıtmaya izin vermez. Zira günah, tövbe ve dünyevî rabitalar, İslam'a göre, yalnızca yaratıcı ile kul arasında değerlendirilir.

Bununla birlikte edebiyatımızda her bakımdan Batılı anlamda değişim ve dönüşümün yaşandığı XIX. asır, mesnevî vadisinde Mihnet-Keşân gibi tür, üslup ve muhteva bakımlarından renkli bir ürünün ortaya konduğu asırdır. Zira bu eser, klasik bakış açısıyla değerlendirildiğinde, sergüzeşt-nâme, hasbihâl, seyhatnâme, şehrengiz, latife ve hiciv; modern açılarından ise hatırat, hikâye hatta roman gibi pek çok türün özelliklerini içerir.

Aslında Mihnet-Keşân, şairi İzzet Molla tarafından daha eserin başında “sergüzeşt” diye vafedilmesine rağmen, müellifinin psikolojik derinliği, güçlü kalemi, tasvir gücü ve hafızası sayesinde, tür açısından yazıldığı devrin ötesine geçen bir mesnevî olmuştur. Bu yüzden sadece klâsik edebiyat araştırmacılarının değil, modern edebiyat araştırmacılarının da dikkatini çekerek çalışmalarına konu olmuştur. Zira modern hatırat türünde yer alan, “bildiklerini ve gördüklerini tüm çıplaklığı ile dile getirme, başkalarının yaşamı ile buldukları çevreyi anlatma, bazen hayalî yaşanmamış hatıraları da yazma, kendi dünya görüşünü yansıtmaya, gerçeğe uygun ve içten olma, kendisiyle ilgili gerçekleri örtüp değiştirirken başkalarıyla ilgili gerçekleri abartılı bir şekilde dile getirme, içe bakış ve monolog esaslı anlatı” gibi özellikler, her zaman bilinçli olmasa da, Mihnet-Keşân'da yer almıştır. Ayrıca modern zamanlarda hatırat yazmanın pek çok nedenine de eserde rastlamak mümkündür.

Bizden önce Mihnet-Keşân üzerinde çalışma yapan kimi akademisyenler, onda hatırayı çağrıştıran bazı niteliklere vurgu yapmışlarsa da ona bir türlü hatırat diyememişlerdir. *Biz, zaman-mekan-şahıs gerçekliği, realist eleştiricilik, çağdaş anı metinlerinin temel niteliklerini taşımak, anı yazma sebeplerini barındırmak gibi modern hatıra türünü anımsatan vasıflarından dolayı Mihnet-Keşân'ı, en azından sergüzeşt-nâmelerden hatıрата geçiş türündeki eserlerin ilk örneği olarak değerlendirmekteyiz.*

Kaynakça

Altunay, Korhan (2014). “Edebî Tür Olarak Mektup, Hatıra ve Günlüklere Yansıyanlar: Çanakkale’de Savaşan Askerlerin Mektup Hatıra ve Günlüklerinde Yer Alan Motivasyon Unsurları”.*Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*.S. 17.Güz.ss. 33-43. Çanakkale.

- Birsel, Salâh (1972). “Anı Üzerine”, *Türk Dili Dergisi Anı Özel Sayısı*.C. XXX, S. 246.ss. 377-397.Ankara:TDK Yayınları.
- Ceylan, Ömür; Yılmaz, Ozan (2007).*Bir Sürgünün Şâheseri Mihnet-Keşân*.1. Baskı. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Coşkun, Menderes (2007). “Seyahatnâme ve Sefâretnâmeler.*Türk Edebiyatı Tarihi. C. II. 2. Baskı*.ss. 329-343. Ankara: KBY.
- Çandır, Muzaffer (2001). “Türk Edebiyatında Hatırat Türü ve Samet Ağaoglu’nun Hatıra Kitapları”.*SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi. S. 9*.ss. 53-82. Konya.
- Gibb, E.J.Wilkinson (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi C. III-IV. 1. Baskı. (Çev. Ali Çavuşoğlu)*.Ankara:Akçağ Yayınları.
- Gökalp, Halûk (2006). *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*. Doktora Tezi. ÇÜSBE. Adana.
- Karakoç, İrfan (2008). “Edebiyat Tarihi Kaynaklarından Hatıralar ve Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat Hatıraları Bibliyografyası Üzerine Bir Değerlendirme. *Kebikeç*.S. 26.ss. 375-425.Ankara.
- Kartal, Ahmet (2007). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. 1.Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kartal, Ahmet (2013). *Doğu’nun Uzun Hikâyesi-Türk Edebiyatında Mesnevî*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Korkmaz, Ramazan (1988).*Keçecizâde İzzet Molla ve Mihnet-Keşân Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi.FÜSBE.Elazığ.
- Levend, Agâh Sırrı (1973).*Türk Edebiyatı Tarihi. C. I*. Baskı sayısı yok. Ankara: TTK Yayınları.
- Olgun, İbrahim (1972). “Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı”. *Türk Dili Dergisi Anı Özel Sayısı. C. XXX. S. 246*.ss. 403-427.Ankara:TDK Yayınları.
- Özdemir, Emin (1972). “Anı ve Anı Dilimiz Üzerine”, *Türk Dili Dergisi Anı Özel Sayısı*.C. XXX. S. 246.ss. 398-402.Ankara:TDK Yayınları.
- Özen, İbrahim (2017). “Hatıranın Hikâye ve Roman Türüyle İlişkisi”.*TÜBAR XLI Bahar. ss. 233-255*. Ankara.
- Özyıldırım, Ali Emre (2002). *Keçecizâde İzzet Molla’nın Mihnet Keşân’ı ve Tahlili*. Doktora Tezi. AÜSBE. Ankara.
- Sungur, Necati (2006). *Tâcî-zâde Cafer Çelebi Heves-nâme (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. 8. Baskı. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tavukçu, Orhan Kemal (2009). “Sergüzeşt-nâme Maddesi”. *TDV İslam Ansiklopedisi. C. 36*.İstanbul: TDV Yayınları.
- Tüzin, Derya (2008). *Sürgün Yolunda Bir Yenileşme Serüveni: Mihnet-Keşân*. Yüksek Lisans Tezi. BÜESBE. Ankara.
- Ünver, İsmail (1986). “Mesnevî”. *Türk Dili Dergisi Divan Şiiri Özel Sayısı*.2. Baskı. S. 415-416-417.ss. 430-563.Ankara: TDK Yayınları.

Erken Cumhuriyet Döneminde Kısa Ömürlü Edebiyat Dergileri

Short-Term Literary Magazines in The Early Republican Period of Turkish Literature

Diñer APAYDIN*, İbrahim ÖZAKMAN**

*Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

** Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi

e-mail : dapadin@gmail.com;
ozakman2@hotmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.547331>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Diñer Apaydın, Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara / Turkey

İbrahim Özakman, Hacettepe Üniversitesi,
Ankara / Turkey

ORCID : 0000-0002-5613-3940;
0000-0002-8975-4006

Geliş Tarihi / Received : 31.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 22.04.2019

Atf / Citation

APAYDIN, Diñer; ÖZAKMAN, İbrahim (2019).
Erken Cumhuriyet Döneminde Macerası Kısa
Süren Edebiyat Dergileri. *Akademik Dil ve
Edebiyat Dergisi*, 3 (1), 14-30.
DOI: 10.34083/akaded.547331

Öz

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunu takip eden on beş yıllık dönem, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde siyasetten sanata, bilimden gündelik hayata kadar pek çok safta atılımların gözlendiği bir devredir. Erken Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılacak olan bu zaman diliminin içindeki bütün hamlelerde yenilikçiliğin baskın unsur olduğu görülür. Yenilikçilik fikri etrafında şekillenen bu atılımların Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda gözetilen temel değerleri yerleştirmek ve yaygınlaştırmak üzere kurgulandığı da açıktır. Bu temel değerlerin tanıtılması ve yaygınlaştırılmasında edebiyatın ve edebi metinlerin de önemli bir payı vardır. Doğal olarak kültür hayatı ve edebiyat alanını da etkisi altına alan Erken Cumhuriyet Döneminin bu özelliği, süreli yayınlarda ortaya konan metinler üzerinden sistemli bir biçimde takip edilebilir. Ne var ki Erken Cumhuriyet Döneminin getirdiği verimlilik atmosferi içinde oluşan hevesle çıkarılan bazı edebiyat dergilerinin devam ettirilemediği anlaşılmıştır. Kısa süreli bu dergilerin dönemin karakteristik özelliklerini ve edebiyat anlayışlarını yansıtmada, aktüel olanı anlamada etkili olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada 1923-1938 yılları arasında yalnızca bir veya en fazla iki sayı yayımlanan dokuz farklı dergi ele alınmıştır. Bu dergilerin adları: Anavatan Mecmuası (1922), Çankaya (1928), Gençlik (1928), Kor (1932), Mebâhis (1924), Mehtap (1928), Nur (1924), Pınar (1925) ve Hızlanış (1935)'tir. Taşıdıkları kültür göstergeleri, aralarındaki ilişkiler, dönemleriyle olan bağlantıları ve dönemlerinin edebiyat anlayışlarına olan mesafeleri bakımından incelenen dergilerin önce açıklamalı fihristleri ve kapak görselleri sunulmuş, daha sonra sözü edilen konular açısından çözümleme ve çıkarımlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet Dönemi, Edebiyat Dergiciliği, Hıfzı Oğuz Bekata, Orhan Seyfi Orhon, Kemalettin Kâmi

Abstract

Following fifteen years after the establishment of the Republic of Turkey, under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, is a period that many stages of changes can be observed from politics to art, science and everyday life. Innovativeness is the dominant element in all the moves in this period which can be also called the Early Republican Period. These innovative ideas to put core ideas and fundamental values considered in the establishment of the Republic of Turkey are made to be known widely available. Literature and literary texts also play an important role in the promotion and dissemination of these fundamental values. This feature of the Early Republican Period, which naturally influences cultural life and literature, can be followed in a systematic way through the literary and artistic texts presented in the periodicals. However, it has been understood that some of the literary magazines published in the atmosphere of efficiency brought by the early Republican period could not be maintained persistent. These short-term literary magazines are thought to be effective in reflecting the characteristic features of the period and their actual literary understanding. In this study, nine different literary magazines which published only one or two volumes between 1923 and 1938 were examined around the understanding of reflecting the characteristic specialties of Early Republican Period literature. Name of those periodicals are Anavatan Mecmuası (1922), Çankaya (1928), Gençlik (1928), Kor (1932), Mebâhis (1924), Mehtap (1928), Nur (1924), Pınar (1925) and Hızlanış (1935). The indexes and cover images of the magazines reviewed in terms of the cultural indicators they carried were presented first, and then, their relations with their periods and their distance from actual literary understandings were discussed around the analysis and conclusions were given in terms of the mentioned subjects.

KeyWords: Early Period of Turkish Republic, Literary Journalism, Hıfzı Oğuz Bekata, Orhan Seyfi Orhon, Kemalettin Kâmi

Giriş

Yazar ve şairlerin kendilerini yetiştirme ve edebiyat dünyasına kendilerini tanıtmaya yollarından birisi edebiyat dergilerinde görünme biçimleridir. Çeşitli sanat anlayışlarının içinde yazar ve şairlerin kendilerini edebî bir üslup ile ifade etmesini sağlayan, fikir alışverişinde bulunarak daha iyi eserler ortaya koymalarında yardımcı olan edebiyat dergileri kimi zaman bir ekol oluşturacak kadar uzun; kimi zaman da heveskâr bir girişimden ileri gidemeyen kısa bir yayın hayatına sahip olurlar.

Ortak bir ideoloji veya sanat anlayışı etrafında toplanan yazar ve şair kadrolarının bir arada yola çıkmaları, bir anlayış etrafında eser vererek bir anlamda sanat görüşlerini de ifade etmeleri, edebiyat kanonu arasında kendine yer bulmak bağlamında bir *macera* olarak tanımlanabilir. Derginin hedef kitesine hitabı ve ulaşması; maddiyat, basım işleri, yazar ve şairlerin kendi aralarındaki ilişkiler gibi çeşitli nedenler söz konusu dergilerin macerasının nasıl olacağını belirleyen etkenlerdendir.

Erken Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırılan 1923-1938 yılları arasında henüz yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde bilimde, sanatta, eğitimde, tarımda ve benzeri birçok alanda modernleşmek için hızlı bir kalkınma ve dönüşüm hamlesi içine girmiştir. Bu dönem içerisinde yapılan devrimlerin topluma anlatılması, toplumun bu devrimleri anlama ve uyum sağlaması yönünde, o günün şartlarında önemli haber kaynakları veya daha doğru bir ifadeyle bir tür medyatik ortam olan edebiyat dergilerinin önemli bir rolü olmuştur. Özellikle 1920'li yıllardan itibaren yeni bir edebî anlayış ve iddiayla ortaya çıkan dergilerin büyük çoğunluğunda misyon olarak belirlenen değerlerin halkı aydınlatma, devrimleri tanıtmaya ve yaygınlaştırma ile Türk dilinin doğal seyri içerisindeki sadeleşme evrelerini kültür diline yerleştirme olduğu görülür. Bu bağlamda *Millî Mecmua* (1 Kasım 1923 – Mart 1955, 162 Sayı), *Hayat* (2 Aralık 1926 – 30 Aralık 1929, 146 Sayı), *Yeni Türk Mecmuası* (Ekim 1932 – 1942, 117 Sayı) gibi genellikle Ankara merkezli dergilerin idealist bir çıkışı, uzun soluklu ve kapsayıcı bir yayın hayatı olmuştur. Bununla birlikte kanonik ve edebiyat dünyasında “söz söyleyici” niteliğe sahip gelenekli dergilerin de sözü edilen anlayış çerçevesinde bir edebiyat görüşünü gözeterek dönüştükleri görülür (On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren çıkan *Servet-i Fünûn*'un 1928 yılından sonra *Uyanış* adını kendisine eklemesi gibi).

Bu çalışmada kanonun dışında kalan; edebî anlayışları, barındırdıkları ortak / farklı konu ve temalarıyla 15 yıllık dönemde sadece bir ya da iki sayı çıkabilmiş olan edebî dergiler incelenmiştir. Söz konusu dergiler için Cumhuriyet'in kuruluşu ve temellendirilişinin yarattığı ivme belirleyici bir ortaya çıkış hamlesi olmuş ancak bu ivme çeşitli nedenlerle sürdürülememiştir. Bu dergiler kronolojik sırayla *Anavatan Mecmuası* (1922), *Nûr* (1924), *Mebâhis* (1924), *Pınar* (1924), *Gençlik* (1928), *Çankaya* (1928), *Mehtap* (1928), *Kor* (1933) ve *Hızlanış* (1935)'tir.

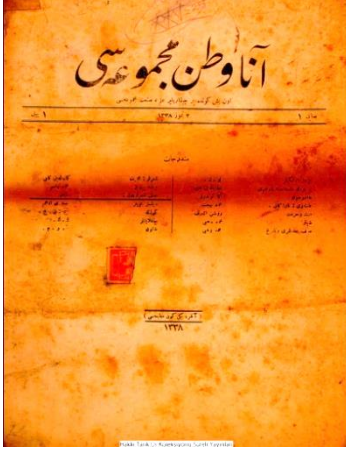
Adı geçen dergilerin kısa süren yayın hayatlarının mahiyetini belirlemek bu çalışmanın bir kısmını oluşturmaktadır. Bunun haricinde genç Cumhuriyet'in izlerini sürmek, metinlerde Atatürk, Ankara, Cumhuriyet gibi konuların nasıl işlendiğini incelemek, dönemin önde gelen yazar ve şairlerinin bu dergilerde yer alıp almadığını görmek ve adı geçen dergilerin kendilerini dönemdeki edebî anlayışa göre nasıl konumlandıklarını belirlemek çalışmanın diğer boyutudur.

Erken Cumhuriyet Döneminin Kısa Ömürlü Edebiyat Dergileri

1) Anavatan Mecmuası

Anavatan Mecmuası, 2 Temmuz 1338 (1922)'de Ankara Yeni Gün Matbaası'nda yayımlanmış *On beş günde bir çıkarılan ilim, sanat mecmuasıdır*. Kapak tasarımında görsel bir kompozisyon yoktur. Derginin adı, çıktığı tarih ve sayısı hakkında bilgiler verilir. İmtiyaz sahibi belirtilmemiştir. *Münderecat* başlığı altında şiir, hikâye, makale ve haberler yer almaktadır. Kapakta sunulan yazı başlıklarının sırasıyla içerikteki sıralama aynı değildir. Yazılar incelendiğinde, *Münderecat* bölümünün sadece türlere göre yazıları sunduğu anlaşılmaktadır. Ancak 2. sayıdan itibaren bu durumun değiştiği, dizimin daha profesyonelce yapıldığı görülmektedir. 16 sayfalık bir risale şeklinde çıkan *Anavatan Mecmuası*, iki sayı çıkmıştır. İkinci sayıda da sürdürülen sayfa sıralamasıyla risale özelliğini korumuştur. 1922 yılında yayımlanmış olmasına rağmen, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının oluşum ve gelişim koşullarında etkili olan *Dergâh Mecmuası*na eklenmesi bakımından, bu dergi Erken Cumhuriyet Dönemi içerisinde değerlendirilebilir.

Derginin içeriği kronolojik sırasıyla şu şekildedir;

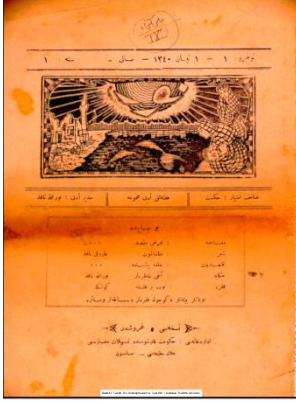

Anavatan Mecmuası 1. Sayı

Anavatan Mecmuası, Sayı 1 (2 Temmuz 1338 / 2 Temmuz 1922): K[âzım]. N[âmî]. [Duru], *Bizden Evvelkiler* (Makale), s. 1-3; Kemalettin Kâmî [Kamu], *Hicret* (Şiir) s. 2; Nizamettin Ali [Sav], *Türk Felsefesine Doğru* (Makale), s. 3-4; Aka Gündüz, *Memocuk* (Düzyazı), s. 4. ve 6; Mehmet Behçet [Yazar], *Karanlık* (Düzyazı), s. 5-6; Ruşen Eşref [Ünaydın], *Minnet ve Hürmet* (Makale), s. 6-7; Mehmet Vehbi [Sarıdal], *Şirta [Chitra]* (Tiyatro), s. 8-10; Mehmet Vehbi [Sarıdal], *Sınıf Cidâlleri ve Tarih*, (Makale), s. 10-11; Mehmet Rasim, *Çifte Yıldız* (Şiir), s. 9; Sadri Etem [Ertem], *Dilsiz Köyler* (Hikâye-am), s. 12-14. [Friedrich Nietzsche] (Çev. Nizamettin Ali [Sav]), *Gölge*, (Hikâye), s. 14; K[emalettin] K[âmî] [Kamu], *Çağlayanlar ve Ahmet Hikmet Bey* (Tenkit), s. 15; A. Vav. Mim, *Şüûn* (Haber yazısı), s. 15-16. [İmzasız], *Bayburtlu Zihnî'den* (Şiir-Düzyazı), s. 16.

Anavatan Mecmuası, Sayı 2 (15 Ağustos 1338 / 15 Temmuz 1922): Kâzım Nâmî [Duru], *Dimâğın Vazifesi* (Makale), s. 17-18; Sâmi Rıfat, *Lisâniyyât Dersleri – 1* (Makale), s. 18-21; Kemalettin Kâmî [Kamu], *İnkılâba Doğru* (Şiir), s. 20; Nizamettin Ali [Sav], *Türkün Ruhundaki Buhran* (Makale), s. 21-22; Mehmet Vehbi [Sarıdal], *Siyaset, Hayattan ve İktisattan Doğar!* (Makale), s. 22-23; Mehmet Behçet [Yazar], *Güneşin Kitabından* (Düzyazı), s. 23; [Mehmet Vehbi Sarıdal], *Şirta [Chitra]* (Tiyatro), s. 23-26; Aka Gündüz, *İki Küçük Eğlence* (Düzyazı), s. 26; [İmzasız], *Erzurumlu Emrah'tan ve Maniler* (Mani) s. 26; Sadri Etem [Ertem], *İlm İçin Ulûm* (Makale), s. 27; K[âzım] N[âmî] [Duru], *İlm, Fenn, Felsefe* (Makale), s. 27-29; Osman Cevdet, *İki Küçük Mezar* (Hikâye), s. 29-30; N. R. , *Gufrânî* (Şiir-Düzyazı), s. 31-32; [İmzasız], *Himâye-i Etfâl Konferansı* (Haberler), s. 32; [İmzasız], *İki Matem İki Bayram* (Haberler), s. 32; [İmzasız], *Sâmi Rıfat Bey'in Yazıya Dair Raporu* (Duyuru), s. 15.

2) Nûr

Nûr'un Kapağı

Nûr, haftalık edebî mecmua olarak 1 Nisan 1340/14 Nisan 1924'te yayın hayatına başlamıştır. Sahibi imtiyazı Hikmet, edebî müdürü ise Nurullah Nafiz'dir. Samsun'da *Hükûmet karşısında Teshîlât Mağazası Hilâl Matbaasında* basılmıştır. Kapağında virâne bir hale gelmiş binalar ve iki kadın hüznünlü bir şekilde tasvir edilmiştir. Hemen altında *Bu Sayıda* başlığı ile yazı başlıkları ve yazarlar sunulmuştur. Ancak derginin içeriğindeki dizgi ile bu sunum arasında bir birliğin olmadığı açıktır. Derginin ilk sayısı olması dolayısıyla imzasız kaleme alınan *Arz-ı Maksat* başlıklı yazı, derginin kendisini Samsun'daki okuyucu kitlesine tanıtmaya, ilerleyen sayılardaki amaçlarını ve okuyucu kitlesinin derginin matbuat hayatında ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir.

“(Nûr) mecmûası bugünden itibaren bu nüsha ile ilk defa âlem-i matbuâta ayak basıyor. Samsunumuzun âlem-i matbuâtında yek nazarda göze çarpan boşluğu doldurmak emeliyle saha-yı intişâra çıkmaya başlayan mecmûamız ileride erbâb-ı irfânın bi'l-hassa gençliğin tazeyâne teşvik ve râğbetine muzaffer olursa her vech ile umûmun ihtiyâcâtını temine medâr olabilecek bir şekilde, resimli ciddi ve müfid malûmâtı câmi olarak çıkmaya çalışacak ve memleketimizin ictimâi, ilmî, millî, edebî, ticarî, sanayî ve mütâlaât-ı hukukiyye gibi müfid makaleleriyle tetevvüc edecektir. Bu nüshamızı tab ve tertîbde birçok noksanları muhtevi ve birtakım hatiâtla mâlî olduğunu muterikiz. Fakat mecmûamız gençlerdeki fitrî istidâdlara vasıta olmak emeliyle saha-yı intişâra atıldığından dolayı nazar-ı müsamaha ile görüleceğimizi ümit ederiz. (Nûr) her türlü mevâlî ve müşkilâtı iftihâm etmek sûretiyle vazîfe-i neşriyyesinde devam edeceğini erbâb-ı mütâlaaya ve adî bir vecîbe addederiz. Mecmûamızın hayâtı muhterem karilerin râğbetine bağlıdır.” (İmzasız 1924: 6)

Nûr'un ilk sayısında imzasız yayımlanan bir başka yazı olan *İtizâr*'da, ilk sayının gecikmesine;

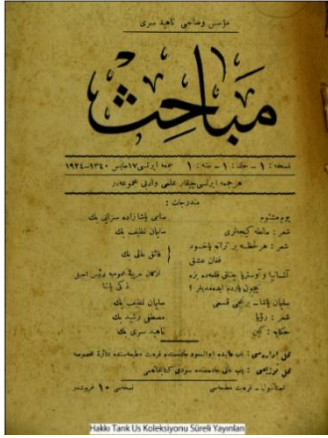
“Bu mecmûamızın gerek aceleye gelmiş olmasından, gerek (...) sipariş ettiğimiz klişelerin gecikmesinden dolayı arzu ve ümit ettiğimiz kadar mükemmel olamadı. Gelecek nüshadan itibaren mecmûamız tevsî edilecek ve resimler, şiirler, nefis ve şûh hikâyelerle müzeyyen olacaktır (...)” (İmzasız 1924: 2)

şeklinde ifade edilen basım ve yayım koşullarındaki sıkıntılar gerekçe gösterilmiştir. Bundan dolayı da okuyucularından özür dileyen dergi, gelecek sayılarda böyle bir sıkıntı yaşanmayacağını, koşulların ve dergi içeriğinin iyileştirileceğini vadedmektedir. Derginin içeriği kronolojik sırayla şu şekildedir:

Nûr, Sayı 1 (1 Nisan 1340 / 1 Nisan 1924): Gamlızâde Mahdûmları, *Halka Beyannâme* (Duyuru), s. 1-2; [İmzasız], *İtizâr* (Duyuru), s. 2; Nurullah Nafiz, *Acı Hatıralar* (Hikâye), s. 3-4; Faruk Nafiz [Çamlıbel], *Melekül-mevt* (Şiir), s. 5; Gölge, *Bu da Bir Felsefe* (Fıkra), s. 4; [İmzasız], *Arz-ı Maksat* (Duyuru), s. 6; [İmzasız], *Mühim Bir Müjde* (Duyuru), s. 6; İmzasız, *Müşabaka* (Duyuru), s. 6; [İmzasız], *Gençlik Pazarı* (İlan), s. 7; [İmzasız], *Şâirin Şiiri* (Fıkra), s. 7; [İmzasız], *Helal Matbaası* (İlan), s. 7; [İmzasız], *Sebep Ne İmiş?* (İlan), s. 7; [İmzasız], *Şaheserler* (İlan), s. 7; Kef, *Şaheserler Mahfili* (İlan), s. 7; [İmzasız], *Şehriyâr Sultan* (İlan), s. 8.

Nûr, Sayı 2 (10 Nisan 1340 / 10 Nisan 1924): Nurullah Nafiz, *Eğer Hayat Bu İse* (Makale), s. 1; Yahya Kemal [Beyatlı], *Ok* (Şiir), s. 2; [İmzasız], *[La Dame aux Camélias] Hikâyesi* (Çeviri hikâye), s. 2-3; Gölge, *Bir Hacı Bektaş Fıkrası* (Fıkra), s. 3; Elif. Y; *Ay Yıldız Zafer-i Millî* (Spor yazısı), s. 4-5; Fatı Dede, *İftarda* (Hikâye), Nurullah Nafiz, *Şehriyâr Sultan* (Tefrika roman), s. 6-7; [İmzasız], *Lüzumsuz Seyahatler* (Tenkit yazısı), s. 7; [İmzasız], *Samsun'da Makas Fıkdanı* (Haber yazısı), s. 8;

[İmzasız], *Zengin Olmanın Kolayı* (Haber yazısı), s. 8; N[urullah] N[afiz], *Olanlar, Bitenler* (Haber yazısı), [İmzasız], *Yeni Sinema-Zafer Sineması* (Duyuru), s. 8; [İmzasız], *Müşabaka* (Bilmece), s. [9].

Mebâhis'in Kapağı

3) Mebahis

Her cumartesi edebî ve ilmî bir dergi olarak çıkmaya teşebbüs eden *Mebâhis*, İstanbul'da Karabet Matbaası tarafından 1924 yılında basılmıştır. Derginin sahibi ve kurucusu Nahit Sırrı [Örik]'tir. Her ne kadar edebî ve ilmî bir mecmua olmak iddiasıyla yola çıkarsa da *Mebâhis*'in sahibi ve yazar kadrosunun da etkisiyle derginin daha çok edebiyat sahasında yazılar yayımladığı dikkat çekmektedir. İlmî olarak sayılabilecek bir makale, tarihî ve siyâsî bir konuda yazılmıştır. Toplam 30 sayfalık bir hacme sahip olan *Mebâhis*'te, Sami Paşazâde Sezâi Bey, Süleyman Nazif, Faik Ali [Ozansoy] isimleri dikkat çekmektedir.

Derginin içeriği kronolojik olarak sırayla şöyledir;

Mebâhis, Sayı 1 (17 Mayıs 1340 / 1924): Sami Paşazâde Sezâi Bey, *Yevm-i Meş'ûn* (Hikâye), s. 4-7; Süleyman Nazif, *Malta Geceleri* (Şiir), s. 8; Faik Ali [Ozansoy], *Her Lahza Bir Terâne yahud Figan-ı Aşk* (Şiir), s. 9; Zeki Paşa, *Almanya ve Avusturya Çanakale'de Niçin Bize Yardım Edemediler?* (Makale), s. 10-13; Süleyman Nazif, *Süleyman Paşa – 1. Kısım* (Düzyazı), s. 14-25; Mustafa Reşit Bey, *Rüya* (Şiir), s. 26; Nahit Sırrı [Örik], *Kin* (Hikâye), 27-30.

4) Pınar

Pınar'ın Kapağı

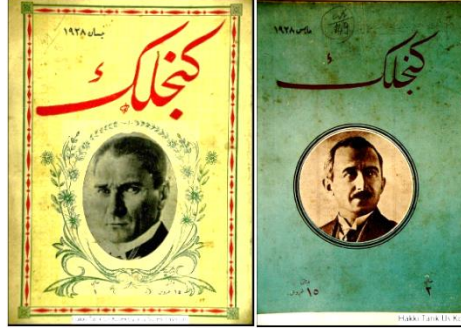
Pınar, Türkiye Muallimler Birliği tarafından yayınlanmış bir dergidir. 1924 yılının Aralık ayında yayın hayatına başlayan derginin, "Hangi Yolun Yolcusuyuz?" başlıklı bildirisi derginin yayın amacını belirginleştirmektedir. İmtiyaz sahibi Türkiye Muallimler Birliği Umumi Merkezi olup mesul müdürü ise Abdurrahman Hamid'dir. Ankara'da Türkiye Muallimler Birliği Umumi Merkezinde basılmıştır. Çeşitli edebî yazılar, makaleler, aynı zamanda halk edebiyatından seçme şiirleri ve tarihî olayları ele alan derginin yazar kadrosunda Aka Gündüz, Kemâlettin Kâmî, Necip Fazıl ve Hilmi Ziya gibi isimleri görmek mümkündür. Derginin içeriği kronolojik sırasıyla şöyledir;

Pınar, Sayı 1 (Kânûn-ı evvel 1340 / Aralık 1924): Pınar, *Hangi Yolun Yolcusuyuz?* (Bildiri), s.1; Sinanoğlu, *Pınarbaşı* (Makale), s. 1-3; Karacaoğlan, *Koşma* (Şiir), s. 3; Kemâlettin Kâmî (Kamu), *Dumlupınar Yolunda* (Şiir), s. 3; Aka Gündüz, *Niçin Ankara?* (Makale), s. 4-6; İhsan İlhami, *Zelzele* (Haber yazısı), s. 6-7; Necip Fazıl [Kısakürek], *Akşam* (Şiir), s. 7; Abdülfeyyaz Tevfik, *Fatmacık ve Ben* (Hikâye), s. 8; Ziya Gökalp, *Küçük Hemşire* (Hikâye), s. 9-11; Müntehib-i Evvel [İmzasız], *Muhill-i Mebûsluklar*, s. 12; [İmzasız], *Duyûn-ı Umumiyye* (Haber yazısı), s. 13-14; [İmzasız], *Yunanla Davamı* (Haber yazısı), s. 14; [İmzasız], *Ankara'da Hayat* (Haber yazısı), s. 15; Hilmi Ziya [Ülken], *Uğurlu Hüsn* (Hikâye), s. 15-16.

5) Gençlik

Gençlik, her ayın on beşinde Ankara'da çıkan ilmî ve edebî bir dergidir. Sahibi imtiyazı Cemal Bey ve Hıfzı Oğuz [Bekata]'dır. Hedef kitlesi Türk gençliğidir. Çalışan, okuyan bir gençlik hayali

derginin temelini oluşturmaktadır. *Gençlik*, Antoine Albalat'nın¹ *Okumak asil ve yüksek bir ihtirastır* sözüyle 1928 yılının Nisan ayında yayın hayatına başlamıştır. Albalat'nın sözünden hareketle Türk gençliğinden dilediklerini *Gençlik okumak arzusunu tatmaya ve takviyeye çalışır* sloganı ile anlatır. İki sayı çıkmıştır.

Gençlik dergisinin 1. ve 2. sayı kapakları

Derginin ilk sayısında Gazi Mustafa Kemal'in, ikinci sayısında ise İsmet İnönü'nün fotoğrafları yer almaktadır. Kapağın kompozisyonunda sol üst köşede siyah renkli Arap harf ve rakamları ile ilk sayının çıkış tarihi Nisan 1928 ve ikinci sayı için de Mayıs 1928, alt kısmında sayfanın üçte birini kaplayan kırmızı renkli daha büyük punto ile derginin adı yazılmıştır. İlk sayıda derginin amacını ve Türk gençliğinden beklentilerini dile getiren Hıfzı Oğuz [Bekata], Türk milletinin yaşamış olduğu sıkıntılara değinmektedir. Anadolu'nun vatan için ödediği bedel karşısında gençlikten sadece Türkiye Cumhuriyeti için çalışmak ve okumak beklenmektedir. Bu beklentilerle gençliğe şöyle seslenilmiştir:

“Sekiz sene evvel cihan milletlerinin ölümünü muhakkak addettikleri Türk milleti, iman ve ümidini temsil eden fevkalbeşer bir dehânın harikulâde mucizeleriyle bugün her sahada olduğu gibi irfan ve teceddüd sahasında da şerefli ve müstesna bir mevkie sahip oldu. Ey Türk genci! Sen henüz çocuk iken bütün düşmanlar sana ölü nazarlarıyla bakıyor; hak ve hayatını inkâr ediyordu. Sekiz sene sonra mevcudiyetini anladığın zaman kendini böyle âlem-şümûl ve muazzam bir inkılâbın oğlu olarak gördün. Koca bir tarihin seyrini değiştiren inkılâbımız sana mukaddes ve şerefli bir vazife tevdi ediyor. Bu vazife ki aziz halaskârının feyyâz ve irşâdkâr lisanından bir daha dinle: “Bugün vasıl olduğumuz netice asırlardan beri çekilen millî musibetlerin intibâhı ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir, bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum.” (Hıfzı Oğuz, 1928: 1)

Yazının ortasında Gazi Mustafa Kemal'in fotoğrafı, altında ise “Gençliğin en büyük hâmisî” yazmaktadır. Yazının devamına da Gazi Mustafa Kemal'in *Nutuk* adlı eserinin sonunda yer alan Türk gençliğine hitabı eklenmiştir. Böylelikle *Gençlik*, dayanacağı ideolojik temelin göstergelerini açıkça ifade etmiştir.

Derginin içeriği kronolojik sırayla şöyledir:

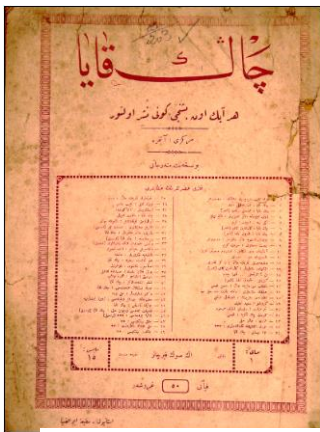
Gençlik, Sayı 1 (Nisan 1928): Hıfzı Oğuz [Bekata], *Musahabe* (Duyuru), , s. 1-3; *Gençlik, Birkaç Söz* (Duyuru), s. 2; Eyüplü Ali Haydar, *Gurur* (Şiir), s. 3; Hikmet Şevki, *İrâdeyi Söndüren Nazarlar* (Hikâye), s. 4-5; Saadetin Nüzhet [Ergun], *Divan Edebiyatı ve Mazmunları* (Makale) s. 6-9; [İmzasız], *Muhterem Büyük Meclisimizin Büyük Mebuslarını Resimleriyle Tanıyoruz* (Görsel), s. 10-11; M. Sami, [Başlıksız] (Mektup), s.11; Server Ziya [Gürevin], *Kaplerimiz* (Hikâye), s. 12; Nurettin İbrahim [Konyar], *Ankara Abidelerinden August[us] Mabedi* (Kültür yazısı), s. 13-14; İhsan Mahvi [Balkır], *Sevinç Terânesi* (Şiir), s. 14; Osman Cemal, *Dayak Cennetten Çıkmadır*

¹ (1856-1935) Fransız edebî eleştirmen ve yazar.

(Hikâye), s. 15-17; İsmail Hikmet [Ertaylan], *Arı ile Kelebek* (Fabl - Manzûm), Ali Kemal, Sis (Şiir), s. 19; [İmzasız], *Ankara Tayyare İhtifâlîne Ait Bir Hâtıra*, s. 20; Abdullah Ziya [Kozanoğlu], *Faat'ın Atı* (Hikâye), s. 21. ve 24; [İmzasız], *Hükümet Merkezimiz Fotoğraflarla Bir Nazar* (Görsel), s. 22-23; Yaşar Nabi [Nayır], *Ozan* (Şiir), s. 24; Ahmet Bey, *Gençlik, Spor, Atletizm, Güreş* (Spor Yazısı), s. 25-29; [İmzasız], *Ankara Kız Lisesi* (Görsel-Haber Yazısı), s. 29; Müeddeb Tevfik, *İnce Bir Kalp Sızıntısı (Leman'dan Sera'ya)* (Mektup), s. 30-31; Tırtıl, *Kalender'e Cevap* (Şiir), s. 31; [İmzasız], *[Okurlara Hitap]* (Duyuru), s. 31; [İmzasız], *Muhâberât, Bilmeceler, Müsabakalar, Anketler* (Duyuru), s. 32-33.

Gençlik, Sayı 2 (Mayıs 1928): M. Cemal, *Musahabe* (Duyuru), s. 1-2; Gençlik, *Teşekkürler* (Duyuru), s. 1; H[ıfzı]. O[ğuz]. [Bekata], *Gençliğe* (Şiir), s. 2; Gençlik, *İtizar* (Duyuru), s. 2; Gençlik, *Tashih* (Duyuru), s. 2; Saadettin Nüzhet [Ergun], *Bektaşî Edebiyatı* (Makale), s. 2-6; Ali Haydar, *Mukaddes Ateş* (Şiir), s. 3; Doktor Fazıl Berki, *Ey Türk Genci* (Şiir), s. 4; Ali Kemal, *Toprak* (Şiir), s. 5; Hıfzı Oğuz [Bekata], *Kardeş Afganistan'ın Müvenner ve Teceddütperver Hükümdarları* (Haber yazısı), s. 7-11; Hikmet Şevki, *Uçurumun Kenarında* (Hikâye), s. 12-13, Osman Kemalettin Erzurumî, *Gönülden Bir Ses* (Şiir), s. 13; Doktor Süreyya Asım, *Güneş Banyosu* (Sağlık yazısı), s. 14-15; Mustafa Doğan, *Şeyh Said'in Gülistan'ından* (Şiir), s.15; Ayten Hıfzı, *İlk Hayat Duygusu* (Deneme yazısı), s. 16; Mehmet Veled, *Mesnevi Fıkraları* (Felsefî fıkralar), s. 17-19; [İmzasız], [Başlıksız] (Duyuru), s. 19; Abdullah Ziya (Kozanoğlu), *Kurumuş Kanlı Şal* (Hikâye), s. 20-22; Nurettin İbrahim [Konyar], *Üç Medeniyetin Mimarisi* (Kültür yazısı), s. 23-25; Ahmet Bey, *Olimpiyat Yollarında* (Spor yazısı), s. 25-28; [Ahmet Bey], *Mühim Spor Havadisleri, Çok Mühim Güreş Müsabakaları* (Spor yazısı), s. 28; Yaşar Nabi [Nayır], *Eski Bir Hâtıra* (Deneme Yazısı), s. 28; [İmzasız], *Çok Kıymetli ve Muhterem Abonelerimiz* (Görsel), s. 29; [İmzasız], *Mektepliler ve İdman Bayramlarına Fotoğraflarla Bir Nazar* (Görsel), s. 30; [İmzasız], *İrfan Ocaklarımızdan Ankara Erkek Lisesi* (Görsel), s. 31; [İmzasız], *Muhaberat, Bilmeceler, Müsabakalar, Anketler* (Duyuru-Yarışma), s. 32; [İmzasız], *Cim - Genç Sesler - Yedi Meşale - [Başlıksız]* (Duyuru), s. 33; [İmzasız], *[Ressam Şemseddin Sami'nin Fotoğrafı]* (Görsel), s. 33; [İmzasız], *Düşünce Bilmecesi* (Bilmece), s. 33; [İmzasız], *Ey Türk Gençliği* (Görsel), s. [34].

6) Çankaya

Çankaya dergisinin kapağı

Çankaya, her ne kadar siyasetin merkezi olarak nitelendirilse de Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ülkenin kültürel değişim ve dönüşümünde merkezî bir konum olarak da görülmelidir. Birçok bilim insanının, sanatçının Gazi Mustafa Kemal ile aynı masada akşam yemekleri yiyip çeşitli konularda tartıştıkları ve çözüm üretmeye çalıştıkları yer olan Çankaya, siyasi iktidar açısından olduğu kadar kültürel ve sanatsal iktidar için de alan açan bir mekândır. 1928 yılının Mayıs ayında kültür ortamına geniş bir içerikle giren Çankaya adlı dergi bu merkezin somut bir girişimi olarak değerlendirilebilir. Henüz beş yaşındaki Cumhuriyet'in sanat ve bilim alanındaki çalışmalarını vatandaşlarla paylaşma gayesi bu dergide birçok ismi bir araya getirmiştir. Dönemin birçok ünlü yazarı bu dergide şiirler, hikâyeler, çeviri ve hatıra yazılarıyla yer almıştır. Gazi Mustafa Kemal'in sözlerinden alıntılara sıklıkla yer verilmiştir.

Her ayın on beşinci günü yayımlanacak olan Çankaya'nın başmuharriri Mithat Ömer'dir. Dergi toplam 55 sayfalık hacme sahiptir. İlk sayfada her ay yapılması planlanan Çankaya Mülakatları ile ilgili gelecek sayı içeriğine yer verilmiştir. Derginin ikinci sayısının hazırlanacağına dair bunun

gibi bazı ibareler belirtilmişse de kütüphanelerde ve dijital arşivlerde derginin sözü edilen ikinci sayısının çıktığına dair herhangi bir bilgi veya belgeye rastlanmamıştır.

Derginin içeriği sırayla şöyledir:

Çankaya, Sayı 1 (1 Mayıs 1928): Mustafa Kemal [Atatürk], *Gençliğe Hitabe* (Bildiri), s. 1; Mithat Ömer, *Çankaya'nın Mülakatları* (Mülakat), s. 2-4; Ağaoglu Ahmet, *Çankaya* (Düzyazı), s. 4; İshak Refet, *Çankaya* (Şiir), s. 5; Falih Rıfkı [Atay], *“Yabani Orman” a Dair Tasvirler* (Gezi yazısı), s. 6-8; Ercüment Ekrem [Talu], *İki Tepe* (Hikâye), s. 9-10; Kemalettin Kâmî [Kamu], *Çankaya* (Şiir), s. 10; Faruk Nafiz [Çamlıbel], *Çankaya* (Şiir), s. 10; Mithat Ömer, *Büyük Gazi'ye Dair Hatıralar* (Hatıra yazısı), s. 11-12; Cevdet Kerim, *Cemiyet ve Maarif* (Düzyazı), s. 12-14; Erzurum Mebûsu Aziz, *Almanya'da Dinî Tekâmül* (Düzyazı), s. 15-17; İhsan [Sungu?], *Garsiya'ya Bir Haber* (Düzyazı), s. 17-19; Zâkir Kadri, *Matbaacılık Tarihine Dair* (Makale), s. 19-21; Kemalettin Kâmî [Kamu], *Enginde Hatıralar* (Şiir), s. 21; Nabi Cedid, *Ben? Gazeteci?* (Düzyazı), s. 22-23; Faruk Nafiz [Çamlıbel], *Gezinti* (Şiir), s. 23; Hasan Fehmi, *İnkılâp Müzelerine Dair* (Düzyazı), s. 24; [Paollo] Mantegazza (Çev. Hakkı Baha), *Çankaya'nın Tercümelere: Aşkın İlk Silahları* (Hikâye), s. 25-26; Urfalioğlu, *İktisadî Seferberlik* (Düzyazı), s. 26-27; Renée Vivien (Çev. Said Nafiz), *Kervanlar* (Şiir), s. 27; Said Nafiz, *Mithat Ömer'e Mektup* (Mektup), s. 28; Süleyman Nazif, *Benim Mezarım* (Düzyazı), s. 28-29; Fehmi, *Köyden Çankaya'ya* (Düzyazı), s. 29-30; Cemal Hakkı, *Gazi* (Düzyazı), s. 30-31; [İmzasız], *Bir İnkılâbın Karakterleri* (Düzyazı), s. 31-33; Çankaya, 23 Nisan (Şiir), s. 33; Z[âkir]. K[adri]., *Gazetelerin Tarihine Dair* (Düzyazı), s. 34-37; Necip Asım [Yazıksız], *Türk Lügati* (Düzyazı), s. 38-40; İsmet Paşa [İnönü], *928 Senesinde* (Açıklama), s. 40; Aka Gündüz, *İskarpınler* (Fantezi), s. 40-41; Hikmet Şevki, *Çankaya* (Hikâye), s. 41-44; Şükûfe Nihal, *Ayrılmayacak Arkadaşlar* (Hikâye), s. 45-48; Mithat Ömer, *Gazimiz ve Heykelleri* (Görsel), s. 49; Çankaya, *Gazimize Ait Hatıralar* (Görsel), s. 50; Çankaya, *Bir Mukayese* (Görsel), s. 51; [İmzasız], *Reis-i Cumhuriyetimiz ve At Yarışları* (Haber), s. 52; Ahmet Sanevber, *Memleketimizde Bankacılık Hayatımız* (Makale), s. 53-55; Ayşe, *Fatma'ya Mektuplar* (Mektup), s. 55-57; Çankaya, *İlim Adamında Seciye* (Düzyazı), s. 57-58; Tuğrul, *İstanbul Mektupları* (Mektup), s. 58-59; Abdullahoğlu, *Boş Kalan Beşik* (Düzyazı), s. 60-61; Mihalzade Mahmut Ragıp, *Musiki İhtiyacımız* (Düzyazı), s. 61-63; Çankaya, *Şeker İstihsâlâtımız ve Türkiye Şeker Fabrikası* (Haber), s. 63-64; Cevdet Kerim, *Türk İstiklal Mücadelesi Konferansları* (Düzyazı), s. 64-65; Ali Rıza, *Deniz ve Tayyareler* (Düzyazı), s. 65-66; George Leşanri(?) (Çev. Sait Hikmet), *Matbuatın Beynelmilel Vazifesi* (Düzyazı), s. 66-67; Çankaya, *Bu Ayın Tarihi* (Bilgilendirme), s. 67-68; [İmzasız], *Türk Matbuat Cemiyeti* (Düzyazı), s. 68; [İmzasız], *[Devlet Adamları Albümü]* (Görsel), s. 69-71; Bediha Mithat Ömer, *En Son Fırçalar* (Piyes), s. 72-88; Çankaya, *Fazilet Mücadelesi* (Görsel); [İmzasız], *Halk Bilgisi*; [İmzasız], *Milli Mücadele Hatıraları*; [İmzasız], *Memleket Bilgisi*, s. [Arka kapak].

7) Mehtap

Mehtap dergisi kapak ve açılış sayfası

1 Kasım 1928 tarihinde yürürlüğe giren “Yeni Türk Harflerin Kabulü ve Tatbiki Hakkında Kanun” maddesi sonrası süreli yayınlardaki Osmanlı Türkçesi harflerinin yerini yeni Türk harfleri almış ve bir uyum süreci başlamıştır. *Mehtap* dergisi bu kanundan yaklaşık üç hafta sonra edebiyat dünyasında görünür. Bahsedilen uyum sürecini derginin kapağında içeriğine dek görmek mümkündür. Her ne kadar derginin adı yeni Türk harfleri ile yazılmış olsa da içerikteki yazılar eski harfler kullanılarak okuyucuya sunulmuş, bazı yazarların adları ise yeni harfler ile yazılmıştır. Bir devrimin toplum hayatına uyumu olarak ele alınabilecek derginin imtiyaz sahibi dönemin ressamlarından Şemsettin Sami’dir. Ankara’da her ayın onunda ve yirmi beşinde olarak ayda iki kez çıkan dergi *ilmî, edebî, içtimaî ve mizahî halk mecmuasıdır*.

Süreli yayınlardan kitaplara, dükkân tabelalarından belgelere kadar yazılı her kaynakta yaşanan dönüşümün uygulanmasındaki göstergeler, incelenen dergilerde de dikkat çeker. *Mehtap* dergisinin bu devrim karşısında yeni harfleri uygulama biçimi bu kültürel dönüşümün öğretici bir nitelik taşıyacağına işaret eder.² *Mehtap*, 25 Kasım 1928’de ilk sayısını yayımladığında kapağında metinlerin Latin harfleri ile yazıldığı, iç sayfalarında ise Latin ve Arap harflerinin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu durum hem yeni harflere alışma ve uyum sürecini hem de kültürel bağlamda metinlerin imla ile ilgili belirsiz durumunu da yansıtır. Örneğin Hıfzı Oğuz imzalı yazıların “Hı.O.” şeklinde imzalanması veya yine aynı yazarın kaleminden çıkan “İnkılâplar Karşısında Türk İnkılâbı” şeklindeki başlık imla sorununa küçük bir örnektir.

İçerikte ağırlıklı olarak edebî metinlere yer verildiği görülürken Ankara’nın idarî kent statüsü ve merkezî hükümet yöneticilerinin tanıtımı ile ilgili çeşitli görseller de bulunmaktadır. Derginin içeriği kronolojik olarak şöyledir:

Mehtap, Sayı 1 (25 Kasım 1928): Hıfzı Oğuz [Bekata], *İnkılâplar Karşısında Türk İnkılâbı* (Makale), s. 3; Mehmet Fuat [Köprülü], *Gençliğin Yolu* (Makale), s. 4-5; Hıfzı Oğuz [Bekata], *Hayat* (Kıta), s. 5; Hıfzı Oğuz [Bekata], *Nikolay Vasilyeviç Gogol ve Hayatı* (Edebî Yazı), s. 6-7; Faruk Nafiz [Çamlıbel], *Firari* (Şiir), s. 6; Hikmet Şevki, *Hayatın Tebessümü* (Hikâye), s. 7; Eyüplü Ali Haydar, *Meçhul Hava Şehidine* (Şiir), s. 7; Yakovlev’den (Çev.Müfide Şerif), *Aşkın Kanunu* (Hikâye), s. 8; Hıfzı Oğuz [Bekata], *Akşam* (Şiir), 8; Nurettin İbrahim [Konyar], *Bedîi Terbiye* (Makale), s. 9; Edip Alp, *Sönen Hatıralar ve Biz* (Şiir), s. 9; Hıfzı Oğuz [Bekata], *Merkez Hükümetimiz* (Görsel - Yazı), s. 10-11 ve 14; [İmzasız], *[Karikatürler]*, s. 12; Hıfzı Oğuz [Bekata], *Hayatımdan Sararmış Yapraklar* (Tefrika), s.13-14; Hıfzı Oğuz [Bekata], *Bir Kahpe Ölüyor* (Kıta), s. 14; Cebiloğlu, *Hoşgör* (Mizah), s. 15; Tırtıl, *Efendi* (Mizah), s. 15; Hatri Bordo(?) (Çev. Mahmut Cahit), *Kemancı* (Hikâye), s. 16; Hıfzı Oğuz [Bekata], *Yalan* (Şiir), s. 16; Ahmet Fikri [Tüzer], *Türk Sporlarına İthaf* (Haber yazısı), s. 17; Cebiloğlu, *Sinemanın Tarihi* (Makale), s. 18; Hıfzı Oğuz [Bekata], *Mehtapta Yavrum* (Şiir), s. 19; Mehtap, *Muhterem Karia ve Karilerime* (Duyuru), s. 19; [İmzasız], *Bilmece, Anket, Müsabaka*, s. 19; [İmzasız], *Gençlik* (Duyuru), s. 20.

² Bu dönüşümün diğer edebiyat / salon dergilerinde nasıl algılandığı ve sunulduğuna dair daha fazla bilgi için bkz. APAYDIN, Dinçer (2016), “1928’in Salon ve Edebiyat Dergilerinde Harf İnkılabı Dersleri” *Bilim ve Ütopya*, S. 260 s.58-62.

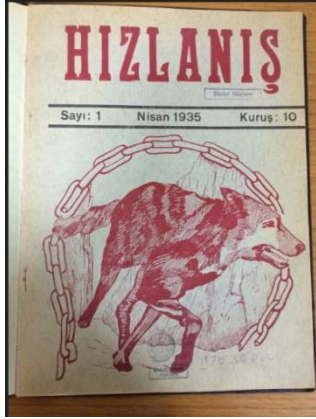
8) Kor

Kor dergisinin kapağı

Nisan 1932 yılında tek sayı olarak çıkmış *Kor*, edebiyat ve sanat mecmuası olarak Ankara'da yayımlanmıştır. Bu dergiyle ilgili ilk bilgiye *Servet-i Fünûn Uyanış*'ın 28 Nisan 1932'de yayımlanan 1863-178 numaralı sayısındaki bir haber metninde rastlanır³. Bu çalışmada adı geçen diğer dergilere nazaran daha nadir rastlanan *Kor* mecmuasıyla ilgili geniş bir inceleme ve değerlendirme yazısı daha önce *Türk Dili* dergisinde yayımlanmıştır (DOĞAN, 2016: 42-47). İmtiyaz müdürü Fuat Tayyip, neşriyat müdürü ise Osman Hulûsî'dir. Toplam 20 sayfalık bir hacme sahip derginin bildirisi mahiyetindeki yazısını Yusuf Kenan yazmıştır. "İnkılâp Edebiyatı ve Bizim Yolumuz" başlıklı yazı ile Türk edebiyat tarihinin genel hatlarını çizen Yusuf Kenan, kendi edebî görüşlerini *Kor* vasıtasıyla beyan etmektedir. Yazar kadrosunda Ahmet Muhip Dıranas, Fuat Tayyip, Necdet Âkif, Cavidan Saim, Faruk Mümtaz, Yusuf Kenan gibi isimleri görmek mümkündür.⁴

9) Hızlanış

Hızlanış'ın kapağı

İstanbul Pertevniyal Lisesi öğrencileri tarafından çıkartılan *Hızlanış* dergisi 10 Nisan 1935 tarihinde ilk sayısını okuyucuyla buluşturmuştur. Mesul müdürü ve aynı zamanda Pertevniyal Lisesi'nde öğretmenlik yapan Orhan Seyfi Orhon'un teşvikleri ile çıkan *Hızlanış*, sadece bir sayı çıkabilmiştir.

Dergi kapağında bulunan zincirlerinden kurtulan kurt tasviri, içerikte öğrenciler tarafından teşekkür edilen Bay Fuad tarafından hazırlanmıştır. Bu tasvirde Türkler için rehber olan kurt figürünün kozmogonik bir çağrışımla Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Milletinin bağımsızlığı için kullanıldığı açıktır. Tasvirin üst kısmında kırmızı renkle *Hızlanış* yazmaktadır. Kapaktaki anlatım ile içerik arasında bir denkleğin gözetildiğini söylemek mümkündür.

Derginin kuruluşunda çalışan ve yazar kadrosunda olan isimler: Orhan Şadi Kavur, Necdet Bayrı, Osman Ülgen, Ömer Çakır, M. Muhittin, Mustafa Eriç, Orhan Âtilla, M. Necati'dir. Pertevniyal Lisesi öğrencileri olan bu isimler Türk milleti, Cumhuriyet ve tarih üzerine yazılar yazmaktadır. Aynı zamanda anılan okul dışında Işık Fevziye Lisesi, İstanbul Lisesi ve Afyon Lisesi'nden öğrenciler de yazıları ile derginin içeriğini zenginleştirmişlerdir.

Okur ve yazar kitlesi bakımından genç bir topluluktan oluşan *Hızlanış*'ta Orhan Şadi Kavur'un *Soğumayan Demir* adlı şiiri Türk milletinin tarih boyunca süregelen azmini ve çalışkanlığını anlatmaktadır. Nâzım Hikmet'in poetikasına yakın bir çizgide yazılan şiir derginin ilk sayfalarında yer almaktadır.

Derginin kronolojik sırayla içeriği şöyledir:

³ Sözü edilen sayınının 347. sayfasında yer alan bu haber metnine göre "Ankara'nın çok feyyaz olan edebiyat muhiti"nden içinde yeni imzalar olan bir dergi çıkmaktadır. "Genç neslin yeni bir ilerleme hamlesinin numunesi olarak" nitelendirilen *Kor*'un uzun soluklu olması temenni edilmiştir.

⁴ Bu derginin içeriği için bkz. DOĞAN, Mehmet Can (Aralık, 2016), "Gençlerin Tek Sayılı Kor'u", *Türk Dili*, (480), s. 42-47.

Hızlanış, Sayı 1 (Nisan 1935): Hızlanış, *Çıkışımız* (Duyuru), s. 1; [İmzasız], *Yürüyüş* (Şiir), s. 1; M. Necati, *Biz Okurlar ve Öz Dilimiz* (Makale), s. 2 ve 15; M. Muhittin, *Yaşayan Ölümler* (Düzyazı), s. 3; Şemsi Bektan, *Öz Türkçe ve Bir Surav* (Makale), s. 4; Talât Eren, *Nerdesin?* (Şiir), s. 4; Orhan Şadi Kavur, *Soğumayan Demir* (Şiir), s. 5; Osman Ülgen, *İzmir'den Dönüş* (Düzyazı), s. 6; Mecmettin Akın, *Enginde Yolculuğum* (Şiir), s. 6; Orhan Şadi Kavur, *Erol* (Düzyazı), s. 7; Orhan Şadi Kavur, *Sular* (Düzyazı), s. 8; Harika Özerengin, *Bahar Gecesi* (Şiir), s. 8; Necdet Bayrı, *Yunus Emre* (Düzyazı), s. 9 ve 16; Saygun Emirdağ, *Altaylara Doğru* (Hikâye), s. 10; Tevfik İzzet, *Onlara* (Mensur şiir), s. 11, [İmzasız], *Güzel Sözler* (Aforizmalar), s. 11; M. M[uhittin], *Köyü Nasıl Gördüler?* (Düzyazı), s. 12-13; [İmzasız], *Görüşler* (Deneme yazısı), s. 14; Tarık Nâzım, *Konya'dan Hızlanış'a* (Deneme yazısı), s. 14; [İmzasız], *Arkadaş!* (Duyuru), s. 15; [İmzasız], *Açık Konuşma* (Duyuru), s. 15; [İmzasız], *Ayda Bir Mecmuası* (İlan), s. [17]; [İmzasız], *Yeni Kitapçı* (İlan), s. [18].

Dergilerin Dönemle Olan İlişkileri ve Edebî Anlayışları

Erken Cumhuriyet dönemi olarak adlandırılan 1923-1938 yılları arasında çıkarılan dergilerin büyük kısmı Atatürk, Cumhuriyet, Ankara, Türk milliyetçiliği ve devrim konularına değinen bir yayın politikası izlemiştir. İncelenen dergilerden *Anavatan*, *Gençlik*, *Mehtap*, *Çankaya* ve *Pınar* bu amaçla yayın hayatına başlamış ve yeni kurulan Cumhuriyet'in kültürel kalkınma ve millî edebiyat anlayışına hizmet eden, topluma yönelik bir edebî anlayışı benimsemişlerdir. Yayımlandıkları dönemle olan ilişkileri bakımından *Anavatan*'ın ilk sayıdaki çıkış amacını anlatan yazı, 1921 yılında yayınlanan *Dergâh*'ın ilk iki yazısı ile hem millî anlayış hem de sosyo-kültürel kabuller anlamında birbirlerine benzerlik göstermektedir. Yahya Kemal [Beyatlı] imzasıyla çıkan *Üç Tepe* başlıklı yazıda edebiyat-siyaset zemininde Tanzimat'tan Millî Mücadele'ye kadarki Çamlıca, Tepebaşı ve Metristepe birer sembole dönüştürülmüştür. Bu şekilde Yahya Kemal, panoramik bir edebiyat tarihini de anlatmaktadır. Aynı şekilde Kâzım Nâmî [Duru], *Bizden Evvelkiler* başlıklı yazısında 1922 yılına kadarki edebiyat tarihini özetlemektedir. Ayrıca bu yazıda *Dergâh Mecmuası* ve edebî çevresinin *Anavatan Mecmuası* tarafından en yakın selef olarak görüldüğünü belirten ifadeler dikkat çekicidir:

“Nihayet Anadolu'da isyan eden millî istiklâl ruhu az sonra varlığını düşmanlara da tanıtmaya, saydırmaya muvaffak olunca, Dârülfünûnün gençliği, üstatlarını (*Dergâh*) da simâa soktular, ... renkle çıkan bu mecmua, bizim en yakın selefimizdir. Kendisini bir ağabey kadar seviyoruz. Fakat onda bizim içinde yaşadığımız millî heyecanların kuvvetliliğini göremiyoruz. Onun lisânı da, edebiyatı da, şiiri de, hatta felsefesi de, çekingen, hasta yürüyor.” (Kâzım Nâmî, 1922: 3)

Diğer ortak nokta ise *Dergâh*'ta yayımlanan İsmail Hakkı [Baltacıoğlu] imzalı “Kerbelâ'ya Giden Derviş” adlı kıssadan hisse tarzı yazı ve *Anavatan Mecmuası*'ndaki Kemalettin Kâmî imzalı “Hicret” adlı şiirdedir. “Hicret” 1919 tarihli bir şiir olarak o dönemin halkının evlerini ve yurtlarını terk edişini anlatmaktadır. İsmail Hakkı'nın yazısında (1921) her ne kadar kuvvetli bir inanç hissediliyorsa da “Hicret” şiirinde (1919) ümitsizlik hâkimdir:

(...)

Gönüllerin gözyaşına inandığı bir anda,
Bin bahçeli beldemizi yâd ellere bıraktık,
Gölgesinde barınacak tek ağacım yok artık,
Dallarında bülbül öten bahçelere elveda.

(Kemalettin Kâmî [Kamu], *Anavatan Mecmuası*, S. 1, 1922, s. 2.)

İsmail Hakkı'nın yazdığı "Kerbela'ya Giden Derviş" adlı yazıdaysa dervişin inancı (maneviyat) ile Batı'nın zenginliği (maddiyat) arasında karşılaştırma yapılmakta, bu karşılaştırma sonucunda maneviyatın kazandığını anlatılmaktadır. Buradan çıkarılacak fikir, Anadolu'ya saldıran Batı orduları karşısında, inancı ile zafer kazanan orduyu yüceltmektir:

"(...) Hayatın bu ezeli kanunu bugün Eskişehir ovalarında yeni bir mucize daha gösteriyor. İşte bütün servet ü sââmânı, hazırlıkları, vasıtalarıyla yakmaya, yıkmaya, öldürmeye gelen madde kuvveti, silah namına elinde yalnız bir asa tutan, servet namına cebinde yalnız altmışlık taşıyan ve nereden çıktığı belli olmayan bir fakir dervişin nefesi önünde bakınız nasıl eriyor!.." (İsmail Hakkı, 1921: 3).

Örnek gösterilen metinler arasındaki bağlantıya başka çalışmalarda da değinilmiş, benzerlik "Kerbela'ya Giden Derviş" adlı yazı, derginin [Dergâh] ilk sayısının başında Yahya Kemal'in "Üç Tepe" adlı yazısıyla birlikte yer almasının bir tesadüf olmadığı anlaşılabacaktır" (Çağın, 2016: 30) cümleleriyle ifade edilmiştir. Burada vurgulanmak istenen durum, 1919'dan 1921'e kadarki süreçte Anadolu'nun işgali, toplumun ümitsizliği ve edebî metinlere yansımaları ile Millî Mücadele sonrasında kazanılan zafer karşısında edebî metindeki duygu hâlinin dönüşümüdür. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilanına kadar şiir söyleminde millî ve memleketçi bir üslubun ön planda olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet'in ilanından sonra edebî metinlerde memleketçi bir hassasiyetten inkılapçı bir başka hassasiyete dönüşen duyguların önemli göstergelerinden biri yine Kemalettin Kâmi'nin döneminde ve sonrasında tartışmalara yol açan aykırı şiiri "Çankaya"dır. Çankaya dergisinde yayımlanmış aynı adlı üç şiirden biri olan metin, dönemin atmosferini adeta dinî bir duyarlılık gibi aksettirir. Metnin son dördünlüğündeki benzetme, Çankaya'nın kutsal bir mekân gibi algılanması gerektiğini işaret ederken biraz ileri gider:

(...)

Ne örümcek, ne yosun

Ne mucize ne füsün...

Kâbe Arap'ın olsun

Çankaya bize yeter...

(Kemalettin Kâmi [Kamu], Çankaya, S. 1, 1928, s. 10.)

Çalışmaya konu olan dergiler içinde eski şiir zevkini sürdüren yayın *Mebâhis*'tir. Süleyman Nazif, Mustafa Reşit ve Faik Ali [Ozansoy]'nin birer şiirine yer veren dergide eski şiirin biçim ve söyleyiş özelliklerinin muhafaza edilmeye çalışıldığı görülür. Derginin kadrosunda yer alan isimlere bakıldığında sanat hayatlarına önceki devirlerde başlamış şair ve yazarların varlığı dikkati çekmektedir. Bu bağlamda *Mebâhis*'in dönemin hâkim zihniyetinden uzak bir sanat anlayışını benimsediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nahit Sırrı [Örik]'nin kendi üslubunu bulmaya çalıştığı dergide sadece Çanakkale Savaşı ile ilgili Zeki Paşa imzalı bir yazının haricindeki metinler aşk ve tabiat üzerinedir.

Nûr, Samsun'da çıkan yerel bir dergi olması sebebiyle Samsun merkezi ve çevresi hakkında bilgiler vermekte, Faruk Nafiz'den ve Yahya Kemal'den iktibas edilen iki şiir ve birkaç edebî eser haricinde hâkim anlayıştan farklı bir konumda olmadığını sezdirmektedir.

Kor bir "edebiyat ve sanat mecmuası" olarak çıkmıştır. Şiire ağırlık veren, yeni mezun olan Fuat Tayyip'in (Fuat Bayramoğlu) başında olduğu dergide birçok şair/yazar edebiyat sahasında kendi sanat anlayışlarını bireysel bir çerçeve içerisinde sunmaya çalışmışlardır. Toplumsal bir hassasiyetin birkaç metinde görüldüğü dergide kurgusal metinlerin aşk teması etrafında toplandığı

söylenbilir. Feridun Fazıl [Tülbentçi]'in yayımlamış olduğu “Sakarya'nın Türküsü” adlı şiir tematik bağlamda memleketçi izler taşımakla birlikte ses ve söyleyiş bakımından tamamen Nâzım Hikmet'in üslubunun etkisi altındadır:

Milyonlarca renk, renk

Milyonlarca...

Kadın, erkek

Bir yürekmiş gibi atıyor...

Milyonlarca avurt şişerek haykırıyor...

(...)

(Feridun Fazıl, Kor, S.1, 1932, s.16)

Bu şiir, Erken Cumhuriyet Döneminde Nâzım Hikmet'in şiir anlayışının ve dolayısıyla serbest nazımın farklı paradigmalarda içinde dahi ne kadar geniş bir etkiye sahip olduğunu göstermesi bakımından önemli sayılabilir.

Anavatan, Gençlik, Mehtap, Çankaya ve Pınar'da görülen şiirlerin genel olarak Ankara, Atatürk ve devrimler üzerine yoğunlaştığı, Türk halk edebiyatı motiflerinin kullanıldığı ve bu yolla kültürel kalkınmaya hizmet etmenin amaçlandığı ifade edilebilir.

1935 yılında İstanbul Pertevniyal Lisesi öğrencilerinin ve Anadolu'daki birçok liseden yazılar ve şiirler gönderen öğrencilerin toplandığı *Hızlanış* da Atatürk, vatan ve Türk devrimleri üzerine bir edebî söylem geliştirmiştir. 1928 yılında çıkan *Gençlik* dergisinin hedef kitlesine aktarmak istediği Cumhuriyet, Atatürk, Türk kültürü ve tarihi konuları, *Gençlik*'ten yedi sene sonra *Hızlanış* dergisindeki yazı ve şiirlere yansımıştır.

Ele Alınan Ortak Konu ve Temalar

Dergilerin yayımlandığı yıllar Cumhuriyet'in ilk on beş senelik dönemini kapsamaktadır. Bu dergiler ele alınan konular ve temalar bakımından ikiye ayrılabilir. Ayrımı ilk olarak Ankara, Atatürk ve Türk kültürü üzerine yazılan yazı ve şiirler; ikinci olarak da bireysel bir sanat anlayışı ile aşk, tabiat, kadın üzerine kurgulanan yazı ve şiirler şeklinde yapmak mümkündür. İlk gruba alınabilecek dergiler edebî anlayışları bakımından sınıflandırılan *Anavatan, Gençlik, Mehtap, Çankaya, Pınar ve Hızlanış* adlı dergilerdir. *Anavatan*'daki Kemalettin Kâmî [Kamu] imzalı “Hicret” (Kemalettin Kâmî, 1922: 2) şiiri hece ölçüsüyle yazılmış vatandan ayrılış temalı bir metindir. Sürgün edilen Anadolu halkının içinde bulunduğu müşkül durumu anlatan Kemalettin Kâmî, derginin neden *Anavatan* ismini aldığını şiir üzerinden vatana karşı duyulan hassasiyet ile belirginleştirmektedir. Aynı dergide yer alan Nizamettin Ali imzalı “Türk Felsefesine Doğru” (Nizamettin Ali, 1922: 3-4) adlı makale, millî mücadelenin ve Türk kahramanlığının anlatıldığı bir yazıdır. İkinci sayıdaki Kemalettin Kâmî imzalı “İnkılâba Doğru” adlı şiir, ilk şiirden daha iyimser bir hâli yansıtmaktadır. Bu yazı ve şiirlerden hariç genel konuları vatan, devrim ve Türkçülük olan dergide farklı bir edebî anlayış içinde değerlendirilebilecek Mehmet Behçet [Yazar]'ın, “Karanlık ve Güneşin Kitabından”⁵ adlı fantezi yazıları da bulunmaktadır. Burada dikkat çeken şey dönem zihniyeti ile paralel giden derginin aynı zamanda birey merkezli edebî yazılara da yer veriyor olmasıdır. Ağırlıklı olarak Ankara, Cumhuriyet dönemi edebiyatı öncesi ve Millî Mücadele konularına yer veren *Gençlik* dergisinde, başkent olan Ankara hakkında tarihî ve siyasî yazılar

⁵ Yazarın *Buhurdan* (Fanteziler) adlı kitabında aynı yazıları bulunmaktadır. Ayrıca bkz. [Yazar], Mehmet Behçet, (1925), *Buhurdan*, İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekâsı.

sayıca fazladır. Anadolu'nun medeniyet merkezi olan Ankara'daki arkeoloji çalışmalarına değinilen Nurettin İbrahim imzalı "Ankara Âbidelerinden August[us] Mabedi" (Nurettin İbrahim, 1928a: 13-14) ve "Üç Medeniyetin Mimarisi" (Nurettin İbrahim, 1928b: 23-25) başlıklı yazılar Ankara'nın tarihî-kültürel anlamda hangi medeniyetlere ev sahipliği yaptığını ve yeni bir medeniyetin de yine burada kurulduğunu anlatmaktadır. Milletvekillerinin fotoğraflarının yayımlanması, hükümet merkezinin anlatılması da yeni başkentin görsel açıdan okuyucu ile paylaşıldığı diğer örneklerdir. Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı öncesi hakkında önemli makalelere imza atan Saadettin Nüzhet [Ergun]'in, "Divan Edebiyatı ve Mazmunları" (Saadettin Nüzhet, 1928a: 6-9) ve "Bektaşî Edebiyatı" (Saadettin Nüzhet, 1928b: 2-6) adlı yazıları dikkate değerdir. *Gençlik*'in ağırlıklı olarak Ankara ve Millî Mücadele konularına önem verdiği, yazı ve şiirlerde seçilen konu ve temalarda görülmektedir. *Mehtap*, *Çankaya* ve *Pınar* dergileri ortak konu, yazar ve temalar üzerinden izlenebilecek birbirinin devamı niteliğindeki yayınlardır. *Mehtap*'ta Hıfzı Oğuz'un genellikle Ankara hükümeti ve devrimler üzerine odaklanan yazıları, *Gençlik* ile benzeşen bir yayın politikası güttüğünü gösterir. *Hızlanış*'ta yer alan Orhan Şadi Kavur imzalı "Soğumayan Demir" şiiri, yine Nâzım Hikmet'in serbest nazım ile yazdığı şiir biçimine benzer şekilde Türk tarihini anlatan bir metindir.

(...)

Her kıvılcım tutuşturdu bir yer...

Alev oldu yerler... Alev oldu gökler...

Başladı binlerce yoldan akın.

Binlerce koldan akın.

Güneşe yakın.

Uçtular, koştular.

(...)

Orhan Şadi Kavur (*Hızlanış*, S. 1, Nisan 1935, s. 5)

İkinci gruba giren *Mebâhis* ve nispeten *Kor* ise sanatı bireysel olarak algılamış, yayımlandıkları dönemden farklı konu ve temalara yöneldikleri görülmüştür. *Mebahis*'te Süleyman Nazif'in sürüldüğü Malta'da yazdığı "Malta Geceleri" (Süleyman Nazif, 1924: 8) adlı şiir, *Anavatan Mecmuası*'ndaki Kemalettin Kâmî'nin *Hicret* şiiriyle aynı temayı -sürgün,daüssıla- paylaşırsa da Kemalettin Kâmî'nin konuyu daha toplumsal bir zihniyetle yazdığı, Anadolu halkının hüznünü yansıtmaya çalıştığı görülür. Ancak Süleyman Nazif'in şiirinde bireysel hassasiyetler ağır basmış, kişisel bir algı ile daüssıla anlatılmıştır. Fâik Ali'nin yazdığı "Her Lafza Bir Terâne veya Bir Figân-ı Aşk" (Faik Ali, 1924: 9) adlı şiiri divan edebiyatı tarzında sekiz beyitli ve aruz vezni ile yazılmış bir aşk şiiridir. *Kor*'daki şiirlerin de genellikle, söylemini bireyin iç dünyasını ifade eden şiir geleneğinden alan metinler olduğu söylenebilir. "Dudaklar" adlı şiiri ile Fuat Tayyip, "Sarhoş Geceler" ile Reşat Cemal, "Serseri" ile Turgut, aşk temasını işlemektedirler.

Ankara'nın İstanbul Karşısındaki Konumu

Ankara'nın başkent olması; İstanbul'daki aydınların, yazar ve şairlerin Ankara ve Gazi'nin çevresine toplanması ile yeni bir edebî, kültürel ortam şekil almaya başlamıştır. Cumhuriyet'in ilan edildiği başkent Ankara, 1923 yılından itibaren ülkenin örnek alınacak bir şehri olmalıdır. *Gençlik*, *Mehtap* ve *Çankaya* dergilerinde özellikle bu konuda titiz davranan yazar ve şairler; yeni kurulan şehri, meclisi, milletvekillerini, siyasi olayları ve Gazi'yi anlatan yazılar ile fotoğrafları yayımlamaktadır. *Gençlik*'teki *Hükümet Merkezimiz Fotoğraflarla Bir Nazar*, *Muhterem Büyük Meclisimizin Büyük Mebuslarını Resimleriyle Tanıyoruz* gibi görseller buna örnektir. Bunun yanı

sıra İstanbul'un kültürel anlamdaki zenginliği, birçok medeniyet kalıntısını barındırmasının karşısında Ankara'nın da bu konuda yeterli olduğu ispat edilmeye çalışılmıştır. Nurettin İbrahim Bey'in kültür yazıları - *Ankara Abidelerinden August[us] Mabedi* ve *Üç Medeniyetin Mimarisi*-buna örnek olarak gösterilebilir. Osmanlı İmparatorluğu'na yıllarca bir iktidar mekânı olmuş Topkapı Sarayı'nın karşısında ülkenin yönetildiği Çankaya Köşkü edebiyat dünyasında da konu edilmiş, Ankara'nın genel olarak İstanbul'dan üstün olması, Cumhuriyet'in sembolü konumuna getirilmeye çalışılmıştır. 1928 yılında yayımlanan *Çankaya* dergisi o dönemin belki de Ankara üzerine en kapsamlı dergisidir. Yazı ve şiir çeşitliliği bakımından Ankara'nın beş yıllık dönüşümünü topluma anlatmaktadır.

Öne Çıkan İsimler

Dergilerde görünen şair ve yazarlar arasında Ankara'nın siyasi ortamını, yeni kurulan şehri anlatan; Gazi ve Çankaya izlenimlerini dergiler aracılığıyla aktaran en önemli isim Hıfzı Oğuz Bekata'dır. *Gençlik* ve *Mehtap* dergileri birbirinin devamı olması dolayısıyla birçok isim her iki dergide de aynıdır. Bu iki derginin imtiyaz sahibi olarak Bekata'nın adının geçmesi dikkat çekmektedir. Aynı zamanda Ankara ve Gazi odaklı bu dergilerde Kemalettin Kâmi Kamu ve Faruk Nafiz Çamlıbel'in sık sık görünmesi Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin Ankara, Gazi ve devrim temalarının işlendiği metinlere önemli kalemleri yönlendirdiğini düşündürmektedir. Aka Gündüz'ün düzyazılarıyla varlık göstermesi, söz konusu dergiler içinde önemlidir. Nahit Sırrı Örik'in kendi dergisi *Mebâhis* ile görünmesi, Mehmet Behçet Yazar'ın fantezi türünde yazdığı metinlerle *Anavatan Mecmuası*'nda yer bulması bireyin iç dünyasını yansıtan sanat anlayışının da bu kısa ömürlü dergilerde bir karşılığı olduğunu göstermektedir. Saadettin Nüzhet Ergun'un daha sonra kitap hacminde yayımlayacağı konulara *Gençlik*'te yazdığı yazılarla değinmesi, hem haber değeri taşır hem de Türk şiirinin kaynaklarının araştırılması meselesinin dönemin anlayışı içinde ne kadar önemsendiğinin bir göstergesi olur.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada incelenen dergilerin, ideolojinin ve devrimlerin oluşturduğu yenilikçi atmosfer içinde yayın hayatlarına başladıkları; fakat bunu istikrarlı bir şekilde sürdüremedikleri görülmektedir. Dergilerin 1923-1938 yılları arasında yayımlanmış olması, Cumhuriyet rejiminin ve devrimlerinin dergilere ne ölçüde yansıdığını da incelemek olanağını vermiştir.

Dergilerin çıkış amaçlarının beyan edildiği yazılarda benzer amaçlar etrafında buluşulduğu görülmektedir. Genel olarak bir sanat görüşü bildiren bazı çıkış metinlerinin kendilerinden önceki edebî hareketleri anlatması ve yayımladıkları dergiyle farklı olarak ne yapmak istediklerini ifade etmesi hâkim olan tavidir. Cumhuriyet, Atatürk ve devrimler üzerine konumlanan dergilerin gençliğe aktarmak istediği tarih ve kültür bilinci dikkate değerdir. 1923 yılından itibaren siyasî dönüşümün haricinde toplumun her yönden kalkınması, eğitilmesi için dergilerin birer araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Tarih, medeniyet, dil, edebiyat gibi disiplinlerin insanın ruhunu ve bilincini doyurmaya çalışmak için kullanıldığı, uzak geçmiş ile gelecek arasında bağ kurmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Anavatan Mecmuası 1922 yılında, Cumhuriyet'in ilanından bir yıl önce, *Dergâh Mecmuası*'na eklenen ve onun devamı olarak görülebilecek bir dergidir. On beş günde bir çıkacağı belirtilen derginin 2 Temmuz 1922 tarihindeki ilk sayısından sonra bir buçuk aylık bir zaman geçmiş; ikinci sayı 15 Ağustos 1922 tarihinde yayımlanmıştır. Bunun nedeni ikinci sayının arka kapağında verilen "İtizar" başlıklı yazıda belirtilmiştir. Yaşanan teknik sorunların derginin devam etmesine engel olmuş olma ihtimali yüksektir.

Mebâhis adlı dergi Nahit Sırrı'nın başında olduğu bir dergi olarak yazarın aynı zamanda dergicilikle de ilgilendiğini göstermektedir. Yazarın Fransızca olarak yazdığı ilk hikâyesi olan "Kin", dilbilgisi hataları yüzünden Türkçeye çevrilerek bu dergide yer almıştır. Ancak ikinci sayının neden çıkmadığına dair bir bilgi veya belge bulunamamıştır. *Mebâhis*'in devam edemeyişinin nedenleri arasında günün şartlarına göre eski sayılabilecek bir edebiyat zevkine bağlı yayıncılık yapmanın herhangi bir karşılığı olmadığı düşüncesi baskın çıkmış olabilir.

Ankara, Atatürk ve Cumhuriyet konuları çerçevesinde kendini var eden *Gençlik*, *Mehtap*, *Pınar* ve *Çankaya* adlı dergilerin Hıfzı Oğuz, Kemalettin Kâmi, Faruk Nafiz ve Aka Gündüz gibi yazar ve şairleri barındırmasına rağmen uzun soluklu olamaması, varlığını yalnızca ideolojik olarak temellendirmeye gayret eden yayınların uzun ömürlüğü olamayacağına dair bir düşünce uyandırmaktadır.

Gençlik dergisinin sadece iki sayı çıkmış olmasının nedeninin Harf Devrimi olduğu bilgisi, *Mehtap* dergisinin ilk sayısının son sayfasında verilmektedir. *Gençlik*'in yazar kadrosu aynı şekilde *Mehtap* dergisinde de yayıncılığa devam etmeyi denemiştir. Bu gayreti, yazarların ideolojileri bağlamında dergi fark etmeksizin yazma arzusu olarak görmek yanlış olamaz.

Kor, bir edebiyat-sanat dergisi olma heveskârlığı ile yola çıkmıştır. Derginin devam edemeyişinin nedeninin mesul müdür Fuat Bayramoğlu'nun Mülkiye sınavını kazanarak İstanbul'a gitmek zorunda kalması olduğu bildirilmiştir (DOĞAN, 2016: 42).

Hızlanmış, Orhan Seyfi Orhon'un mesul müdürü olduğu bir lise dergisidir. İstanbul'un saygın okullarından Pertevniyal Lisesi öğrencileri tarafından çıkartılan bu dergi büyük bir şevk ile edebiyat sahasında ismini duyurmuş olmasına rağmen sadece bir sayılı ömrü olmuştur. Derginin iç kapağında yer alan "Yürüyüş Neden Hızlanmış Oldu?" başlıklı yazıda, bu mecmua için *Yürüyüş* adının uygun görüldüğü; fakat aynı adla daha önce çıkan bir dergi tespit edildiği için⁶ derginin adının *Hızlanmış*'a çevrildiği söylenmiştir. Her ne kadar bu ifade bir eklemleme biçimi olarak sunulsa da iki dergi arasında organik bir bağ yoktur. Edebiyata ilgi duyan İstanbul ve diğer şehirlerdeki lise öğrencilerinin toplandığı bu derginin aslında 1928 yılında çıkan *Gençlik* dergisinin hedef kitlesine aktarmak istediği Cumhuriyetçilik bilincini taşıdığı söylenebilir.

Sonuç olarak on beş yıllık bir zaman dilimi içerisinde yayımlanan bu dergilerin maddiyat, yazar ve şair kadrosunun yaş ve edebî görüş farklılıkları, çeşitli matbaa kazaları ve devrimlerin yarattığı yenilikçi atmosferin sürekli bir dergi çıkarmak için yetersiz kalması gibi nedenlerle, çıktıkları edebiyat sahasındaki maceralarının kısa sürdüğü, buna rağmen yazar ve şairlerin yine de farklı dergilerde edebî hayatlarına devam etmeye çalıştıkları görülmüştür. Edebiyat kanonunun dışında kalan bu dergiler, içine doğdukları dönemin siyasi, toplumsal ve kültürel hareketlerinin aktüel metinlerde ne şekilde yansıdığını göstermesi bakımından dikkate değer veriler içermektedir.

⁶ Sözü edilen dergi Selahattin Enis tarafından Samsun'da Eylül 1930 – Ağustos 1931 tarihleri arasında 12 sayı çıkarılan *Yürüyüş* olmalıdır.

Kaynakça

- [İmzasız], (Nisan 1924), “Arz-ı Maksat”, *Nûr*, S. 1. , s. 6.
- [İmzasız], (Nisan 1924), “İtizar”, *Nûr*, S. 1. , s. 2.
- ÇAĞIN, Sabahattin (Mart, 2016), “1921’de Çıkan İlk Dergâh’a Dair”, *Dergâh*, S. 313.
- DOĞAN, Mehmet Can (Aralık, 2016), “Gençlerin Tek Sayılık Kor’u”, *Türk Dili*, (480), s. 42-47.
- Faik Ali [OZANSOY], (Mayıs, 1924), Her Lafza Bir Terâne veya Bir Figân-ı Aşk, *Mebâhis*, (1).
- Feridun Fazıl [TÜLBENTÇİ] (1932), “Sakarya’nın Türküsü”, *Kor*, S.1, s.16.
- Hıfzı Oğuz [BEKATA], (Nisan 1928), Musahabe, *Gençlik*, S.1, s. 1-3.
- İsmail Hakkı [BALTACIOĞLU], (1921), “Kerbela’ya Giden Derviş”, *Dergâh*, S. 1. s.3.
- KAVUR, Orhan Şadi (1935), “Soğumayan Demir”, *Hızlanış*, S.1, s.5.
- Kâzım Nâmi [DURU], (1922), “Bizden Evvelkiler”, *Anavatan Mecmuası*, S.1, s.3.
- Kemalettin Kâmî [KAMU], (1922), Hicret, *Anavatan Mecmuası*, S.1, s.2.
- Kemalettin Kâmî [KAMU], (1928), Çankaya, *Çankaya*, S.1, s.10.
- Nizamettin Ali [SAV], (1922), “Türk Felsefesine Doğru”, *Anavatan Mecmuası*, S.1.
- Nurettin İbrahim [KONYAR], (1928a), “Ankara Âbidelerinden August[us] Mabedi”, *Gençlik*, S.1.
- Nurettin İbrahim [KONYAR], (1928b), “Üç Medeniyetin Mimarisi”, *Gençlik*, S. 2, s. 23-25.
- Saadettin Nüzhet [ERGUN], (1928a), Divan Edebiyatı, *Gençlik*, S. 1, s. 6-9.
- Saadettin Nüzhet [ERGUN], (1928b), Bektaşî Edebiyatı, *Gençlik*, S. 2, s. 2-6.
- Servet-i Fünûn Uyanış, (28 Nisan 1932), S.1863-178, s. 347.
- Süleyman Nazif, (Mayıs, 1924), Malta Geceleri, *Mebâhis*, S.1. , s.8.

Çalışmaya Konu Olan Edebiyat Dergileri

Anavatan (2 Temmuz 1922 – 15 Ağustos 1922)	2 Sayı, Yeni Gün Matbaası, Ankara.
Çankaya (15 Mayıs 1928)	1 Sayı, Mecdi Sadrettin – Mithat Ömer, Ankara.
Gençlik (Nisan 1928 – Mayıs 1928)	2 Sayı, Cemal – Hıfzı Oğuz Bekata, Ankara.
Kor (Nisan 1932)	1 Sayı, Ankara.
Mebâhis (17 Mayıs 1924)	1 Sayı, Nahid Sırrı [Örik], İstanbul.
Mehtap (25 Kasım 1928)	1 Sayı, Şemseddin Sami, Ankara.
Nur (1 Nisan 1924 – 10 Nisan 1924)	2 Sayı, Hikmet Sadık, Samsun.
Pınar (15 Ocak 1924)	1 Sayı, Abdurrahman Hamit, Ankara.
Hızlanış (10 Nisan 1935)	1 Sayı, Orhan Seyfi Orhon, İstanbul.

Sâlim Tezkiresi Işığında Tezkire Terminolojisinde Orijinallik

The Novelty of Biography Terminology in The Light of Salim's Tezkire

Gamze AYDIN*

*Dr. Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

e-mail : gamze_aydin_87@hotmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.541686>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author
Gamze AYDIN, Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, Ankara / Turkey

ORCID : 0000-0002-7418-2279

Geliş Tarihi / Received : 19.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 10.04.2019

Atf / Citation

AYDIN, Gamze (2019). Sâlim Tezkiresi
Işığında Tezkire Terminolojisinde Orijinallik.
Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 3 (1), 31-46.
DOI: 10.34083/akaded.541686

Öz

XIII. yüzyıl sonlarından XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar pek çok sahada ürün veren Dîvân Edebiyatı, şekil, muhteva ve âhenk zenginliğiyle olgunluğa ulaşmasının yanı sıra pek çok önemli şairin hayat verdiği XVI. yüzyılda zirve dönemini yaşamıştır. Her bir şair, geleneğe bağlı olmakla birlikte şiirine kendi damgasını vurmak adına söyleyiş, üslup, hayal, mazmun ve kelime kadrosu itibarıyla birtakım değişiklikler göstermiştir. Bu hususlardaki farklı eğilimler, şairlerin orijinallik vasfını kazanmasını sağlamıştır. Devrin edebî, sosyal, siyasî, ekonomik ve kültürel birer belgesi olan şair tezkireleri, şairlerin bu yönünü aydınlatmada faydalanabileceğimiz temel kaynaklardır. Bu çalışmada, Sâlim Efendi'nin Tezkiretü'ş-Şu'arâsında orijinallik tanımlayan terim ve söz grupları tespit edilerek orijinallik ölçütü konusunda değerlendirmelerden hareketle bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şair tezkireleri, Sâlim Tezkiresi, terminoloji, orijinallik.

Abstract

Divan Literature which produced works in several fields from late 13th century to the second half of 19th century went through a peak period in 16th century when it was enlivened by many poets besides reaching maturity in terms of richness in form, content and harmony. To leave his individual mark, while still following the tradition each poet somehow differed in terms of articulation, tone, imagination, poetic theme and vocabulary. The different trends in these aspects brought novelty to these poets. Poet tezkires which are literary, social, political, economic and cultural documents of the time are the basic sources which we can rely on in shedding light on these aspects of the poets. In this paper, we attempt to specify the terms and phrases which define novelty in Salim Efendi's Tezkiretü'ş-Şu'arâ, and to reach a conclusion based on the considerations about the criteria of novelty.

Keywords: Poet tezkires, Salim's tezkire, terminology, novelty.

Giriş

Tezkire, Arapça zıkr kökünden türemiş bir kelime olup ‘hatırlamaya vesile olan şey’ manasına gelmektedir. Bir şeyi hatırlamaya ya da haberi bildirmeye yarayan kısa pusula; bir işin izin verildiğini bildirmek üzere hükümetten alınana kağıt; askerin terhis olduğunu gösteren belge; aynı şehirdeki resmî daireler arasında gidip gelen yazışma vb. anlamlarda kullanılmıştır. Bunun yanı sıra tezkire, bir edebiyat terimi olarak Osmanlı toplumunun maddî ve manevî kültürünü meydana getiren evliyâ, hattat, mimar, musiki ustası, hatta usta çiçek yetiştiricisi gibi her meslekten yaratıcı kişinin biyografik künye yazıcılığını temel alan bir türdür. Bu türde eserlerden şairleri anlatanlara, tezkire-i şu’arâ veya tezkiretü’ş-şuarâ denilmiştir (İsen 2010: 25-26).

Tezkirelerde şairlerin biyografik bilgi ve değerlendirmelerinin yanında, onların edebî şahsiyetlerini, sanat kapasitelerini açığa çıkaran bilgi ve tanıtımlara da yer verilmiştir. Bunlar şairlerin sanat güçleriyle yaratılışları arasındaki ilişkiler, yaratılışlarında sanat açısından var olan birtakım özellikler veya doğuştan bazı sanat zevk ve yeteneklerine sahip olma hâli gibi vasıflar olup tezkirecilerin çok önem verdikleri bir konudur. Tezkireci hemen her şairin bu yönüne değinir ve onda öyle bir yaratılış veya gücün varlığını, yokluğunu, nitelik ve niceliklerini bize tanıtır değerlendirilmeye çalışır. Ancak tezkire geleneği eserden çok eserin yaratıcısını ön plana çıkardığı için eserle ilgili tanıtmaya değerlendirmeler, şairler ilgili olanlara nazaran daha dar ve sınırlıdır (Kılıç 1998: 250).

İncelememizde esas aldığımız XVIII. yüzyıl tezkirelerinden Sâlim Efendi’nin *Tezkiretü’ş-Şu’arâ’sı*, edebiyat tarihimizin kaynakları arasında, özellikle şairlerin biyografileri ile ilgili ayrıntılı ve güvenilir bilgileri içermesi açısından önemli bir yere sahiptir. Tezkire yazarı, eserinde doğru bilgi vermeyi gaye edindiğini ifade eder. Nitekim eserini yazarken şairler hakkındaki doğruluğundan şüphe edilmeyecek rivayetleri de toplamış ve tezkiresine kaydetmiştir. Şairlerin hayatlarına dair verdiği bilgilerde titiz davranır ve böyle olması gerektiğini de özellikle belirtir. İlmiye sınıfından şairlerin görev yerlerine ve tarihlerine dair oldukça ayrıntılı bilgi verir ancak ilmiye sınıfından olmayan şairleri küçük görüp kendisi de hattat olduğundan hattat şairlere özel ilgi gösterdiği düşünülür. Tezkirede şairlerin eserleri için verilen örneklerin azlığı, Sâlim tarafından yapılan tenkitlerin ve verilen hükümlerin isabetli olup olmadığının kontrolünü güçleştirmekte, bu konuda yeterli bir dayanak oluşturmamaktadır (İnce 2005: 10, 12, 14, 15). Bu sebeple, bazı terimlerin sayıca az kişi için tekrarlanmasından yola çıkılıp, bu bilgilerin diğer tezkirelerdeki değerlendirmelerle kıyaslanmasıyla daha doğru bir kanaate varılabilir.

Özgün; alışagelden daha değişik, şaşırtıcı nitelikte olan; fabrikasınca yapılmış olan, taklit olmayan (*araç ve gereç*) ve otantik anlamlarına gelen orijinallik (Parlatır vd. 1998: II/1693), Dîvân şairlerinin hassasiyetle üzerinde durdukları konuların başında gelir. Divan şiiri geleneğine göre her bir şair, şiirine kendi karakterini yansıtmalı, kendine has bir üslup ya da farklılık getirmelidir. Örneğin XVII. yüzyılda öne çıkan her bir şairin kendine has bir özelliği ile edebiyat tarihine geçtiği görülür. Nefî’nin bencil, isyankâr ruhu; Nâilî’nin karamsar havası; Fehîm’in deli tavırları; Sâbit’in yerli ağzı, argosu, mahallî olaylara eğilmesi; Nâbî’nin öğüt tarzı şiirleri diğer şairlerden daha üst seviyede olmalarını sağlamıştır (Erkal 2009: 314).

Eserlerine alacakları şairleri belirli bir ölçüye göre seçen tezkire yazarları, şiir ve şairleri niteliklerine göre gruplandırmıştır. Latîfî, şairleri usta şairler ve taklitçi (*mukallid, sâhib-i taklîd*) şairler olmak üzere ikiye ayırır. Taklitçi şairleri ise, şiir söylemeye çok fazla kâdir olmayıp ya bir şairin şiirindeki mahlasını değiştirerek ya da şiirin içinden işe yarar birkaç beyti alıp onu kendi şiiri olarak sunan hırsız şairler; vezinli söz söyleme yeteneğine sahip olmasına rağmen yeni, orijinal

mana ve hayal bulamadığından önceki şairlerin şiir malzemesinden yararlanan şairler; başka şairlerin şiirlerindeki manayı değiştirip tabir etmesine rağmen sanat, hayal ve anlam itibarıyla aynı şeyleri söyleyen şairler; başka şairlerin şiirlerindeki sözleri tercüme, tazmin, iktibas yoluyla alarak manayı şiirinde daha güzel bir şekilde işleyen şairler; Dîvân'ları etraflıca inceleyerek ve üstad bir şairin üslubunu takip ederek kabiliyetini artıran, üstad bir şairin şiirinde bulunan bir manayı gördüğünde onu bir mazmunla da ifade ederek tabir ve tarz itibarıyla önceki şiirden daha güzel bir manzume meydana getirebilen şairler olmak üzere beş kısımda sınıflandırılır. Son iki kısımdaki şairler, taklitçi olarak vasıflandırılan diğer şairlere kıyasla daha makbul sayılır (Canım 2000: 101-103).

Riyâzî ise, buna ek olarak şunları söyler: “Makbul şair dört kısımdır. Bir kısmı budur ki, mana bulmada benzersiz şeyler yapar. İkinci kısım odur ki, daha önce bulunan manaya yeni bir mana eklemekle ona güzellik ve kıymet verir. Üçüncü kısım odur ki, daha önce bulunan manayı, ifade güzelliği ile eda eder. Dördüncü kısım odur ki, daha önce bulunan manadan başka bir mana bulur. Eğer öncekinden iyi ise makbuldür ve eğer eşit ise, rededilmese de olur, daha aşağısı ise makbul değildir.” (Açıkgöz 2017: 23; Kılıç-Macit 1992: 32).

Tezkire yazarlarının ifadelerinden ve Sâlim Tezkiresi'nde tespit ettiğimiz örneklerden hareketle orijinal şair, hiç değinilmemiş bir konu, düşünce veya mazmunu, orijinal hayallerle sunan ya da başkasının şiirine ait bir manayı, mazmunu kendi bilgi, tecrübe ve yaratıcılık kabiliyetiyle özgün şekilde ortaya koyan kişidir. Sâlim Tezkiresi'nde yeni mana, mazmun ve hayal yaratma temel olmak üzere kendine has şair ve şiirlerin niteliklerinin çeşitlilik gösterdiği görülür. Onun, “hass, mahsûs, bikr/ebkâr, bedî'/bedâyi', ihtirâ, nev, cedîd/cedîde, tâze, ter, ferîd, yek, yek-tâ, âzâde, sâf-zamîr, tuhaf, acîb/acâyib, u'cûbe, garîb, i'câz, mu'ciz, na-dîde, nâdir, nâdire/nevâdir” olarak nitelendirerek övgü ifadeleriyle sunduğu şair ve şiirlerin orijinal vasıflara sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yazar, “bî-akrân, bî-nazîr, bî-hem-tâ, bî-hemâl, pâk, pâkize, tâb-nâk, tâb-dâr, âb u tâb, âb-dâr, garrâ” gibi kelimelerle de kimi şairlerin ve şiirlerin benzersiz olduğunu sezdirse de, bu sıfatların çok fazla kullanımı orijinallik anlamında olmayıp onlara, övgü gayesiyle yer verildiği sonucuna ulaştırmıştır. Tezkirede, şairlerin yaratma kabiliyetleri ve bunun yansıması olan şiirleri için orijinallik manası taşıyan terimleri şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Hass, Mahsûs, Tab'ı Kendüye Bi'l-irs intikâl, Nev'i Şahsına Münhasır

Bir kişiye veya bir eşyaya özgü olan (Şemseddin Sami 2004: 567); birini üstün tutma, birini tercih etme (Kanar 2009: 822), manalarına gelen hass, Sâlim Tezkiresi'nde başkalarına benzememe, kendine özgü olma anlamını taşıdığından hass ya da mahsûs kelimeleriyle tasvir edilen şairlerin orijinallik vasfını taşıdığı söylenebilir. Birri-i Attâr, nükteli, muhayyel tabirleri; Sâbit, kendine özgü üslûbuyla şiir vadisinde özel kabul edilir. Nedîm, hayallari, sihr-i helâlle örülü şiirleri dolayısıyla; Emnî ve Ârifî, sebebi belirtilmeksizin kendilerine özgü birer edâya sahip şairler olarak tanıtılır. Ârifî'nin orijinal bir şair olduğunu öne çıkarmak için u'cûbe terimi de kullanılmıştır. Ârifî'nin kederle gözyaşı döken kimsenin sararmış yüzünü, suyun yüzeyindeki nilifer çiçeği olarak tasavvur ettiği tezkirede kayıtlı bir beyti farklılık arz eden bir örnektir. Dürrî ve Refî'nin ise, “kendüye mahsûs” ve “vâdî-i mahsûs” terimleriyle hat sanatında bir husûsîlik taşıdığından bahsedilmiştir (İnce 2005: 302, 373).

Birri-i Attâr: “Belki sûsen-i zebân-ı alıyyü'l-beyânı hulvü'l-mantık-ı ta'bir ve lisânü'l-usfûr-ı hayâl olan nükte-i bârikde şu rütbe hurde-gîr idi kim nükte-şinâsânla tekellüm-i râz eylese kuş dili mesâbesinde ba'zı **kendüye mahsûs** olan ta'bir-i dil-pezirine kesîren vâkı olurdu kim ecânibinden bir merd-i vâkıf-ı esrâr ve anberle hem-vezn olan enfâs-ı tayyibesinden dimâg-ı agyâr nâ'il-i istişmâm-ı bûy-ı istihbâr olamaz idi.” (İnce 2005: 238).

Sâbit: “Şu’arâ-yı kirâmın dilîr-i meydân-ı fesâhati ve devha-i belâgatın bülbül-ü hezâr-destân-ı **mahsûs**-edâ-yı berâ’ati olan zât-ı âlî-simâtın...” (İnce 2005: 261).

Emnî: “... selâmet-i **tab’i kendüye bi’l-irs intikâl** ve selâset-i ta’biri zebânına hem-hâl vüzerâ-yı izâmın divân efendiligi hizmeti ile şeref-yâb...” (İnce 2005: 187).

Ârifî: “Pâk-tabî’at pür-ma’rifet **u’cûbe**-hey’et **nev’i şahsına münhasır** ezkiyâ-yı rûzgârdan bir şâ’ir idi. Nâzik eş’ârı bâlâ kasâ’idi ve vâfir âsârı vardır.”

İhâta etdi ten-i zerdimi sirişk-i keder

Miyân-ı cuyda kaldım misâl-i nîlüfer (İnce 2005: 483).

Nedîm-i Tâze-zebân: “Bir şâ’ir-i mâhir-i her-hüner-mübâdir ki zebân-ı Türkiide inşâyâ âgâz etse Veysî-i nâzik-zebânı zamâneye ünsî ve **kendüye mahsûs** olan edâ-yı dil-pezir ile bezm-i şu’arâda terâne-sâz-ı sevk olsa mânen-d-i ‘andelîb ol devha-i kemâlin şâ’ir tuyûr-ı mevzûnü’s-sec’-i belîgu’l-makâlin fart-ı lezzet-i semâ’ından dem-beste vü lâl eder.” (İnce 2005: 660, 661).

2. Bıkr/Ebkâr

Arapça, ilk, evvel; ilk çocuk; bakire; evlenmemiş erkek; orijinal ve yeni anlamlarına gelen bıkr kelimesi (Kanar 2009: 437), daha çok “ebkâr-ı mezâmîn ü letâyif”, “ebkâr-ı efkâr”, “bıkr-i hayâl” şeklinde tezkirede yer alır. Ânî Kadın, Rüşdî-i Sahhâf ve Ebu’l-Es’ad, ince manalar ve yeni mazmunlarla eser vücuda getirmesi; Arapça, Farsça ve Türkçe şiiirleriyle, belâgat ve fesâhat kaidelerine uygun ürünler vermesiyle methedilen, parmakla gösterilecek derecede yeteneğe sahip olduğu belirtilen Selîm Efendi, geline teşbih edilen, ilk kez onun tarafından söylenen fikirleri; Sa’dî-i Diger, orijinal hayaller yaratması ve mazmunlarıyla akranlarından farklı olarak değerlendirilir. Sâlim, Ebu’l-Es’ad Mehmed Emîn için ayrıca tarihlerinde acayip tabirler kullandığını, diğer cesur şairler gibi başkalarının şiiirinden mazmunları alıp kullanmadığını ifade ederek de onun orijinalliğini ortaya koyar ve Ebu’l-Es’ad maddesine, orijinalliği tavsif ettiği kendi iki beytini ekler. Selîm Efendi’nin tezkirede kayıtlı şiiirlerinden paylaştığımız aşağıdaki beytinde, sevgilinin kibir ve kin duymasını, bir kaşını kaldırıp diğerini çatık duruma getirerek kaşlarını birleştirmesiyle ilişkilendirmesi farklı bir düşünce sayılabilir.

Ânî Kadın: “...ve le’âlî-i mezâmîni hokka-i dehânlarında sandûkatü’l-ma’ârif olan sudûr-ı yârâna idrâc etmekle revnak-bahş-ı bâzâr-ı şevk u şetâret ve zînet-efzâ-yı kârgâh-ı behcet olarak şâhid-i sohbet-i râzdan keşf-i nikâb-ı ihticâb etmeleriyle herkes perveriş-yâfte-i dâye-i hâtırı olan **ebkâr-ı mezâmîn ü letâyifi der-miyân** ve erbâb-ı meclisi her vechile dem-beste vü hayrân etdikleri esnâda yârândan biri divân-ı merkûma nigerân ve taklîb-i evrâk ederken Sırrî merkûmun dest-resîdesi olan mevâzi’dan birine nazra-sâz oldukda keyfiyyet-i ma’hûde ba’de’l-ittilâ mahdûm-ı merkûme ne garîb vâlide kadın tebdîl-i mahlas mı eylediler deyü su’âl ve makâtî’-ı kasâyid ü gazeliyyâtda vâkı’ olan emr-i **‘acîb** ile da’vâların istidlâl eylediklerinde...” (İnce 2005: 234).

Selîm Efendi: “Bu fezâ’ilden fazla elsine-i selâsede fesâhat ve belâgat üzre zâde-i tab’-ı ra’nâları olan güftâr-ı bi-hem-tâları revnak-dih-i rûy-ı ‘arûs-ı **ebkâr-ı efkâr** ve zînet-bahş-ı şî’r ü eş’âr ve erbâb-ı tıbbâ’-ı selîmeye medâr-ı iftihârdır. Bu birkaç ebyât-ı dil-ârâ ol fâzıl-ı bi-nazîrin zâde-i tab’-ı semîrleri olan âsâr-ı dil-pezirdir.” (İnce 2005: 406).

‘Uşşâka kibr ü kîn ile bir kasdı var gibi

Bir yere geldi kaşları etdi müşâvere (İnce 2005: 407).

Sa’dî-i Diger: “...neş’e-i sabûhiyyü’l-ayâr-ı güftâr-ı âbdârı hoy-kerde-i sâgar gibi mişkât-ı kalb-i ma’rifet-perverlerinden tereşşuh etdikçe her bir katre-i nikâtı ruhsâr-ı **bıkr-ı hayâle** gûyiyâ bir

hâl ve ol çekide-i mevzûn-ı üşküfte-gonca gülşengeh-i hayâle ve mazmûna bir subbâbe-i nesîm-misâl olup reng-i rûyundan ol şükûfenin bûyu ve nümâyîşi berg ü berinden o mîve-i ter kangı bâğın yâdigârı olduğu ma'lûm-ı nahl-bendân-ı ma'ârif olup..." (İnce 2005: 399).

Rüşdî-i Sahnâf: "Esâlib-i kelâma iktirâh-ı kariha-i hâtırî pirâyeye-i ta'birât-ı **bedî'atü'l-bedâyi'** ve **ebkâr-ı efkâr-ı letâfet-şi'ârî hem-âgûş-ı şâhid-i letâyif-i müstahsenü'l-metâli'** olan Rüşdî Ahmed Efendidir ki **tuhaf-ı fûnûna hatfü'l-bârik-i hayâli berâ'tü'l-istihlâl-i ehliyete ve kemâl ü müstazrif-ı mecâlis olan dürer-i kelimât-i cevheriyyü'l-mesâsî gülistân-ı ihvânü's-sâfâ miyânesinde ezhâr-ı muhâzarât-ı sohbe gül-deste-i mezâmîn-i ikbâl olup..." (İnce 2005: 354).**

Ebu'l-Es'ad: *Arabî ve Fârisî ve Türki suhanda gûyâ ve çehçeh-i andelîb-i nâzik-edâ gibi elhân-ı mevzûnları ile bî-pervâ **nâdire-senc-i gürûh-ı şu'arâ** olurlar idi. Semt-i tevârihde kelâmî kesîr ve zekâ vü fitnat ile şehîr bir şâ'ir-i **acâyib-ta'birdir**. Ekser gazel ü kasâ'idi ma'nâ-yı nefsü'l-emrin perverdesi olup sâ'ir cesûr şu'arâ gibi mazmûn diyerek deride-i perde-i 'arz ü vakâr ve ednâ mazmûn için irtikâb-ı tekellûf-i güftâr eylemezler idi.*" (İnce 2005: 228).

*"Alan bir kıldan alır nükte-i **bârik-i mazmûnu**
Ne hâcet kıssayı tatvîle mânend-i şeb-i yeldâ*

*Takılmak herkese dünbâle gibi geri kor tab'ı
Varak dîger hikâyet dîger ey âşık dîger ma'nâ"* (İnce 2005: 230).

3. Bedî'/Bedâyi', İhtirâ, Nev, Cedîd/Cedîde, Tâze, Ter, Sâf-zamîr

Geçmişten devr alınan edebî anlayış ve geleneklerle sıkı ilişkisi olmakla birlikte, esas itibariyle şairin doğal gününe ait bir mesele olan yaratma hâli ve yeteneği, tezkirelerde üzerinde önemle durulan bir sanat olayı ve değeridir. Yaratma hâli ve yeteneğinin en açık ve geniş bir şekilde ele alınıp tanıtma ve takdire tabi tutuluşu îcâd, ibdâ ve ihtirâ şeklinde üç kavram etrafında yürür (Tolasa 2002: 210). Sâlim Tezkiresi'nde şairler ve onların şiirleri, daha çok bedî', ihtirâ, nev ve cedîd kelimeleriyle vasıflandırılır.

Bedî', örneksiz var eden, eşsiz yaratıcı; örneksiz var olan; mükemmel (Kırkkılıç-Sancak 2009: 403); orijinal (Steingass 1882: 267) anlamlarına gelip çoğulu bedâyi'dir. Sâlim Tezkiresi'nde, eşî benzeri olmama, yeni yahut farklı bir şey meydana getirme manasıyla kullanılır. Önceki başlıkta da yer verdiğimiz Rüşdî-i Sahnâf, fikirlerinin orijinal (*ebkâr-ı efkâr*) olmasının yanı sıra gizli manalar, benzersiz hayaller ortaya koyması açısından ele alınırken (İnce 2005: 354); Şinâsî, fasîh dili, nazik üslûbu, nükteli ifadeleri, farklı kelime ve tabirleri neticesinde yeni şiirler meydana getirmesi, bir arada bulunduğu diğer şairlerden üstün olmasıyla anılır. Sâlim, eserine kaydettiği Şinâsî'nin beyitlerinde geçip çok katmanlı işleve sahip olan "köhne bahâr, âteş bahâsı, bahtı siyâh, acı söz, tatlı cân" tabirlerini kastetmiş olmalıdır. Bunlardan biri aşağıda paylaşılmıştır:

Şinâsî: "Erbâb-ı tab' ile ülfete mâ'il pür-ma'rifet bir âlüfte-i merd-i sâhib-tabî'at olup şu'arâ-yı zamân ile sohbet zurafâ-yı vakt ile her bâr ünsiyyet eylediginden hem-sohbet olduğu zurafâyâ iktidâ ederek kâmeti gibi tab'ı mevzûn ve gamzesi gibi zihn-i hadîdî selâmet-i tab'a makrûn olup evâ'il-i hâlinde zülfü gibi külâhı perîşân-târ iken şâne-i terbiyet-i ehl-i dilânda zebân-ı fasîhi dikkât-âşinâ-yı kelâm-ı mevzûn olup dehen-i teng-i nâzik-edâsından karîn-i ta'bir olan kelimât-ı **bedî'**iyü'l-insicâm-ı dil-pezir mü-miyân-ı **bâriki** gibi dil-âvîz ü bî-nazîr olarak güftârı dahî hüsnü gibi zamânında velvele-endâz ve 'asrında hûb-likâ hüsn-edâ ile mümtâz olmuş idi." (İnce 2005: 433).

*Gerekmez bûs-ı leb kand olsa ol rûh-ı revânımdan
Netice acı sözlerle usandım tatlı cânımdan* (İnce 2005: 434).

Bir kimse tarafından kullanılmamış tabirler ve mazmûnlar (Şemseddin Sami 2004: 79), benzeri görülmemiş bir şey icat etme, vücuda getirme (Devellioğlu 2007: 337, 338) anlamlarına gelen ihtirâ, farklı bir şey ortaya koyma açısından, bir şairin şiirine karşılık yazılan nazireler için de kullanılan bir terimdir. Öyle ki Sâlim, “reşahât-ı kilik-i bedi’iyyü’l- ihtirâ” ve “ihtirâ-yı muhayyilât-ı ma’âniyye” terkipleriyle, Mevlevî şeyhi Enîs Dede’nin “kat kat helâl olsun” matlânı tanzîr ederek yeni, orijinal mana ve hayallerle örülü bir şiir meydana getiren Habeşîzâde Abdürrahîm Rahîmî (ö. 1140/1727)’nin yaratma kabiliyeti olan, orijinal bir şair olduğunu belirtmiştir.

Rahîmî: “Şi’r ü inşâsı zât-ı şerîfi gibi bî-nazîr bir merd-i hoş-sohbet ü nazîk-ta’bîr olup fehm ü firâseti tefrîk-i nükte-i şef-i virde kâdir ve akl ü kiyâseti **ihtirâ-yı muhayyilât-ı ma’âniyye** mübâdir bir vücûd-ı bî-nazîrdir. Bu güftâr ol şâ’ir-i sihr-âsârın cümle-i âsârındandır ki Mevlevî şeyhi sâbîkû’t-terceme Enîs Efendi “kat kat helâl olsun” matla’ını inşâd ettiklerinde bunların dahi tanzîrde reşahât-ı kilik-i **bedi’iyyü’l-ihtirâ**’ları bu vech üzre cünbiş-nümâ-yı hüsn-i ta’bîr olmuş idi.”

Hemân ol mâha bir ruhsat-dih-i zevk-i visâl olsun
Bana ey çarh-ı zâlim etdiğin kat kat helâl olsun

Bir âteş-pâredir çün tıfl-ı dil benden ırag olsun
Sarây-ı pâdişâh-ı ‘aşka verdim bir çerâğ olsun (İnce 2005: 337, 338).

Reşîd (Mehmed), Şehrî (Ali) ve Nazîm, şairliklerinin yanı sıra musiki ilmine de vâkıf olduklarından ihtirâ terimiyle, onların yeni besteler icat ettiği söz konusu edilir. Diğer yandan Reşîd’in güzel tabirlerle yeni, farklı lugazlar söylemesi de orijinal olmasına sebeptir. “Sâf-zâmîr”, Sâlim’in Reşîd için kullandığı onun kendine özgülüğünü niteleyen farklı bir terimdir. İshak Efendi ise, fesahat bahçesinin yeni (nev) yeşilliği olarak tanımlıp nükteli, orijinal mana ve mazmunlarıyla onun divan şiirine canlılık kazandırdığı belirtilir. Tezkirede yer verilen örnek gazel ve lugazları Sâlim’in düşüncesini destekler niteliktedir:

Reşîd: “... fenn-i mûsikîde dahî mahâreti ve âvâze-i lezîzinin be-gayet halâveti olup ol fenn-i azîzü’l-hâl sa’bü’l-menâlde üstâd-ı mâhir ve müceddeden beste **ihtirâ’ına kâdir** bir şâ’ir-i hüner-mübâdirdir.”; “Bu **nev-lugaz-ı hoş-âyende-ta’bîr** ol şâ’ir-i **sâf-zamîrin zâde-i tab’-ı halâvet-pezirlerindendir.**” (İnce 2005: 351, 352).

Şehrî: “... fenn-i mûsikîde murâdı üzre **ihtirâ-ı** besteye kâdir ve âgâze vü taksimde akrânı nâdir bir zât-ı celîlü’l-me’âsîr idi” (İnce 2005: 436)

Nazîm: “Zât-ı dakâyık-şinâsı ol fen-i bî-hemtâda şu rütbe sâhib-i mahâretidir ki hâlâ âgâze olunan makâmlardan bir makâm yokdur ki ol ser-derfter-i erbâb-ı tıbâ’ anda bir vâfir beste vü semâ’î **ihtirâ** etmemiş ola.” (İnce 2005: 670).

İshak Efendi: “... gül-gonca-i gülistân-ı belâgat **nev-bâve-i bûstân-ı fesâhat nahl-i berûmend-i çemenistân-ı** ercûmendî âzâde-serv-i gülşen-i irfân-ı dilpesendî **yektâ-süvâr-ı mızâmâr-ı hakâyık-mazmûn gavvâs-ı kulzüm-i ma’ânî-i dakâyık-meşhûn fâzıl-ı edîb âkîl ü erîb mahdûm-ı pâk-tıynet-i bî-akrân **yektâ**-rev-i vâdî-i irfân ki ...**” (İnce 2005: 163).

Etmem nigâh rûyuna pâk-i’tikâdsız
Mess eylemem o mushafî zarf-ı sedâdsız

Âh eylemem hevâ-yı ser-i zülfü yâdsız
Etmem hurûş yem-sıfat elbette bâdsız (İnce 2005: 166).

Bursalı İsmail Belig'in, *Bursa Şehr-engîzi yeni (cedîd)* bir eser olarak tanıtılır. Ancak önceki yüzyıllarda Mesîhî, Zâtî, Kâtib, Taşlıcalı Yahyâ, Lâmiî gibi şairler bu türde eser vermiştir. Sâlim, yeni bir te'lîf olarak addettiği Belig'in eserinin, münşiyâne hoş, güzel tabirlerle sunulduğu için farklılık arz ettiğini ortaya koyar:

Belig-i Diger: “*Ehâdis-i nebeviyyeden yüz aded hadîs-i şerîfin ma'nâ-yı latîfini birer beyt ile edâ ve Gül-i Sad-berg deyü tesmiye edip bir eser-i şerîf ve eyyâm-ı cevânide vâkı' olan ser-güzeştini bi-tarîkı'l-hikâye münşiyâne ta'bîr-i dil-pezîr ile sebt eyleyip bir mecmûa'-ı latîf ve mahâbib-i Burusa hakkında Şehr-engîz nâmına bir manzûme-i dil-âvîzi olup dil-pesend-i âşıkân bir te'lîf-i cedîd-i bi-akrâna muvaffak olmuşlardır.*” (İnce 2005: 247, 248).

Tâze kelimesi, yeni; taze; son zamanlarda; yenice; körpe (Dihhodâ; Hasan Âmid; Kanar 2010: 447; Öztürk-Örs 2009: 752, 753); yeni ortaya çıkmış şey (Şükûn 1996: I/550), eşi ve benzeri olmayan mükemmel bir şey icat eden, bedî (Muîn); tuhaf, şaşılacak şey (turfe); gönle hoş gelen, dil-pezîr; orijinal (Steingass 1963: 275) anlamlarına gelir. Tezkirede, tâze-zebân/yeni ve duyulmadık güzel sözler söyleyen (Kanar 2010: 448; Devellioğlu 2007:1043), tâze hayâl, tâze san'atlar ifadeleriyle şairlerin yeni ve orijinal söyleyişleri tasvir edilir.

Nedîm-i Tâze-zebân, Emîn-i Diger, Sûzî, Arpaemîni-zâde Sâmi, Fahrî, Vâkıf, İlmî-i Diğér, Tâ'ib ve Sıdkî'nin biyografisinde yer verilen Nahîfî Efendi yeni söyleyiş ve mazmunlarıyla; Ahmed Efendi, Tâ'ib ve Râgıb-ı Diğér maddesinde anılan Râmî Paşa ise, orijinal hayalleriyle öne çıkarılır. Bu şairler arasında en çok övülen Nedîm-i Tâze-zebân, Osmanzâde Tâ'ib ve Vehbî'dir. Nedîm, kendine has edâsı, hayalleri, sihr-i helal sanatını barındıran şiirleri, lâubâlî söyleyişi ve yeni kelimeler kullanmasıyla orijinal olarak vasıflandırılır. Tâ'ib'in, ilmî olgunluğu neticesinde yeni mazmun ve hayallerle vücuda getirdiği şiirleri aynı zamanda “nâdir, tuhâf” olarak da nitelenir ki, onun orijinalliğini destekleyen sıfatlardır. Sâmi'nin şiirlerindeki tâze mazmunları ise, benzersiz olarak görülür. Vehbî'nin bir saatte binlerce hayâl yarattığı ve bir günde bin beyit kadar şiir yazdığı söz konusu edilir. Şiirleri ve *Sûr-nâme*'si eşsiz olarak tavsif edilir. Diğér şairlerden farklı olarak Fezâyî'nin mazmun ve hayalleri tâze sanatlarla zenginleştirdiğinden bahsedilir. Tâze sanattan kasıt, çok farklı sanatları şiirlerinde kullanabilme kabiliyeti veya nadir kullanılan sanatlara da şiirlerinde yer vermesi olmalıdır.

Nedîm-i Tâze-zebân: “...gülşen-i endîşesinin her verd-i mutarrâ-yı bi-hemâli hayret-fermâ-yı belâbil-i şâhsâr-ı hayâl ve halâvet-i makâl-i kand-misâli mısri'l-belâga-i kemâlde revnak-şiken-i güftâr-ı erbâb-ı sihr-i helâldir. Bir şâ'ir-i mâhir-i her-hüner-mübâdir ki zebân-ı Türkîde inşâya âgâz etse Veysi-i nâzik-zebânı zamâneye ünsî ve **kendüye mahsûs** olan edâ-yı dil-pezîr ile bezm-i şu'arâda terâne-sâz-ı şevk olsa mânend-i 'andelîb ol devha-i kemâlin sâ'ir tuyûr-ı mevzûnü's-sec'-i belîgu'l-makâlin fart-ı lezzet-i semâ'ından dem-beste vü lâl eder ve lisân-ı 'Arabîde harîr-bâf-ı nesc-i belâgat oldukça revân-ı Harîrî-i Makâmât her bir kademe-i pür-fikretinde vâkıf-ı bi-şu'ur ve tarh-endâz-ı nazm olduğu ebyât-ı Mütenebbî-nikâtin edâ-yı **i'câz-âferini** rûh-ı Hayyâm'ın hayme-i zerrîn-tınâb-ı sabr u şekîbi rih-i sarsar-ı gıpta vü hasedden pür-ıztırâb edip bi-huzûr eder. Fârisîde hod nâmı keşîde-i küngüre-i şeref ü şevket ve ol vâdîde dahî fâris-i fürsân-ı mizmâr-ı firâset olan tab'-ı bülend-pervâzı sâbık-ı hayâl-i Sâ'ib ü 'Urfî-i Şîrâzî ve inşâ-yı Fârisîde tab'-ı sâfî hayret-dih-i derûn-ı Vassâf'dır. El-hâsıl tabî'at-ı pâkîzesi be-gâyet 'âlî bir şâ'ir-i mümârisü'l-fenn ü lâ'übâlî olup ân-ı yesîrde hezâr **tâze** suhana kâdir ve her memdûhun lâyıf-ı vasfı güftâr-senc olur bir şâ'ir-i mâhirdir.” (İnce 2005: 661).

Emîn-i Diger: “... **tâze-zebân-ı eş'âr-ı melâhat-şî'âr** ile revnak-bahşende-i makâl ve suhan-ı pâkîzeye kâbiliyyet-i salâhiyet irsen kendüye intikâl etmiş bir zât-ı hüceste-hisâldır.” (İnce 2005: 181, 182).

Ahmed Efendi: “Helvâ-yı Edirne gibi ekser eş’ârı halâvetden hâlî ve **tâze** hayâlî bî-meze vü bâli degil idi.”

*El aldım mâh-peykerlerle girdim halka-i zikre
Flekde devri ben bu çarh-ı kec-reftâra gösterdim*

*Elifler dâğlarla zeyn edip bu cismi âh etdim
Giribân-çâk olup ol dilber-i gaddâre gösterdim (İnce 2005: 191).*

Tâ’ib: “...Osmân-zâdelik şöhretiyle şöhret-şi’âr bir şâ’ir-i mâhir-i sihr-âsârdır ki **tâze**-zebân mezâmîn-i dil-sitânî dillerde dâstân ve ma’ârif-i bisyâr ile müşârün bi’l-benân olup...”; Şu’arâ-yı **nâdir**’ül-akrân-ı asrdan tabî’atı âteş-pâre bir şâ’ir-i sihr-âferîn olup nice hadîdü’l-lisân âteşîn-beyân olan merd-i dûdmân-ı devrân ve suhan-sencâmı bin harâc-ı Rûm fedâ olan güftâr-ı nazîk edâsıyla ilâne ve hezârân hod-fürûşânın murg-ı bâlâ-pervâz-ı iddî’âsına âşiyâne-i teslîmi lâne eylemişlerdir. Evc-i sipihr-i güftârın a’lâ-yı merâtibinde hümâ-yı tab’î âşiyân-sâz olduğundan sâ’ir suhan-perdâzân-ı cihânın murg-ı hayâlleri ol rütbeyi ihrâzdan bâz olup bi’l-cümle “El arkası yerde sana ey merd-i suhan-sâz” nagmesin âgâz ederek andelîbân-ı gülşen eş’âr-ı nevâ-yı midhatine dem-sâz olmuşlardır. Zihni pâk vâdî-i suhanda çâlâk bir şâ’ir-i sihr-âzma-yı bî-bâkdır. Leme’ân-ı berk-i tab’-ı âteş-pâresi ehl-i basîreti hıyre-çeşm-i hayret eder ve dest-dâde-i hayâlleri olan nice **tuhaf**-ı âsâr ziver-i peş-tahte-i kibâr olmuşdur. Hattâ matla-ı himmetlerinden Mişkâtü’l-Envâr’a bir terceme-i bî-nazîr eylemişlerdir ki kandîl-i fûrûzân gibi envâr-ı âsârı şu’le-senc-i zevâyâ-yı cihân olmuşdur.” (İnce 2005: 251, 252).

Sûzî: “Sâdât-ı kesîrül-berekâtdan Seyyid Ahmed Çelebi-nâm **tâze**-zebân bir şâ’ir-i hoş-hırâm idi.” (İnce 2005: 410).

Râgıb-ı Diger: “Asr-ı Sultân Mustafâ Han-ı Sâni’de tîr-i tîz-şitâb-ı zihn-i serî’ül-intikâlî ân-ı gayr-ı münkasimde vâsıl-ı hedef-i her-**tâze** hayâl olan pehlivân-ı irfân vezîr-i mükerrem merhûm u magfûr Râmî Paşa âleyhi’r-rahmetü ve’l-gufrân sandûkatü’l-ma’ârif olan dil-i âriflerinden: Zebân-dırâzlık etme habâbına câmın/Tokunma dîdesine zâhid-i mey-âşâmın; Biz âfitâb-nihâdız riyâz-ı âlemde/ Senin de ey ber-i nev-bâve alırsız hâmin’ zemîninde ramyetün min-gayri râmin **tâze** gazel sudûr etmekle izhâr-ı âzmâyîş-i tab-ı dil-pezîr buyurduklarında mütercem-i nâzik-ta’bîr dahî bu gûne tanzîr eylemişlerdir.” (İnce 2005: 329).

Sâmî: “Ol suhan-ı bî-hem-tâsî rûh-efzâ olan şâ’ir-i mâhir-i sihr-azmânın nâm-ı vâlâları Mustafâ’dır”; “Fârisî ve Türki ebyât-ı nikât-perver ile mecmû’a-i kemâl mâl-â-mâl ve zihn-i Sâ’ibü’l-hayâlınden perveriş-yâfte olan **tâze** mezâmîn-i bülend-i Şevket ü Urfi-pesendleri hayret-efzâ-yı emsâldir.” (İnce 2005: 382).

Sıdkî: “Bu cerîde-i **cedîde**ye evsâfî keşîde-i silk-i beyân olan kuvvet-i tabî’atde yegâne-i zamân şâ’ir-i **tâze**-zebân Nahîfî Efendi’den telemmüz eyleyip...” (İnce 2005: 463).

İlmî-i Diger: “**Tâze**-zebân eş’âra pür-iktidâr olduğundan bu mecelle-i celîleye tastîr ve hasb-i hâlinden bu beyti tahrîr olundu.”

Tecerrüd mâsivâdan kalbi tathîr eyler ey İlmî

Mücerred ol mücerred Hakk’ı bulmak ister isen sen (İnce 2005: 516).

Fahrî: “San’at-ı **bârik**-i hayâl-ender-hayâlden ‘ibâret olan tabî’atı fahrî-pesend ü pür-dikkat bir tabî’at ve mikrâs-ı zihn-i hadîd-i pür-ma’rifetden bürüz eden tuhfe-i sînesi pür-behçet olup mecmû’a-i ‘irfânı dest-i nâzik-benânı gibi mâl-â-mâl-i sanâyi’-i firâvân olmagla memdûh-ı cümle-i cihâniyân bir şâ’ir-i **tâze**-zebân idi.” (İnce 2005: 543).

Fezâyî: “San’atı gerçi rişte-fürûşluk olup ehl-i sûk makûlesinden olduğundan kabaca görünür idi. Ammâ tab’-ı bârîkinden sünûh eden mezâmîn iplik gibi hayâl ve târ u pûd-ı nesic-i endîşesi tâze san’atlarla mâl-â-mâl idi.” (İnce 2005: 548).

Kıydın şehâ yeter bu dil-i nâ-tüvânıma
Bi’llâh dayandı tığ-i gamın üstühânıma

‘Azım eyledi Fezâyî reh-i yâre dün gece
Sâyem o mâh-tâbî görüp düşdi yanıma (İnce 2005: 548).

Vâkıf: “Hânedân-ı ma’ârifden zâtı ma’mûr bir zât-ı şerîf ve eş’ârı tâze-zebân-ı yek-edâ-yı latîfdir.” (İnce 2005: 687).

Her nihâl-i serv-i gülşen tîrdir sensiz bana
Tavk-ı kumrî halka-i zih-gîrdir sensiz bana (İnce 2005: 687).

Vehbî: “... bir sâ’atde hezâr tâze hayâle mübâdir ve yek rûzda bin beyt mikdârı nazm-ı latîfe kâdir ola. Ol zât-ı ma’rifet-mevhibe Vehbî mahlası da’vâ-yı istihkâkı mahkûmün ‘aleyhi irâ’e ve ittifâkdir.”; “Zât-ı şerîfleri mâlik-nisâb-ı ma’ârif ve güftâr-ı latîfleri hayret-fermâ-yı her-tab’-ı ‘ârif olup nazm u nesrde talâkati vehbî vü dâd-ı Hudâ ve şî’r ü inşâda sebk ü edâsı bî-hem-tâ bir suhan-ârâdır ki ebyât u âsârı kendiyile bile terâzû-yı hayâline vezn olunsa kendiden berter u ziyâde ve sa’bü’l-menâl olan teng-zemîn ve mültezim kâfiyelerin deşt-i nutk u hüsn-edâsında eşheb-i tab’-ı pür-cevlânı hâzır u âmâdedir. Devlet-i ‘Aliyyede sudûr-ı ülü’l-ihtirâma her bâr ‘arz-ı huzur eylediği kasâyid ü mesneviyyâtдан mâ-’adâ bin yüz otuz ikide vâkı’ olan sûr-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnun vakâyi’ini münşiyâne edâ-i dil-pezîr ile tahrîr eylemek kendülere fermân olunmagla ol emr-i hatîri bir rûtbede keşîde-i silk-i ta’bir eyleyip mecâlis-i müte’addidesin bulunduğu vech tasvîr etdirip yevmiye vâkı’ olan vakâyi’i inşâ-yı latîf ve miyâneden kıyâma münâsib elsin-e selâsede ebyât-ı münâsib ile bir Sûr-nâme-i bî-nazîr eylemişdir ki ol nüshanın felekde Nâhid her târ-ı sutûr-ı sahîfesin bir risâle-i tahsîn ve zemîninde nâzirîn nigerân oldukça şevkinden raks-künân-ı zevk-ı her-mezâmîn olup...” (İnce 2005: 700, 701).

Tâze, yeni (Muîn); hoşça giden, beğenilen (Hasan Amîd) anlamlarına gelen “ter” sözcüğü de orijinallik terimidir. Sâlim, tezkiresinin yeni, orijinal ve takdir edilen bir eser olduğunu savunarak bunu Ebu’l-Es’ad maddesinde ter ve cedîde kelimeleriyle ortaya koyar:

Ebu’l-Es’ad: “Ancak bezm-i inşâda bu mertebe ketb ü imlâ olunup bast-ı evsâflarında bundan ziyâde teksîr bu cerîde-i cedîdenin vazîfe-i kilik-i teri olmamagla bu kadarca tahrîr ve nüsha-i edâya gúyiyâ bir berâ’a-i istihlâl-i ta’bir kılındı.” (İnce 2005: 230).

4. Ferîd, Yek, Yek-tâ, Azâde

Ferîd, tek, eşsiz, biricik (Kanar 2009: 1356); yek ve yek-tâ, tek, eşsiz, benzersiz (Devellioğlu 2007: 1159); azâde ise, her türlü bağdan kurtulmuş, hür, serbest, tek demektir. Sâlim’e göre Sâbit’in şiiri kolay ve anlaşılır gibi görünmesine rağmen aslında sehl-i mümtenî ile örülmüş olduğundan ona nazire yazmak zordur. Nitekim manayı öyle bir kalıba sokar ki şiirleri insanlar tarafından beğenildiği gibi tekrar tekrar okunduğunda da yeni yeni şeyler tahayyül ettirir. Bu yüzden de gerek üslup gerek söyleyişi itibariyle onun alanında tek olduğunu ifade eder. Önceki kısımlarda şiirlerinden örnekleri de paylaştığımız İshak Efendi ise, engin bilgisi sayesinde ince manalar ve yeni mazmunlar bulmasıyla söz konusu edilir.

Sâbit: “Hakkâ ki vâdisinde ferîd ü çâlâk bir şâ’ir-i mâhir idi. Suretâ gerçi eş’ârı yesîr görünür ammâ sehl-i mümtenî’ makûlesi olup refâtârına tanzîr be-gâyet asîrdir. Rûz-merre isti’mâl

olunan letâyifi bir kâlîba ifrâğ eder ki zarûrî âdeme bir zevk ve tekrîr-i kırâ'at ve tecdîd-i istimâ'na tâze tâze şevk hâsıl olur her beyte birer kasdî mukarrerdir.” (İnce 2005: 262).

İshak Efendi : “...gül-gonca-i gülistân-ı belâgat **nev-bâve-i büstân-ı fesâhat nahl-i berûmend-i çemenistân-ı ercûmendî âzâde-serv-i gülşen-i irfân-ı dil-pesendî **yek-tâ-süvâr-ı mızâmâr-ı hakâyık-ı mazmûn gavvâs-ı kulzûm-i ma'ânî-i dakâyık-meşhûn fâzıl-ı edîb 'âkil ü erîb mahdûm-ı pâk-tynet-i bî-akrân **yek-tâ** rev-i vadî-i 'irfân ki...**” (İnce 2005: 163).**

5. Tuhaf, Acîb/Acâyib, U'cûbe, Garîb

Garip, görülmemiş, nadir, emsalsiz; az bulunur; hoş giden şeyler (Şemseddin Sami 2004: 385; Devellioğlu 2007: 1112); alışılan tarz ve şekilde olmayan, şaşılacak şey; bambaşka (Şemseddin Sami 2004: 928, 929, 965) anlamına gelen bu kelimeler, metinlerde genellikle sıra dışı, orijinal manasına işaret etmektedir. XVI. yüzyıl tezkirelerinden Ahdî, Kınalızâde Hasan Çelebi, Gelibolulu Âlî ve Beyânî Tezkireleri'nde şairin dünyasını inceleyen Süleyman Solmaz'ın araştırmasına göre garîb ve acîb kelimeleri, bazen “güzel değil” anlamıyla bazen de “değil” edatı ile birlikte cümleye olumlu anlamlar yüklemektedir (Solmaz 2012: 402). Bu konuda daha detaylı bir inceleme yapan Ali Emre Özyıldırım da “*Garîb Ma'nâlar, Acîb Hayaller Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinden Hareketle Belâgat Terimi Olarak Garîb Sıfatı*” adlı yazısında garîb ve acîb kelimelerinin söz konusu tezkirelerde olumlu ve olumsuz anlamda kullanıldığını, kimi zaman garîb kelimesine bir fesahat kusuru sayılan garâbet (dil kurallarına aykırı ve genel kullanışa aykırı garip, alışılmamış kelimeler kullanma) manası yüklendiğini ve onunla orijinallik anlamına işaret edildiğini ifade etmiştir (Özyıldırım 2011: 151, 153, 155).

Sâlim Tezkiresi'nde ise, her üç sığata olumlu manada yer verilir. Sâbit'in tüm eserlerinin tuhaf olduğu, özellikle Edhem ü Hümâ adlı mesnevisinin sıra dışı özellikler taşıdığı belirtilir. Şâkir-i Diger, ilginç hayalleri; Tâ'ib, orijinal hayallerle ortaya koyduğu tuhaf eserleri; Ebu'l-Es'ad, değişik tabirleri; Ânî Kadın, gazel ve kasidelerindeki mana ve mazmun farklılığı; Şifâ'î-i Hakîm, alışılmadık terkipleri; Kusûrî ise, Şâhidî'nin eserine tazmîni ve Türkçe na'tında alışkın olunmayan bir söyleyiş ve tertip geliştirmesiyle söz konusu edilir.

Sâbit: “Mütercem-i mezkûrun âsârı ekserü min-en yuhsâ ve **tuhaf-ı vâlâları bî-add ü ihsâdır. Mesnevî-i nâzik hikâyeleri ve Edhem ü Hümâ nâmında bir **garîb ü acîb** ser-güzeşti vardır.**” (İnce 2005: 262).

Şâkir-i Diger: “Bu güftâr-ı halâvet-şi'âr ki terâzû-yı hayâlde **tuhaf-ı girân-kadr-i esmâr-ı cinâna ber-â-berdir. Ol zât-ı nâzik-tabî'atin hadîka-i eş'ârından dükkânçe-i âsârında nümâyân olan mîve-i nihâl-i bâlleri ve mahsûl-i bâg-ı hayâllerindedir ki teberrûken zîr-i rûz-nâmçe-i hâllerine keşide ve hâtime-i evsâf-ı zât-ı fâyiku'l-emsâllerine zebân-ı kalem şâhid-i müdde'adan çekide olmuştur.**”

*Ber-â-ber çekmedin bâr-ı gamın ol nahl-i pür-bârın
Düşer mi el ala şeftâlüsün evvel ben almadan* (İnce 2005: 420).

Tâ'ib: “...dest-dâde-i hayâlleri olan nice **tuhaf-ı âsâr zîver-i peş-tahte-i kibâr olmuştur. Hattâ matla-ı himmetlerinden Mişkâtü'l-Envâr'a bir terceme-i bî-nazîr eylemişlerdir ki kandîl-i fûrûzân gibi envâr-ı âsârı şu'le-senc-i zevâyâ-yı cihân olmuştur.**” (İnce 2005: 252).

Ebu'l-Es'ad: “*Semt-i tevârihde kelâmı kesir ve zekâ vü fitnat ile şehîr bir şâ'ir-i **acâyib-ta'**birdir. Husûsâ sene bin yüz otuz iki tarihinde vâkı olan sûr-ı hümâyûn-ı şevket-makrûna zâde-i tab-ı ra'nâları olan târîh-i bî-akrân cilve-senc-i enderûn-ı suhan-dânân-ı cihândır.*” (İnce 2005: 228).

Ânî Kadın: “Ba’de zamân mezbûrenin püser-i necâbet-eseri mahdûm-ı sâbîkû’z-zikr çebebi efendi leyâlî-i tivâlden bir şeb-i ferhunde-fâlde zümre-i yârân-ı sadâkatkâr ve âlüftegân-ı nezâket-şî’ardan bir gürûh-ı müstetâbî müsâmere-i şevk için istishâb eyleyip ol şeb-i dirâzda yer yer sohbeta âgâz ile kâlâ-yı hoş-kumâş-ı ülfete revâc ve le’âlî-i mezâmîni hokka-i dehânlarında sandûkatü’l-ma’ârif olan sudûr-ı yârâna idrâc etmekle revnak-bahş-ı bâzâr-ı şevk u şetâret ve zînet-efzâ-yı kârgâh-ı behcet olarak şâhid-i sohbet-i râzdan keşf-i nikâb-ı ihticâb etmeleriyle herkes perveriş-yâfte-i dâye-i hâtırı olan **ebkâr-ı** mezâmîn ü letâyîfi dermiyân ve erbâb-ı meclisi her vechile dem-beste vü hayrân etdikleri esnâda yârândan biri divân-ı merkûma nîgerân ve taklîb-i evrâk ederken Sırrî merkûmun dest-resîdesi olan mevâzî’dan birine nazra-sâz oldukda keyfiyyet-i ma’hûde ba’de’l-ittilâ mahdûm-ı merkûme ne **garîb** vâlîde kadın tebdîl-i mahlas mı eylediler deyü su’âl ve makâtî’-ı kasâyid ü gazeliyyâtta vâkı’ olan emr-i **acîb** ile da’vâların istidlâl eylediklerinde...” (İnce 2005: 234).

Hayâl-i ârızınla sîne sahn-ı gülsitânımdır

Açılmış şerhalar sînemde nahl-i erguvânımdır (İnce 2005: 232).

Şifâ’î-i Hakîm: “Ehl-i dil ve hoş-sohbet bir zât-ı pür-ma’rifet olup zât-ı **acîb**’t-terkîbi ile bir kerre hem-ihtilât olan kimesne her ne rütbe âhen-dil olsa yine ol üstâd-ı bî-mânend anı bi’l-hâssa mîknâtîs-mânend mîl-i meyl ü mahabbetine cezb eyleyip dem-i sârî gibi ‘urûk ve mefâsıluna cereyân ve mizâc-gîr olan kelîmât-ı ‘azbû’l-beyâm ile kendüye firîfte vü hayrân ederdi” (İnce 2005: 428).

Bu tekyegâh-ı tarabda çerağda muntazırız

Semâ’ u devre münâsib ayağda muntazırız (İnce 2005: 429).

Kusûrî: “Şâhidî’nin her mısra’ın tazmîn ve Türkîsinin na’t-ı **garîbesinde** bir tertîb-i bihîn ylemiştir.” (İnce 2005: 581).

Ne nâz buldu nihâyet ne bizde tarh-ı niyâz

İki ucun bulamaz kimse vâdî-i aşkın (İnce 2005: 581).

Sâlim, Reşîd Mehmed Efendi’nin biyografisinde Safâyî Tezkiresi’nin bölümlemesini beğenmediğini “Utrûfetü’l-istigrâb” sıfatıyla belirtmiş, “garip, tuhaf” manasına gelen kelimelerle onun eserini olumsuz yönde eleştirmiştir. Öyle ki eserini yazarken garip hatalar yapmış, Reşîd’in bir lugazında geçen ‘ârî” kelimesini elif harfiyle yazması yüzünden bazı müteşairlerin de hatalara düşmesine neden olmuştur:

“Asrımızda tertîb-i tezkiretü’ş-şu’arâ eyleyen Safâyî’nin **utrûfetü’l-istigrâb** olan tertîb-i nâ-mürettebü’l-ebvâbında mütercem-i sâlifü’z-zikrin rûz-nâmçe-i hâlin takrîr itdiği mahalde bu lugazı kitâbet ü tastîr, (mısra’): “Cevfi gerd-i gubardan ‘ârî” mısra’ın ketb ü imlâ eyledikde ‘ârî lafzını nahle delâlet etmek vechi üzre evvel-i hurûf-ı hecâ olan harf-i elifle tahrîr etmesini mehâric-i hurûfa ri’âyet eyleyen ba’zı nev-heves müteşâ’irlerin esnâ-yı müşa’arede elifle Âli Efendi’nin yok ‘ayn ile ‘Âli Efendi’nin şî’ri deyü ‘arz-ı hüner etdiklerinden bedter idigi rûz-ı rûşenden azherdir.” (İnce 2005: 353).

6. İcâz, Mu’ciz

Âciz bırakma, acze düşürme; şaşırtma; mucize sayılacak kadar düzgün söyleme; bir benzerini yapmada herkesi acze düşürme (Devellioğlu 2007: 407; Kanar 2009: 239); gücü yetmeme, imkansız olma, kimsenin konuşamayacağı şekilde konuşma (Mutçalı 1995: 550); mahrumluk, keramet (Tulum 2011: 944) olarak tanımlanan icâz ve bu eylemleri yapan konumundaki mu’ciz kelimeleriyle de şairlerin farklılıkları ortaya konulur. Gıpta edilen Nedîm’in şiirlerinde izlediği tarzda bir şiir meydana getirebilmenin; Mucîb’in hayalleri, ortaya koyduğu yeni mazmunlar ve

ince manalar derecesinde şiir söyleyebilmenin zorluğu dile getirilip bu yönleriyle onların diğer şairleri geride bıraktıkları kanaatine varılır.

Nedîm-i Tâze-zebân: "... ebyât-ı Mütenebbî-nikâtin edâ-yı i'câz-âferîni rûh-ı Hayyâm'ın hayme-i zerrîn-tınâb-ı sabr u şekîbi rih-i sarsar-ı gıpta vü hasedden pür-ıztırâb edîp bî-huzûr eder." (İnce 2005: 660-61).

Mucîb: "Hakkâ ki zûr-ı bâzû-yı kuvvet-i tabî'yye ile hayâl etdikleri mazmûn-i bârik mâ-verâsında tettebbu'ı sahîh ile cüst (ü) cû olunsa fikr-i dakîk andan berter bir lafz-ı ma'nîdâr tedârikinde 'âciz ve fîrû-mânde olduğun evvelîn-i cümle-i kârda teslim ü i'tirâf u ikrâr ede." (İnce 2005: 617).

Olmaz metîn nakş-ber-âb-ı binâ-yı 'aşk
Sengîn dil-i bütâmı komazsan esâsına

Bulduk o mâh ile dil-i zârın arasını
Sulh oldı bûs-ı la'li ile hûn bahâsına (İnce 2005: 616).

7. Nâ-dîde, Nâdir, Nâdire/Nevâdir

Görülmemiş; pek seyrek yahut az rastlanılan; değerli (Devellioğlu 2007:795; Kanar 2010: 1627, 1628); eşi, benzeri olmayan, bedî; tuhaf, şaşılacak şey, turfe; yeni, yeni ortaya çıkmış (Tulum 2011: 1346) anlamlarını taşıyan bu terimler, bazı şairlerin birtakım vasıfları nedeniyle diğerlerinden üstün tutulmasında kullanılmıştır. Rüşdî-i Sahhaf, "bedî" başlıklı kısımda da bahsettiğimiz üzere, fikirlerinin orijinal (*ebkâr-ı efkâr*) olmasının yanı sıra gizli manalar, benzersiz hayaller ortaya koymasıyla ele alınır. Sâlim, bu özellikleri sahip olmasıyla onu devrinin seçkin şairlerinden biri olarak görür. Diğer nâ-dîde olarak vasıflandırılan şair ise, Sa'dî-i Diger'in erkek kardeşi olup orijinal hayaller ve mazmunlarıyla akranlarından farklı olduğu ifade edilen Dürrî Ahmed Efendi'dir.

Rüşdî-i Sahhâf: "**Nâ-dîde-i rûzgâr bir şâ'ir-i sihr-âsâr idi.**" (İnce 2005: 356).

Sa'dî-i Diger: "*bu mecelle-i celîleye harf-i dâl-ı mühmelede tercemeleri sebki eyleyen nûr-ı dîde-i şu'arâ merdümek-i çeşm-i bülegâ şâ'ir-i nâ-dîde-nazîr ü ser-âmed Dürrî Ahmed Efendi'nin birâder-i ser-ber-â-beridir.*" (İnce 2005: 399).

Sâlim Tezkiresi'nde, nâdire-dân, nâdire-gû, nâdire-gûy, nâdire-senc kelimeleri, çoğunlukla şairlerin bilgili olması, güzel ve nükteli şiirler söylemesi anlamında kullanılmıştır. Fakat yukarıda muhayyel tabirlerinin orijinal olduğunun söylendiği Birri-i Attâr'ın şiirlerinin akıcı ve parlak, sanatının hoş olması onun eşine az rastlanan, seçkin bir şair olarak anılmasında etkili hususlar olarak sıralanır. Yine Kâmî ve Yümnî, devrinde ender rastlanan şairler olarak anılır. Kâmî'nin zarif, nükteli şiirleri açısından devrinin nadir şairlerinden olarak zikredilmesi gerektiği, Yümnî'nin genç yaşlarından itibaren muhtelif hayallerle sanatını güçlendirdiği ve zamanla parmakla gösterilecek derece usta, benzersiz, akranlarından üstün bir şair olduğu söylenir.

Birri-i Attâr: "*Diyâr-ı sengistân Aydın ve Saruhân'ın ekser eşhâsı enderûn-ı merdüm-i irfânda mürde-seng-i kâbiliyyet ve deryâ-dillerinin dahı kulzüm-i tabî'atlerinden sâhil-i nezâket-i pür-i'tibârlarına resîde olan dürer-i nâdire kelimâtları zübdetü'l-bahr makûlesi olup muhtâc-ı terbiyet iken ehl-i sûk tâ'ifesinden böyle bir kavli selîs tab'ı nefis merdüm-i pâk-nihad be-vefk-ı murâd suhan-ı pâkîzeye kâdir olmak dîde-i insâf ile nigerân olunsa nâdirdir.*" (İnce 2005: 239).

Kâmî: "*Hakkâ ki mevlânâ-yı merkûm harîr-bâf-ı kâlâ-yı ma'ârif ü 'ulûm olup elsine-i selâsede pâk güftâra iktidâr-ı tâmm ile akrânından fâyık ve nâdire-i rûzgârdan olan mecmû'ulardan*

‘add olunmaga lâyıktır. Zarîf ü nükte-dân pür-fâzıl pür-’irfândır. Eş’âr u ebyâtı hünerverânın mecmû’alarında bi’l-cümle mestûr ve elsine-i zurafâda ebyât-ı pür-nikâtı ser-cümle mezkûrdur.’ (İnce 2005: 585).

Yümnî: “...eyyâm-ı iltihâb ve hengâm-ı şebâblarından beri hayâl-i hâbı ve rûz-ı rûşen-iktisâbı tab‘-ı âteş-pâresin şu‘le-senc-i eşi”a-i ‘irfân ve pervânevâr şem‘-i fûrûzân-ı ma‘rifetle hemzebân eyleyen bâg-ı âteşinfâm-ı zekânın bülbül-i hoş-lehçe-i letâfeti ve gülşen-i bihîn-nizâm-ı edânın **âzâde**-serv-i dil-ârâ-menkabetidir ki her nevâ-yı şîrîn-edâ-yı güftârı sükker-i terden halâvetde berter ve nutk-ı cân-bahşı ehl-i dile gidâ-yı rûh olup cân-ı ‘aziziyle ber-â-ber olan şu‘arâ-yı pâkîze-edâlardan ve tab‘i dil-pesend-i cümle-i ehl-i dil olan zurafâdandır.”; “Hakkâ ki zât-ı huçeste-simâtları hâ‘iz-i her-kemâl olup ‘asrında müşârün bi’l-benân olan şu‘arâ-yı **nâdir**ül-akrândandır.” (İnce 2005: 709, 710).

Sâlim Tezkiresi’nde terimlerden hareketle tespit ettiğimiz yukarıdaki şairler hakkında değerlendirmelerin geçerli olup olmadığını anlayabilmek için diğer birkaç tezkire ile mukayese ettiğimizde verilen bilgilerin genellikle paralel olduğu sonucuna ulaşılmıştır. *Safâyî Tezkiresi*’nde Ânî Fatma Kadın (*ebkâr, bedî*), İsmail Belîğ (*mu‘ciz, yekke, tâze, bedî*), Osmân-zâde Tâ‘ib (*kendüye muhtas*), Bosnalı Sâbit (*garîbe, ‘acîbe, tâze, azâde, nâdire*), Dürrî Ahmed (*ebkâr*), Rüşdî (*zâtî, garîbe, acîbe, ebkâr, bedî*), Reşid Mehmed (*mücedded, ihtirâ*), Abdülbâkî Sa‘dî (*tâze*), Kâmî (*bedî, nâdire*), Nazîm Yahya (*tâze*), Vehbî (*tâze, yekke*) (Çapan 2005: 80, 107-108, 115, 125, 127, 189, 210, 257, 296, 521-522, 662, 706-707); *Safvet Tezkiresi*’nde, Osman-zâde Tâ‘ib (*kendüye muhtas*), Kâmî (*bedî*) (Güzel 2012: 127, 549); *Âdâb-ı Zurafâ*’da, Osmanzâde Tâ‘ib (*nâdire*), Refî‘ (*ebkâr*), Arpaemîni-zâde Sâmi (*nev, bîkr, tâze, i‘câz*), Abdülbâkî Sa‘dî (*i‘câz*), Kusûrî (*yegâne*), Kâmî (*yegâne*), Mucîb (*yek-tâ*), Vâkîf (*yegâne*), Yümnî (*yegâne, ferîd, tâze-zebân*) (Erdem 1994: 51, 139, 157, 162, 249, 257, 265, 280, 282); *Kâfile-i Şu‘arâ*’da, İsmail Belîğ (*bedî*), Bosnalı Sâbit (*garîbe*) (Oğuz-Koncu-Çakır 2017: 111, 138); *Mecma‘-ı Şu‘arâ ve Tezkire-i Üdebâ*’da, Ârifî Mehmed (*u‘cûbe, nev‘i şahsına münhasır*), Ânî Kadın (*nâdire*) (Arslan 2018: 63, 89); *Mecmû‘atü’t-Terâcim*’de, Nazîm Yahyâ (*nâdire*) (Zübeyiroğlu 1989 : 262) parantez içerisinde belirttiğimiz orijinallik terimleriyle övülmüş ve Sâlim Tezkiresi’nde yinelenen terimlere yegâne, yekke, mücedded, kendüye muhtas ve zâtî de eklenmiştir.

Sonuç

Şu‘arâ tezkirelerinde genellikle şairin asıl adı, mahlası, doğum yeri ve biliniyorsa doğum tarihi, akrabaları, tahsili, mesleği, görevde bulunduğu yerler, kişisel özellikleri, hayatı hakkında birtakım anekdotlar, vefatı, vefat tarihi, defnedildiği yer, yetenekleri, sanatı, eserleri ve eserlerinin özellikleri ile ilgili bilgiler verilip muhtelif sayıda şiirlerinden örnekler kaydedilir. Bu hususta, şairin ilgi alanı ve ilmî yönü, onun hem hayatı hem de çeşitli dallardaki donanımı konusunda değerlendirmelerde bulunulmasına imkan sağlamaktadır.

Tezkirelerin, şairlerin karakteristik özellikleri ve sanatı hususunda verdiği bilgiler kimi zaman farklılık gösterdiğinden tek bir tezkire yazarının kanaatlerinden yola çıkmak belli bir konuda sonuca ulaşmayı zorlaştırabilmektedir. Öyle ki Sâlim, incelediğimiz Tezkiretü’ş-Şu‘arâsı’nda doğru bilgiler vermeyi gaye edindiğini söylese de ifadelerinde ilmiye sınıfına öncelik vermiş, ilmiye sınıfından olmayan şairleri ise küçümsemiş, meslektaşları olan hattat şairleri mübalağalı bir şekilde övmüştür. Şairlerin sanatı ve şiirleri ile ilgili düşüncelerini zikrederken şiir örneklerini az sayıda tutması, onun tenkitlerinin yerinde olup olmadığına karar vermemizi güçleştirmiştir. Ancak tezkirede yer alan 423 şair arasında birtakım terimlerin sıklık ve değişkenliğinden hareketle bazı şairlerin diğerlerine üstünlüğü sezdirilmiştir. Öyle ki tezkirede yer alan 33 şair, 2 hattat (Dürrî,

Refî) ve musiki ile ilgilenen 3 şair (Reşîd, Şehrî, Nazîm) eserleri bakımından kendilerine özgü kişiler olarak değerlendirilmiştir.

Sâlim, tezkiresinde orijinal bir yönü olan şairler ve onların şiirlerini, “*tab’i kendüye bi’l-irs intikâl, nev’i şahsına münhasır, hass, mahsûs, bîkr/ebkâr, bedî’/bedâyi’, ihtirâ, nev, cedîd/cedîde, tâze, ter, ferîd, yek, yek-tâ, azâde, sâf-zamîr, tuhaf, acîb/acâyib, u’cûbe, garîb, i’câz, mu’ciz, na-dîde, nâdir, nâdire/nevâdir*” olmak üzere 30 terimle nitelmiştir. Onları farklı kılan yönler ise, konu, fikir, tabir, kelime kadrosu, terkip, söyleyiş tarzı (lâubâlî söyleyiş gibi), şiirlerin tertibi, mana, hayal, mazmun ve edebî sanatlar, özellikle sihr-i helâl ve sehl-i mümtenâ sanatları itibariyledir.

Yeni kelimeler; alışılmadık terkipler; nükteli, muhayyel, değişik tabirler; orijinal konu, mana ve hayaller; yeni mazmunlar; gizli, ince manalar; farklı söyleyiş ve tertip tarzı; edebî sanatları kullanma gücü tezkirede belirli terimlerle nitelendirilen şairlere orijinallik vasfı kazandırmaktadır. Tezkirede bu özelliklerin ise, Bosnalı Sâbit, Nedîm, İsmail Belîğ, Arpaemîni-zâde Sâmî, Râmî Mehmed Paşa, Seyyid Vehbî, Osman-zâde Tâib, Yümnî (Osmanzâde Mehmed), Edirneli Mehmed Kâmî, Dürrî Ahmed Efendi, Birrî-i Attâr, Şehrî (Bahçivanzâde Derviş Ali), Rahîmî (Habeşizâde Abdurrahman/Abdurrahîm), Emnî (Selimzâde Süleyman), Ârifî (İshakzâde Mehmed), Fatma Ânî Kadın, Selîm Efendi (Kavsarazâde Mehmed), Sa’dî-i Diğer (Abdülbâkî Sa’dî/Acem Sa’dî), Rüşdî-i Sahhâf, Ebu’l-Esad Mehmed Emin Efendi, Şinâsî (Ruznamçeci-zâde Mehmed), Reşîd Mehmed Efendi, Şehrî (Ali), Nazîm Yahyâ, İshak Efendi, Sâlihzâde Mehmed Emîn Efendi, Sûzî (Seyyid Ahmed Çelebi), Fahrî Ahmed Efendi, Vâkîf (Seyyid Yahyâ), İlmî-i Diğer (Mevlevî dervişi), Nahîfî Efendi, Pervâne-zâde Ahmed Efendi, Derviş Mehmed Fezâyî, Süleyman Şâkir Efendi, Şifâî-i Hakîm (Ahmed Şa’bân), Kusûrî Ömer Efendi, Mustafa Mucib Efendi, Refî isimleri etrafında tekrarlandığı görülür. Ayrıca Sâlim de, ter ve cedîde terimleriyle tezkiresinin takdir edilen, yeni ve orijinal bir eser olduğunu savunur.

Gelenek dâhilinde eser veren Dîvân şairlerinin sanatlarını öne çıkarmada rol oynayan yenilik eğilimi, farklı şekillerde kendini göstermiştir. Şairin, bilgi ve tecrübesiyle birlikte yaratıcılık kabiliyetini yansıtan orijinallik, Sâlim Tezkiresi’nde çeşitli terim ve ifadelerle belirtilmiştir. Bu tezkiredeki değerlendirmelerin tutarlı olup olmadığı konusunda birkaç tezkireye başvurduğumuzda ise, tespit ettiğimiz şairler hakkında hemen hemen aynı bilgilerin verildiği, bu terimlerle onların kendilerine özgü tarzlarının nitelendiği görülmüştür. Orijinallikten kastedilenin ise, Sâbit, Nedîm gibi daha etkili bir yenilik ortaya koyan şairler dışındaki kişilerde, şairin bir eser, şiir veya beytinde geçen sıra dışı bir kelime, terkip, tabir, anlam, mazmun, hayal, eserin konusu, edebî sanatları kullanma gücü, söyleyiş tarzı, tertip farklılığı vb. olduğu, edebiyatın seyrini değiştiren bir yeniliğin söz konusu olmadığı anlaşılmıştır. Öyle ki, birçok şairin şiirlerinde kendini aynı terimlerle övmesi genellikle bu durumdan kaynaklanır. Diğer şair tezkireleri incelendiğinde bunlara kullanımı olumlu veya olumsuz açıdan metinlerde değişkenlik gösteren *turfe/utrûfe* (görülmemiş, nadir, garip, yeni, taze), *bîgâne* (kayıtsız, yabancı, ilgisiz), *tañ* (hayret, şaşılacak şey), *şikâr* vb. yeni terimler ilave edilebileceği gibi çok katmanlılık, anlaşılma güçlüğü, şairlerin işlediği konuya yaklaşım tarzları, kafiye ve redif tercihleri bazı şairleri akranlarından üstün kılan diğer ölçütler olarak karşımıza çıkabilir.

Kaynakça

Açıkgöz, Namık (hzl.) (2017). *Riyâzî Muhammed Efendi Riyâzü’ş-Şu’arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 12.03.2019].

Arslan, Mehmet (hzl.) (2018). *Mehmed Sirâceddîn Mecma’-ı Şu’arâ ve Tezkire-i Üdebâ*. Ankara:

- Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58597,mecma-i-suara-ve-tezkire-i-udeba-pdf.pdf?0> [erişim tarihi: 12.03.2019].
- Canım, Rıdvan (hzl.) (2000). *Latîfî Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Çapan, Pervin (hzl.) (2005). *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü’l-Âsâr Min Fevâ’idi’l-Eş’âr) İnceleme-Metin-İndeks*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dihhodâ, Ali Ekber. *Lugat-nâme-i Dihhodâ*. www.vajehyab.com [erişim tarihi: 12.03.2019].
- Erdem, Sadık (hzl.) (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ’sı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Erkal, Abdülkadir (2009). *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Güzel, Bilal (2012). *Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa ve “Nuhbetü’l-Âsâr Min Ferâidi’l-Eş’âr” İsimli Şair Tezkiresi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Hasan Âmid. *Ferheng-i Fârisî-i Âmid*. www.vajehyab.com [erişim tarihi: 12.03.2019].
- İnce, Adnan (hzl.) (2005). *Sâlim Efendi Tezkiretü’ş- Şu’arâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İsen, Mustafa (2010). *Tezkireden Biyografiye*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Kanar, Mehmet (2009). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kanar, Mehmet (2010). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kılıç, Filiz-Macit, Muhsin (1992). “Divan Edebiyatında Poetika Denemeleri Tezkire Önsözleri”. *Yedi İklim*. S: 3. Haziran. 28-33.
- Kılıç, Filiz (1998). *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kırkılıç, Ahmet-Sancak, Yusuf (hzl.) (2009). *Ahterî Mustafa Efendi Ahterî-i Kebîr*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Muhammed Muîn. *Ferheng-i Fârisî-i Muîn*. www.vajehyab.com [erişim tarihi: 12.03.2019].
- Mutçalı, Serdar (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Oğuz, Fatma Sabiha Kutlar- Koncu, Hanife- Çakır, Müjgan (hzl.) (2017). *Mehmed Tevfik Kafile-i Şu’arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56163,mehmed-tevfik-kafile-i-su39arapdf.pdf?0> [erişim tarihi: 12.03.2019].
- Öztürk, Mürsel- Örs, Derya (hzl.) (2009). *Mütercim Âsım Efendi Burhân-ı Katı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özyıldırım, Ali Emre (2011). “Garîb Ma’nalar, Acîb Hayâller Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinden Hareketle Belâgat Terimi olarak Garîb Sıfatı”. *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*. (Derleyenler: Hatice Aynur, Aslı Niyazioğlu). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. 147-166.

- Parlatır, İsmail- Nevzat Gözaydın- Hamza Zülfikar vd. (hzl.) (1998). *Türkçe Sözlük*. C. I-II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Solmaz, Süleyman (2012). *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde (Ahdî-Gelibolulu Âlî- Kınalızâde-Beyânî) Şâirin Dünyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Steingass, Francis Joseph (1882). *English-Arabic Dictionary for the Use of Both Travellers and Students*. London: W.H. Allen&Co.
- Steingass, Francis Joseph (1963). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, London.
- Şemseddin Sami (2004). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şükûn, Ziya (1996). *Farsça-Türkçe Lugat Gencine-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*. C. I, İstanbul: MEB Yayınları.
- Tolasa, Harun (2002). *Sehî, Latîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tulum, Mertol (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zübeyiroğlu, Ruhsar (1989). *Mecmû'atü't-Terâcim Mehmed Tevfik Efendi*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul.

Mehmed (Şair) Eşref'in Şiirlerinde Melâmilik Anlayışının İz Düşümleri
Understanding and Reflection of "Melâmilik" in Poetry of the Mehmed (Şair)

Tolga BAYINDIR*

*Öğr. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi

e-mail : tlgbayindir@hotmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.540392>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author
Tolga Bayındır, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli /
Turkey

ORCID : 0000-0003-0047-3900

Geliş Tarihi / Received : 15.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 26.04.2019

Atıf / Citation
BAYINDIR, Tolga (2019). Mehmed (Şair) Eşref'in
Şiirlerinde Melâmilik Anlayışının İz Düşümleri.
Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 3 (1), 47-54.
DOI: 10.34083/akaded.540392

Öz

Melâmilik, hicri III. yüzyılda Horasan bölgesinde ortaya çıkıp daha sonra bütün İslam dünyasında yaygınlık kazanan bir tasavvuf anlayışıdır. Melâmet konusu bir tasavvuf terimi ve tasavvuf akımı olarak birbiriyle bağlantılı olmakla birlikte iki ayrı düzlemde ele alınabilir. Melâmet ve Melâmetî terimlerinin kavramsal çerçevesi Allah tarafından sevmek, Allah'ı sevmek, O'nun yolunda nefisle mücahede etmek ve bu mücahede sırasında kendisini kınayanların kınamasından korkmamak şeklinde tanımlanır. (Azamat 2004: s. 24) Bu çalışmada, Şair Eşref'in Ömer Faruk Huyugüzel ve Şerife Çağın'ın ortak çalışması olan "Eşref Bütün Eserleri" adlı kitapta yer alan şiirleri esas alınmıştır. Şair Eşref'in Melâmilik ve Melâmete dair bilgisi ve ondaki düşünceleri oluşturan yönleri, şiirlerinden verilecek örneklerle anlaşılabilir. Bütün şiirleri okunduğunda görülecektir ki Şair Eşref, edebî gücünün yanında dinî konularda da bilgili bir kişidir. Ancak ondaki Melâmetiliği anlayabilmek için onun şiirlerindeki "kabuk" yani "kusur unsurlarını" tespit etmek gerekir. Bu tespit aynı zamanda incelemenin temel dayanak noktasını oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Eşref, Melâmilik, Şiir

Abstract

Melâmilik, IX. century in the region of Khorasan, and then spread to the whole Islamic world is a conception of mysticism. Although the subject of the "Melâmet" is a connection of mysticism and mysticism, it can be considered in two separate planes. The conceptual framework of the terms Melâmet and Melâmetî is defined as being loved by God, loving Allah, struggling in dignity in His Way, and not fearing condemnation of those who condemn him in this struggle. (Azamat 2004: 24) In this study, the poems of Şair Eşref included in the book named "Eşref Tümü Eserleri" which is a joint work of Ömer Faruk Huyugüzel and Şerife Çağın. The knowledge of Şair Eşref about "Melâmilik and "Melâmet" and the aspects that make him think can be understood with examples from his poems. When all his poems are read, Şair Eşref is a person who is well versed in religious subjects besides his literary power. However, in order to comprehend "Melâmet" idea, it is necessary to identify the "flaw elements" in his poems. This determination is also the mainstay of the review.

Keywords: Eşref, Melâmilik, Poem

Ana meyhânelerin öksüzüyüm
Milletin sanki kör olmuş gözüyüm (s. 532)

Melâmilik, hemen her tarikatta görülen bazı hususları bünyesinde barındıran felsefi bir doktrinin tezahürüdür. Her şeyden önce Melâmilik bir tarikat değil; hemen her tarikatta belli izler bırakan bir düşünce sistemi olarak değerlendirilmelidir. İslam kültürünün yaygınlaşması ve gelişmesi doğrultusunda, tasavvuf düşünce sistemi de hicri II. asır itibarıyla sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda etkili olur. Takip eden asırlarda, tasavvuf anlayışına paralellik gösteren farklı tarikatlar ortaya çıkarak İslam anlayışının zenginleşmesinde önemli rol üstlenirler. Temelde tasavvuf anlayışını takip etmiş olan Horasan-Nişabur Mektebi, melâmet fikrinin doğduğu ve yayıldığı yer olması sebebiyle kendine özgü bir öneme sahiptir. Melâmiliğin, tasavvuftan bağımsız olarak ortaya çıkması ve yaygınlaşarak kendi müstakil ekolünü oluşturması hicri III. asra denk gelir. “Kurucusu Hamdûn Kassâr” (Bolat 2011: 16) olarak bilinmekle beraber Gölpınarlı'ya göre “Hamdûnî Kassârı Melâmetin ilk nâşir ve mümessili addetmek tamamile yanlıştır.” (2011: 5) Çünkü Melâmetîlik Kassâr'dan önce de vardır. “Hamdûn, ancak zamanında Melâmiliği neşretmiş ve Nişabur Melâmetîlerinin reis ve mümessili olmuş”tur (Gölpınarlı 2011: 5). İskender Pala'ya göre “Melâmi edebiyatı oldukça geniştir.” (Pala 1999: 267)

“Kınamak, ayıplamak, azarlamak, serzenişte bulunmak, korkmak, rüsvalık anlamına gelen melâmet mastar bir kelime olup, melâm(et)i ise kınanmaya konu olan demektir.” (Bolat 2011: 15) Bu kelime anlamından yola çıkılarak yapılan tanımlama ise: “Yaptığı iyilikleri (gösteriş olur endişesiyle) gizlemek, kötülükleri ve işlediği günahları ise (nefsiyle mücadele etmek için) açığa vurmak.” (Bolat 2011: 15) şeklindedir. Melâmet ehli için önemli olan husus, yaptığı ibadeti, sevabı veya doğruyu gizlemektir. Çünkü bu vasıflarının ortaya çıkması nefislerini gururlandıracak ve onları Hak yolunda “riya”ya meylettirecektir. Melâmetin mücadele ettiği en önemli unsur riya’dır.

“Melâmetiler, dış görünüşlerinden iç hallerine intikal edilemeyecek hal, fiil, davranış ve sözleri seçerek avâm ile avâm, havâs ile havâs olmuşlar; gerçek durumlarını sezdirmemeyi, toplum içerisinde kıyafet ve görünüşte ayırt edilmemeyi anlayışlarının esası olarak belirlemişler, sırlarının açığa çıkmasından korktukları ve insanların övmelerine sebebiyet verecek bir hâl ortaya çıkınca nefislerinin gururlanmasından çekindikleri için bir taraftan bu hâllerini gizlemeye çalışmışlar, diğer taraftan nefislerini kırmak için halkın öfke ve tepkisini çekecek, hatta zaman zaman kınama ve azarlamalarına neden olacak fiiller işlemişlerdir.” (Bolat 2011: 16)

Önemli bir diğer unsur olarak da Melâmiliğin temelinde tarikat fikrine karşı bir tavır vardır. Çünkü bir tarikata mensup olmak o tarikatın bazı ritüellerini de yerine getirmek manasındadır. Melâmet fikrinde ise bu tarz hâl ve davranışlar, en başta giyim olmak üzere, kişinin kendisini ifşa etmesi manasına geleceğinden doğru değildir. “Melâmilikte özel bir kıyafet yoktur ve bunlar emellerini ve hallerini de herkesten gizlerler. Çünkü, aksini riyakarlık telakki ederler.” (Sunar, 1975: 19) Onlar ibadetlerinde ve sevaplarında Hak'la aralarına başka bir unsurun girmesini kabul etmeyerek, böylece “saf” olmayı tercih ederler. Bu yüzden Melâmet, “Sevgi ihlâsı ile bir hal ve neşve olup bir tarikat değildir. Bunun için her tarikatta Melâmilere rastlanır.” (Pala 1999: 267) Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre de Melâmilik bir tarikat değil, reaksiyondur: “Melâmet... Tasavvuf ehline karşı çıkan bir zümrenin belirlediği yoldur.” Bu yolu benimseyerek en yüksek makama ulaşan, aynı zamanda Varlık Birliği inancında eriyerek olgunlaşan Melâmetî ise şu şekilde tanımlanır:

“Melâmetî, ululuktan, davadan, kendini göstermekten, halkın sevgi ve saygısını kazanmak kaydından geçen, kerameti, insana benlik verdiği için erkeklerin hayız görmesi sayan, kendini herkesten aşağı, herkesi kendinden üstün gören, giyim-kuşam özelliğiyle, tekkeyle, vakıftan hazır yemekle, zikirle, vecde gelip ağırlıp çağırma ile kendisini göstermeye çalışmayan, halktan hiçbir suretle ayrılmayan, kazancıyla geçinen, iç yüzden Hak'la, dış yüzden halkla beraber olan, hatta halkın saygısını, sevgisini bir kayıt bildiğinden, nafile ibadetlerini bile gizleyen, buna karşılık, onların kınamasından ürkmeyen, hattâ hattâ, bu yüzden de halka kendisini kötü gösteren kişidir.” (Gölpınarlı 2011: V)

Melâmetiliğin bir fikir olarak üzerinde durduğu temel prensipleri Ali Bolat, kitabı “Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetilik” adlı eserinde şu şekilde sıralar:

Zâhirin ibadetler ile süslenmesini şirk, bâtının hâller ile süslenmesini ise irtidat saymak (Riyâ ile mücadele). Bu, amel ve hâllerin nefsin kendisine bir pay çıkarabileceği endişesiyle gizlenmesi. Kendisine lütuf olarak verilen bir şeyi kabul etmeyip, (nefsi aşağılamak için) onu boyun eğerek talep etmek. Hakları sahiplerine vermek ve fakat bir hak peşinde koşmamak. Nefs, bir şeye çaba göstermeden sahip olmayı isterse, onu çalışarak o şeyi elde etmeye yöneltmek. Kendi fiil ve hâllerini düşünmek şeklinde halka atfedilen gaflet hâlinden uzak olmak ve Hak'tan kendilerine bir güvence görseler de, her hâlükarda kendi fiillerini küçük görüp lehlerine olanları bile aleyhlerine değerlendirmek. Kendilerine eziyet edenlere yumuşak davranmak, sabırlı olmak, boyun eğmek, özür dilemek, karşılık görmese bile iyilik etmek. Nefsi, ister karşılık versin, ister yüz çevirsin, ister itaat etsin, isterse de isyan etsin her hâlükarda itham etmek. Taatlerden lezzet almaya engel olmak. Nefsinde bir varlık görmemesi ve dolayısıyla bir iddiada bulunmaması. Nefsi hor görerek, ibadet ve taatlarını görmeyip Allah'a mutlak anlamda yönelmek. İnsanın nefsinin hiçbir hâlinden razı olmadan ona tam anlamıyla hasım olmak. Amele bakıp, onunla öğünmenin akılsızlık ve küstahlık olması. İlim hakkında konuşmayı, onunla övünmeyi ve ehli olmayana Allah'ın sırlarını açıklamayı terk etmek. Kıyafet değiştirmeyi terk. İnsanın kusurları ile ilgilenmeyi terk etmek. Sebepler peşinde çokça koşmanın şekâvet, kaderin gidişatına uyararak tevekkül ve sükûnet içinde olmanın da mutluluk alâmeti olarak görülmesi. Hizmet edilmeyi, hürmet edilmeyi, istenilir olmayı hor görmek. Tevekkül. Sema', zikir, ilim vb. meclislerde ağlamayı terk etmek, ancak hüznü elden bırakmamak. Fakr içinde olmak. Dualarının biri kabul olunca üzülme, endişeye kapılmak ve bunun bir hile olduğunu söylemektir. (Bolat 2011: 175-219)

Görülebileceği gibi Melâmetiliğin dayandığı temel, mutlak fedakârlıktır. Öncelikle kişi nefsini köreltmeli ve ibadetini Allah için yapmalıdır. Kendisi ile dış dünya arasında oluşturacağı “kabuk”; “kusur unsurlarıyla” örülmelidir. Bu unsurlar başlıca “harama alenî övgü, kasten ibadeti terk, kendini dinî değerler bakımından değersiz görmek, açıkça sövgü, kendini günahkâr sayma vb.” olarak sıralanabilir. Böylece kişi merkezde bulunan “ben”ini gizlemeli ve riyadan uzak durmalıdır.

Şair Eşref, eserlerini kaleme aldığı dönemde ve ölümünden sonra hicivleriyle ses getirmiş bir şair olmasına rağmen, Türk edebiyat tarihinde kimi ideolojik gerekçelerle hak ettiği ilgiyi bulamamıştır. Özellikle hicivlerinin ön plana çıkarılması, onun şairliğinin diğer

boyutlarını baskılamış ve belki de hicvin olumlu/olumsuz yanı nedeniyle hakkında yeterli çalışmanın yapılmasını engellemiştir.

Şair Eşref (Mehmed Eşref), “1847 yılında Manisa'nın Kırkağaç ilçesine bağlı Gelenbe nahiyesinde doğmuştur.”¹ (Çağın 2007: 37) Sanat ve fikir adamlarının baskı altına alındığı bir devirde, II. Abdülhamid devrinde, yaşamış olması ve İstanbul gibi büyük bir merkezden uzak kalması, eserlerinin yazıya sonradan geçirilmesi, hiciv alanında şiir yazarlara önem verilmemesi gibi bazı sebeplerden Türk edebiyatı tarihinde hak ettiği yeri hiçbir zaman bulamamıştır. Oysa Abdülhak Tarhan, Recaizade Mahmut Ekrem ve Muallim Naci gibi edebî şahsiyetlerle aynı devirde yaşamıştır. Hayatını memur olarak sürdürmüş olan şair, aykırı kişiliği ve yazdığı hicivler nedeniyle birçok kez sıkıntıya düşmüştür. Onun şiirlerini sadece “hiciv”e indirgemek yanlıştır; çünkü şair dönemini (II. Abdülhamid) eleştiren, ordu, askerlik, millet, din ve dinî şahsiyetler hakkında şiirler kaleme almıştır. Methiyeler, gülmeceler, didaktik şiirler ve Melâmi tarafını ortaya koyan şiirler de kaleme alarak çok yönlü bir şair olduğunu ispatlamıştır.

Melâmet anlayışıyla paralellik gösteren bir anlayışla Şair Eşref, tarikat ve cemiyet fikrine karşı duruşuyla kendisini gösterir. Şiirlerinden bazılarında bahsettiği gibi çeşitli dinî toplulukların içinde bulunsa da bu bulunma durumu uzun sürmez. Çünkü “zahit”çe gördüğü bu cemaatler onun fikirlerine karşıdır. Ayrıca Melâmet, bir tarikat mensubu olmanın getireceği “üniforma” anlayışına da karşı çıkar. “Eşref zaman zaman Bektaşilik, Mevlevilik gibi dinî cemaatlere ya da siyasi cemaatlere dâhil edilmek istenmiştir. Bu dinî ve siyasi guruplardan pek çok arkadaşı olmasına rağmen, şair hiçbir zaman tam anlamıyla bir topluluğun üyesi olmamıştır.” (Çağın 2011: 284) Hatta şiirleriyle tarikat anlayışını yeren bir üslup takınır. “Defter-i Amâl Yahut İtiraf-ı Cürm” manzumesinde:

Bulundum tekkelerde ba'zı ben de âh u vâh ettim
Verip bâd-ı hevâya ömrümü, mahv u tebâh ettim (s. 201)

diyerek döneminde tarikat oluşumlarının kendi fikrinde örtüşmediğini ifade eder. Yine başka bir gazelinde dönemin tekke ve medreselerini eleştiren şu beyite yer verir:

Bizde pek çok tekkeler tembel yatağıdır bütün
Medrese sâkinleri asker kaçağıdır bütün (s. 454)

Şair Eşref'in şiirlerinde sıkça tekrarladığı “rind”, “rindlik”, Melâmetiliğin görünürlüğüdür. Rind, “Hem Melâmi hem de Kalenderî meşrepli bir tipe verilen addır.” (Tanrıbuyurdu 2009: 146) Melâmeti ile rind arasındaki en büyük fark giyim-kuşam ve geçim anlayışından ileri gelir. Çünkü rind “giyim kuşama önem vermez” iken Melâmetî halktan ayrı olmaksızın onlardan biri gibi yaşar, giyinir ve geçimini sağlar. Şair Eşref, hem mevkii hem de memuriyeti gereği rindâne bir tavır içine girmez. Ancak şiirlerinde rind-rindlik ile ilgili kısımlar bulunur. Şair Eşref'teki rindliği, Melâmetiliğin deforme olmuş bir yansıması olarak görmek gerekir:

Nedir ey sâki-i gülçehre rindâna bu düşnâmın
Adûsundan mı oldun sen de bilmem ehl-i İslâm'ın
Gurûba doğru yüz tuttu yüzün ey kâfir-i ni'met
N'olur bir kerre yüz ver çıkmadan hatt-ı siyeh-fâmın (s.451)

....

¹ Şair Eşref'in doğum yılına dair farklı bilgiler mevcuttur. (Bkz. Şerife Çağın, Bir Hiciv Ustası Şair Eşref, Dergâh Yayınları, 2007.)

Erganûnu dinlemem, bir rind-i fevkalâdeyim
Dâimâ kânûnu tahkîr etmeye âmâdeyim
En büyük derdim hayâtım, ey tabîb-i sâde-dil
Verme beyhûde devâ, ben başka sevdâdayım (s. 455-456)

...

Öyle bir rindim ki koltuklar matâfımdır benim
Her gece kerhâneler beytü'z-zifâfımdır benim (s. 459)

Daha önce de bahsedildiği üzere, Melâmiliğin en büyük savunma aracı kendisi ile dış dünya arasında kurduğu “kabuk” unsurundadır. Bu unsur, kişinin içinde kendi maneviyatını gizlemesini sağlayan çeşitli ağlarla örülüdür. Melâmeti; kınanmak, halkın tepkisine mazhar olabilmek için kendisini günahkâr, haramı seven, ibadeti terk eden birisi olarak göstermek ister. İnsanların beğenisi yerine, kendisini hor görmesini sağlamak “mutlak”a ulaşmak için onun seçtiği yoldur. Şair Eşref de bu unsurları şiirinde açıkça dile getirir:

Bugün kırk yaşıma girdim de hâlâ bir sevâbım yok
Günehkârım, kefenden gayrı vallâhi hicâbım yok
Sükûttan başka, ölsem münkirine bir cevâbım yok
Benim cürmüm büyüktür, benzemem her bir günehkâre
Şefü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre (s. 200)

Yine aynı şiirde Eşref, kendisini günahkâr bir kişi olarak niteler. Oysa her Melâmi, dinin emirlerini tam anlamıyla yerine getirir. Burada, kendisini günahkâr addetmesi işlediği sevabı/ları gizlemek içindir.

Süvâr-ı esb-i gaflet oldu gönlüm, azm-ı râh ettim
Hayâl ü hâtır-ı İblîs'e gelmez bin günâh ettim
Hulâsa defter-i a'mâlîmi hep simsiyâh ettim

...

Günehsiz bir dakikam geçmedi vakt-i hayâtımdan
Usandırdım Kirâmen Kâtibîn'i seyyiâtımdan
Günâh olduğuna nâdim güneşler de sebâtımdan

Riyadan ve gösterişten uzak kalmayı isteyen bu hareket ve düşünce tarzı yolunda Melâmeti, “haram”a alenî övgü ile yine ayıplanmayı, kınanmayı veya hor görülmeyi ister. Şair Eşref de şiirlerinde bu unsuru kullanır:

Takılmış boynuma kalmış ibâdın hakkı pek çoktur
Hukûkullâha dâir hiç teslimâtımız yoktur
Gözüm doymaz daha, gerçi harâma karnımız toktur (s. 201)

...

Öyle bir rindim ki koltuklar matâfımdır benim
Her gece kerhâneler beytü'z-zifâfımdır benim
Döndü bir kürsü-i istiğrâka vîrân karyola
Çâk çâk olmuş cibinlik i'tikâfımdır benim
Sevdiğim, eş'âr u istiş'âra hâcet var mıdır
On sene evvelki şukkam telgrafımdır benim (s. 459)

...

Gelmez icrâsı elimden, ihtilâl ağlar bana
Gûşe-i meyhânede Ahmed kemâl ağlar bana

Rûz u şeb olmaktayım ben dâhil-i beytü'l-harem
Ben harâm içtikçe kîsemde helâl ağlar bana (s. 455)

...
Hicret etme ey gönlüm gamhâneden gamhâneye
Varsa nakdin gez hemen kerhâneden kerhâneye (s. 459)

...
Benimçün kûşe-i meyhânedem dem hemdem olmuştur
Vücûm alkolik, işretle rûhum sersem olmuştur
Gönül eğlenmiyor bir yerde bilmem ki ne hâlettir
Hayâtım bence gûyâ bir belâ-yi mübrem olmuştur (s. 461)

...
Harâma hîle katmaz, öyle mecnûnâne halt etmez
İçer âb-ı lââtîfi rind-i kâmil câmdan sonra (s. 489)

Şair Eşref'in Melâmi tavrını ortaya koyduğu bir diğer husus ise “ibadeti terk” olarak gösterilebilir. Bütün şiirleri okunduğunda görülecektir ki Eşref, dini konularda bilgilidir. Üstelik, döneminin devlet adamlarını eleştirirken kullandığı üslup dikkate alındığında onun, adalet ve dürüstlükten şaşmayan, halkı gözeten tavrı göze çarpar. “Şikâyetname”sinde, haksızlığa sessiz kalmayışı dikkate değerdir:

Kırkağaç nâibi olsun meşhud
Görmeyen varsa sarıklı haydûd
Hırsızın bir koca tırnaklısıdır
Eşkiyânın eli bayraklısıdır (...) (s. 536)

Onun hayata bakış açısını gösteren oğlu Mustafa için yazdığı ve ona öğütlerini içeren “Eşref'in Bergüzarı” adını taşır. Bu şiirden hareketle bile söylenebilir ki Eşref, hayatta doğru bildiği yolu, herkese örnek olacak şekilde dile getirmiştir:

Âdeta hakk-ı temellük rûhtan bir parçadır
Öyle hakka yan bakan insân kör olsa müstehâk
Muktezâ-yı hükm-i kânun-ı temellük böyledir
Bir bahâneyle verilmez iştirâkıyyûna hak (s. 241)

Şair Eşref, “ibadeti terk” olarak sınıflandırdığımız Melâmi tavrını ise şiirinde, “Görünürde ibadet ettim. İbadet ettiğim zamanlarda da nifak düşündüm” diyerek dile getirir. Melâmette, “İbadetler arasında gönülden geçen şeyleri düzeltmekten daha faydalı bir şey yoktur.” (Bolat 2011: 89) fikri Melâmetiliğin ibadette nefsi temize çıkarma ve ibadetin niteliğine önem verme anlayışında olduğunun bir göstergesidir. Bu doğrultuda tekkelerde zikir veyahut sema' ayinlerine de katılmazlar. Düşüncelerine göre, karşılık beklenilerek yapılan ibadet insana sevaptan çok günah kazandırır: “İbadete bakıp kendini beğenmek ve şımarmak günahattan daha beterdur.” (Bolat 2011: 107) Şair Eşref de “ibadeti terk” ettim diyerek aslında Melâmi bir tavırla, yaptığı ibadetten dolayı kendisini azarlamakta ve kınamaktadır:

Cemâatte bulundum, ba'zı yerde iltihâk ettim
İbâdet eyledim sûrette, sûrette nifâk ettim
Günâh etmek için şeytânla gûyâ ittifâk ettim (s. 212)

Yine başka bir şiirinde:

Ümm-i Dünyâ'da bozulmaz kız gibi ahlâkımız
Hamdülillâh dâhil-i bezm-i ekâbir olmadık

Abdestten el çekip terk-i namaz ettikse de
Müskirâtın terkine bir türlü kâdir olmadık (s. 466)

Şair Eşref, dış unsurlarıyla halkın kendisini ayıplaması için bir kapı aralar. Bu sayede iç yüzünü gizler ve kendi nefisini köreltir:

Feyz-i pîr-i meyle bir kerre olursam na're-zen
Kâbe'de terk-i ezân eyler, Bilâl ağlar bana (s. 455)

Melâmiliğin Şair Eşref'te tezahür eden bir diğer unsurunu da “kendisini dini değerler bakımından değersin görmek” olarak gösterilebilir. Şiirinde kendisine “dangalak” payesini layık görerek öz eleştirisini yapar:

Hayâtın merkezinden yirmi dört saat uzaklaştım
Bugün de geçti ömrümden, hudûd-ı mevte yaklaştım
Ben uslanmam, çoğaldıkça günâhım dangalaklaştım (s. 200)

Eşref, hayat gibi büyük bir derdin içinde kalmasından ötürü “tabib”inden deva istemez. Çünkü o “aşk”ın elinde esir olmaktan yanadır:

En büyük derdim hayâtım, ey tabîb-i sâde-dil
Verme beyhûde devâ, ben başka sevdâdayım
Müstakillen bir hükümdârım kanâat mülküne
Kayd-ı ikbâl ü saâdetten fakat azâdeyim
Kıymet-i dünyâ nedir indimde, var eyle kıyâs
Cenneti bir habbeye satmış bir âdem-zâdeyim
Hür değildir kimseler hürriyyetim ma'rûf iken
Bak belâyâ Eşrefâ, ben de esîr-i bâdeyim (s. 455-465)

Sonuç

Melâmet, belli noktalarda ayrılmak suretiyle tasavvuf anlayışının ortaya koyduğu temel ilkelere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Öz itibariyle nefis ve riya ile mücadele esasına bağlı olarak ilkelerini şekillendirmiş ve bunu bir yaşam tarzı olarak benimsemiştir. Melâmilik, fikir ve değerleri bakımından hemen her tarikatın kayıtsız kalamayacağı esasları barındırmaktadır. Bu nedenle doğal olarak geniş bir coğrafyada ve edebiyatta bu anlayışın izlerini bulmak kaçınılmaz gözükmektedir.

Görülüyor ki Melâmilik, Şair Eşref'in edebî kişiliğinin içerisinde de kendisine yer bulmuş, onun şiirlerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Şairin şiirleri bazında ortaya koymaya çalıştığımız Melâmi tavrı, Melâmiliğin anlayışına paralellik gösteren birtakım değerler, semboller ve ifadelerle şiirlerine renk katmıştır. Bu, Eşref'in tek yönlü bir şair olmadığını da belirgin bir göstergesidir.

Melâmilik anlayışındaki kendini gizleme esası nedeniyle bir şaire/kişiye “Melâmi”dir demek tezat oluşturur. Şair Eşref için “Melâmi bir dervîştir” demek çok doğru gözükme de şiirlerinde yer verdiği “kusur unsurları”yla ve bu unsurları işleyiş tarzıyla rahatlıkla söylenebilir ki şair, Melâmiliğin ilkelerinden haberdardır ve bunu sanat anlayışına yansıtmıştır. Özellikle günahlarından ötürü Hz. Muhammed'den şefaahat istediği “Defter-i Amâl Yahud İtiraf-ı Cürm” başlıklı şiiri bu unsurların bilinçli bir şekilde işlendiği temel bir örnek teşkil eder.

Kaynakça

- Azamat Nihat (2004). “Melâmet”. İslam Ansiklopedisi. C. 29. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 24-25.
- Bolat, Ali (2011). Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik. İstanbul: İnsan Yay.
- Gölpınarlı Abdülbaki (2011). Melâmilik ve Melâmiler. (Tıpkıbasım) İstanbul: Milenyum Yay.
- Çağın Şerife (2007). Bir Hiciv Ustası Şair Eşref. İstanbul: Dergâh Yay.
- Harmancı, M. Esat (2018). "Melâmet Karşısında Kaygusuz Abdâl", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi S. 21, İstanbul 2018, ss. 265-278.
- Huyugüzel, Ömer Faruk - Şerife Çağın (2006). Eşref Bütün Eserleri. İstanbul: Dergâh Yay.
- Pala İskender (1999). Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü. İstanbul: Ötüken Yay. Sunar Cavit (1975). Melâmilik ve Bektaşîlik. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tanrıbuyurdu Gülçin (2009). “Mevlânâ'nın Mesnevisi'nde Melâmilik, Kalenderîlik ve Rindlik İle İlgili Çağrışımlar”. Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi. 20: 143-164.

Nehcü'l Ferâdis'te Hâl Eki Bağlamında +DIn Şeklinin İşlevleri

The Functions of The +DIn Morphem in The Context of The Positional Suffix in Nehcü'l Ferâdis

Nursel ŞIKŞIK*

*YL Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi

e-mail : nursell54@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.543450>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author
Nursel Şıkşık, Sakarya Üniversitesi, Sakarya /
Turkey

ORCID : 0000-0003-2776-2163

Geliş Tarihi / Received : 22.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 04.04.2019

Atf / Citation
ŞIKŞIK, Nursel (2019). Nehcü'l-Ferâdis'te Hâl Eki Bağlamında +DIn Şeklinin Kullanımı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (1), 55-62.
DOI: 10.34083/akaded.543450

Öz

Türk Dili için yapılan ek sınıflandırmalarına bakıldığında yaygın olan görüş eklerin yapım ve çekim eki olarak iki ana başlık altında değerlendirilmesidir. Oysaki Türk Dili ekleşme sistemi bakımından incelendiğinde yandaş karşıtlık ilişkisinde on ek çeşidine sahiptir. Hâl eki de bunlardan biridir. Hâl ekleri, bir ismin fiil ile kurduğu ilişki boyutunda görev yapması sebebiyle, çekim ekleri ve diğer ek sınıflarından ayrı ve müstakil bir ek sınıfını temsil etmektedirler. Çünkü çekim ekleri gibi cümle kurma görevleri yoktur. Hâl eki diğer dokuz ek sınıfı gibi bir üst fonksiyondur ve kendine bağlı alt fonksiyonları içerir ve bu alt fonksiyonların sınırı çizilemez. Yani kaç tane hâl eki fonksiyonu vardır net bir sayı verilemez. Bir şekli bulunduğu yerden soyutlayıp ona bir görev etiketi yapıştırmak, diğer bir deyişle şekil odaklı yaklaşmak bizim dilimizin ekleşme sistemine aykırı bir durumdur. Yerleşik dil bilgisi anlayışında hâl eklerine baktığımızda şekil odaklı bir değerlendirme söz konusudur. Her hâl için belirlenen belli bir şekille etiketleme yapılmıştır. İşlev ikinci plana atılarak eke sınırlı bir fonksiyon biçilmiştir. Tüm bunlar yaygın görüşteki tartışılması gereken tarafları gün yüzüne çıkarır. Olması gereken o şeklin bulunduğu yere göre fonksiyonunu tespit etmektir. Bu gerçekten hareketle bu çalışmada Nehcü'l Ferâdis'ten alınan örneklerle +DIn şeklinin hâl eki bağlamında fonksiyon ve şekil ilişkisi incelenmiştir. Söz konusu ekin hangi fonksiyonları icra ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nehcü'l Ferâdis, ek, fonksiyon, +DIn, hâl eki.

Abstract

Considering the suffix classifications made for the Turkish language, the common opinion is that there are two suffix categories as a derivational affix and inflectional suffix. However, when examined in term of the Turkish language syntagm system, it is counted in ten suffix types of contrariness relations. Positional suffixes are one of them. Positional suffixes are suffix class that is independent of the inflectional suffixes and other suffix classes, so they serve in the relationship of a noun with the verb. Because there are no sentence-forming tasks like inflectional suffix. The positional suffix is a main fuction, such as the other nine suffix classes, and contains its own subordinate sub-functions and the limit of these sub-functions is not plotted. In other word, there is no exact number of positional suffixes. To isolate an suffix from its current location and to affix it with a task tag, or figure-based approach is a violation of Turkish language system. There is a matter of form-focused assessment when we consider positional suffixes on general grammar. There has been done a certain labelling which was determined for every condition. A limited characteristic has been arranged for suffix while the function is pushed into the background. All of these unearh the sides those should have been discussed in common view. In this study, examples extracted from Nehcü'l Ferâdis were examined from the aspect of function and morphem relationship +DIn positional suffix. The suffix at issue is evaluated about the functions it performed.

Keywords: Nehcü'l Ferâdis, suffix, function, +DIn, positional suffix.

Giriş

Dil, içinde pek çok unsuru barındıran, unsurları arasında derin bir bağ olan, devamlı gelişen, kendini yenileyen bir varlıktır. Türk dili, tarihinin en eski dönemlerinden günümüze kadar oldukça zengin kavramlara ev sahipliği yapmıştır. İçinde barındırdığı kavramlar her türlü durumu, olayı ifade edebilme gücünü kendisinde saklar.

Dilin bütün unsurları sürekli ve münavebeli olarak bir ilişki içindedir. Dilin ekleşme unsurları arasında kelime olarak iki (isim/ fiil), ek olarak “yandaş ekleşmeyle karşımıza çıkan üst işleve sahip on ek çeşidi ve yerdâş ekleşmeyle işlevi artan alt türleri vardır” (Turan 2016: 7). Dilimizin ekleşme sistemi belirli kurallar çerçevesinde kelimelerin ve eklerin kelime ile kelime, kelime ile ek, ek ile ek arasındaki “karşılıklı var etme/ karşıtlık ilişkisi” ile varlığını ortaya koymuştur. Diğer tüm eklerin kendi görevlerini icra ettikleri gibi hâl eki de isim ve fiil arasındaki işleviyle varlık kazanır. Hâl eki: “İsim ile fiil arasındaki işlevi yüklenen ekler bu işlevi hem isim ile fiil arasında kurulan tamlamada, hem isimde (cevher) ek fiiliyle fiil teşkilinde yerine getirirler” (Turan 2016: 9). Hâl eki, ismin kullanıldığı bağlamda içinde bulunduğu durum itibariyle fiille kurduğu ilişki sonucu aldığı ektir ve ismi bir hâl olarak fiile bağlar. Yani isim içinde bulunduğu bağlamda hangi işlevde kullanılıyorsa o hâl ekini alarak fiile bağlanır. Yerleşik dil bilgisi anlayışında ise hâl ekleri konusuna bakıldığında ortaklaşan şu hususlar dikkat çekmektedir;

1- Hâl ekleri için şekil odaklı bir değerlendirme söz konusudur, her hâl için belirlenen belli bir şekille etiketleme yapılmıştır.

2- İşlev ikinci plana atılarak, eke sınırlı bir fonksiyon biçilmiştir.

3- Hâl eklerini pek çok dilci çekim ekleri içerisinde değerlendirir: (Ediskun 2003: 110, Buran 1996: 4-5, Ergin 2009: 227, Eker 2009: 335, Karaağaç 2012: 71, Korkmaz 2009: 23-24-25, Demir 2004: 272, Deny 1921: 173).

4- Hâl eklerinin söz dizisinde genel olarak isim ile fiil arasındaki işlevle karşımıza çıkacağını söyledikleri gibi, isim ile isim arasında da kullanılabileceğini belirten dilciler de vardır: (Ergin 2009: 226, Karaağaç 2012: 71, Eker 2009: 335, Buran 1996: 4-5).

Bu hususlar değerlendirildiğinde ortaya çıkan problemler şunlardır: Birincisi; bir ek için önemli olan işlevdir. İkincisi; bir ek etiketlenemez. Üçüncüsü; ek kullanıldığı bağlamda hangi fonksiyonu yerine getiriyorsa ona göre tespit/tayin edilmeli tek bir fonksiyonla sınırlandırılmamalıdır. Tek şeklin birden fazla fonksiyonu icra ettiği gibi tek bir fonksiyon da birden fazla şekille karşılanabilir. Dördüncüsü; çoğu dilci hâl eklerini çekim ekleri içerisinde değerlendirir. Oysaki çekim ekleri zaman ve şahıs ekleridir. “Dilin bitimli zaman türüne sahip olan yegâne ekleri çekim ekleridir ve cümleyi kurma işlevini bu nitelikleri ile kazanmışlardır. Diğer eklerin tamamı süren/süreç bildiren zaman türüyle işlev kazanır” (Turan 2016: 9). Her bir ekin yerini tayin ederken dikkat edeceğimiz ölçüt, söz konusu olan ekin, diğer eklerle karşı icra ettiği ve icra edemediği görevler olmalıdır. Dolayısıyla hâl ekleri zamanda ve mekânda bitimlilik yapamadığı için çekim eki değildir, çekim ekleri (zaman, şahıs) de isim ve fiil arasındaki görevi icra edemediği için hâl eki değildir. Her ek kendi görevini icra ettiği sürece varlık kazanır. Bu anlayışta hâl ekleri de müstakil bir ek kategorisi olarak değerlendirilir. Beşincisi; bir hâl eki yalnızca isim ile fiil arasındaki ve diğerlerinden ayrı işlevle var olur, isim ile isim arasındaki işlevle varlık kazanan ekleri farklı bir ek kategorisinde yani “İsim Tamlamasını Kuran Ekler” (bk. Turan 2016: 8) değerlendirmek gerekir.

Hâl eklerini fonksiyonları konusunda değerlendirdikten sonra çalışmanın esasını teşkil eden +DIn morfemi üzerine ifade edilenlere yer vermek ve yorumlamak istiyoruz:

Pek çok dilcinin söz konusu olan eke verdiği isim aynı kavram doğrultusundadır. (Tekin 2000: 115) “bulunma-çıkma durumu”, (Bilgegil 2014: 160-161) “-den hâli (=mef ûl-i anh –ablatif), (Eker 2009: 336) “-Dan uzaklaşma/ ayrılma/ çıkma durumu (ablatif)”, (Buran 1996: 202) “çıkma hâli” (ablatif), (Demir 2004: 275) “ayrılma/ çıkma (-den hâli)”, (Deny 1921: 175) “ayrılma hâli +DAn hâli”, (Ediskun 2003: 112-113) “ismin -den durumu (ablatif)”, (Ercilasun vd. 2007: 52) “çıkma hâli”, (Ergin 2009: 228) “ablatif hâli (uzaklaşma hâli)”, (Gencan 2001: 182) “-den durumu”, (Karaağaç 2012: 77) “uzaklaşma hâli (ablatif)”, (Korkmaz 2009: 24) “çıkma durumu”, (Dilaçar 1971: 95-96) “-dan/-den hâli”¹ olarak isimlendirmiştir.

Görülüyor ki ek için “ayrılma, çıkma, uzaklaşma” olarak üç kavram etrafında dönen bir görüş birliği vardır. Ancak görüş birliği içinde olan dilciler bu morfeme yakıştırdıkları etiketin yanında farklı fonksiyonları da icra ettiğini söylemeye çalışmışlardır. Meselâ:

Tufan Demir (2004: 275-276), “neden, doğrultu-yön, nesnelerin neden yapıldığı, parça-bütün ilişkisi kurduğu, zaman belirttiği, ilgi kurduğu, karşılaştırma yaptığı” gibi durumlarda kullanıldığını vurgulamıştır.

Haydar Ediskun (2003: 112-113), “sebeup, miktar, izlenecek yön, zaman, fiyat, karşılık, bir cinsle ilgi, genel nitelikle ilgi, üstünlük, süre, nesnelerin neden yapıldığı” gibi konularda işlevleri olduğunu söylemiştir.

Ahmet Bican Ercilasun vd. (2007: 52), “yer, zaman, mekân, hareket biçimi, sebep, ölçü, miktar, fiyat, bir bütünü veya bütünün parçasını gösterme” gibi konularda fonksiyonlarının olduğunu ileri sürer.

Muharrem Ergin (2009: 235), ekin ana fonksiyonunun “uzaklaşma olduğunu” bildirerek kullanıldığı fiilin anlamına uygun olarak “uzaklaşma, çıkma, yer, ayrılma, menşe, cins, terkip, başlama, mahrumiyet, yokluk, vasıta, zaman, sebep, tarz, ölçü, değer, kıymet, bedel, parça, kısım, karşılaştırma, korku, ürküntü, hoşlanma, vazgeçme, aitlik, çeşit, vasıf, tercih, görüş, noktainazar” gibi ifadeleri ancak ana fonksiyonun etrafında toplanabilen işlevleri olduğunu vurgulamıştır.

Günay Karaağaç (2012: 77), ekin ana işlevini “uzaklaşma ifade etmesi” olarak vurgular, ayrıca “çıkma, ayrılma, kaynak, tür, başlama, yokluk, neden, karşılaştırma, parça-bütün” gibi ilişkiler kurduğunu da dile getirmiştir.

Yukarıdaki tabloda +DIn morfemi için daha en başından bir görev isim tayin edilmesi, onun gerçekte farklı görevleri de icra edebileceği durumuyla araştırmacıları karşı karşıya getirdiği görülür. Söz konusu ettiğimiz ekin kullanıldığı bağlamdaki görevi ikinci plana atılıp, eke yakıştırdıkları bir kavramla isimlendirme yapılmıştır. Bu durum eki kullanıldığı bağlamından ayrı değerlendirip, şekil ve görev ayrımını yapamamaktan ileri gelmektedir. Oysaki bir ek, kullanıldığı bağlamda hangi işlevi yerine getiriyorsa ona göre görevi tespit edilmeli ve tek bir fonksiyonla sınırlandırılmamalıdır.

Oya Adalı (2004: 68-70), yukarıda sayılan dilcilerden farklı bir şekilde bu morfemle ilgili “Belirteçlik Ardılı” terimini kullanmıştır. Bu ekleri adın belli bir yöneliş içinde eylemle belirteçlik ilişkisi kurmasını sağlayan ek sınıfına dâhil etmiştir. Yön gösteren adların tümünün “+A, +DA,

¹ Dilaçar, ele aldığımız eki “-dan/-den hâli” olarak isimlendirmiştir. Söz konusu olan eki sadece “ayrılma, uzaklaşma, kopma, çıkma” olarak isimlendirmenin yanlış olduğunu bu kavramların onun yalnızca bir görevini anlattığını öne sürmüş ayrıca genel bir “-dan/-den hâli” isminin kullanılması ve onun da farklı görevlerinin öne çıkarılması görüşünü belirtmiştir.

+DAn” eklerini aldıklarında ancak belirteçlik ilişkisine girebileceklerini söylemiştir. Ancak belirteçlik durumu cümledeki kuruluşu yani cümle öğeleriyle alakalı bir konudur.

Tahsin Banguoğlu (2015: 328)'nin, bahsi geçen ek ile ilgili “İççekim Hâlleri” başlığını zikretmesi dikkat çekicidir. Ancak çekim sözü dilbilgisi disiplininde çekim eklerini hatırlatmakta, dolayısıyla cümledeki kuruluşuyla bir ilgisi olmayan hâl eklerinin herhangi bir mensubunun çekimin herhangi bir türüyle adlandırılması sorun teşkil etmektedir.

Yukarıda söylenenler değerlendirildiğinde hâl ekleri, bir ismin fiil ile kurduğu ilişki boyutunda görev yapması sebebiyle, çekim ekleri ve diğer ek sınıflarından ayrı ve müstakil bir ek sınıfını temsil etmektedirler. Çünkü çekim ekleri gibi cümle kurma görevleri yoktur.

Hâl eki diğer 9 ek sınıfı gibi bir üst fonksiyondur ve kendine bağlı alt fonksiyonları içerir ve bu alt fonksiyonların sınırı çizilemez. Yani kaç tane hâl eki fonksiyonu vardır net bir sayı verilemez. Bir şekli bulunduğu yerden soyutlayıp ona bir görev etiketi yapıştırmak, yani şekil odaklı yaklaşmak bizim dilimizin ekleşme sistemine aykırı bir durumdur. Olması gereken o şeklin bulunduğu yere göre fonksiyonunu tespit etmektir. Biz de çalışmamızda bu gerçekten hareketle +DIn şeklinin Nehcü'l Ferâdis'te şu fonksiyonları icra ettiğini tespit ettik;

Aşama Hali

“neçe künge tegi ʿā m tatmadı **kündin kün** kaḍḡusı ziyāda boldı” (NF-233/15)

“ey zeliḥā seniḡ ne zaḡmatıḡ bar kim **kündin kün** zaʿīf bolu turursen” (NF-360/1)

“ey ʿurayş ʿābīlası bu muḡammed işi **kündin kün** ziyāda bolu turur” (NF-19/5)

“**éldin élke** nidā kıldurdı” (NF-41/11)

Ayrılma-Çıkma Hali

“bir kün özi aḡ minip barurda **élgidin** ʿā m ʿı tüşti erse bir kimerse öziniḡ ʿā m ʿı **yardin** kötürdi” (NF-199/13)

“henüz munlar bu etmeklerini tenāvul kılmadın turur erdiler kim **kaḡuḡdın** āvāz keldi” (NF-140/17)

“yıḡlasa şāhābalar **bodasındın** aḡrılḡan tēwe tēḡ inreşür erdiler” (NF-91/7)

“eger dünyāda ḡalāl luḡma bolsa bu bolḡay tēdim erse **ḡātifdın** āvāz eşittim” (NF-296/15)

“uşmaḡnıḡ ḡoş yıḡdı beş yüz yıllıḡ **yardin** muʿ minlar yüzḡe teggey” (NF-289/14)

“bir yılan keldi taḡı ol **teşükdin** ʿı kmaḡḡa ʿā sḡ kıldı” (NF-21/5)

“andın soḡ cebreʿil ʿ aleyhisselām aḡaḡını yerke urdı erse **yardin** ʿeşme peydā boldı” (NF-10/11)

“on ékki miḡ er erdiler taḡı ékki miḡ er silāhlig uruş erenleri bar erdi on miḡ er **medīnedin** kelgenler ékki miḡ **mekkedin** ʿı kḡanlar erdi” (NF-70/15)

“**namāzđın** ʿı kḡıp peyḡāmbar ʿ aleyhisselām eyyūb-i ensāri éwinge kirdi” (NF-24/15)

“atınıḡ aḡaḡları **yardin** ʿı kḡı” (NF-20/16)

“peyḡāmbar ʿ aleyhisselām **dünyāđın** naḡl kıldı” (NF-6/16)

“imānsız **dünyāđın** ʿı kḡsaḡ” (NF-16/6)

“tegme bir duşenbe kün bu ʿ aḡāb **méndin** kéter” (NF-18/10)

“**dünyāđın** tevbe birle ʿı kḡtılar” (NF-55/6)

“**mekkedin** hicret kılıp kelgenlerke muḡācir tenür” (NF-27/4)

“birkaç eyyāmdın soḡ ʿā bīle ittifaḡ kıldılar **mekkedin** şāmḡa barmaḡḡa ticarat üçün” (NF-15/3)

“peyḡāmbar ʿ aleyhisselāmı **kaḡatındın** kéterdi” (NF-14/13)

“bir kün peyḡāmbar ʿ aleyhisselām **éwdin** ʿı kḡı” (NF-11/10)

“mekke kāfırları **mekkedin** ʿı kḡarmışda ʿā tıḡda bolsa erdim” (NF-9/2)

“yā ḡadīca **kökđin** āvāz işittim inen ʿı kḡtım” (NF-7/6)

“cebreʿil ʿ aleyhisselām **uşmaḡđın** bir aḡ taş keltürdi” (NF-38/12)

“yâ cebre ʾil bu kün **dünyâdın** şafar kıılır künümturur âhîratka riħlat kıılır künüm turur” (NF-88/15)
“**éwdin** çıksağ kim kim saña karşı kelse” (NF-378/7)
“ayyüb peygâmbarnı ħatunı raħmat birle **éldin** çıķardılar” (NF-331/4)
“siz **imândın** yüz éwrüp artķaru kayıtğaysızler” (NF-93/4)
“yığlayu **mesciddin** çıktı” (NF-167/17)
“**mısırdın** kelgen uluğlar cümlesi ‘alîke keldiler” (NF-145/4)
“**şâmdın** medîneke keldim” (NF-136/9)
“peygâmbar ‘aleyhisselâm **dünyâdın** naķl kıılmışta tokuz ħatun kıaldı” (NF-6/9)
“yâ cebre ʾil bu dünyânı bir sarây buldum kim ékki ħapugı bar bir ħapugındın kırdim taķı bir **ķapugındın** çıķtım” (NF-393/6)

Bulunma Hali

“bir kâfirni butlar **artındın** kızlep kıoğtılar” (NF-96/10)

Bütünlük Hali

“ançaka tegi şabur kılalıñ kim bu oğlanlar **ta‘âmdın** yésünler” (NF-107/16)

“peygâmbar ‘aleyhisselâm kıoy **etidin** bir pâra aldı” (NF-33/15)

Karşılaştırma Hali

“içindeki suw **sütdin** aķ turur” (NF-62/6)

“yâ ‘alî **sendin** maña fâţıma sewüglügrek turur velîkin sen **fâţımadın** azîzrek turursen” (NF-160/4)

“ey bâr ħüďâyâ bu ékkisi cümle **ħalâyıķdın** maña sewüglügrek turur” (NF-159/17)

“ol taş yarıldı taķı içindin çeşme çıķtı süçüg suw **ķardın** taķı sawuķraķ erdi” (NF-150/10)

“tamuğ isigi bu **isigdin** ħatığraķ turur” (NF-124/10)

“nüh peygâmbar ‘aleyhisselâm kâfirler ħaķķıñğa **taşdın** taķı ħatığraķ erdi” (NF-116/4)

“ibrâħim ‘aleyhisselâm kıavmıñğa **yağdın** taķı yumşakraķ erdi ‘**aseldin** taķı süçügrek erdi” (NF-115/12)

“uçtmaħdın bir kıamçı yolu yaħşıraķ turur bu dünyânıñ cümle **mülkidin** cümle malı **tawarıdın**” (NF-64/2)

“maña **bâħıllıķdın** ölüm yaħşıraķ turur” (NF-253/16)

“ata anaķa eğğülük kıılmaķnıñ şavâbı namâz kıılmaķnıñ **şavâbıdın** ziyâda turur” (NF-283/1)

“bu tört miñ kışi içinde **méndin** derviş yok” (NF-162/4)

“yūsufnuñ kıarındaşları tururmiz **cümlemüzdin** bu kıiçig turur” (NF-354/4)

“ķulnuñ tün buçuķında ékki rek‘at namâz kıılmaķı dünyâdın taķı içindeki mâl **tawardıñ** yaħşıraķ turur” (NF-321/7)

Kaynak Hali

“ħaķ te‘âlâ yaratmış erdi öz kıudratı birle uřtmaħnıñ kıızıl **yâķutındın**” (NF-37/14)

“âdam oğlanlarını bir pâra kıoyuğ **ķandın** yarattı” (NF-8/5)

“ħaķ te‘âlâ cümle halâyıķnı âdam atamız taķı ħavvâ **anamızdın** yarattı taķı âdam peygâmbarnı **toprakdın** yarattı” (NF-51/8)

“ħaķ te‘âlâ uçtmaħ tewelelerini öz kıudratı birle kıızıl **altındın** yaratıp turur taķı ağaklarını ‘**anbardın** yaratıp turur” (NF-162/10)

“**yinçüdin** yaratılmış turur” (NF-252/4)

“tewe **yünündin** toķunmıř kılim keymiş” (NF-164/7)

“eyyüb-ı ensârî rivâyat kıılır **peygâmbardıñ**” (NF-158/3)

“peygâmbar ‘aleyhisselâmdın su‘âl kııldılar ħaķ te‘âlâ ħazratında kıayu bir kıimerse artuķ turur” (NF-411/15)

“ħaķ **te‘âlâdın** ħitâb kelgey” (NF-147/10)

“**tağrıdın** qorqıgıl taqı sabur kılğıl” (NF-157/14)

“**tağrıdın** qorqıgan bolgay” (NF-151/3)

“**haqđın** yarı tilep uruşğıl” (NF-139/9)

“kūfeniñ uluğları keldiler taqı **andın** şikāyet kıldılar” (NF-132/3)

“ey bār hūdāyā mén ‘**osmāndın** rāzī mén sen taqı rāzī bolğıl” (NF-126/9)

“ey ‘ayālım fātıma mén **rebbümdin** tilep tururmen kim bu ‘ayālım fātımanı hālāyıqlardıñ eğgürekinge cüftlendürgil” (NF-158/15)

“haq te‘ālā peygāambar ‘**aleyhisselāmdın** rāzī bolur” (NF-4/3)

Nesne Hali

“velīkin cefāları iñen **haddın** keçti erse anda qarğadı” (NF-13/4)

Sebeb Hali

“medīne içinde nāresīde öksüzler neçe kündin berü açlıq **zaħmatıdın** tarttılar” (NF-107/11)

“cebre ‘il taqı mīkā‘il haq te‘ālāniñ **qahrıdın** yığlayu başladılar erse haq te‘ālā hıttāb kıldı” (NF-238/15)

“oğlanlarım **açlıqđın** ölgeyler” (NF-253/15)

“mēni ne **yoldın** öltüreyin tēp aytursız” (NF-135/2)

“ol **ma‘nıdın** ötrü peygāambarımız ‘aleyhisselām hābar bērü yarlıqar” (NF-3/15)

“haq te‘ālā bir şeher halkını helāk kıldı ma‘siyātları **sebebidin**” (NF-306/2)

“velīkin mübārek tişini sindurmaq nefske zaħmat tegürmek turur ol **cihatdın** sabur kıldı şavāb üçün qarğamadı” (NF-13/8)

“bu tēweler benim mülkim turur **anıñ üçün** öz mülkimi talab kıdurmen” (NF-42/10)

“ol ew içinde **açlıqđın** ölse” (NF-19/12)

“peygāambar ‘aleyhisselām mübārek qarınığa taş bağlamış açlıq **sebebidin**” (NF-28/8)

“bu kün bizler **azlıqđın** yéldürmegeymiz” (NF-70/17)

Zümre Hali

“ol **mısrılardın** taqı sordu” (NF-146/2)

“bu **kişilerdın** su‘āl kıldı” (NF-156/2)

“tegme bir éldeki ‘**amıllardın** tafahhus kıldı” (NF-146/4)

“bir kün benü selim **qabılasıdın** bir ‘arab keldi” (NF-161/10)

“yā resūlallāh mén iñen emgenürmen maña bu **qaravaşlardın** bir qaravaş bērseniz bolgay mu” (NF-161/5)

“yā fātıma haq te‘ālā qullarığa nazar kıldı **cümlesidın** mēni üdürdi” (NF-160/14)

“menim ehl-i **beytimdın** avval maña satğaşğaysen” (NF-157/17)

“yā mūsā bu ékki **kızımđın** qayu birini köñlüñ tilese saña cüftlendüreyin” (NF-114/8)

“mēnim **ümmetimdın** rabī‘a qabılası sanınca hālāyıqñı şefā‘at kılğay” (NF-400/13)

“tağrı te‘ālā ismā‘il peygāambar ‘aleyhisselām **oğlanlarıdın** kināna atlıq **qabılasıdın** qureyş qabılanı ödürdi” (NF-3/6)

Sınırlama Hali

“hūrlarıñ keygen destārlarıdın bir destārñı dünyāke keltürseler dünyāniñ **avvalıdın** aħıriñğa tēgi ne kim māl tawar bar erse cümlesi bahāsinga yetmegey” (NF-64/4)

“uçmaħnıñ hūrlarıdın bir hūr yer yüziñge bir qata nazar kılsa **maşrıqtın** mağrıbqa tēgi hoş yıdıq bolgay” (NF-64/3)

“ol **kündin** aħır vaqtıñğa tēgi tağrı te‘ālā maña köz igi bērmedi” (NF-139/4)

“şan‘atlıq **yerdin** hażramavt atlıq yerke tēgi yalğuz atlıq bargay heç kimerseden qorqmağay” (NF-11/9)

“**peygâmbardın** kırık yıl oza erdi” (NF-41/4)

“İsâ peygâmbar ‘**aleyhisselâmdın** altı yüz yigirmi yıl geçmiş erdi kim muhammed resûlullâh dünyâke keldi” (NF-4/12)

“peygâmbar ‘aleyhisselâm peygâmbarlık **kelmezdin oza** râst tüşler körü başladı” (NF-7/4)

“muhammed resûlullâhka peygâmbarlık **kelmişdin soğ** altı yıl tağı ékki ay abū tālin tirig turdı” (NF-5/16)

“ol zeyneb peygâmbar ‘**aleyhisselâmdın oza** vefât boldı” (NF-5/4)

“üç **kündin soğ** çıkıp medine tarafına ‘azm kıldılar” (NF-21/17)

“bir **yıldın soğ** beş namâz fâriza kıldı” (NF-10/14)

“birkaç **kündin soğ** peygâmbar ‘aleyhisselâmka abū sufyanın bitiği keldi” (NF-32/6)

“**andın soğ** hağ te‘âlâ sağa nuşrat bergey” (NF-9/4)

“bir kaç **eyyâmdın soğ** kesridin élçi keldi peygâmbarka bābüya atlıgı” (NF-81/12)

“bu **kündin soğ** sağa yārī bérmesmen” (NF-14/13)

“bir kaç **eyyâmdın soğ** kâfile ittifağ kıldılar mekkedin şâmka barmakka ticâret üçün” (NF-15/3)

“bu hudeybiyyede yigirmi kün **turmuşdin soğ** medineke kayıttılar” (NF-46/16)

“bir zamân **yatmışdın** öz hâlimka keldim” (NF-8/9)

Süreklilik Hali

“**yıldın yılka** zekât bérürmiz” (NF-128/17)

“eger îmân keltürmeseniz **yıldın yılka** māl bériğ” (NF-111/16)

“yâ ‘ömer sen hâlîfa erdiğ tağı medîne içinde nâreside öksüzler neçe **kündin berü** açlık zahmatıdın tarttılar tağı” (NF-107/11)

“mên mekkeniğ hurmasını inen sewermen velîkin neçe **yıllardın berü** yemesmen” (NF-297/15)

“neçe **kündin berü** karnı aç erdi” (NF-113/13)

“munça **yıldın berü** heç muhammeddin hiyânat yaman fi‘l kerekmez iş körmişin bar mu” (NF-16/2)

Taraf-Yer Bildirme Hali

“yüsufnuğ eteki **artındın** yırtıldı” (NF-361/13)

“bu hâtunnuğ **nabızdın** mağa ma‘lüm boldı” (NF-233/12)

“tört **yandın** kâfırlar kirmese bir yandın uruşmak âsân bolğay” (NF-28/1)

“yüsuf köñleki **ileyindin** yırtılmış bolsa zeliḥâ sözi hağ turur” (NF-362/6)

“eger yüsufnuğ köñleki **art yandın** yırtılmış bolsa yüsuf sözi hağ turur” (NF-362/6)

“yâ cebre ‘il bu dünyânı bir sarây buldum kim ékki қаpuğı bar bir **қапуғındın** kirdim” (NF-393/6)

“bağtım erse **yırakdın** kârvân köründi erdi” (NF-130/13)

“bu tēwe üzesinde bir ağ қubba bar yinçüdin **zâhiridin** bātını körünür” (NF-162/13)

“biz қапуғını muhkem sağladuğ velîkin bilmedük bu öltürgenler art **қапуғдın** kirmişler” (NF-136/7)

“ékki kişi art **yandın** kirip kılıç birle öltürdiler” (NF-136/3)

“ol arada bir қуş ewke **tüñlükdin** uçup kirdi” (NF-43/6)

Vasıta Hali

“ol **cihetdin** hağ te‘âlâ ni‘mânka bu mağâmni ruzî kıldı” (NF-283/7)

“ḥadîca ḥātun **peygâmbardın** sekkiz oğlan tuğurdı” (NF-5/1)

Sonuç

Nehcü'l-Ferâdis'te +DIn şeklinin toplam 12 farklı hâli icra ettiğini gördük bunlar:

“**Aşama, Ayrılma-Çıkma, Bütünlük, Zümre, Karşılaştırma, Kaynak, Nesne, Sebep, Sınırlama, Süreklilik, Taraf-Yer Bildirme, Vasıta**”dır. Bu fonksiyonlarda belirlediğimiz farklı şekillere ait 460 tane örnekten +DIn şekline ait olanların sayısı 208'dir. Bunların içinden 50 tane ile en fazla örneğe

sahip olan fonksiyon “Ayrılma-Çıkma Hâli” dir. Bir tane ile de en az örneğe sahip olan fonksiyon “Nesne Hâli” dir. Dilimizin ekleşme unsurları için bu doğrultuda bir inceleme yapılırsa, karmaşaya sebep olan durumlar ortadan kalkacak, Türk Dili ekleşme sistemi bakımından doğru bir temele oturtulacaktır.

Kaynakça

- Adalı, Oya (2004). Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- B. Ali, Mahmut (2014). Nehcü'l Ferâdis Uştmağlarının Açık Yolu (Cennetlerin Açık Yolu) I-II-III Metin, Dizin-Sözlük, Tıpkıbasım. yay. Semih Tezcan, Hamza Zülfikar, Dizin-Sözlük Aysu Ata. çev. JĠnos Eckmann. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin (2015). Türkçenin Grameri. Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgegil, Kaya (2014). Türkçe Dilbilgisi. Konya: Salkım Söğüt Yayınları.
- Buran, Ahmet (1996). Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl Ekleri). Ankara: TDK Yayınları.
- Demir, Tufan (2004). Türkçe Dilbilgisi. Ankara: Kurmay Yayınları.
- Deny, Jean (1921). Türk Dilbilgisi (Osmanlı Türkçesi). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dilaçar, Agop (1971). Gramer Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. Ankara: TDK Yayınları.
- Ediskun, Haydar (2003). Türk Dilbilgisi Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, Süer (2009). Çağdaş Türk Dili. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican vd. (2007). Türk Lehçeleri Grameri. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2009). Türk Dilbilgisi. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gencan, Tahir Nejat (2001). Dilbilgisi. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Karaağaç, Günay (2012). Türkçenin Söz Dizimi. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2009). Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, Talat (2000). Orhon Türkçesi Grameri (Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9). Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Turan, Zikri (2016). Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları. İstanbul: TDK Türk Dilbilgisi Toplantıları Ve Eklerin Sınıflandırılması Sempozyumu.

Nev'i Divanı'nda Soyut-Somut Kavramların İlişkisi
The Relation of Concrete And Abstract Concepts in Nev'i Divan

Sedanur DİNÇER ARSLAN*

*Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı

e-mail: sedatur_dincer@hotmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article
DOI: https://doi.org/10.34083/akaded.541380

Sorumlu Yazar / Corresponding Author
Sedanur Dinçer Arslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı,
Ankara / Turkey

ORCID : 0000-0002-8880-2993

Geliş Tarihi / Received : 18.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 02.04.2019

Atıf / Citation
DİNÇER ARSLAN, Sedanur (2019). Nev'i
Divanı'nda Soyut-Somut İlişkisi. *Akademik Dil ve
Edebiyat Dergisi*, 3 (1), 63-74.
DOI: 10.34083/akaded.541468

Öz

Özellikle şiir alanında hudutsuz zenginliğe sahip Klasik edebiyat, farklı kültürlerin tahakkümü altında kuralcı, geleneksel bir özellik arz eden bir edebiyattır. Klasik edebiyatın kesin kaidelere bağlı oluşu; imge, imajlar ve sembollerle örülü farklı dillerin kelime dünyasından seçilen terkiplerle kurulan kısa ve yoğun anlatımı günümüzde eleştirilen taraflarını teşkil eder. Her edebiyat ekolü gibi, Klasik edebiyat da dış dünyadan alınan malzemenin bireysel tecrübe süzgecinden geçirilmesi ile vücut bulur. Dış dünyanın somut verilerinin zihin ve duyu dünyasında yoğunlaşarak soyutlanmaya doğru meyletmesi Klasik edebiyatın belirgin hususiyetidir. Zaten Klasik sanatkar, dış dünyadaki her türlü nesne, kavram ya da hadiseyi kendi iç dünyasını somutlaştırarak bir araç olarak değerlendirir ve onları birer imgeye dönüştürerek eserine yansıtır. Klasik şairin şiirinde yaptığı eylemin hülasesi budur. Somuttan soyuta, soyuttan somuta yön değiştirerek oluşturulan Klasik şiir dili, her şairde geleceğin içinde özgün bir hal alır.

Klasik şairlerden Nev'i'nin, divanındaki kelimelerin birbirleriyle olan bağlantıları kurularak yorumlandığında çok farklı, zengin bağlamsal anlamlar çıkarılır. Bağlamsal anlamlar, sözlüklerde bulunmayan yeni anlamların ortaya çıkmasına neden olur. Örneğin somut anlamlı sözcük soyut, soyut anlamlı sözcük somut anlam kazanabilir. Bu açıdan Nev'i Divanı irdelenmeye, değerlendirmeye ve bir tasnife tabi tutulmaya değer görülür. Divanların somut ve soyut açıdan incelendiği çok az çalışma mevcut olup bu çalışmayla, Klasik edebiyat incelemelerinin eksik tarafına bir katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmada en büyük veri kaynağı olarak Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK önderliğindeki TEBDİZ projesi kapsamında hazırlanan "Nev'i Divanı Sözlüğü (Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlüğü)" adlı doktora tezi esas alınacak, tezin inceleme kısmındaki ilgili konu başlığı detaylandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Soyut kavramlar, somut kavramlar, somutlaştırma, soyutlama, deyim, Nev'i, divan.

Abstract

The classical literature, which is especially infinite in the field of poem, became a strict and traditional literature under the influence of different cultures, since classical literature depends on strict rules and derives some words from languages which are full of visions, images and symbols, it is able to transmit meanings with the help of short and intensive explanations. As it is in every eole classical literature also forms a bulk by means of infiltrating all samples taken from outside world with the individual experience. It is the distinguishing feature of classical literature to stir rigid datas in the world of mind and emotion towards abstractness. Already classical artist evaluates all items, conception or event as a tool which makes his/her own world concrete and applies them in his works as converting them into images. This is the summary of what classical artist does in his poem from concrete to abstract or visa versa used language of poem, in every poet it becomes a tradition.

When we comment on Nev'i's Divan (a special form of poem) from the point of interrelated relationships, we can derive rich contextual meanings. Contextual meanings cause the formation of meanings which do not exist in words. For example a word with concrete meaning turns out to be abstract or a word with abstract meaning turns out to be concrete from this perspective Nev'i's Divan worths to be examined, evaluated and classified we have few studies in which Divans are investigated with respect to their concrete or abstract features. In this study we aim at contributing to investigations classical literature with many shortcomings. The greatest data resource in this study is the Project named as TEBDİZ which was prepared under the leadership of Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK. The name of the dictionary is the dictionary of "Nev'i Divanı Sözlüğü (Contextual sequence and functional dictionary)". A Phd thesis based on in our study and further details will be given.

Keywords: Abstract concepts, concrete concepts, concretization, abstraction, idiom, Nev'i, divan.

Giriş

Şiir dili; ses, ahenk ve mana yönünden bireyde haz uyandıran, estetik ve evrensel nitelikte, dilin söze dönüştüğü en zarif işlevlerindedir. Kendine özgü ritim, içerik gibi vasıtalarla bir müzikalite oluşturması, onu diğer dil kullanımlarından ayırt edici kılar (Aksan 1999: 19). Şair, gündelik dilde var olan hazır malzemeyi kendi hayal gücünün maharetiyle yeniden işler ve Paul Valery’nin dediği gibi, *dil içinde ayrı bir dil* meydana getirir (Aksan 1999: 67). Dolayısıyla sembolik dil olarak da adlandırılabilir (Kuzu 2016: 241) olan şiir dilini simgesel ve karmaşık bir düzeye ulaştırır. Türk şiirinin bir dönemini teşkil eden Klasik edebiyat da sembolik şiir dilinin kullanıldığı en güzide dönemlerdendir. Klasik edebiyatın dilini sembolik kılan uygulamalardan biri de kavramların somut ve soyut bağlamda birbirine dönüştürülmesidir.

Dünyadaki nesnelere, biçimlerin, olgu, durum ve devinimlerin dilde anlatım buluşu (Aksan 2009: 151) olarak tanımlanan kavram, dilin nesnelere ortak niteliklerine göre genellemesidir. Bu bağlamda kavramlar, farklı alt dallara ayrılır. Kavramların duylara bağlı olarak tasnif edilmesiyle soyut ve somut kavram ayırdımı ortaya çıkar. Ancak dilin değişken ve devingen yapısı bu kavramlar arasında geçişler sağlar. Aksan; bu durumu sözcüklerin gösterilenlerinin yansıttıkları kavramların başka nesnelere benzerlik, yakınlık gibi ilişkilerle birbirlerine aktarılması, bu şekilde çok anlamlılık ve yan anlam kazanması şeklinde izah eder ve bu geçiş için dört yöntem önerir: somuta eklenen yeni somut kavramlar, somuta eklenen yeni soyut kavramlar (somutlaştırma), soyuta eklenen yeni soyut kavramlar, soyuta eklenen yeni somut kavramlar (Aksan 2009: 180). Dil göstergelerinin göndergesel anlamları dışında bu yollarla yeni anlamlar kazanması şiir dilinde “alışılmamış bağdaştırma” ya da “dilde sapma” terimleriyle adlandırılır. Bu dönüşümler şiir dilini yapaylıktan, kuruluştan arındırır ve ayrıcalıklı kılar. Klasik Türk şiirinde de soyut ve somut arasındaki geçişler ve değişimler, rutinin dışında sıkça başvurulan üslup özelliğidir.

Klasik Türk şiirinde somut anlamlı sözcükler beyit içinde soyut, soyut anlamlı sözcük ise somut anlam kazanır yahut soyut duygular türlü ilgiler kurularak (benzetme gibi) somut sözcüklerle ifade edilir. Bir kelimenin taşıdığı anlamı başka bir boyuta taşıma hadisesi olarak da tanımlanabilecek bu soyutlama ve somutlama; doğadan doğaya, insandan doğaya gibi aktarmalar; benzetme, istiare, ad aktarması, kişileştirme gibi çeşitli yakıştırmalarla gerçekleştirilir. Bu türden bağdaştırmalar; *sadece ifadeyi güçlendiren bir üslup özelliği değil, muhtevaya derinlik kazandıran ve muhtevayı zenginleştiren de bir araçtır. Yani soyut kavramların somut, somut kavramlarınsa soyut kavramlarla birlikte kullanılması bir yönüyle söz, bir yönüyle manayla ilintilidir* (Dinçer Arslan 2017: 188). Bu bağdaştırmalar, Klasik şairin imgelem ve muhayyile gücünün dışavurumudur; yeni ve güçlü anlatım arayışının mahsulüdür.

Dilin bahsedilen amaçlar doğrultusunda olağan seyrinin dışında bu şekilde kullanımı Klasik şiirin hemen hemen her döneminde mevcuttur. Klasik şiirin sözcüklerin somut-soyut ilişkisinden yararlanması onun en temel kaynağı olan Kuran’a dayandırılabilir. Nitekim Kuran’da varlığı kabul edilen ancak bilinmeyen ve görülmeyen varlık ve nesnelere ilgili somut örnekler sunulur (Yıldırım 2002: 212). Ancak Hint üslubunun bir özelliği olarak, soyut-somut kavramların kullanımı 17. asırda ve sonrasında zirve yapar, öncesinde ise bir hazırlık evresi geçirir. Hazırlık evresi olarak adlandırılacak dönemlerden 16. asırda bilhassa ikili tamlamalar şeklinde somut-soyut bağdaştırmalar kullanılır, başlangıçtan bu devreye kadar gelenek bozulmaz; 17. asırdan itibaren yeni bir akımın tesirinde kalan şairlerce üçlü ve zincirleme tamlamalar hatta daha farklı yollarla bu hususta daha başarılı uygulamalar görülür. Aynı durum deyim ve atasözleri içinde geçerlidir. Deyim ve atasözleri zaten kuruluşlarında somut ve soyut yakıştırmaları kapsar. Klasik şair de deyim ve atasözlerinin hem bu yapısal özelliğinden istifade eder hem de soyut bir düşüncüyü deyim

ve atasözleri vasıtasıyla daha anlaşılır ve etkileyici kılmayı dener. Böylelikle anlam ve anlatıma yönelik yeni kazanımlar ortaya konur.

Klasik edebiyat şairlerinden Nev’î de bu üslubun tesirinde kalmış bir sanatçı olması yönüyle onun divanı soyut-somut ilişkisi bağlamında incelenebilir. Nev’î Divanı hem soyut-somut kavramların niceliksel kullanımları hem de birbirlerine dönüşme özellikleriyle değerlendirilecektir.

1. Sözcük Düzeyinde Somut- Soyut İlişkisi

Nev’î Divanı’nda soyutluk ve somutluk sözcük düzeyine indirildiğinde, şairin şiirlerde en fazla işlediği konu “aşk” olduğu için aşka dair sözcüklerin sayısının diğerlerine nazaran daha fazla olduğu görülür. Diğer Klasik şairler gibi Nev’î de aşkı çağrıştıran soyut kavramlardan en fazla “aşk (ışık), sevdâ, mahabbet” ve aşkın tecelli mekânı “sîne, gönül, dil, hâtır, derûn”; aşk-rûh münasebeti bağlamında “cân”; aşkın âşık nazarındaki duygular olarak “gam, dert, belâ, mihnet, cefâ, ıztırâb”; sevgiliye has bir nitelik ve aşkı tetikleyen unsur olarak “hüsn, güzellik, ‘ân, letâfet” kullanır (Dinçer Arslan 2017: 189):

*Işk âdemi haste vü dil-efgâr eyler
Âşüfte vü bî-karâr u gam-hâr eyler
Işk âdemi öldürüp yaturmaz ammâ
Cânından usandurup yirin nâr eyler (R6)*

*Kişiye sûfi mahabbetde ihtiyâr olmaz
Güzelleri sevilür sanma istihâre ile (G400/2)*

*Başda n’eyler belâ-yı akli erbâb-ı cünûn
Sünbülinden gayrı hiç olmasa sevdâ kâşki (G471/2)*

*Şerer-i eşki saçup sîneye âşık yandı
Câm-ı ışk ile meger gözleri çakmaklandı (G489/1)*

*Cânâ bu derûnumda yanan nârı göreydün
Zâhirden olan nâle ile zârı bilürsin (G376/3)*

*Ne dilde o serv-i revânı kinâra kudret var
Ne cânda sabr u ne tende karâra kudret var (G130/1)*

*Marîz-i ışka bulunmaz bu dâr-ı mihnetde
Gelür gider gam ile âh u zârdan gayrı (G497/2)*

*Mısır-ı hüsnin harâba virdi gelüp
Leşker-i hattı gibi şâm-ı ecel (TERC1/22)*

En Çok Kullanılan Aşk Kavramlarının Niceliksel Kullanım Değerleri				
Aşk	Aşk Mekânı	Aşk-Ruh Münasebeti	Âşğın Duyguları	Sevgilinin Güzelliği
aşk/ışk (133)	sîne (71)	cân (142)	gam (156)	hüsn (57)
sevdâ (1)	gönül (162)	rûh (7)	dert (77)	güzellik (15)
muhabbet (32)	dil (332)		belâ (29)	‘ân (7)
	hâtır (27)		mihnet (23)	letâfet (23)
			cefâ (26)	

			ıztırâb (8)	
--	--	--	-------------	--

Muhtevası gereği en fazla kasidelerde olmak üzere, memduhu methetmek amacıyla “*kerâmet, adâlet, adl, kerem, fazl, fazîlet, ihsân, itibâr, feyz*” gibi soyut kelimeler Nev’î Divanı’nda çok sık geçer:

Eger **adl** ile tartılsa **fazîlet**
Anunla kimseler olmaz berâber (K20/22)

Zamânun ola ömr-i Nûha muâdil
Ola devletünle **adâlet** mu’âsır (K55/19)

Feyzünden ider mâh-sıfat kesb-i kemâli
Ehl-i hüner ey neyyîr-i tâbân-ı **adâlet** (K5/23)

Memduha Yönelik Soyut Sözcüklerin Niceliksel Kullanım Değerleri								
kerâmet	adâlet	adl	kerem	fazl	fazîlet	ihsân	itibâr	feyz
9	9	11	12	16	3	19	12	32

Sözlükte *hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk* (Türkçe Sözlük, 1998, s. 21) anlamlarına gelen “*adâlet*” kelimesi, Nev’î Divanı’nda “*adâlet, dâd, adâletsüz, adl, hak, ma’delet*” gibi kelimelerle de karşılaşılır ve toplamda 83 defa geçer. Kelimelerin sıklık miktarı ve nazım şekillerine göre dağılımı ise tablodaki gibidir:

Adâlet / Adâletsüz	Dâd	Adl	Hak	Madelet
Gazel (1) Kaside (36) Terkib-i Bent (2)	Gazel (5) Kaside (5) Mukatta (1) Murabba (2) Terkib-i Bent (4)	Gazel (2) Murabba (1) Terkib-i Bent (1) Kaside (17)	Gazel (2) Terkib-i Bent (2)	Kaside (2)

Tablodan da anlaşıldığı gibi “*adâlet*” kelimesini imleyen kelimeler, farklı nazım şekillerinde geçmekle birlikte miktar olarak en fazla kasidelerde yoğunlaşır. Hatta Nev’î, dönemin devrin devlet erkânına mensup Mehmet Paşa için yazdığı 32 beyitlik bir kasidesinde “*adâlet*” kelimesini redif olarak tercih eder:

Ey hâk-i cenâbun güher-i kân-ı **adâlet**
Na’l-i feresün efser-i hâkân-ı **adâlet** (K5/1)

Nev’î, “*adâlet*” ve bununla ilintili kelimeleri kasidelerde kullanırken genellikle padişahların ve devlet adamlarının adaletli yönetimine vurgu yapar:

Zamâne fârig u âzâde devr-i adlünde
Zemîn safâ ile meşgûl-i ays ü mâl ü menâl (K29/30)

Devr-i adâletinde yahud Hân Mehemmedün
Min ba’d şiddet itmeye bî-vakt rûzgâr (K26/7)

Bunun haricinde Nev’î, Bakî gibi çağdaşı olan şairlere yönelik devrin ileri gelenlerinin ya da padişahlarının gösterdiği ilgiyi ve muameleyi kışkırttığını ima edecek şekilde adalet kavramını ve bununla ilintili diğer kelimeleri direkt olarak kullanmaz.

Gazellerinde ise Nev’î, “*adâlet, dâd, adl*” kelimelerini sevgiliye sitem ederken ya da sevgiliden âşğın beklentilerini belirtirken kullanır. Âşğın sevgiliden, kendisine karşı adaletli bir muamele göstermesini istediğini söyler:

*Tıfl-ı dil çokdan umar la’l-i lebün halvâsın
Bire zâlim bize hiç lutf ile dâd eylemedün (G273/2)*

*Fürkatünde itdügüm feryâdı yâd itmez misin
Cevr ü bî-dâd itdügün uşşâka dâd itmez misin (G377/1)*

*Kalur bu zulm ü bî-dâd ehl-i ıška dâd olunmaz mı
Adâlet kasrı hışt-i mihr ile bünyâd olunmaz mı (G536/1)*

Nev’î, bir âşık olarak sevgiliye sitem ederken teşbih sanatından istifade ederek soyut kavramları somut kavramlara benzetir ve âşğın sevgiliden kendisine karşı adil bir tavır takınmasını istediğini vurgular. Buna göre; “*adâlet*” kelimesini köşke, “*mihr (sevgi, aşk)*” kelimesini de tuğlaya teşbih eder. Şairin adaleti bir binaya benzetmesinin arka planında sağlamlık, pek çok değişik unsurların düzenli bir şekilde bir araya gelmesi, bu binanın bir maharetli usta tarafından yapılması, eğer bir taşıyı alırsan yıkılma ihtimali çağrışımlarını zihnimize telkin etmesi söz konusudur. Yine sevgi ve muhabbetin adalet binasının yapı taşlarını oluşturmasında, hakkaniyet ve sevginin yapıcı yönü işin içine dâhil edilmektedir:

*Kalur bu zulm ü bî-dâd ehl-i ıška dâd olunmaz mı
Adâlet kasrı hışt-i mihr ile bünyâd olunmaz mı (G536/1)*

Nev’î Divanı’nda “*adâletsüz, bî-dâd*” kelimeleri, genellikle olumsuz sıfat olarak felekten şikâyet edilirken geçer:

*Dâd elünden ey adâletsüz felek feryâd ü dâd
Sen murâd aldun velî dünyâyı kıldun nâ-murâd (TERKB1/22)*

Nev’î yine başka bir beytinde feleğin adaletsizliğinden şikâyet ederken “*binâ*” mefhumunu benzetilen unsur olarak seçer. Dünyayı temelsiz olarak niteler ve kendisine seslenerek yaratılıştan itibaren dünyanın ve feleğin adil olmadığını vurgular:

*Nev’iyâ kılma şikâyet dehr-i bî-bünyâddan
Çarhun örmişler ezel bünyâdını bî-dâddan (TERKB3/25)*

Nev’î’nin ister bir deyim içinde isterse farklı yollarla “*el*” organını çok fazla kullandığı görülür. Nev’î, somut bir kelime olan “*el*” organına “*yoluyla, nedeniyle, yüzünden, sayesinde*” gibi anlamlar yükleyerek soyut özellik kazandırır. Nev’î’nin somuttan soyuta bağdaştırma yöntemiyle bu kelimeyi çok sık kullanması onun kendine has üslubunun bir neticesidir:

*Rızâmuz var kazâsına elinde hüküm ile fermân
Melek sîretlü hünkârım Mehemmed Hânadur meylüm (MUR3/10)*

beytinde “*el*” kelimesi “*imkân, olanak*” anlamında kullanılmıştır.

*Şarâbı âb-ı hayvân olsa câmı sâgar-ı Cemşîd
Dilâ peymân-şiken dildâr elinden içme peymâne (G389/4)*

beytinde “el” kelimesi “tarafından” anlamını karşılar.

*Elinden dehr-i dúnun bir cihetden infiâlüm yok
Meded kalbümde hiç bilmem nedür bir inkisârum var (MUR1/4)*

beytinde de “el” kelimesi, dünya için kullanılarak dünya kişileştirilir ve “yüzünden” anlamını kazanır.

Nev’î “el” kelimesi dışında “yol, ışık, kapu, âteş, gıdâ, bâd, hâne, yan” kelimelerine de somuttan soyuta metoduyla çok fazla yeni anlam yükler. “Yol, ışık, kapunda” kelimelerini daha ziyade beşerî ya da ilahî aşk bağlamında “uğrunda” anlamıyla, “yan” kelimesini “çevre, etraf”, “âteş” kelimesini “aşk, dert”, “hâne” kelimesini ise genelde benzetme yoluyla benzetilen olarak “gönül, akıl” gibi anlamları ihtiva edecek şekilde değerlendirir:

*Meyl itmedi çeşmün dil-i pür-yarama gitdi
Yanunda işüm bitmedi kan işleri bitdi (G545/1)*

*Tab’um kapunda dökdi maâni güherlerin
Harc itdi yoluna su gibi şî’r-i âbdâr (K53/4)*

*Cihânun izz ü câhın böyle izân eyledüm ben kim
İşigünde kul olmak dehre sultân olmadan yegdür (G133/2)*

*Süziş-i sînemi teskîn idemez peykânun
Bu kadar âteşe bir katre ne tesîr eyler (G77/3)*

*Mariz-i illet-i ıskun tabîbüm özgedür hâli
Gıdâ kısmında derd ıssı musâhib âh u zâr özler (G85/2)*

*Degme bâd ile itmesün hareket
Dilümüz lücce-i amîk idelüm (G300/4)*

*Hânene hiç senden artuk sığmasun zenbûr-veş
Vahdetün zevkini hâl eyle halâvet bundadur (G82/3)*

2. Terkip Düzeyinde Somut-Soyut İlişkisi

Nev’î Divanı’nda soyut anlamlı kelimelerin somut anlamlı kelimelerle birlikte kullanılarak müşahhas ve anlaşılır kılındığı terkipler oldukça fazladır. Terkip oluşturmada bu yöntemin kullanımı Klasik edebiyatın geleneksel üslubuyla genel olarak örtüşür; sıra dışı numunelerin pek olmadığı görülür.

İkili Farsça tamlamalar düzeyinde, çeşitli yollarla soyut kavramların somut anlam kazandıkları örneklerden ve soyut tamlamalardan bazıları şunlardır; “akl-ı maâş, âteş-i mihr, âyine-i kadr, bahr-i kesret, bâb-ı hakikat, bâğ-ı ümmîd, bahr-i gam, bahr-i hüsn, bahr-i istignâ, bahr-i şevk, bâlin-i fakr, bâr-ı âh, bâr-ı gam, bâr-ı gayret, bâzâr-ı ışık, bezm-i belâ, bezm-i ışık, bezm-i mahabbet, bezm-i sürûr, binâ-yı hüsn, büy-i vefa, câm-ı ecel, câm-ı gam, câm-ı mihnet, cellâd-ı gussa, cünd-i kahr, çerâğ-ı şevk, çûb-ı cefâ, dâğ-ı heves, defter-i âmâl, deryâ-yı hüsn, dest-i kahr, deşt-i cünûn, dirah-ı ümmîd, dîde-i cân, fülk-i melâhat, gubâr-ı gam, gubâr-ı zerk, gurûr-ı câh, hân-ı hüsn, hâr-ı bela, hâr-ı gam, hâr-ı gussa, hâr-ı mihnet, hâr-ı ta’ne, jeng-i gam, kışt-zâr-ı emel, kitâb-ı akl, kitâb-ı hüsn, kitâb-ı mihr ü mahabbet, künc-i mihnet, libâs-ı iffet, libâs-ı ismet, mekteb-i fakr, mekteb-i gam, menzîl-i ışık,

metâ-1 derd, metâ-1 dil, mîkrâz-1 belâ, milket-i dil, milk-i hüsn, mirât-1 hüsn, mîve-i baht, mîve-i maksûd, mürğ-1 hayâl, mürğ-i cân, nahl-i hurrem, nakd-1 dil, nâr-1 mahabbet, necm-i sa’âdet, râh-1 gam, râh-1 hevâ, râh-1 ışk, râh-1 mahabbet, reh-i ışk, sâgar-1 mihr, sandûk-1 sîne, semer-i vasl, seng-i cefa, seng-i gam, sevdâ-yı hatt, şâhrâh-1 dil, şarâb-1 cevr, şarâb-1 ışk, şehir-i hüsn, şîve-i lutf u adâlet, tarik-i ışk, tarik-i mahabbet, tîğ-1 hayâl, tîğ-1 fûrkat, tîşe-i cevr ü cefâ, vâdî-i gam, zencîr-i cünûn, zevrâk-1 hüsn, zevrâk-1 zevk u safâ.” Bu listeden en sık kullanılan terkipler; “*bâg-1 ümmîd, metâ-1 derd, metâ-1 ışk, metâ-1 dil, mürğ-i cân, nakd-1 dil, râh-1 ışk, râh-1 mahabbet, şarâb-1 ışk*”tır.

Listeden anlaşıldığı kadarıyla Nev’î’nin, soyut ifadeleri söz sanatlarından teşbih ya da istiareyi kullanarak somutlaştırdığı görülür. Bu hususta benzetilen olarak seçilen kavramlar, yine Klasik edebiyatın geleneksel benzetmelerine uygundur: “*âyine, bâb, bâg, bahr, bezm, câm, câme, cübbe, deryâ, hâne, mekteb, menzil, murg, nâr, râh, seng, şarâb, şîşe, vâdî, zencîr, zevrak.*” Bu somut kavramlar vasıtasıyla somutlaştırılmak istenen genellikle duygulardır:

*Rûzgârın işi tahrîk-i gubâr-1 gamdur
Eksük olmazsa n’ola âyine-i dilde keder (G72/3)*

*Bir kez dahî ölüp dirilüp cennet-i kûyun
Mürğ-i dil-i mahzûnuma me’vâ kılabilsem (MUK 55/1)*

*Elem çekmez tenüm seng-i cefâ ile döğölmekden
Cihânda ragbetüm yok dirlige havf itmekden (MUR1/7)*

Klasik edebiyatta yoğun örnekleri daha ziyade Sebki Hindî (Hint üslubu) etkisiyle 17. asırda verilmesine rağmen 16. asır şairi Nev’î, divanında zincirleme yapılar üzerinden soyut- somut ilişkisi kurar:

*Kazınursa nokta-veş tîğ-1 gam-1 hecr ile baş
Olmaya resm-i mahabbet safha-i dilden tıraş (G201/1)*

beytinde ayrılık acısı oka benzetilerek somutlanmıştır.

*Erbâb-1 dil sözümden alur bûy-1 marifet
Ben âteş-i mahabbet-i evlâda micmerem (TERKB4/9)*

beytinde şair kendisini buhurdana, aşkı da ateşe benzetir.

*Tıfl-1 dil-i âvâreniün oldı başı taşra
Ten hânesine tîr-i müjden açalı revzen (G355/2)*

beytinde de avare gönül çocuğa benzetilerek soyut-somut ilişkisi kurulur. Buradaki kurguda şair, çocukların sürekli evden dışarı çıkma isteklerinden yola çıkarak söz konusu benzetmeleri yapar. Divanda zincirleme terkiplerde soyut kavramların somut kavramlara benzetilerek somutlaştırıldığı örneklerden bazıları şunlardır: “*âlem-i leşker-i melâhat, âteş-i âh-1 dil, bahr-i zalâm-1 hayret, bîşe-zâr-1 ışk-1 dilber, feyz-bahş-1 çemen-i mekrûmet ü fazl ü atâ, gark-1 miyân-1 bahr-i ışk, hevâ-yı mîve-i vasl, mâlik-i milk-i mürüvvet, nahl-i meyve-dâr-1 belâgat, pençe-i dest-i kazâ, râh-1 beyâbân-1 hecr, şarâb-1 zehr-i emel, şeh-i milk-i melâhat, şehir-i dil-i uşşâk, tâb-1 çerâğ-1 âh, tîğ-1 gam-1 hecr, tîğ-1 gam-1 hicrân.*” Seçilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, soyut- somut ilişkisi benzer yollarla benzer kavramlar arasında sağlanır.

Nev’î Divanı’nda sayısı azımsanmayacak miktarda somutlaştırmanın yapıldığı Türkçe tamlama mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır: “*adem milki, âh elü, âhum yili, âvâre gönül, cân mürğü, cân nakdi, derd ıssı, devlet câmesi, dil hânesi, dil şîşesi, gam pütası, gam yükü, güzellik tahtı, izzet*

libâsı, mahabbet okları, melâhat kânı, melâhat milki, riyâ lekesi, şîve kitabı, ta’ne taşı, vahdet kitabı, vefâ resmi, vuslat metâi, vuslat rûyî.” Türkçe tamlamaların kuruluşunda somutlaştırma hususunda izlenen yol aynıdır.

Nev’î Divanı’nda Tamlamalarda Somutlama		
İkili Farsça Tamlama	Zincirleme Farsça Tamlama	Türkçe Tamlama
akl-ı maâş, âteş-i mihr, âyine-i kadr, bahr-i kesret, bâb-ı hakikat , bâğ-ı ümmîd, bahr-i gam, bahr-i hüsn, bezm-i sürûr, binâ-yı hüsn, câm-ı gam, câm-ı mihnet, cân-ı uşşâk , cellâd-ı gussa, cünd-i kahr, çerâğ-ı şevk, çûb-ı cefâ, dâğ-ı heves, dest-i kahr, deşt-i cünûn, dirah-ı ümmîd, dîde-i cân, fülk-i melâhat, gubâr-ı gam, gubâr-ı zerk, gurûr-ı câh, hân-ı hüsn, hâr-ı belâ, hâr-ı gam, hâr-ı gussa, jeng-i gam, kişt-zâr-ı emel, kitâb-ı akl, kitâb-ı hüsn, kitâb-ı mihr ü mahabbet, libâs-ı iffet, libâs-ı ismet, mekteb-i fakr, mekteb-i gam, menzil-i ışk, metâ-ı derd, metâ-ı dil, mıkrâz-ı belâ, milket-i dil, milk-i hüsn, mirât-ı hüsn, mîve-i baht, mîve-i maksûd, mürğ-ı hayâl, mürğ-i cân, nahl-i hurrem, nakd-ı dil, nâr-ı mahabbet, necm-i saâdet, râh-ı gamrâh-ı hevâ, râh-ı ışk, sâgar-ı mihr, sandûk-ı sîne, semer-i vasl, seng-i cefâ, seng-i gam, sevdâ-yı hatt, şâ-râh-ı dil, şarâb-ı cevr, şarâb-ı ışk, şeh-ı hüsn, tarîk-i ışk, tarîk-i mahabbet, tîg-ı hayâl, tîg-ı fûrkat, tîşe-i cevr ü cefâ, vâdi-i gam, zencîr-i cünûn, zevrâk-ı hüsn, zevrâk-ı zevk u safâ	alem-i leşker-i melâhat âteş-i âh-ı dil bahr-i zalâm-ı hayret bişe-zâr-ı ışk-ı dilber feyz-bahş-ı çemen-i mekrûmet ü fazl ü atâ gark-ı miyân-ı bahr-i ışk hevâ-yı mîve-i vasl mâlik-i milk-i mürüvvet nahl-i meyve-dâr-ı belâgat pençe-i dest-i kazâ râh-ı beyâbân-ı hecr şarâb-ı zehr-i emel şeh-i milk-i melâhat şehr-i dil-i uşşâk tâb-ı çerâğ-ı âh tîg-ı gam-ı hecr tîg-ı gam-ı hicrân	adem milki âh elü âhum yili âvâre gönül cân mürğü cân nakdi derd ıssı devlet câmesi dil hânesi dil şîsesi gam pûtası gam yükü güzellik tahtı izzet libâsı mahabbet okları melâhat kânı melâhat milki riyâ lekesi şîve kitabı ta’ne taşı vahdet kitabı vefâ resmi vuslat metâi vuslat rûyî

3. Deyim ve Atasözü Düzeyinde Soyut-Somut İlişkisi

Halkın kolektif hafızasının mahsulü olan deyimleri ve atasözlerini kullanmak; şairlerin bir ifadeyi daha anlaşılır, kısa ve öz bir şekilde aktarabilmek için sıkça başvurduğu usullerden biridir. Çünkü bu yapılar, herkes tarafından bilinir. Bu da şairin işini kolaylaştırır. Nev’î de bir şair olarak bu yolu seçenlerdendir. Soyut kavramları somut kavramlara benzeterek ifade etmekle birlikte somutlaştırma hususunda deyimler ve atasözlerinden istifade eder:

Tolayup barmaga Leyli gamın Mecnûn-ı âvâre

Elini rişte-i cândan yumag isterdi bî-çâre (G445/1)

beytinde ruhun ipe benzetilmesi, derdin parmağa dolanması ve elin yıkanması hem gerçek hem de mecaz anlamda düşünülebilecek deyimler vasıtasıyla verilmek istenen ileti somutlanmıştır. Ayrıca tenasüplü kullanılan “tolamak, rişte” kelimelerinden hareketle beyitten “yumag” kelimesinin ikinci anlamı “ip” manası da çıkar. “Yumag” kelimesinin bu şekilde tevriyeli kullanımı beyitteki soyut kavramların somutlanmasına yardım eder.

Ey gönül gam yime her nesnenün olur düşeri
Atılır seng-i cefâ âşık-ı gamnâk üzre (G429/3)

beytinde eziyet taşının atılması ifadesinde bir somutlama olduğu gibi bu benzetime uygun düşecek şekilde “her nesnenin bir düşüşü olur” yani değer kaybı, deyiminin kullanılması anlamı daha anlaşılır kılar.

Bilinür rişte-i cânun girih-i derd ü gamı
Bir gün olur ki çıkar ipliğümüz bâzâra (G421/2)

beytinde de “ipliğini pazara çıkarmak” deyiminin “ruh ipi” ve “dert, keder düğümü”yle tenasüplü kullanılması ve tüm soyut kavramların somut bir kavrama bağlanarak ifade edilmesi muğlak bir anlamın daha açık olmasını sağlar.

Türkçede organ isimleriyle kurulan deyimler oldukça fazladır. Bu yöntem, soyut olan duygu ve düşünceleri, davranışları somutlaştırmanın en pratik uygulamalarından biridir. Nitekim Nev’î de divanında organların somut vasfından yararlanarak kurulan deyimleri kullanır. Divanında bu yolla oluşturulmuş 512 deyim varlığı tespit edilmiştir. “Ağız, ayak, baş, beden/cisim, bel, boğaz, boy, ciğer, el, göğüs, göz, kalp, kaş, kıl, kulak, parmak, sakal, ten/beniz, tırnak, yürek, yüz” organlarının hemen hepsiyle kurulmuş deyimlerin varlığı Nev’î’nin, hislerini beyanda çeşitlilikten istifade ettiğini kanıtlar. Ayrıca bu durum, anlaşılabilirlik gayesini öncelikli tutan bir şairin somut Türkçe söyleyişlerden, gündelik, sade dilin olanaklarını kullandığını gösterir. Böylelikle soyut hayalleri müşahhas kılma yolunu tercih eder. Nev’î “el” kelimesine mecaz anlam yükleyerek soyut anlamlarda kullandığı gibi çeşitli deyimler içerisinde de kullanır. Nitekim organ isimlerinden en fazla “el, baş” kelimesinin içinde bulunduğu deyimleri kullanmayı tercih eder (Dinçer Arslan, 2017, 45). Hatta Nev’î’nin bir gazeli tamamen “el” kelimesinin mevcut olduğu deyimlerle örülüdür (Tulum vd. 1977: 325)¹:

Sana el virmiş iken devlet-i hüsn-i letâfet
Elünden bûse alınmaz nedür cânâ bu hussetler

Elünden geldüğe ihsânı sultânum dirîğ itme
İderlerse gedâlar dest-bûsa sa’y ü himmetler

Tekellüfsüz elün öpmekdür ancâk âşika maksûd
Eger bûs-ı leb-i la’lün olursa cânâ minnetler

Alup dil nakdini destine bana öpmege virmez
Çeker el korkarın lutf it diyüp olunsa gılgizetler

Bu şi’ri Nev’iyâ dildâr destine sunup di kim
El öpmekdür garaz harc olmadan bunca zarâfetler

¹ Divanda bahsedilen şiir 159 numaralı gazeldir.

Beş beyitten mürekkep gazelde görüldüğü gibi şair; “aşk” gibi soyut bir kavramın türlü hallerini, âşık-maşuk münasebetini, âşığın beklentilerini, temennilerini teşhis, teşbih, istiare gibi sanatların ve içinde “el” kelimesinin geçtiği deyimlerin olanaklarını kullanarak anlaşılır, müşahhas kılar. Ayrıca gazeldeki deyimlerin hem gerçek hem mecaz anlamlarını kastedecek şekilde tertip edilmesi ve kullanılması somutluk-soyutluk ilişkilerinin bir arada kurulmasına iyi bir örnek teşkil eder. Aşk, din, tasavvuf gibi ilahî nitelikteki soyut kavramlar Klasik şairlerin üzerinde ehemmiyetle durdukları mevzulardandır. Şairlerin gösterdikleri önem derecesinde bu konuları izahta ve ifadeye somut kavramların kullanım olanaklarından yararlanır. Nev’î de kullandığı deyimlerle ve kurduğu terkiplerle bu yolu seçen şairlerdendir.

Deyimler	Terkipler
âşinâlardan kesilmek, âteş işleri göstermek, bâbına semerkandî urulmak, cân almak, cân bağışlamak, cân bulmak, cân çıkmak, cân eritmek, cân gözi, cân gözün açmak, cân kılca kalmak, cân nakdin virmek, cân sayd itmek, cân virmek/virebilmek, cânâ gelmek, cânâ girmek, cânâ urmak, cânâ tasvîr itmek, cânını gergin itmek, cânım koymak, cânımız gelmek, cânımıza su serpilmek, cânımın âteşine su sepmek, cefâların/cefâsını çekmek, dehânumdan sırrı çıkmak, dehr elinden silleler yimek, dem çekmek, dem urmak, demi gelmek, derûnî kân olmak, derûnumdaki yağum yanmak, deryâ-dil olmak, devr usûlin tutmak, devrân bozmak, devrân tutmak, dil almak, dil bağlamak, dil nakdini destine almak, dil şîşesini sımak, dil ü cân almak, dil ü cân revân olmak, dil ü cân virmek, dil virmek, dilden ayırmak, dilden çıkarmak, dilden süpürmek, dilin ağır eylemek, dünyâ vü ukbâdan geçmek, eli yufka, elif çekmek, elife dönmek, elif-veş togrulmak, esrâr-ı ışkı saklamak, fenâ küncine girmek, fenâ sûretlü bulmak, fenâ vermek, fenâyâ varmak, gam bağlamak, gam çekmek, gam yimek, gam-ı dünyâyı yimek, gınâ-yı kalb bulmak, gönli açılmak, gönli pest olmak, gönlin açmak, gönlin imâret eylemek, gönline girmek, gönlüm gözi açılmak, gönlümden çıkarmak, gönlüme gelmek, gönlümü açmak, gönlümü yıkmak, gönlümü yitürmek, gönlümüz akıtmak, gönlümüz düşmek, gönlümüzü yazmak, gönlünde yir itmek, gönlüne nesne getürmek, gönül âyînesin açmak, gönül bağlamak, gönül nakdin almak, gönül vilâyetini açmak, gönül virmek, gönülde gidermek, gönülde sürmek, gönülde tırâş itmek, ışka düşmek, kalb-i virânî âbâd itmek, mâsivâdan geçmek, oda yanmak, râh bulmak, râh-ı belâyâ çekmek, sine dögmek, ten bir yana cân bir yana âvâre olmak, ten şikest olmak, tenin sad-çâk itmek	milki-fenâ, âyîne-i dil, âyîne-i kalb, bahr-i kesret, bâg-ı fenâ, bahr-i ma’ânî, cübbe-i fenâ, dâr-ı fenâ, deryâ-yı ışk, dest-i kudret, deyr-i fânî, hâne-i cism hicâb-ı cism, hicâb-ı mahzenü’l-esrâr-ı ma’nâ, Kâbe-i maksûd, kalb-i şeydâ, katre-i ten, kûy-i belâ, kûy-i fenâ, künc-i uzlet, nâr-ı ışk, nûr-ı hakikat, râh-ı mahabbet, sâlik-i ışk, seyl-i fenâ, şahid-i ma’nî, şems-i hakikat, tarîk-i mahabbet, vâdî-i hayret

Nev’î, divanında kuruluş itibarıyla benzetme ve istiare gibi sanatlar vasıtasıyla soyut-somut ilişkisini şu deyimlerde kullanır: “âfâkı tutmak, ağır başlı olmak, âh çekmek, aklum almak, alçak

gönüllü olmak, amân virmek, ara yirde keder olmak, arada kan olmak, arasin kesmek, aşinâlardan kesilmek, âşinâsı çıkmak, bâbına semerkandî urulmak, bâdem açılmak, bag tutmak, bagruma sengi hâralar basmak, başa câna degmek, başına kıyâmetler koparmak, başına odlar yakmak, bâzârı germ eylemek, bülbül olmak, cefâsını çekmek, dâr-ı ukbâya irtihâl itmek, derûnumdaki yağum yanmak, deryâ eylemek, deryâ-dil olmak, dil açılmak, dil akmak, dilin ağır eylemek, dilünden tırâş kılmak, dimâg virmek, efgânum göge çıkmak, eflâkden geçmek, eflâke çıkmak, efsâneyi bağlamak, efsûn okumak, elem çekmek, elem virmek, gavgâ belürmek, gönli açılmak, gönli gonca açmak, gözüne gönlüne girmek, gubâr olmak, gurûr virmek, gülbâng-i âh-ı âşikân çekmek, hâne-i kalbini yapmak, hâr tutmak, harâba virmek, arâret virmek, hâtır-şikest, hâtır-ı âşık şikest, havâdis uçurmak, havâları mülâyim kılmak, havf u recâ kaydına düşmek, hayât virmek, hevâlar mutedil olmak, hevâ-yı akla uymak, hevâ-yı gayra uymak, hisâba sıgmamak, hoş tutmak, huzûrı uçmak, huzûrın uçurmak, ırzın şikest itmek, ışka düşmek, ibret almak, imânı gevremek, intizâr çekmek, istignâ satmak, istignânun dâmenin elden komamak, jeng tutmak, kalb-i virânı âbâd itmek, kalbinün virânesi âbâd olmak, kânûn-ı vefâyı bağlamak, kara günlüler, kara haber iltmek, kara yazı, karalar geymek, keder virmek, lezzet-i fenâ gelmek, letâfet bağlamak, mazhar düşmek, mazûr tutmak, mehâr-ı mahmil eline girmek, menzil almak, mesned-i hurşîde virmek, mevc-i hevâ kesilmek, minneti çekmek, mümtâzlık semtin tutmak, münâsib düşmek, nakd-i cânı almak, nâz-ı arûsı satmak, nazîre düşmek, nazîrün bulunmak, ne assı ne ziyân çekmek, pâye bulmak, perişânlık kesmek, pertev salmak, peyâmın virmek, peymâneyi döndürmek, râh-ı ışk-ı cüvânâna girmek, redd eli, rehâ bulmak, revâ görmek, revnâkı bulmak, rifat bulmak, rifatün artmak, rûbeh-i mekkâr elinden, rûh-i revân virmek, rumh u sihâm atmak, saf bağlamak, saf tutmak, safâ kesb itmek, safâ virmek, safâlar sürmek, safâsın bulmak, safâsın süregörmek, safhâ-i dilden tırâş eylemek, seng-dil, sevdasına düşmek, sinek kadrince, sînem açılmak, sözi uzatmak, şeref bulmak, şeref virmek, şikeste-dil, şîve satmak, şöret bulmak, tâze cân bahş eylemek, tâze havâ bağlamak, tâze nakş bağlamak, tevbe sımak, tevbesin darb u şikest eylemek, ümidüm kesmek, üslûb-ı akli koymak, üstine kalem çekmek, üstine sâye salmak, üstine üfürmek, varını yolına, vefâdan geçmek, vilâyet açmak, vüsat virmek, yalanı kılca yok, yıkuk gönlin, zahmet çekmek, zahmet virmek, zahmet-i seher çekmek, zarar çekmek, zarar virmek.”

Sonuç

Dilin esnekliği dil işçisi şaire farklı olanaklar sunar. Şair; çeşitli yakıştırma, bağdaştırma yöntemleri ve tahayyül gücünün imkânlarıyla sözcüklere hükmeder. Onları türlü işlevlerde kullanarak onlara farklı anlamlar yükler. Soyut ve somut sözcüklerin kullanım özellikleri ve birbirine dönüşümü de şairin bu maharetinin sonucudur. Klasik şairlerin müşterek kelime havuzundan bahsedilen yollarla tercih ettiği sözcükleri somuttan soyutta, soyuttan somuta dönüştürmesi ve şiirlerinde kullanma hünerleri genel itibariyle geleneğin izindedir.

Klasik edebiyatın zirvesinde sayılı şairler arasında zikredilen Nev’î de dilin somut ve soyut arasındaki değiştirilebilir, dönüştürebilen yapısından faydalanır. Soyut olan duygu ve düşüncelerini doğadaki somut varlıklar ya da nesnelere ilişkilendirerek sunar. Bunu yaparken bağlı olduğu edebî geleneğin hâlihazırdaki dil malzemesini ve tekniklerini kullanır. Bu sebeptendir ki soyut ve somut arasında kurduğu bağlantılar genellikle çağdaşlarıyla ve kendinden önceki şairlerle benzer. Ancak yer yer şahsî yeteneğini göstererek özgün tarafını sergiler. Somutlama denen bağdaştırma yöntemini kullandığı örnekler şiirlerinde daha fazladır. Fakat alışılmışın dışında soyutlama örnekleri de mevcuttur. Bu açıdan Nev’î nin şiirleri, soyutlamanın zirve yaptığı 17-18. asırlardaki edebî üsluba bir nevi hazırlık niteliğindedir.

Kaynakça

Aksan, Doğan(2009). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yay.

Aksan, Doğan(1999). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Engin Yay.

Diñer Arslan, Sedanur(2017). *Nev’î Divanı (Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlük)*. Doktora Tezi. Ardahan: Ardahan Üniversitesi.

Kuzu, Fettah(2016). “Söz (Parole)-Dil (Langue) Dönüşümü Çerçevesinde Şiir Dili (Klasik Türk Şiiri Bağlamında)”. *EKEV Dergisi* 65: 239-252.

Tulum, Mertol, M. Ali Tanyeri (1977). *Nev’î Divan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Yıldırım, Ali(2002). “Nedim’in Şiirlerinde Somutlaştırma”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2): 211-218.

Divan Şiirinde Para Birimlerinin Gerçek Anlamı Dışında Kullanımı*

Use Outside The Real Meaning of The Currencies in The Divan Poetry

Yahya YÜKSEL*

*Dr., Milli Eğitim Bakanlığı

e-mail: sara_yahya@hotmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.543128>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Yahya Yüksel, Giresun Piraziz Anadolu Lisesi,
Giresun / Turkey

ORCID : 0000-0002-4714-0145

Geliş Tarihi / Received : 21.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 04.04.2019

Atıf / Citation

YÜKSEL, Yahya (2019). Divan Şiirinde Para Birimlerinin Gerçek Anlamı Dışında Kullanımı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (1), 75-95.
DOI: [10.34083/akaded.543128](https://doi.org/10.34083/akaded.543128)

Öz

İnsanoğlunun tüketebileceğinden veya ihtiyacından fazlasını üretmeye başlaması ticaretin ortaya çıkmasındaki önemli etkenlerden biri olmuştur. Üretim fazlasını kendinde olmayanla değiştirme isteği başlangıçta trampa denilen takas yöntemini doğurmuş, bu yöntem zamanla ürün mübadelesinde değerli kumaş, deri ve madenlerin kullanılmasına önyak olmuştur. Ticari faaliyetlerinin ülke sınırları dışına taşıp uluslararası boyuta taşınması ile alışverişin hızlı ve kolay yapılması isteği veya arayışının sonucunda para bulunmuştur. Parayla birlikte ticari faaliyetler daha kolay ve geniş coğrafyalarda yapılmaya başlanmış ve ekonomik hayat, maddi refah, zenginlik gibi unsurlar bir devlet için en az siyasi veya askeri güç kadar önem arz etmiştir. Yaşadığı coğrafyada söz sahibi olmak ve dünya siyasetine yön vermek isteyen her devlet gibi Osmanlı Devleti de ticarete önem vermiş, bunun için sıkı para politikaları izlemiştir. Yüzyıllar boyunca hem örnek alıp başka devletlere ait para birimlerini kullanmış hem de kendi para birimlerini üretmiştir. Maddi kültür unsurlarından olan para birimleri, içinde bulunduğu toplumun parçası olan ve bu topluma ait her türlü malzemeyi şiirlerine yansıtan divan şairleri tarafından şiirde bir malzeme olarak kullanılmıştır. Kuşkusuz bu kullanım para birimlerinin gerçek manaları veya alışverişteki maddi kullanımlarıyla sınırlı kalmamıştır. Sanatçı hassasiyetinin devreye girmesiyle para birimleri çeşitli teşbihler ve mecazlı kullanımlarla, atasözü ve deyimler eşliğinde, gelenek ve kültüre ait kavramlarla karşımıza çıkmıştır. Bu çalışmada incelediğimiz divan ve mesnevilerde, Osmanlı devletinin kuruluşundan 19. yüzyıla kadar tedavülde olan madeni para birimlerinin gerçek anlamı dışında nasıl kullanıldığı, âdet-gelenek içerisinde nasıl konu olduğu ve hangi benzetmelere konu edildiği üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, para birimleri, mecaz, benzetme.

Abstract

The fact that human beings can consume more than their needs or consumes has been one of the important factors in the emergence of trade. The desire to replace the surplus with the non-self has given rise to the so-called swap method, which has led to the use of valuable fabrics, leather and mines in the product exchange over time. Money was found as a result of the desire or quest of making the trade quick and easy by moving the commercial activities out of the borders of the country to the international dimension. With the money, commercial activities were started to be made more easily and in large geographies and economic life, material wealth and wealth were as important as a political or military power for a state. Like every state that wants to have a voice in the geography of the country and to give direction to the world politics, the Ottoman Empire gave importance to trade, followed by tight monetary policies. For centuries, he took examples and used the currencies of other states and produced their own currencies. Currencies, which are elements of material culture, have been used as a material in poetry by divan poems which are part of the society and which reflect all kinds of materials belonging to this society to their poems. Undoubtedly, this use is not limited to the real meaning of the currencies or the material use in the exchange. With the introduction of the sensitivity of the artist, the currencies have come up with concepts of tradition and culture, accompanied by various conventions and metaphorical uses, proverbs and idioms. In this study, we will examine how the Ottoman Empire was used in the period of the 19th century until the nineteenth century.

Keywords: Classical Turkish poetry, currencies, metaphor, analogy.

*Bu çalışma 15-17 Mart 2019 tarihleri arasında UBAK (Uluslararası Bilimler Akademisi) tarafından Giresun'da düzenlenen Karadeniz I. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi'nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

Giriş

Paraya karşı olan istek, ortaya çıktığı ilk günden beri coğrafyası, dili ve dini fark etmeksizin her toplumda kendini göstermiştir. Kuşkusuz bu durumun oluşmasında insanların hayatlarını idame ettirme isteği yani geçim düşüncesi, servet sahibi olma arzusu, biriktirerek yatırım yapma isteği gibi durumlar etkili olmuştur. Devletler düzeyinde düşününce bir devletin gücünün belirlendiği en önemli ölçütlerden biri hazinesinin doluluğu, ticarete verdiği önem gibi ekonomik unsurlar olmuştur. Yeri gelmiş ticaret yollarının hâkimiyeti uğruna savaşlar yapılmış yeri gelmiş ülkeler arasında siyasi kriz dönemlerinde en azından ekonomik faaliyetler devam etmiştir. Tüm bunlar servetin, zenginliğin veya paranın öneminin tarihin her döneminde üst düzeyde olduğunun bir göstergesidir.

Bu dönemlerden biri de yaklaşık 600 yıllık Osmanlı devridir. Hâkimiyet göstergesi olarak ilk Osmanlı parası olan akçenin 1326 yılında Orhan Bey zamanında basılmasından son dönemlerdeki kâğıt para kaimenin ortaya çıkmasına kadar devam eden bu süreçte altın, gümüş ve bakırdan üretilen çok çeşitli para birimleri kullanılmış ve bunlar değişik isimlerle anılmıştır. Tıpkı günümüzdeki gibi sadece Osmanlı'nın kendine ait para birimleri değil, ticari ilişkiler ve komşuluk ilişkileri vesilesiyle bağlantı halinde olunan devletlere ait paralar da ülkede tedavülde olmuş ve bu durum Osmanlı devletinin esnek ekonomi politikasını göstermesi bakımından önem arz etmiştir (Pamuk, 2013: 113. Pamuk, 2014: 25-41. Akyıldız, 2007: 164. Ölçer, 1984: 205. Pakalın, 1983: 32. Sahillioğlu, 1989: 224. Sami, 2015: 43).

Maddi kültürün vazgeçilmezlerinden olan para, toplumun hemen her ferdiyi az ya da çok ilgilendirdiği gibi yaşadığı toplumun parçası olan divan şairleri tarafından da şiirlerinde sıklıkla kullanılmıştır. Kuşkusuz şiirlerde sadece gerçek anlamıyla alışverişte mübadele aracı olması bakımından ilgi çekmemiş; çeşitli benzetmeleri, mecazlı söyleyişleri, âdet ve gelenekleri en güzel ve sanatlı şekilde ifade etmek için divan şairlerine zengin birer malzeme olmuştur. İncelediğimiz farklı yüzyıllara ait eserlerde *akçe*, *altın-gümüş*, *bakır*, *çil*, *dinar* ve *dirhem*, *eşrefi*, *filori*, *füls-i ahmer*, *kızıl altın*, *mangır*, *nakit*, *nuhas*, *nukre*, *para*, *peşîz*, *pul*, *sikke*, *sultânî*, *sikke*, *sülüs*, *şâhî*, *yaldız*, *yalvar*, *zincirli fındık altını*, *zer-i hûb* isimli para birimlerini, paraların basıldığı madenleri tespit ettik ve bunları gerçek anlamı dışında kullanımlarını incelemeye çalıştık.

Para birimlerinin gerçek anlamı dışında kullanımına bakacak olursak ele alınacak ilk para birimi, Osmanlı'nın da temel para birimi olan akçedir.

Akçe: Osmanlı'nın kuruluş yıllarından itibaren tedavülde olan gümüş paradır. Her ne kadar ilk Osmanlı akçesinin Osman Bey zamanında basıldığı söylene de ,o dönemde Anadolu'da İlhanlı etkisi devam ettiğinden, bağımsızlık sembolü olarak ilk akçenin Orhan Bey zamanında son İlhanlı valisinin Mısır'a sığınmasından sonra 1326'da basılan akçe olduğu kaynaklarca genel kabul görmüştür. İlk başlarda gümüş sikke anlamında kullanılan akçe özellikle 15. yy.'dan itibaren de genel olarak "para" anlamında kullanılmıştır. Türkçe beyaz, parlak, temiz anlamına gelen "ak" kelimesinden türediği ve gümüş olduğu için de beyaz sikke dendiği kabul edilmektedir (Akdağ, 2007: 356. Tabakoğlu, 2014: 391-397. Pamuk, 2013: 113. Pamuk, 2014: 25-41. Akyıldız, 2007: 164. Ölçer, 1984: 205. Pakalın, 1983: 32. Sahillioğlu, 1989: 224. Sami, 2015: 43).

Divan şairleri tarafından akçe denince gerçek anlamı dışında kelimenin en sık kullanımlarından biri gözyaşı ile olan benzerliği olmuştur. Gözden akan yaş, beyaz ve şeffaf olduğu için renk itibarıyla akçeye teşbih edilmiştir. Nakit yani para, dünya varlığı içinde en değerli şeylerden biridir. Âşık için sevgili uğruna feda edilen her şey nasıl değerliyse bu uğurda akıttığı gözyaşı da para gibi değerli bir nesneyle ifade edilir. Zâtî, beytinde Türk insanının en çok bildiği ve yüzlerce yıldır kullandığı "Ak akçe kara gün içindir." atasözünü kullanarak sevgiliden ayrılığı kara gün olarak

düşünür. Kişiyi maddi olarak yaptığı yatırımlar nasıl zor durumdan kurtarırsa âşığı da sevgilinin ayrılığından dolayı düştüğü sıkıntıdan gözyaşı nakdi, akçası kurtaracaktır. Beyitte ayrıca toplum tarafından genel bir kabul olan, ağlamanın insanı ruhen rahatlandığı düşüncesini de çıkarabiliriz:

Döküb saçmaga hecründe dem-i nakd eşküm ey meh-rû
Ag akçe kara gün için dimişlerdür meseldür bu (Zâtî, G. 1228-1)

Bu gözyaşı bazen o denli çoktur ki kanlı gözyaşına yani kızıl akçeye döner:

Kızardı **akçesi** ‘aynun ele girerse cevherdür
O şemsün kalbümüz ayagi altından türâb ister (Zâtî, G. 465-2)

Necâtî Bey, Allah karşısında işlediği günahlardan ötürü düştüğü kötü durumu “yüzü kara olmak” deyiimiyle ifade etmiş; kara olan yüzünü ağartması yani onu içinde bulunduğu sıkıntılı ruh halinden kurtarması için akıttığı gözyaşlarını da akçeye benzetmiştir:

Çok günâhıma çok gözüm yaşı var
Yüzü karaysa **akçesi** aktır (Necâtî Bey, G. 147-6)

Bu durum gönül ehli olanlara büyük mutluluk verir:

Akdukça nakd-i eşk çoğaldukça **akçası**
Artar safâsi ehl-i dilün kâm-rân olur (Süheylî, G. 90-4)

İnsanlar daima değerli olanın peşinde olmuştur. Bu anlamda para dini, dili ne olursa olsun herkesin sahip olmak istediği bir nesnedir. Âşık için değerli olan sevgili de tüm sevenlerin peşinden koşup ona kavuşma isteği düşüncesinden hareketle akça olarak düşünülmüştür:

Ne ‘aceb akça diyen hûbı seversem ey dil
Yalnız ben degülem **akçaya** dünyâ mâ’il (Mânî, G. 56-1)

Dünya malı olarak değerlendirilen akçe insanı bir çok kötülüğe ittiği için el kiri gibi değersiz bir nesneye benzetilir:

Dünyâda **akçe** el kiri idi elüm yudum
Alsam safâyile yiridür şimdi câm-ı Cem (Vücûdî, M. 3419)

Göz, akıttığı akçe gibi gözyaşlarını hesaplayan bir tüccar olur:

Çeşmüm ki Rahmiyâ akıdur sîm-i eşkini
Bir hâcedür ki **akçelerini** hisâblar (Bursalı Rahmî, G. 58-5)

Akçe ile ilgili deyimlere de divan şairleri tarafından sıklıkla yer verilmiştir. Paranın kazanmakla değil tutumla artacağını ifade eden “dişten artmaz işten artar”, değeri olmak anlamına gelen ve günümüzde de para etmek şeklinde kullanılan “akçe etmek”, başkasına ait parayı haksız şekilde harcamak anlamında “yetim akçası yemek” bunlardan birkaçıdır.

Dişden artar akça işden artmaz dirler şehâ
Gözlerüm yaşın ne var artursa dendânuñ senüñ (Emrî, G. 263-3)

Masharalık **akçe ider zann idüp**
Kendüne gel zerre hitâb itme sus (Tırsî, G. 98-4)

Yetim **akcasını** kim yerse her bâr
Degüldür âdemî bil kelb-i bâzâr (Firâkî, M. 2635)

Klasik şiirin kaynaklarından olan âdet ve gelenekler şiirlerde karşımıza sıklıkla çıkmaktadır. Bunlar arasında para ile ilgili olanlar da mevcuttur. Bunlardan biri saç veya nisar denilen gelinlerin başlarından para atılmasıdır. Beyitte lâle al duvaklı bir gelin ve taze fidanlar da onun üzerine yağmur misali akçe saçan kimselerdir. Yağmur renk itibarıyla de akçeye benzetilebilir:

Nitekim lâle ola al duvağı ile arûs
Her nihâl **akçe** saça üstüne bârân-şekil (Hayâlî, K. 8-32)

Vücûdî, insanın samimice ettiği duaları Allah'ın kabul etmesini başa akçe saçma geleneği ile ifade etmiştir. Kişinin üzerine para saçılması o kişi için dağıtılan paraların maddi değerinden çok daha fazlasını ifade eder. Allah'tan istediği şeylerin kabulü için ellerini semaya kaldıran bir müminin duasına bulduğu karşılık da bu denli değerlidir:

Kim recâ-yı du'âya destin açar
Taslarla **başına akçe saçar** (Vücûdî, M. 1813)

Necâtî Bey, beyitte gözyaşı ile akçe arasında ilişki kurarken sevgilinin olduğu yeri Kâbe olarak düşünür. Oraya ulaşmak kolay bir şey değildir. Eski dönemlerde hac vazifesi ,ulaşım kervanlarla yapıldığından, hem çok uzun sürer hem de oldukça masraflı olurdu. Tıpkı bunun gibi, âşığın sevgilinin kapısını tavaf etmesi için akçeye benzeyen gözyaşının çok olması gerekir:

Gözüm yaşımdan umardım kapın tavâf etmek
Veli çok **akçeli** olur ki hac nasîb olmaz (Necâtî Bey, G. 221-2)

Devlet büyüklerinden, onların hizmetinde bulunan kişilerin maddi beklenti içinde olması ve bu beklentiye devletlülere ihvanla, akçayla karşılık vermesi bir gelenek olmuştur. Günümüzdeki bahşış verme âdetini hatırlatan bu gelenek, beyitte âşıkların gönüllerinin gümüş tenli güzellerden kavuşma isteğinde bulunmasıyla ilişkilendirilmiştir:

Sîm-tenler vaslın eyler hâtır-ı şeydâ ricâ
Bir gedâ devletlülere **akça** eyler iltimâs (Mostarlı Hasan Ziyâî, G. 189-4)

Nâbî ise dilencilere para verme geleneğinden bahseder. Ayın hilâl şeklinde olması âşığın sevgili için çektiği sıkıntılardan dolayı zayıflaması veya ihtiyar olup kamburlaşması olarak da düşünülmüştür (Pala, 1999: 45-46). Beyte bu açıdan bakılacak olursa alçak olarak değerlendirilen felek ,tıpkı çanağına hiç akçe bırakılmayan dilenci misali, âşığın sevgiliye kavuşma isteğine engel olmuştur:

Bin kez tutarsa kâse-i deryûzesin hilâl
Çerh-i denî bir **akçe** bırakmaz çanağına (Nâbî, G.742-7)

Altın-Gümüş (Zer-Sîm)

Osmanlı döneminde basılan paraların hammaddelerinden olan gümüş ve altın, şiirlerde genellikle Farsça sîm ve zer şeklinde de kullanılmaktadır. Aynı başlıkta birlikte ele almayı bu açıdan uygun gördük.

Altın, MÖ 3000 yıllarında ortaya çıktığı ilk günden bu yana insanların en çok değer verdiği ve değerini hiç yitirmeyen bir madendir. Yumuşak ve sarı renkte olan altın işleme kolaylığı ve güzelliğinden dolayı diğer madenlerden üstün tutulmuş, birçok farklı alanda sanat eserine malzeme olmuştur. Özellikle kuyumculuk dendiğinde akla gelen ilk madendir. İlk Sümerler tarafından kullanıldığı tahmin edilen altından para ise MÖ 7. yüzyılda basılmıştır. Osmanlı döneminde ise ilk altın para Fatih Sultan Mehmet zamanında 1478-1479 yıllarında "sultani" adıyla basılmıştır. Gümüş ise MÖ. 2500 yıllarında bulunmuş, ilk önce Çinliler, Farslar ve Türkler

tarafından kullanılmıştır. Parlak, güzel ve paslanmaz özelliğe sahip gümüş her türlü süs ve ziynet eşyası yapımında kullanılmış, bu özelliği sayesinde elde ettiği değerle altından sonra para üretiminde ön planda olan ikinci maden olmuştur. İlk Osmanlı gümüş parası akçe 1326 yılında Orhan Bey zamanında basılmıştır (Kuşoğlu, 2006: 22-93. Kolerkılıç, 1958: 26. Pakalın, 1983: 32).

Şiirlerde genel manada para anlamında kullanıldığı ve para üretiminin temel madenleri olduğu için ayrı bir başlık altında işlediğimiz altın ve gümüş özellikle insan kişiliğinin ifade edildiği durumlarda benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsan ve onun manevi açıdan değerli oluşu, en itibarlı maden olan altınla ifade edilmiştir. Saf altın kırılmış olsa bile değerinden bir şey kaybetmeyeceği gibi kemal ehli bir insan kıymetinin bilinmediği durumlarda bile itibarını asla yitirmez:

Kemâl erbâbı kesr-i kadr ile bî-i'tibâr olmaz
Zer-i hâlis şikeste olsa da nâkıs-'ayâr olmaz (Sümbülzâde Vehbî, G. 106-1)

Gelibolulu Mustafa Âlî'ye ait beyitte ise altın gibi değeri olan kimsenin değerini bilememenin pişmanlığı ifade edilmiştir:

Kıymetin bilmedüm o mâhzûnuñ
Hâke sürdüm yüzünü **altunuñ** (Gelibolulu Mustafa Âlî, M.707)

İnsan kalbi, içinde barındırdığı iyi veya kötü fikirler açısından altın veya gümüşe teşbih edilir. Günahını itiraf eden kişinin kalbi saf altın olarak düşünülür:

Kıldı günehine i'tirâfî
Mânend-i **zer** oldı kalbi sâfî (Nev'izade Atayi, M. 342)

Divan şiirinde altın ve gümüş söz konusu olduğunda en sık yapılan benzetmelerden biri âşğın sararmış yüzünün altına; sevgilinin teninin, âşğın gözyaşının veya gözün gümüşe benzetilmesidir.

Vücûdî, altına benzeyen sararmış yüzün ayarı düşük altın gibi sevgili katında bir değeri olmadığını söyler. İkinci beyitte Zâtî ise gümüş tenli sevgilinin bir sözüyle sararmış ve altına benzemiş yüzünü onun ayakları altına seve seve sermek ister:

Çehre kim **zer** gibi 'ayarı yok
Yâr yanında i'tibârî yok (Vücûdî, M. 2242)

Ey **sim-ten** sözün yüzi üstine Zâtî'nün
Tek ferş için sen ayagun altına **zer** dile (Zâtî, G. 1360-5)

Âşık, gümüş gibi gözyaşı ve altın gibi sararmış yüzünden asla rahatsız olmaz. Aksine bunlar âşık için aşk yolunda birer süstür. Bunlar aynı zamanda aşk mülküne girmek için olmazsa olmaz özelliklerdir:

Eşk-i **sim** ü rûy-i **zerden** incine sanma beni
'Aşk yolunda beğim bunlar tecemmüldür bana (Necâtî, G. 15-4)

Her kimün 'aynı **gümüşden** sûreti **zerden** degül
Mülk-i 'ışka girmeyüpdür bizüm illerden degül (Zâtî, G. 823-1)

Divan şairi, sevgilinin değerinin bilinmesi noktasında kendisini kuyumcuya benzetir. Hayâlî Bey, gümüş tenli sevgiliye seslenir ve kendisini de aşk sarrafı olarak niteler. Altının kıymetini nasıl sarraf bilirse yüz ve bedeni gümüş gibi parlak sevgilinin değerini de ancak kendisi bilir:

Aşk sarrâfına göster yüzün ey **sim-beden**

Ne bilir câhil olan kıymetini **altûnun** (Hayâlî Bey, G. 290-3)

Beyitte Feyzullah Nâfiz para birimi olan “nakd, pul, pare, zer-i mağşuş” kelimelerini tenasüplü kullanır. Mağşuş, içerisindeki altın oranı azaltılmış ve değeri düşürülmüş paralar için kullanılan bir tabiridir. Âşığın niyâz etmesi yani yalvarması sevgili katında bakır para pul kadar bile değer görmemiş, zer-i mağşuş gibi değersiz kabul edilmiştir:

Nakd-i niyâz geçmedi bir pûla gördüler
Bir pâre yalvarıp **zer-i mağşûşa** çekdiler (Lâzikîzâde Feyzullah Nâfiz, G. 205-2)

Necâti Bey’e ait beyitte sevilinin güzel bakışlarının toprağı altına çevirecek gücünden bahsedilir. Kendisi de onun ayağının toprağı olan samimi bir kölesidir:

Toprağı **altın eder** cânâ iyi bakışların
Bende-i muhlis Necâtî de ayak toprağıdır (Necâti Bey, G. 186-7)

Tasavvufi açıdan kalp temizliği altın ve gümüşle ilişkilendirilir. Kalbinde güzellikler barındıran, Allah yolundan gidip fakirlik ve alçakgönüllülüğü kabul eden, tarikata girmiş kimseye derviş denir. Yunus Emre dervişliğin Allah tarafından bağışlandığını düşünür. “Kalb” sözcüğü burada sahte, güvenilirmez anlamında kullanılmış ve insanın kişilik olarak değerini ifade etmiştir. Değersiz, kalp olan paranın nasıl ki içinde gümüş oranı düşükse ve insanlar arasında değeri bulunmazsa kötü düşünceye sahip insanların da Allah katında kıymeti az olur. Dervişlik nasip olan kişi de saf gümüşten yapılmış sahte olmayan para gibi üstün bir seviyeye ulaşır:

Her kime kim dervîşlik bağışlana
Kalbı gide pâk ola **gümüşlene** (Yunus Emre, G. 324-1)

Emrî ise eskiden altın paraların günümüzün cüzdanı sayılan kesede taşınması olayına telmihte bulunarak kefeni bir keseye, bedeni ise onun içine konulmuş değeri yüksek altın paraya benzetir:

Pür eyledüm **zer-i nâb** ile kîse-i kefenüm
Çü tura haşrda bâzâr olam harîdâruñ (Emrî, G. 283-2)

Söz, eğer doğru ve düzgün kullanılırsa altın gibi değerli olur. Kişinin temiz yaratılışı ise sözün değerini belirleyen mihenk taşı gibidir. Mihenk taşı nasıl altının değerini ortaya dökmeye bir ölçütse düzgün yaratılış da hem kişinin değerini hem de sözün güzelliğini ortaya çıkarır. Zaten mayası bozuk insanların bedenleri toprak olup dedikleri unutulmaya mahkumdur:

Zer suhan tab'-ı pâki aña mehek
Kem-'ayâruñ vücûdın eyler hâk (Vücûdî, M. 217)

Sözle ilgili “Söz gümüşe sükût altındır.” atasözü divan şairleri tarafından nasihat verirken kullanılmıştır:

Söz gümüşdür velî sükût altun
Saña **altun** olur **gümüşden** ehem (Vecdî, K. 13-26)

Bazen güneş başında altın tepsi taşıyan bir kişi gibi düşünülür ve altına benzeyen güneş ışıklarını taşır şekilde tasvir edilir. Bazen de nergis, çemen çarşısında dükkânı olup müşterisinin önüne altın seren bir kuyumcu gibi düşünür:

Götürüp tepsi ile başda **zer**
Her gün ider güneş o yola sefer (Vücûdî, M. 393)

Çâr-sû-yı çemen içre yine dükkâna geçer
Sayrafler gibi dizdi önüne **zer** nergis (Ravzî, G. 351-2)

Necâti Bey ise sabah seher vakti tan yerinin ağarmasını ve güneşin doğuşunu altın ve gümüş benzetmesiyle canlı bir tablo gibi sunmaktadır:

Her subh **sim ü zer** döker eflâk eşigine
Oldur ki mihr **zer** gibidir sîm-sâ seher (Necâti Bey, K. 9-37)

İşin altın veya gümüş olması ya da altın adın bakır olması, divan şiirinde insanın itibarının iyi veya kötü durumunu ifade etmek için kullanılan tabirlerdir. (Şentürk, 2016: 282) Necâti Bey harabat ehli olanlar için kişinin değerini, itibarını arttıran şeyin kadeh ve şarap olduğundan bahseder. Dolayısıyla harabat da en büyük zenginlik mekânıdır:

İşini **altın** eden meydır **gümüş** peymânedir
Ol harâbât ey birâder şimdi devlet-hânedir (Necâti Bey, G. 60-1)

Burada şarap, altının bakır gibi değersiz madenlerden ayrılmasında kullanılan mihenk taşına benzetilir. Harabat erenlerinin itibarını o belirler. Şükürler olsun ki Necâti bu sınavı vermiş, bu devlet-hânedede itibarını kaybetmemiştir:

Derler mihak şarâba harâbât erenleri
Şâd ol gönül ki **altın adın bakır** olmadı (Necâti Bey, G. 600-3)

Bakır

Esmer ve kırmızı renkte bir maden olan bakır özellikle altın ve gümüşün ayarının düşürülmesinde kullanılır. Yine altın ve gümüşün kızıla çalan bir renkte olması içindeki bakır oranıyla alakalıdır (Kuşoğlu, 2006: 35). Mangır veya pul gibi değeri düşük ve çarşı-pazar alışverişinde bozuk para niyetiyle darp edilen paralar bakırdan yapılmıştır.

Zâtî beyitte, sevgilinin güzelliğini başkalarının seyrettiğini söyler; ancak onun kendisine görünmediğinden de şikâyetçidir. Gözlerinden döktüğü akçe gibi değerli kanlı gözyaşları bakır gibi değersiz midir de sevgili böyle davranmaktadır:

İl cemâlün seyr ider cânâ görünmezsın bana
Yohsa pür-hûn gözlerümün akçesi **bakır** mıdur (Zâtî, G. 174-3)

Tırsî yaradılışındaki güzelliği, değerinin yüceliğini cevher olarak düşünmüştür. Ancak içinde bulunduğu ve değerinin bilinmediği bu yer ise bir süprüntülük veya çöplüktür. Bu insanlar arasında değeri bakır gibi düşük bulunmuş ve bilinmemiştir. O da bu duruma kahretmiş ve suskun kalmıştır:

Süpründilikde kalmış Tırsî gibi cevâhir
Çıkdı **bakır** ayarı kahrından oldı hâmûş (Tırsî, G. 91-6)

Divan şiirinde ağız, hikmetli ve inci gibi değerli sözlerin saçıldığı bir hazine veya maden olarak düşünülür. Tırsî bu beytinde değerli, riyadan ve günahattan arınmış sözleri madenden çıkartılan saf altına benzetmiştir. Ancak bu değerli madene sahip olamayıp kalbi ve zikri temiz olmayan insanların dedi kodu dolu sözleri ise bu madenden çıkan bakırla karışık altın gibi ayarı düşük, değersiz şeylerdir:

Ma'deninde pîç gibi **bakır** çıkar külçe gelür
Böyle mahlût olduğundan kıl ü kâl eksük değül (Tırsî, G. 126-4)

Şiirde nasıl ki tenin ve bedenin gümüşe, yüzün altına benzetilmesi değer ifadesiyse vücudun bakır gibi olması da kişinin kemal ehli olmadığını bir göstergesidir. Fuzûlî insanın bu durumdan

kurtulmasının yolunu ise vefa sarrafının vücut bakırını edep potasına atıp orada ateşle terbiye ettikten sonra her türlü kinden ve düşmanlıktan arıtıp saf hale getirmesinde bulur:

Sarrâf-ı vefâ pûte-i te'dibe salıp
Her gıştan ede **miss-i** vücüdünü halas (Fuzûlî, Rubâi 38)

Altın ve gümüş başlığı altında açıkladığımız, kişinin değer ve itibarını ifade eden “altın adın bakır olması” deyimine burada da bir örnek vermek uygun olacaktır. Beyitte Zâtî sevgiliye seslenir ve ona altın değerinde bir nasihatte bulunur: Ey sevgili! Zâtî'nin öğüdünü tut ve paraya değer verme. Yoksa bu dünyada altın adın bakır olur, değerinin bilinmez.

Meyl itme **sîm ile zere** tut pend-i Zâtî'yi
Cânâ cihânda olmasun **altun** adun bakır (Zâtî, G. 410-5)

Çil

Kelime ala dediğimiz karışık renk, beyaz, boz ve kır renk anlamlarına gelir. Çil aynı zamanda kırk paralık gümüş sikke için kullanılan bir tabirdir. Genelde, gümüş olduğu için akçe ile birlikte “çil akçe” şeklinde kullanılmakla birlikte ayarı tamam, yeni basılmış madeni paralar için tercih edilen genel bir ifade olmuştur (Dilçin, 2009: 68. Pakalın, 1983: 370. Kuşoğlu, 2006: 58).

Süreyya, toplam yedi yıldızdan oluşan bir yıldız kümesidir. Ülker veya Pervin de denilir. Tüm bu yıldızlar feleğin içerisinde ve felek şirde genelde şikâyet unsuru olarak ele alınır. Süreyya Ay'ın etki alanında olduğu için sevgilinin yüzü ay olarak düşünüldüğünde Süreyya'daki yıldızlar ise sevgilinin benine teşbih edilir. Bu benler beyitte feleğin harcamaya kıyamadığı birer gümüş çil akçe gibidir:

Felek kıyâmete dek harca kıymaz ey Nâbî
Beş on **çil akçesi** var sürre-i Süreyyâda (Nâbî, G.702-8)

Dünyanın boşluğunu ve insanların sahtekârlığını dile getirdiği beytinde Nâbî para ile ilgili “kîse-tehî, kallâb, nukre, çil akçe” kelimelerini ve coğrafya ile ilgili “âlem, husûf, sipihr, mâh” kelimelerini kullanmıştır. Ay tutulması olayından bahsedilirken ay ile parlaklık ve renk bakımından çil akçe arasında ilgi kurulmuştur:

Nâbî o kadar kîse-tehî dünyâ kim
Kallâblığa başladı 'âlem yek-ser
Mikrâz-ı husûf ile sipihr-i kallâb
Çil akçe diyü nukre-i mâhı kırkar (Nâbî, Rubâ'î 68)

Şirde genel de sevgiliden haber getirmesi yönüyle ele alına sabâ rüzgârı Lebîb'e ait beyitte badem çiçeklerini gül bahçesine çil para olarak saçması yönüyle ele alınmıştır. Burada badem çiçekleri de çil para olarak düşünülür:

Sabâ **çil para** saçdı gülşene ezhâr-ı bâdâmı
Hevâ gûyâ mevâcib-dâde-i Bektâşiyân oldu (Lebîb, K. 6-8)

Yine bir tabiat olayından bahseden Mânî, karakış mevsiminde karın yağıp her tarafı kaplamasını çil akçe saçma geleneğine benzeterek ifade etmiştir:

Saçıldı âleme **çil akçe** erba'ın içre
Ki toldı ceyb-i cibâl ile dâmen-i sahrâ (Mânî, K. 3-5)

Dinar- Dirhem

Altın ve gümüşte olduğu gibi dinar ve dirhem de şiirlerde genellikle birlikte kullanılır. Kökeni Roma'ya dayanan altın para dinar ve Yunanlılara dayanan gümüş para dirhem İslam devletleri tarafından kullanılmıştır. Osmanlı döneminde resmi kayıtlarda zikredilse de bu isimle özellikle para basılmamıştır.

Süheylî'ye ait beyitte aşğın vücudundaki kanlı yaralar renk ve şekil itibariyle dinara benzetilmiştir:

Dâg-ı hûnînüm kızıl **dînâr** ü eşküm akçedür
Baña yüz sürmek cemâlün Ka'besine oldı farz (Süheylî, G. 146-3)

Vusûlî'ye ait bu beyitte olduğu gibi bazen de âşğın gümüşe benzeyen gözyaşı dirhem, altın gibi sararmış yüzü ise dinar olarak düşünülür:

Sîm-i eşk ü çihre-i zerd-ile yüz bulsam n'ola
Kadrin arturan kişünün **dirhem ü dînârdur** (Vusûlî, G. 40-3)

Gözyaşı bazen o kadar çoktur ki o akçe terazisindeki dirhem gibidir. Eskiden madeni paraların sayımı için akçe tahtası kullanılır, eğer ticaretin hacmi büyük ve alış-verişte çok miktarda para söz konusu olursa da akçe terazisi devreye girer, paralar burada tartılmış. Bu gerçekten hareketle aşğın çektiği sıkıntı daha iyi anlaşılabilir:

Gönül ey sîm-ten sarrâf-ı şehri-mihnet ü gamdur
Gözüm akça terâzûsı sirişküm aña **dirhemdür** (Emrî, G. 161-1)

Mihnet ve gamın çekildiği aşk ülkesine gözyaşı dirhemi olmadan Kârün bile gelse bunca malıyla ona her şeyini kaybetmiş gözüyle bakarlar:

Gelse ger **bî-direm**-i eşk diyâr-ı aşka
Bunca emvâl ile müflis diyeler Kâruna (Hayâlî, G. 491-4)

Zâtî beyitte sevgiliye istiare yoluyla geçici bir ad vererek *hâce* diye seslenir. Giydiği elbiseler, aşk derdiyle çektiği sıkıntılardan altın gibi sararan teninin kesesi gibidir. Sevgilinin böyle değerli bir âşık olduğu için kendisine yaslanmasını ister. Hâce kelimesinin asıl anlamı olan tüccarı düşündüğümüzde para ile ilgili kullanılan tabirler daha iyi anlaşılacaktır:

Tenüm altun libâsum kîsesidür gel beni yasadn
Disünler kim o hâce kîse-i **dînâra** yasadnmış (Zâtî, G. 595-4)

Dirhem in para birimi olması haricinde ağırlık ölçüsü olarak kullanımı da söz konusudur. Ayşe Teymûrî sevgiliye güvenmediğini ifade ederken kelimenin bu anlamından yararlanır:

Sende bulaydım ey güzel hakikatin bir **dirhem in**
Ayagına serper idim sadakati kantâr ile (Ayşe Teymûrî, Müfret 11)

Dünya malının, zenginlik göstergesi olan paranın insan için aslında büyük bir felaket olduğunu Usûlî bu beytinde dinarı ateşe belki de cehenneme benzeterek ifade eder:

Ki letdir devleti **dînâridür** nâr
Olupdur nûşu nîş ü mâlı hem mâr (Usûlî, M. 4-11)

Eşrefî

Mısır Memlûklüleri hâkimiyetindeyken burada basılan altın paranın ismidir. Yavuz Sultan Selim Mısır'ı aldıktan sonra burada adına bastırıldığı altın paralara da Mısırlılar tarafından bu isim verilmiştir (Pakalın, 1983: 564).

Necâtî Beyin Sultan Bayezit için yazdığı kasidenin bir beytinde güneş eşrefi altını gibi düşünülmüştür. İnsanlar rızıklarını aramak ve geçimlerini sağlamak için çalışmaya sabah güneş doğduktan sonra başlar. Onun adaletle hüküm sürdüğü saltanat zamanında seher, insanların geçimini sağlaması için her sabah vakti bir eşrefi ihşanda bulunur. Beyitte hüsn-i talil sanatı yapılarak eşrefi altınına benzetilen güneş, doğuşunu padişahın adaletli eliyle insanların geçimini sağlamasına borçlu olarak düşünülmüştür:

Adlin eliyle âleme kesb-i ma'âş için
Her subh-dem bir eşrefi eder atâ seher (Necâtî Bey, K. 9-38)

Filori

İtalyanca filorinden gelen bu kelime 12. yüzyılda Floransa'da basılan paranın adıdır. 1252 yılına kadar gümüş olarak basılmış, bu tarihten sonra ise altın şeklini almıştır. Bir yüzünde Floransa'nın sembolü olan zambak motifi, diğer tarafında ise Vaftizci Yahya'nın resmi bulunan 3,5 gram ağırlığındaki bu altın para İtalyan devletlerinin Türkmen beylikleriyle olan ticaret bağlantıları sayesinde Batı Anadolu'da oldukça yaygın şekilde kullanılmıştır. Fâtih Sultan Mehmet dönemine kadar filori adıyla Osmanlılarda en çok kullanılan altın para durumunda olan filori, daha sonra Osmanlılar tarafından altın para karşılığı olarak hem kendi bastıkları hem de Avrupa menşeli olanlar için kullanılmaya başlandı. Fâtih'in bastırması olduğu ilk altın sikke Venedik dukası veya filori ile aynı ayardadır (İnalçık, 1996: 106).

Keçecizâde İzzet Molla'ya ait bu beyitte güneşin ışıklarını saçması filori saçılması şeklinde düşünülmüştür. Beyitte saç geleneğine de telmihte bulunulur:

Olup zîb-i gerdüne-i zer-nigâr
Güneş gibi etdim filori nisâr (Keçecizâde İzzet Molla, M. 628)

Vücûdî ise beyitte filoriyi kişileştirmiş ve ağırlık ölçüsü olan dirhemi kullanmıştır. Filori insanlar içerisinde ne kadar değerli olduğunu anladığı için kendisini ona direm direm satmaktadır. Direm kelimesinden nazlanarak veya ağır ağır anlamı çıkarılırsa şairin maddi anlamda bu parayı kolay ele geçiremediği, istediği kazanca sahip olamadığı da anlaşılabilir:

Gördi **filori** hüsnüñ[üñ] elde revâcını
Kendüyi ol baña satar oldu direm direm (Vücûdî, M. 3468)

Emrî ise baharı bir satıcı, bağı ona müşteri, yeşillik elbisesini satılan meta olarak düşündüğü beytinde alışverişte kullanılan para filoridir:

Hıl'at-i sebzini geydürmiş idi bâğa bahâr
Etegi tolu **filoriye satupdur** erzân (Emrî, K. 1-15)

Füls-i Ahmer

Füls şeklinde de kullanılır ve bakırdan yapılan paraya denir. Ahmer ise bakırın kırmızı olmasından dolayı halk tarafından verilmiş bir isimdir (Pakalın, 1983: 637). Altın ve gümüş paralarla kıyaslandığında daha değersiz olması şiirlerdeki kullanımlarında kendini hissettirir.

Divan şiirinde gözden akan yaşın para ile ilişkilendirildiği durumlarda onun genellikle gümüşe benzetilmesi söz konusu olur. Şeyhülislâm Yahya gözünden akan kanlı gözyaşlarını nakde benzettiği beytinde sevgilinin bu yaşlara füls-i ahmer kadar değer vermediğinden şikâyet eder:

Bulmadı bir **füls-i ahmerce** yanunda i'tibâr
Nakd-i hûn-ı eşk-i çeşmüm yok yire itdüm telef (Şeyhülislâm Yahya, G.172-3)

Bazen yukarıdaki beyitle tam tersi bir anlam ilişkisiyle, şairler tarafından değerli olması bakımından ele alınmaktadır. Renk ilgisi bakımından kırmızı renkli bakır para fülüsü, gözden akan kanlı yaşa benzeten Hasan Ziyâ'î padişah olarak adlandırdığı sevgilinin huzurunda kendisinin tüm bu zenginliğine rağmen köle konumuna düştüğünü söyler:

Füls-i eşk-i çeşm hadsiz var iken
Pâdişâhum her gedâ müflis midür (Hasan Ziyâ'î, G. 113-4)

Lâmiî Celebi'ye ait bu beyitte ise güneş kızılığı bakımından fülüs-i ahmere benzetilmiştir:

Mi'yâr-ı himmetünde hurşid **füls-i ahmer**
Mîzân-ı haşmetünde eflâk vezn-i dirhem (Lâmiî Çelebi, M. 1045)

Hayâlî, yaratılışını ve şairlik yeteneğini övdüğü beyitte kendindeki bu özellikleri maddi unsurlarla kıyaslar. Dünya nimeti olan mal, mülk ve zenginlik bu özellikleri yanında fülüs-ı ahmer kadar bile değerli değildir:

Cevâhir-i suhanım var tabî'atımdır kân
Fülüs-ı ahmere degmez yanımda mâl-i menâl (Hayâlî, K. 10-18)

Kızıl

Kızıl altın, kızıl bakır, kızıl akçe, kızıl mangır gibi altın, gümüş veya bakırdan darp edilen para birimleriyle birlikte kullanılan kızıl kelimesi özel bir para biriminin adı değildir. Ancak tıpkı çil kelimesinde olduğu gibi darphanede basılıp tedavüle yeni çıkan paralar için kullanılan bir tabirdir.

Kızıl kelimesi para birimleri için yeniliğin, kalitenin ve değerli olmanın bir ifadesi olarak görülür. Revânî ve Behiştî'ye ait beyitlerde âşığın sahip olduğu en değerli şeyler bu paralara teşbih edilir. Bu bazen âşığın sinesi bazen de sararmış yüzüdür. Bazen de sevgilinin ayağı altında yüzünü toprak eden âşığın kısmetli hali, yolunda giden işi kızıl altın olarak görülür.

Sîmîn bedenlerle sînem **kızıl altundur**
Sarrâfi durur çeşmüm gönlüm mihek olmuştur (Revânî, G. 49-4)

Çihre-i zerd-i Behiştî'ye nazar kılmazsın
Kıymeti yok gibi yanuñda **kızıl altunuñ** (Behiştî, G. 275-5)

Hâk eylemişem yüzümü zîr-i kademünde
İşüm **kızıl altun** senün ey şeh kademünde (Revânî G. 400-1)

Behiştî, sevgilinin uğruna feda edeceği hiçbir şeyin ona layık olmayacağını söylerken onun yoluna akıtacağı kanlı yaşların kızıl mangır dahi olmayacağını söyler:

Kanlu yaşum kim zer-i surh ile hâşâ bir degül
Yolına döksem yanında bir **kızıl mangır** degül (Behiştî, G. 306-1)

Kanlı yaşın kızıl akçeye benzetildiği bu beyitte ise Emrî, sahte para basan kallâb ile rakibi ilişkilendirmiş ve onun sevgiliyi kandırmak için yaptığı sahtekârlığı haykırıştır:

Kallâbdur rakîb **kızıl akça harcanur**
Dilber görüp gözinden akan kanlu yaş sanur (Emrî, Kıt'a 72-1)

Mangır

Moğolca altın, gümüş para anlamına gelen mungun veya mongon kelimesinin Türkçeye geçmiş hali olan mangır bakır paraya verilen isimdir. Halkın bozuk para ihtiyacını karşılayan mangır, akçenin küsürlerindedir (Pakalın, 1993a: 405). Divan şiirinde de genel olarak azlığı, değersizliği ifade ederken kullanılır.

Behiştî olumlu gözle bakılmayan vaize seslenirken, onun verdiği nasihatlerin geçersizliğini ifade ederken ayrıca akıttığı gözyaşlarının sevgilinin nazarında değersizliğini anlatırken mangır kullanır:

Yüri vaktüñde ol vâ'iz yeñi bir **mankıra** geçmez
Diyâr-ı 'ışk sarrâfî yanında cevher-i pendüñ (Behiştî, G. 269-4)

Mangıra geçmedi yaşum sîmi
Mâlik oldu metâ'-ı vuslata gayr (Behiştî, G. 154-2)

Mangır şairler tarafından söyledikleri şiirlerin değerini veya değersizliğini ifade etmek için de kullanılmıştır. Tırsî, beyitlerinin insanlar tarafından dikkate alınmamasını mangırın değeri düşük ve sahte züyûf akçe ile kıyaslamasını yaparak dile getirirken Behiştî ise tam tersi bir durumdan bahseder. Mana âleminin cevheri olan beyitleri onlardan anlamayanlar tarafından mangır gibi değersiz görünse de bu durumun bir önemi olmadığını dile getirir:

Mankır-âsâ kâle gelmez mashara ebyâtumuz
Bir züyûf akçe gibi hemyâna girmiş çıkmışuz (Tırsî, G. 80-6)

Her beyti anuñ 'âlem-i ma'nâ güheridür
Bir **mangıra** almazsa ne noksân anı nâdân (Behiştî, K. 3-79)

Nakit

Nakit genel anlamda para demektir. Nasıl ki alışveriş için gerçek anlamda para vazgeçilmezse sevgiliyle bir nevi alışveriş halinde olan âşık için en değerli şeyleri bu ilişkide bir nakittir.

Bu nakit İshak Çelebi için ölmeden kapatılması gereken bir borç gibi görülen gönül ve candır:

Gel begüm gel dil ü cân **nakdini** teslîm idelüm
Ölmedin borcumuzı sana edâ eyleyelüm (İshak Çelebi, G. 182-3)

Sünbül-Zâde Vehbî ise aşk pazarında sevgiliyle girdiği ticarete kavuşma metaini rakibe verdiği için uğradığı zarar yüzünden akıl nakdini kaybetmekten şikayetçidir:

Metâ'-ı vaslı verdi gayra **nakd-i** 'aklım almışken
Ziyâna ugradım bir şâhid-i bâzâra çarpıldım (Sünbül-Zâde Vehbî, G. 185-4)

Şeyhülislâm Yahya sevgilinin yanında bir değeri olmayan kanlı göz yaşını nakit olarak düşünürken Nâbî ise elinde gözyaşı nakdinden başka bir sermayesinin olmadığını farkındadır:

Bulmadı bir fûls-i ahmerce yanunda i`tibâr
Nakd-i hûn-ı eşk-i çeşmüm yok yire itdüm telef (Şeyhülislâm Yahya, G.172-3)

Hemân bir **nakd-i** eşküm var dahi yok
Budur **sermâyem** elde az eger çok (Nâbî, Şehrengiz 8)

Nevizâde Atâyî şiirini, sevgiliye kavuşma metaini sahip olmak için ona beşer beşer saydığı bir nakte benzetir:

Metâ'-ı vasl-ı yâre tâlib olup **nakd-i** nazm ile
'Atâyî saydum ol Yûsuf-cemâle ben anı beş beş (Nevizâde Atâyî, G. 110-5)

Nedîm bu ticarettten umutludur. Eğer onu ikna edebilirse sevgilinin can bahşeden bûsesine hayat nakdini vermeye hazırdır:

Bir bûse-i can-bahşına ver **nakd-i hayâtı**
Ger kâ'il olursa
Senden yanadır söz yine bâzâr senindir
Ey âşık-ı şeydâ (Nedîm, Müseddes 2-4)

Nâilî ise dini bir nakit olarak düşünmüştür. Alın yazısı, sevgiliye kavuşma kumaşını elde edebilmek için din nakdinin verilmesine hükmetmiştir. Bu hükmün karşısında çaresizdir ve hükmün gereğini yerine getirecektir:

Etmîş ne çâre hükm-i sevâd-ı cebînimiz
Kâlâ-yı aşk-ı yâre fedâ **nakd-ı dînîmiz** (Nâilî, G.152-1)

Nâbî beyitte ekonomik hayatın toplumsal bir boyutunu anlatır. Bazı durumlarda, özellikle piyasalarda durgunluğun olduğu zamanlarda para piyasada pek görülmez. İnsanlar harcamama eğilimi gösterir ve piyasalarda daralma olabilir. Bu durumda vatandaş yatırım yapma düşüncesiyle hareket eder. Nâbî böyle zamanlarda keselere saklanan parayı veya saf kelimesinden hareketle altın parayı şairlerin gönüllerinde saklı kalıp dile getirilmeyen orijinal fikirlere benzeter:

Sîneden elsineye saçar emîn ma'ni-i sâf
Benzer ol **nakde** ki **bî-sûd** yatur mahzende (Nâbî, G.805-6)

Nevizâde Atâyî'ye göre hüner değerli bir nakittir. Ulemadan Kemâl Efendi için yazdığı kasidede onun zamanında hünerin ticaret için gerekli olan nakit bir sermayeye benzediğini söyler:

Revâ mı fâ'idesin görmeyem zamânında
Elümde **nakd-i** hüner gibi ola **ser-mâye** (Nevizâde Atâyî, K.12-39)

Nuhas

Kelime bakır veya bakır para anlamına gelir. Bakır paralar en değersiz para birimleri oldukları için divan şiirinde nuhas, genellikle kötülükle dolu veya kötü düşünceler barındıran kalple ilişkilendirilir.

Beyitte gümüş, bakır gibi değeri altına göre daha düşük olan madenlerin iksir adı verilen maddeyle altına dönüştürülmesi yollarını arayan simya ilminden bahsedilir. Hamdullah Hamdî, istiare yoluyla kalbi nuhâs olarak nitelendirir. Nuhâs olan kalp ancak aşk iksiriyle altın para olan şâhî sikke gibi değerli bir altın paraya dönebilir. Ahmed-i Rıdvân da kalbin böylece arınabileceğini ve pasının gideceğini ifade eder:

Zer it **nuhâsunı** iksîr-i 'ışk ile Hamdî
Ki lâyük ola ana vaz'-ı **sikke-i şâhî** (Hamdullah Hamdî, G. 152-5)
Ola kalbüm mücellâ gide pâsum
Zer-i hâlis kıla işbu **nuhâsum** (Ahmed-i Rıdvân, M.1480)

Bazen de bu iksir "lâ ilâhe illallah" lafzıdır:

Zer ider kalbini **nuhâs** olanuñ
Cevher-i lâ ilâhe illallah (Ravzî, K. 2-59)

Metîn ü sağ olurmuş Anadolu çocuğı

Girân-bahâdur anun-çün beli **nuhâs**-i dü-kat (Tırsî, G. 29-2)

Nukre

Nukre, külçe şeklinde bulunan gümüştür. Nâbî gözyaşının çokluğunu gümüş külçesine benzettiği beytinde, Kârûn'un tüm hazineleri ile Allah tarafından toprağa gömülmesine telmihte bulunmuş ve bu olayın sebebini hüsn-i talil yoluyla manevi zenginlik olarak nitelediği gümüş külçesi gibi çok olan gözyaşlarına bağlamıştır:

Kesret-i nukre-i eşküm haberin almış kim
Zîr-i hâk itdi hased **mâlî ile Kârûn'ı** (Nâbî, G. 873-3)

Âgâh, beytinde talip olunan bir şeyin kolay elde edilemeyeceği gerçeğini Hz. Yusuf kıssasına telmihte bulunarak ifade eder. Gözden akan yaş nukre olarak düşünülmüştür. Babası Yakup peygamber dahi olsa Yusuf'un güzellik kumaşına sahip olmak kolay değildir. Onun gömleğinin kokusu çok kolay ele geçmez. Bunun için gözden nukre gibi, külçe kadar yaş akıtmak gerekir:

Kumâş-ı hüsn-i Yûsuf **nukre-i** çeşm-i sefid ister
Muhassal râygân Ya'kûba bûy-ı pîrehen düşmez (Âgâh, G. 167-3)

Nevizâde Atâyî, ilkbahar rüzgârını kişileştirdiği beytinde bu rüzgârı çemen şehrine çiçek yapraklarını gümüş paralar gibi süren ve piyasayı canlandıran bir satıcı olarak düşünür:

Meger båd-ı bahârî oldı kırtâsiyeye mâlik
Sürer şeh-i çemende **nukre-veş** evrâk-ı ezhârı (Nevizâde Atâyî, K.8-17)

Fuzûlî kişiliğin düzgünlüğünü, Nâbî ise içinde bulunduğu maddi sıkıntıyı ifade ederken başparmağındaki tırnağı nukreye benzetmiştir:

Şikest **nukre-i** hâlis- 'iyârıma koydu
İyâr-ı **nukre-i** zâtında ihtimâl-i kûsûr (Fuzûlî, K. 2-14)

Ser-engüştümdeki nâhundan özge **nukre** girmez hiç
Benüm cîb-i ümîdüm kîse-i dellâke dönmişdür (Nâbî, G. 66-5)

Para

Kuruşun kırkta birine denk gelen ve 17. yüzyıldan itibaren kullanılan bir paradır (Pakalın, 1993a, 752). Lebîb, saba rüzgârının çiçek yapraklarını tıpkı çil paralar gibi gül bahçesine saçtığını söyler. Bahar gelmiştir. Ortalık yeniçerilere üç ayda bir verilen asker aylıklarının dağıtıldığı gibi olmuş, bereketlenmiştir. Devletin maaşları verdiği gün piyasalar, çarşı-pazar nasıl hareketlenir ve piyasalarda para döner, herkesin yüzü gülerse gülşene saba çil paralar gibi yaprakları dağıtınca her tarafı mutluluk kaplamıştır:

Sabâ çil **para** saçdı gülşene ezhâr-ı bådâmı
Hevâ gûyâ mevâcib-dâde-i Bektâşiyân oldu (Lebîb, K.6-8)

Sîne-i sad-pâreye çalmak revâ mı tîgını
Anı artuk **paraya** ol âfet-i cân çalmasun (Mânî, G. 74-3)

Pul

Kuruşun küsuratlarından en az değere sahip olan bir para birimidir. Kuruşun diğer küsuratları ise para ve akçedir. Bir kuruş kırk para, bir para üç akça, bir akça üç pula denk gelmektedir (Pakalın, 1993a, 781). Şiirlerde maddi olarak yetersizliği ifade eden "bir pula muhtaç olmak" deyimini içinde kullanımı sıklıkla görülen pul, bu anlamın ötesinde para haricinde kaybedilen şeyleri ifade etmek

içinde kullanılmaktadır. Gelibolulu Mustafa Âlî'ye ait bu beyitte çiçekleri yağmalanan bir gül bahçesi ve bu bahçede çiçekleri kaybettiği için yokluğa düşen güller şahından bahsedilir:

Hayli ezhârı kıldılar târâc
Şâh-ı gül **kaldı bir pûla muhtâc** (Gelibolulu Mustafa Âlî, M. 1051)

Bazen de bu kaybedilen şey, kişinin değerini insanlar nazarında yücelten adıdır. Ad, insanın yaptığı güzel şeyler karşısında elde ettiği nam ve ündür. Kötü işler yapan kişinin toplum nazarındaki karşılığı pul gibi değersiz olmaktır:

Ad-ıla işler-imiş kişi işi
Bir **pula** degmez-imiş adsuz kişi (Gülşehî , M. 1260)

Yine insanın değer ve kıymeti divan şiirinde para birimleriyle ilişkilendirilmektedir. Niyâzî Mısrî, değeri veya itibarını kaybeden kişiyi pul kelimesi ile anlatmıştır:

Kiminin bakırını eder altın
Kiminin altının kara **pul** eyler (Niyâzî Mısrî, G. 131-3)

Âşık Paşa insan bedenini, ona değerini veren gönül ve canı para birimleriyle ifade eder. Gönlü de pula benzetir:

Pul dilüdüdür hem gümüştür 'ayân
Ol kızıl altun bilüñ cândur beyân (Âşık Paşa, M. 1433)

Peşiz

Pul, akçe, mangır (Devellioğlu, 2012: 1010) anlamlarına gelen bir kelimedir. İncelenen eserlerde Nâbî divanındaki bir beyitte karşımıza çıkmıştır. Beyitte tabiat unsurları ve gökyüzüne ait kelimelerle alış-veriş manzarası canlandırılmaktadır. Burada dellal felek, satılan ise yıldız cevherleridir. Satışın yapıldığı yer sabah vakti kurulan çarşıdır, kullanılan para ise peşizdir:

Gevherân-ı ahteri **dellâl-i** çerh eyler fûrûht
Çâr-sûy-ı subhgehdde bir **peşiz** eylerse de (Nâbî, G.723-4)

Sikke

Madeni paraların üzerine, kıymetinin devlet tarafından güvence altına alınıp bu paraların resmî hüviyet kazanması amacıyla vurulan nakış, damga veya mühürdür. Ayrıca genel olarak para anlamına da gelmektedir (Tekin, 2009: 179. Pakalın, 1993b: 214).

Süheylî'ye göre asıl önemli olan bu sikkeyi iyi bir ad bırakmak için vurabilmektir. Cömertliğiyle ünlü Hâtem her ne kadar görünüşte sahip olduğu maddi varlığı, üzeri damgalı, mühürlü paraları insanların hizmetine vermiş gibi görülse de onun asıl özelliği yapmış olduğu cömertliğin bu dünyada sikke gibi değerli olmasıdır. Zaten insan öldükten sonra ondan geriye kalan yaptığı cömertlik ve bıraktığı güzel addır:

Sehâ mührin urup bir **sikke** komış 'âleme Hâtem
Soñında herkesüñ bâkî kalan bir ad imiş bildüm (Süheylî, G. 214-6)

Hayâlî Bey ise karşımıza sikke ve hutbe kelimelerinden hareketle bir sultan imajı çıkartmaktadır. İslam devletlerinde sultan tahta geçince hükümdarlığının geçerli olması ve gücünün halk tarafından kabul görmesi için adına hutbe okutup para bastırmaktadır. Beyitte âşık dert sultanıdır. Bu ülkenin sultanı da gözyaşı gümüşünden bastırdığı sikkeler ve okuttuğu aşk hutbesiyle hiçbir ortağı olmadan, tek başına odur:

Sîm-i eşkinden yürütsün **sikkessin** ol şâh-ı derd
Hutbe-i aşk adına bî-iştirâk olmak gerek (Hayâlî Bey, G. 301-4)

Âşık Çelebi de âşık için sultan mazmununu kullanır. Burada hutbe âşığın aşk derdiyle inlemesi, vücudundaki yaralar ise adına basılmış paralardır. Onun tacı, tahtı ve otağı ise hamam külhanıdır:

Okınur hutbe-i nâlem kazılır **sikke-i** dâgum
Otag u tâc u tahtum yog ise külhen bucagum var (Âşık Çelebi, G. 83-4)

Divan şairleri sözlerinin kıymetli olduğunu, insanlar ve özellikle gönül verdikleri güzeller tarafından kabul görmesini sıklıkla dile getirmişlerdir. Bunu yaparken kullandıkları benzetme unsurlarından biri de kıymet ifade etmesi açısından para ve bununla ilgili unsurlar olmuştur. Keçecizâde İzzet Mola şiirinin her yerde insanlar tarafından kabul gördüğü düşüncesini, üzerine sikke vurulup geçerliliği ve değeri artan altın para ile ilişkilendirir:

Zer-i nazmımı eyledi **sikkevâr**
Sözüm her mahalde geçerse ne var (Keçecizâde İzzet Mola, M. 1259)

Nef'i de en değerli paranın yeni basılmış altın para olduğu gerçeğinden hareketle kendi sözlerinin değerini, insanlar içinde ona verilen değeri bu altın paraya benzetir. Bir anlamda sözün sultanı olduğunu, tertemiz ismiyle nazmın alınına sikkeyi vurarak göstermiştir:

Zer-i nev-sikke kadar râğbeti var sözlerimin
Nâm-ı pâkin edeli nâsiye-i nazma rakam (Nef'i, K.51-44)

Âgâh ise mübalağa sanatını kullanarak söz nakdinin sürümünün veya değerinin olmadığı bir zamanda atasözü sikkesi gibi sözlerinin değil insanlar, güzeller arasında bile revaç bulduğu iddiasında bulunur:

Nâ-râic iken nakd-ı suhan pek geçer oldı
Hûbâna bile **sikke-i** darbü'l-meselümden (Âgâh, G. 291-6)

Ravzî de rakibin sahtekârlığını sikke-sûret ibaresiyle ifşa eder. Ey sevgili! Rakip her ne kadar kendini para gibi değerli göstermeye çalışsa da sarraf ona asla bir değer vermez. Onun sahte para gibi değersiz oluşu için ehli tarafından rahatlıkla anlaşılır:

Gerçi kim bir **sikke-sûret** kimsedür cânâ rakîb
İtmedi ta'yîn-i kıymet lîk bir **sarrâf** aña (Ravzî, G. 5-2)

Sultânî

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra Mısır'da özellikle de Trablus, Tunus ve Cezayir darphanelerinde basılan Osmanlı altınları hakkında o bölge insanı tarafından kullanılan bir isimdir (Pakalın, 1993b: 276). Bursalı Rahmî sevgiliye duyulan aşkı sultânî altınlarıyla dolu bir hazineye, bu aşkın barındığı sinisini ise hazinenin saklı olduğu mahzene benzetmiştir:

'İşkuñ ki ezel sînemüzi eyledi mesken
Gencîne-i **sultânî** idi mahzene geldi (Bursalı Rahmî, G. 221-6)

Sülüs

Sikkenin üçte bir ağırlığındaki bir madeni paranın adıdır (Devellioğlu, 2012: 1132). Nâbî'ye ait bu bentte devirden, zamandan veya dünyadan şikâyet edilir. Şair para birimlerinden, bunların ayarlarının bozukluğundan ve sahteliğinden hareketle dünyanın düzeninin bozulmuşluğunu ifade eder. Bentte aynı zamanda bir kuruşun üç sülüse denk geldiği gerçeği de ifade edilir:

Üç **sülse** bir kara guruşu bozdı rûzgâr
Birisi kalb biri kızıl birisi züyûf
Sarrâf- ı dehr didi görünce bu hâleti
Üç **süls**-i kem-‘ıyârına la’net gurûşa yûf (Nâbî, Kıt’a 49)

Şâhî

İran kökenli olan bu isim Timur’un oğlu Şâhruh’un adına nisbetle önce **şâhruhî** şeklinde kullanılan daha sonra kısaca şâhî olarak yaygınlaşan bir çeşit gümüş paranın adıdır. Osmanlı devleti, Akkoyunlu ve Safevî dönemlerinde İran’da basılan şâhruhî (şâhî) gümüş sikkesini Osmanlı parası olarak Yavuz Sultan Selim’in İran seferi ve buralardaki fetihlerinden sonra bastırıp kullanmaya başlamıştır. Osmanlı topraklarınsa altın sikkeye de zaman zaman bu isim verilmiştir (Maxım, 2007: 143-144). Hamdullah Hamdî’ye ait beyitte kimya ilminden hareketle bakırın iksirle altına çevrilmesi hadisesine telmihte bulunulmuştur. Burada bakır kalptir ve o, aşk denilen iksirle altına dönüşür. Böylece ona sikke-i şâhî adı verilmesi uygun olur. Nasıl ki altına kıymetini verip ona şâhî adını verdiren üzerindeki sikkeyse kalbi kötülüklerden arındıran da aşktır:

Zer it nuhâsunı iksîr-i ‘ışk ile Hamdî
Ki lâyük ola ana vaz’-ı **sikke-i şâhî** (Hamdullah Hamdî, G. 152-5)

Hayâlî Bey ise aşağıdaki beyitte sultan olarak sevgiliye seslenirken “sikke-i şâhî”den söz eder. Nasıl ki altın, üzerine şâhî sikkesi vurulduğunda değer kazanırsa âşığın sararmış yüzünün kıymeti de sevgilinin köpeğinin buraya ayak basmasıyla artar. Bunun gerçekleşmesi için, değil sevgilinin ayağı, onun köpeğinin ayağı bile yeterlidir:

Kadrim artar ruh-ı zerd üzre itin bassa kadem
Sikke-i şâhî ile mu’teber olur altun (Hayâlî Bey, G. 410-2)

Zincirli

Sultan III. Ahmet (1703-1730) zamanında basılmış, ayarı yüksek altın sikkelerden birinin adıdır. Etrafındaki tırtıllara zincir dendiği için bu adı almıştır (Kolerkılıç, 1958: 92. Pakalın, 1993b: 663). Arpaemînzâde Sâmî sonbaharı, zincir altından oluşan paralarını hesaplayan bir hazinehara benzetmiştir:

Eyler hisâb nakd-i zerin hâzin-i hazân
Zencîr-i hurde-mevce-i cûdan döküp rakam (Arpaemînzâde Sâmî, K. 10-4)

Zer-i Mahbûb

III. Ahmet zamanında basılan altın sikkelere genel olarak fındık altını denmiştir. Bunlardan ayar, vezin ve değer yönünden farklı olanlardan birinin adı da zer-i mahbûbdur. 1729 yılında basılmıştır (Kolerkılıç, 1958: 92. Pakalın, 1993b: 655). Bu para birimi söz konusu olunca âşık ile sevgili arasındaki ilişki ön plana çıkmaktadır. Vücûdî, âşığın sevgiliye olan aşkından ötürü sararıp solan yüzünü bu altın paraya benzetir:

Çehre-i ‘âşıkı sanup **zer-i hûb**
Sille vü müşt ile döger zerkûb (Vücûdî, M. 1516)

Sonuç

Para, ortaya çıktığı dönemden bu yana toplumlarda sadece maddi hayata değil insanlar arasındaki ilişkilere de etki eden unsurlardan biri olmuş; kişinin toplumdaki yeri ve ona verilen değer, sahip

olduğu paranın miktarı ve değeriyle ilişkilendirilmiştir. Bunun yanında paranın görünen maddi değeri haricinde insanın manevi yönünü ifade eden tarafları da mevcuttur. Bu çalışmada *akçe, altın-gümüş, bakır, çil, dinar ve dirhem, eşrefi, filori, Firengî, fûls-i ahmer, kızıl altın, mangır, nakit, nuhas, nukre, para, peşîz, pul, sikke, sultânî, sülüs, şâhî, zer-i mahbûb ve zincirli* başlıklarından hareketle bahsi geçen bu para birimleri veya paranın basıldığı madenlerin manevi değeri üzerinde durulmuştur. Farklı yüzyıllarda eser veren divan şairlerinin divan ve mesnevilerinden hareketle yüzyıllardır Türk insanı tarafından kullanılan atasözlerinde, çeşitli deyimlerde, âdet ve geleneklerde paranın nasıl işlendiği; Âşığın gözünden dökülen yaşın, sararmış yüzünün, vücudundaki yaraların altın, gümüş ve bakır paralara nasıl benzetildiği; paranın değeri, ayarının bozukluğu veya sahte olmasıyla insan kişiliğinin nasıl ilişkilendirildiği; felek, baht, talih, doğa ve tabiat olayları, insan teni, kalp, can, akıl, şairlerin şiir söyleme yetenekleri ve şairlik güçleri gibi unsurlarla nasıl ele alındığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Akdağ, Mustafa (2014). *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*. İstanbul: YKY.
- Akkuş, Metin (hzl.) (1993). *Nef'i Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akpınar, Şerife (hzl.) (2012). *Âgâh Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Akyıldız, Ali (2007). "Para". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt no:34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 163-166.
- Akyüz, Kenan. S. Beken, S. Yüksel, M. Cunbur (hzl.) (1990). *Fuzûlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Avşar, Ziya (hzl.) (ty). *Revânî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Aydemir, Yaşar (hzl.) (ty). *Behîştî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Aydemir, Yaşar (hzl.) (2009). *Ravzî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Aydemir, Yaşar (hzl.) (2017). *Vücûdî-Hayâl u Yâr*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 07.07.2016).
- Bayram, Asuman (hzl.) (2017). *Firâkî-Husrev ü Şîrin*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 07.07.2016).
- Bilkan, Ali Fuat (hzl.) (1997). *Nâbî Dîvânı I-II*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet, A. Tanyeri (hzl.) (1987). *Zatî Divanı C. III*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fak. Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet, M. Ali Tanyeri (hzl.) (1989). *Üsküblü İshâk Çelebi, Dîvânı-Tenkidli Basım*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.
- Demir, Hiclal (hzl.) (2017). *Lâzîkîzâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Demirel, Şener (hzl.) (2011). *Mânî Dîvânı ve Şehr-engîz-i Bursa (İnceleme-Metin)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).

- Devellioğlu, Ferit (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Erdoğan, Mustafa (hızl.) (2011). *Bursalı Rahmî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Esir, Hasan Ali (hızl.) (2017). *Lâmîû Çelebi-Ferhâd İle Şîrîn*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 07.07.2016).
- Filiz, Kılıç (hızl.) (ty.). *Âşık Çelebi Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Gürgendereli, Müberra (hızl.) (ty.) *Mortarlı Hasan Ziyâ'î Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Harmancı, M. Esat (hızl.) (ty.). *Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- İçli, Ahmet (hızl.) (2010). *Gelibolulu Mustafa Âlî-Mihr ü Mâh*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 07.07.2016).
- İnalçık, Halil (1996). "Filori". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 106-107.
- İpekten, Haluk (hızl.) (1990). *Nâilî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, Mustafa (hızl.) (1990). *Usûlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kalyon, Abuzer (hızl.) (2013). *Ayşe Teymûrî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaköse, Saadet (hızl.) (1994). *Nev'î-Zâde Atâyî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 2.07.2014).
- Kavruk, Hasan (hızl.) (ty.). *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Kavruk, Hasan, B. Selçuk (hızl.) (2009). *Vecdî ve Dîvân'ı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Kolerkılıç, Ekrem (1958). *Osmanlı İmparatorluğunda Para*. Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası.
- Kurtoğlu, Orhan (hızl.) (2004). *Lebîb Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Kuşoğlu, Mehmet Zeki (2006). *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken.
- Küçük, Sabahattin (hızl.) (1994). *Bâkî Divanı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Macit, Muhsin (hızl.) (1997). *Nedîm Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mihai Maxim (2007). "Şâhî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 143-144.
- Orak, Kadriye Yılmaz (hızl.) (ty.). *İbrahim Tırsî ve Dîvân'ı, İnceleme-Tenkidli Metin*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 07.07.2014).
- Ölçer, Cüneyt (1984). "Paralarla Tarih I.". *Tarih ve Toplum Dergisi*. 3: 44-45.

- Özyıldırım, Ali Emre (hzl.) (ty). *Keçecizâde İzzet Molla-Mihnetkeşan*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 07.07.2016).
- Özyıldırım, Ali Emre (hzl.) (ty). *Hamdullah Hamdî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993a). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993b). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi.
- Pala, İskender (1999). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Pamuk, Şevket (2013). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Şevket (2014). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sahillioğlu, Halil (1989). “Altın”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C:2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 532-536.
- Saraç, Mehmet A. Yekta (hzl.) (ty.). *Emrî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Selman, Adnan Mahmud, A. Sümbül (hzl.) (2011). *Mısrî Niyâzî Dîvânı*. İstanbul: Şemseddin Yeşil Kitabevi.
- Tabakoğlu, Ahmet (2014). *Türkiye İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihad (hzl.) (1967). *Zatî Divanı C. I*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fak. Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihad (hzl.) (1970). *Zatî Divanı C. II*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fak. Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihat (hzl.) (1992). *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihat (hzl.) (1992). *Necâtî Bey Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Taş, Hasan (hzl.) (2010). *Vusûlî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Tatçı, Mustafa (hzl.) (ty). *Yûnus Emre Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.07.2014).
- Tekin, Oğuz (2009). “Sikke”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C:37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 179-184.
- Yavuz, Kemal (hzl.) (ty.). *Gülşehri-Mantıku't-Tayr*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 07.07.2016).
- Yavuz, Kemal (hzl.) (2000). *Âşık Paşa'nın Garib-Nâme'si*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 07.07.2016).
- Yelten, Muhammet (hzl.) (ty.). *Nev'izade Atayi-Sohbetü'l-Ebkar*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 07.07.2016).

Yenikale, Ahmet (hızl.) (2012). *Sümbül-Zâde Vehbî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
(erişim tarihi: 02.07.2014).

Yılmaz, Nebi (hızl.) (2006). *Ahmed-i Rıdvân, Rıdvâniyye*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
(erişim tarihi: 07.07.2016).

Ayşegül Çelik'in "Haziran Dilekleri" Hikâyesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi

An Analysis On Ayşegül Çelik's Story "Haziran Dilekleri"

Hilal GÜNDÜZ BALOĞLU *

*YL Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

e-mail: hllgunduz8@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article

DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.539807>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Hilal Gündüz Baloğlu, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara / Turkey

ORCID : 0000-0002-6263-520X

Geliş Tarihi / Received : 14.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted : 02.04.2019

Atıf / Citation

GÜNDÜZ BALOĞLU, Hilal (2019). Ayşegül Çelik'in "Haziran Dilekleri" Hikâyesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (1), 96-103.
DOI: [10.34083/akaded.539807](https://doi.org/10.34083/akaded.539807)

Öz

Bu makalede yazarın kurgusal dünyasını yansıtmaya sebebiyle "Haziran Dilekleri" hikâyesi tahlil edilmiştir. Hikâyeleriyle ödülleri almış bir yazar olan Ayşegül Çelik'in hikâyelerine dair makale düzeyinde bir yayının olmaması hasebiyle yazarın hikâyeci yönü "Haziran Dilekleri" hikâyesi üzerinden yansıtılmak istenmiştir. "Haziran Dilekleri" hikâyesinin tahlilinin yapıldığı bu makalede, makaleye ana çatı oluşturması bakımından, giriş kısmında yazarın hayatına, eğitimine, ödüllere ve hikâye kitaplarıyla birlikte hikâyelerinin ismine değinilmiştir. Ayrıca giriş kısmının içerisinde "Haziran Dilekleri" hikâyesinin yer aldığı Şehper, Dehlizdeki Kuş adlı hikâye kitabına dair de bazı tespitler yapılmıştır. "Haziran Dilekleri" hikâyesi Prof. Dr. Mehmet Tekin'in Roman Sanatı 1 kitabı ve Doç. Dr. Abdullah Harmancı'nın "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Öyküleri ve Öykücülüğü" adlı doktora tezinden hareketle konu, olay örgüsü, anlatıcı ve bakış açısı, kişiler, zaman, mekân, dil ve üslup, anlatım teknikleri olmak üzere sekiz başlık altında tahlil edilmiştir. Bu başlıklara kısaca bakacak olursak hikâyenin konusunda Hıdırellez kutlamalarına yer verilir ve bu durumun sebebi yazar tarafından halk için önemli bir unsurun okuyucuya yansıtılmak istenmesidir. Olay örgüsünde yazarın Hıdırellez kutlamalarını, kişiler üzerinden aktarmasında kopmaların yaşanması hikâyenin akıcılığını etkiler. Anlatıcı ve bakış açısı bölümünde ise ben anlatıcılarda olan eksik yön "Haziran Dilekleri" hikâyesindeki birinci kişi anlatıcıda da görülür ve bu durumun giderilmesi için birinci kişi anlatıcının hikâyedeki diğer kişilerin gözünden verilme yöntemi yazar tarafından uygulanmaz. Hikâyenin başkışı dışında kalan "kişiler kadrosu" nun yardımcı kişi statüsünde olması kurgulamada yazarın tercihidir. Hikâyede yazar zaman mefhumuna dair bilinçli bir kırılma oluşturur. Hikâyedeki açık ve kapalı mekânların kişiler üzerinde farklı etkiler oluşturması kurmaca yapının daha iyi yansıtılmasını sağlar. Hikâyede aynı zamanda kahraman anlatıcı olan başkışının konumuna uygun konuşturulması hikâyenin gerçekçi yönünü besler. Anlatım tekniklerinden laymotif tekniği kullanılarak "Haziran Dilekleri" hikâyesi ile Şehper, Dehlizdeki Kuş kitabındaki diğer hikâyeler arasında bağlantı kurulur. Bu makalenin sonuç kısmında ise tahlilden hareketle "Haziran Dilekleri" hikâyesine dair değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayşegül Çelik, hikâye, "Haziran Dilekleri", tahlil

Abstract

In this article, the story of "Haziran Dilekleri" was analyzed because it reflects the author's fictional world. Because of the lack of a publication at the article level about the stories of Ayşegül Çelik, an author whose stories received awards, the narrator aspect of the writer has been tried to be reflected through the story of "Haziran Dilekleri". As it provides a basis for the article, the author's life, education, awards, the story names with the story books have been mentioned in the introduction section. In addition, some findings were made about the story book Şehper, Dehlizdeki Kuş which contains the story of "Haziran Dilekleri" in the introduction. The story of "Haziran Dilekleri" has been analyzed under eight chapters, based on the book Roman Sanatı 1 by Prof. Dr. Mehmet Tekin and Associate Professor Abdullah Harmancı's PhD thesis titled "Hüseyin Rahmi Gürpınar's Short Stories And Storytelling", such as: subject, plot, narrator and point of view, persons, time, place, language and style, and narrative techniques. If we look at these topics briefly, Hıdırellez celebrations are included in the story's subject and the reason of this situation is that the author wants to reflect an important event for the public to the reader. Because the author conveys the celebrations of Hıdırellez through the individuals, there are ruptures in the plot and this affects the fluency of the story. In the narrator and point of view section, the missing aspect of the first-person narrators is also seen in the story of "Haziran Dilekleri", and to remedy this situation, the method of telling the first-person narrator through the eyes of others in the story is not applied by the author. In the story, it is the author's preference in the editing that the persons other than the protagonist are in the status of an assistant person. In the story, the author creates a conscious break in the notion of time. The fact that the open and closed places in the story create different effects on the people provides a better reflection of the fictional structure. In the story, making the protagonist, who is also a hero-narrator, speak in a proper way nourishes the realistic aspect of the story. Using the "leitmotif" narrative technique, a link between the "Haziran Dilekleri" story and other stories in the book Şehper, Dehlizdeki Kuş is established. In the conclusion part of this article, evaluations were made about the "Haziran Dilekleri" story based on the analysis.

Keywords: Ayşegül Çelik, story, "Haziran Dilekleri", analysis

Giriş

Ayşegül Çelik, 24 Haziran 1968 tarihinde Ankara’da doğar. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Programlar ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Tiyatro bölümlerinde okur. Hacettepe Üniversitesinin Sosyal Antropoloji Bölümü’nün yüksek lisans programına girer. Yazın hayatına, *Sensizankaradadenizdüşleri* (1997) adlı şiir kitabıyla başlar. Öykü, şiir ve makaleleri; *Varlık, Milliyet Sanat, Hürriyet Gösteri, kitap-lık, Doxa, Bütün Dünya, Akşam-lık, Kent ve Gençlik, Bireşim*, “ağır ol bay düzyazı”, *Dünden Bugünden Edebiyat* gibi dergilerde okuyucuyla buluşur. *Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Star, Radikal, Yeni Şafak, Sabah* gibi gazetelerde ise röportajları çıkar. Sinema, sahne ve televizyon için drama ve çocuk programı yazarlığı yapar. Radyo oyunlarıyla TRT’den ödüller alır. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanından uyarladığı oyun, Devlet Tiyatroları ve Bursa Şehir Tiyatroları’nda sahnelenir. Devlet Opera ve Balesi Modern Dans Topluluğu, Librettosunu yazdığı *Arda Boyları*’nı sahneler. *Belki Varmış Belki Yokmuş*(2003), *Kadın Öykülerinde Ankara*(2008), *Şehir ve İnsan*(2010), *Kadın Öykülerinde Doğu*(2011), *Bir Dersim Hikâyesi*(2012), *Kar İzleri Örttü*(2012), *Alice Harikalar Diyarı’ndan Tüymüş Bulunuyor* (2013) isimli derleme öykü kitaplarında hikâyeleriyle yer alır. Yazarın ilk hikâye kitabı *Korku ve Arkadaşı*’nı (2005); *Şehper, Dehlizdeki Kuş* (2008) ve *Kâğıt Gemiler* (2010) hikâye kitapları izler. Notre Dame de Sion Edebiyat Ödülleri’nde mansiyon ödülünü, *Şehper, Dehlizdeki Kuş* adlı hikâye kitabıyla; Yunus Nadi Öykü Ödülü’nü 2010 yılında *Kâğıt Gemiler* adlı hikâye kitabıyla alır. Ankara Üniversitesi Devlet Konservatuvarı’nda, bir süre, Dünya Edebiyatı ve Uygarlık Tarihi derslerine girer. *Alice Harikalar Diyarı’ndan Tüymüş Bulunuyor* adlı çok yazarlı hikâye kitabını yayına hazırlar. Muhsin Ertuğrul’un hayatını anlattığı kitabı: *Ölmeyi Bilen Adam Muhsin Ertuğrul* 2013 yılında Can Yayınları tarafından yayımlanır. (www.canyayinlari.com.tr, 2019)

Ayşegül Çelik’in ilk hikâye kitabı *Korku ve Arkadaşı*, Yapı Kredi Yayınları tarafından 2005 yılında yayımlanır. Daha sonra Can Yayınları tarafından Kasım 2013’te bir baskısı daha yapılır. Yirmi bir hikâyeden oluşan bu kitabın içerisindeki hikâyeler şunlardır: “Korku ve Arkadaşı”, “Tarçın”, “İncili Gece”, “Atlar ve Avcılar”, “Safran”, “Gecesevası”, “Suretler ve Gölgeleler”, “Sarı Şarkı”, “Diken ve Kordela”, “Korku ve Arkadaşı”, “Yok Hikâye”, “Kar Ağacı”, “Bitek Toprak”, “İçeriden Sızan Işık”, “Balçık Çiçeği”, “Nağme”, “Kuşlar, Balıklar ve Cümle Mahlukat”, “Pantili”, “Gümüş Gecelik”, “Kumsal”, “Şenlikçi”.

Ayşegül Çelik’in ikinci hikâye kitabı *Şehper, Dehlizdeki Kuş*; Yapı Kredi Yayınları tarafından 2008 yılında yayımlanır. Daha sonra Can Yayınları tarafından Kasım 2013’te bir baskısı daha yapılır. *Şehper, Dehlizdeki Kuş* on altı hikâyeden oluşur: “Gerçeküstü”, “Sudaki Halkalar”, “Kiralık Gelincik”, “Bebek Evi”, “Haziran Dilekleri”, “Pusula”, “Kaptan Flint’in En Gizli Hazinesi”, “Tutanak”, “Böcek”, “Pembe Gülün Laneti”, “Yağmur Işığı”, “Sarı Kuzgun”, “Kör Peri”, “İnce, Gümüş Çerçeve ve Simler”, “Su Kırılıyor Adnan”, “Anahtarı Kendinden Menkul Kapılar”.

Ayşegül Çelik’in üçüncü hikâye kitabı *Kâğıt Gemiler*, Yapı Kredi Yayınları tarafından 2010 yılında yayımlanır. Daha sonra Can Yayınları tarafından 2013 ve 2015 yıllarında iki baskısı yapılır. *Kâğıt Gemiler*, on hikâyeden oluşur: “Afsun”, “Kuşlar”, “Kelimeler Masalı”, “Gökteki Kara Boncuk”, “Toprağın Hikâyesi”, “Beyaz Kelebekler”, “Çöl Gemileri”, “Ah, Seni Bahtsız Yalnız”, “Deli Orman”, “Son Hikâye”.

Tahlil edilecek olan “Haziran Dilekleri” hikâyesi, *Şehper, Dehlizdeki Kuş* adlı hikâye kitabının beşinci hikâyesidir. *Şehper, Dehlizdeki Kuş*’taki hikâyelerin kurguları birbiriyle bağlantılıdır. Yazar, okuyucunun bu birlikteliği bulmasını ister. Hikâyelerde geçen öğeler birbirini çağırır.

Hikâyelerin hepsinde "lunapark" önemli bir yer tutar. Yazarın hikâyelerinde, herkesin ayrı bir lunaparkı ve dönme dolabı vardır. Kahramanlar, burada hayatları ve seçimleriyle var olur.

"Haziran Dilekleri" hikâyesinin tahlilinde Prof. Dr. Mehmet Tekin'in *Roman Sanatı 1* kitabı ve Doç. Dr. Abdullah Harmancı'nın "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Öyküleri ve Öykücülüğü" adlı doktora tezindeki hikâyeleri tahlil planı ölçüt alınmıştır. Hikâye; konu, olay örgüsü, anlatıcı ve bakış açısı, kişiler, zaman, mekân, dil ve üslup, anlatım teknikleri olmak üzere sekiz başlık altında incelenecektir.

1. Konu

"Haziran Dilekleri" hikâyesinde, yazarın hikâyesinin isminden içeriği okuyucuya sezdirmediği görülür. Hikâyenin konusu; haziran ayına yakın zamanlarda, İzmir'de, on iki yaşındaki kız çocuğunun ve mahalle sakinlerinin toplanıp Hıdırellez'i kutlamasıdır. "O zamanlar Hıdırellez bir şenlik İzmir'de... Gece, ağzımızda büyüyor; çünkü sırlar var damağımızı zorlayan, Hızır'ın ev ev, bahçe bahçe gezeceği vakte hazırlanıyoruz. Birazdan dilekler asılacak gül dallarına. Dilekler: Gizli hevesler." (Çelik, 2013: 41-42)

Ayşegül Çelik, bu hikâyesinde halk için önemli bir kutlama olan Hıdırellez'e yer verir. Bu konudan hareketle Hıdırellez'le ilgili çalışmalara bakılacak olursa Prof. Dr. Erman Artun'un "Türk Halk Kültüründe Hıdırellez" adlı makalesinde Hıdırellez'in Türk toplumundaki ehemmiyeti görülür: "Hıdırellez, ortak kültürel değer olması yönüyle önemli bir yere sahip olup Türklük dünyasında ve Anadolu'da ortak inanmalarla, ortak heyecanlarla yüzyıllardır kutlanılmaktadır... Hıdırellez bahar bayramı niteliğinde kutlanan mevsimlik bayramlarımızdandır. Türk kültürü içinde canlılığını koruyan geleneklerden biri de 'Hıdırellez'dir. Hıdırellez geleneği, bir bayram olarak bütün Türk milletinin topluca katıldığı, kutladığı, bir takım töreleri yerine getirdiği bir bahar bayramıdır. Bu tarih, kışın bitişi yazın başlangıcı, olarak kabul edilir. Rûz-ı Hızır (Hızır'ın günü) olarak adlandırılan Hıdırellez günü, Hızır ve İlyas sözcükleri birleşerek halk ağzında Hıdırellez şeklini almıştır." (www.turkoloji.cu.edu.tr, 2019)

2. Olay Örgüsü

"Haziran Dilekleri" hikâyesi, başkişinin yıllar geçtikten sonra on iki yaşındayken kutladıkları Hıdırellez'i hatırlamasıyla başlar. Mahalleli, Hızır'ın evlerde, bahçelerde gezeceğini düşünerek gül dallarına dileklerini asmaya hazırlanır. İnsanların dileklerindeki maddi yön, başkişiye farklı gelir. Dileklerinin kabul olması için ateş yakmaya çalışırlar ve oğlanlar kızlara "çalım atar". Akli, aşağı mahalleden Özgecan'dadır, mahalleliler ise en büyük ateşi yakma yarışındadır. Başkişinin en yakın arkadaşı Şule de Özgecan'a âşıktır. Şule'yle aralarında güzelliğe ve resim dersine dair sırlar vardır. Şule'nin annesinin intiharından sonra tanışır. Şule, alevlerin üstünden atlayarak dileğini gül dallarına asmaya gider. Bu sırada başkişi herkesin dağılmasını bekler ve Özgecan'ın dileğini merak ettiği için bahçedeki güllerin yanına gider. Özgecan'ın dileğini ararken Şule'nin ve mahallelinin dileklerini okur: "Görünüşe göre herkes doktor olmak ve villalarda oturmak istiyor. Bir kişi hariç: Şule. Şüphesiz, bu onun kâğıdı. Sarsak yazısını tanıyorum. Şule, Hızır'dan iki şey diliyor; bir annesini bir de büyük aşkının kendisini sevmesini, Özgecan'ın." (Çelik, 2013: 44) Burada başkişinin büyüdüğü zamanki düşüncelerine geçilir ve bu geceki olayları hatırladığı için kendisine kızar. Okuduklarından sonra "ateşi", "geceyi" ve "Hıdırellez'i sevmediğini" söyler. Evlerine doğru ilerlerken aklına Özgecan'ın da Şule'yi dilemiş olabileceği gelir ve korkarak dileklerin asıldığı güllerin yanına tekrar gelir. Özgecan'ın dileğini ararken diğer dilekleri yırtıp atar. Bir gölgenin geldiğini fark etmesi üzerine bahçeden kaçır ama aklında Şule'nin dileğini yırtamaması ve Özgecan'ın dileğini bulamaması kalır. Annesi rahatsızlandığı için iki ay sonra başka şehre taşınırlar. Taşınmalarının üzerinden iki sene geçtikten sonra ise annesi ölür. Onun aklında

annesinin Şulelerin evinin annesi olduğu düşüncesi vardır. Şule ve Özgecan’ın evlendiklerine ve her sene Hıdırellez zamanı birbirlerini düşündüklerine inanır.

“Haziran Dilekleri” hikâyesinin olay örgüsünde, ara ara kopmaların olduğu görülür. Özgecan ve Şule’nin hikâyeye dâhil olduğu kısımda kişiler tanıtılmak istendiği için olay örgüsünde kopma yaşanır. Burada Şule ve başkişinin arkadaşlıklarına ve Şule’nin annesinin ölüm hadisesine yer verildiği için, okuyucu Hıdırellez kutlamalarından uzaklaşır. Yazarın kişileri tanıtmaya amaçlı yaptığı bir kesintidir: “*Kardeşi yok Şule’nin, annesinin intiharından sonra üç katlı bir evde babasıyla yalnız yaşıyor. Bizden biraz yukarıda oturuyorlar. Annesi ölmeden önce onlara hiç gitmemiştim. Zaten gidişimin nedeni de bu intihardı. Ölümün kıskırtıcılığı önüme düşüp ince ince sorular sordurmuştu bana.*” (Çelik, 2013: 43)

Hıdırellez Bayramı’nın olay örgüsünde kişiler üzerinden iyi yansıtıldığı görülür. Ayşegül Çelik, bu hikâyede Hıdırellez’le ilgili yaygın inançlara yer verir. Nedim Bakırcı, “Hıdırellez ve Niğde’de Unutulan Bir Gelenek: Niğde Cumaları” adlı makalesinde Hıdırellez’in gelmesiyle birlikte Anadolu’daki hazırlıklara değinir: “Anadolu’da 5 Mayıs 6 Mayısı bağlayan gece bazı hazırlıklar yapılır. Bu hazırlıklar arasında evlerin içi ve dışı yani bahçesi temizlenir. Ayrıca evlerde boya badana yapılır. Çünkü Hıdırellez günü Hz. Hızır’ın evlerini ziyaret edeceğine, eğer evler temiz olmazsa evlere Hz. Hızır’ın uğramayacağına inanılır. Aile büyükleri kendilerine, çocuklarına yeni elbiseler, ayakkabılar ve çoraplar alırlar. Herhangi bir renk tercihi yapılmaksızın giyim seçilir, ancak bazı yörelerde Hz. Hızır’ın beyaz giydiğine inanıldığı için beyaz renk elbise tercih edilir. Hıdırellez törenleri için akşamdan yemekler hazırlanır. Ayrıca Hıdırellez kutlamaları için çeşitli hayvanlar kurban olarak kesilir.” (www.turkishstudies.net, 2019) Hikâyedeki kişiler de Hızır’ın evlerini gezip dileklerini yerine getireceğini düşünerek bütün gün boyunca hazırlık yapar.

Hikâyedeki kişilere, olaylar ekseninde anlatının yapısına uygun olarak yer verilir. Berna Moran, yazarın edebi eserde uygulaması gereken bu durumu *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* kitabında açıklar: “Yazar bir adamın hayatını günü gününe en ince ayrıntısına kadar anlatsa sanat yapmış olmaz... Bunun için de anlatmak istediğinin özüne ait olmayan unsurları, ayrıntıları, rastlantısal olanları atar, gerekli olanı ayıklar, seçer ve bunlar arasında bir bağ gözeterek olaylar örgüsünü bir tek çizgi üzerinde kurar. Seçme işi hem esere yapı bakımından bir birlik hem de insan dünyasıyla ilgili bir anlam sağlar.” (Moran, 2012: 29)

3. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Birinci kişi anlatıcı tarafından anlatılan “Haziran Dilekleri” hikâyesinde tekil bakış açısı kullanılır. Hikâyenin başkişisi İzmir’de oturdukları zamanlara gider ve kendisiyle birlikte mahallesini anlatır. “(Ben) anlatıcı, anlatı dünyasının içindedir ve bu durum, onun için adeta bir kaderdir. (Ben) anlatıcı, (O) anlatıcı gibi anlatı dünyasının içinde, üstünde ve hatta dışında bulunma gibi bir lükse, güce sahip değildir. Onun dünyası, anlatı çevresinde kurgulanan dünyadır ve bu dünyada o, hem ‘anlatan’ hem de ‘anlatılan’ figür konumundadır.” (Tekin, 2010: 41) Birinci kişi anlatıcının eksik yönü “Haziran Dilekleri” hikâyesinde de göze çarpar. Hikâyenin başkişisine dair dışarıdan bir gözlem olmadığı için, okuyucu kahramanın kendisini anlattığı kadar onu tanıyabilir.

Hikâyenin başkişisi, ileri bir tarihten on iki yaşındaki zamanlarını anlattığı için çocukluk dünyasına farklı bir gözle bakar. “*Bir köşede ince dalları kırıp ateşe hazırlayan şu salkım saçlı kız benim herhalde. Çünkü yanımda o plastik şişe var; ince belli, mavi blendaks. Parmaklarıma sinen gaz yağı kokusundan hemen tanıyorum kendimi. Ha, bir de gözlerimden... On iki yaşındayken, iki kirpik arasında olup biten bütün mucizeler vakayı adiyeden... Bu iki kirpik arasından her zaman aşklar uçuşur, her zaman Körfez görünür zannediyorum. Bütün mucizelerden habersiz bir alay çoçğuz. O vakitler büyüklerin sokaktaki Hıdırellez’e bakıp ne düşündüğünü bilemiyoruz. Bunu otuz*

dört yaşında, gecenin aklına uyup gittiğimiz lunaparkta, belli belirsiz seçeceğiz.” (Çelik, 2013: 42) Burada yazar tarafından, hikâyenin başkişisinin hayatının iki ayrı devresinde yaşadığı benlik farklılığı ortaya konur ve ayrılmaz bir bütün olan yetişkinlik ve çocukluk çağı kalın çizgilerle ayrılan dönemler şeklinde okuyucuya hissettirilir.

4. Kişiler

“Haziran Dilekleri” hikâyesindeki kişiler; başkişi, Şule, Özgecan ve mahallenin diğer sakinleridir. Hikâyede başkişinin ismine yer verilmez. Modern romanla birlikte roman ve hikâyelerde isimsiz karakterler görülmeye başlanır. Nathalie Sarraute'nin kahramanın ismiyle birlikte kahramanın yaşadığı değişime bakış açısı dönemin anlayışını gözler önüne serer: “Eskiden her şeyi vardı; çeşit çeşit eşyâlarla şımartılmıştı; özel bakımlarla kuşatılmıştı, donunun gümüşü kıvrımlarından burnunun ucundaki süslü pertavsıza kadar hiçbir şeyi eksik değildi. Zamanla her şeyini yitirdi: Atalarını, özenle yapılmış, bodrum katından tavan arasına kadar çeşitli eşyâlarla tıklım tıklım doldurulmuş evini, en değersiz incik boncuğuna kadar her şeyini, irad senetlerini, giysilerini, bedenini, yüzünü ve her şeyden önemlisi, sadece kendine özgü olan kişiliğini, ismine kadar her şeyini...” (Sarraute, 1985: 38) Kahramanların okuyucunun bulunduğu dünya düzenine göre değişmesi olağan bir durumdur. Her çağın insanının beklenti ve yaşama biçimlerinin edebi eserlere de doğrudan etki etmesiyle devrim yaşanır çünkü insanoğlu sunduklarının karşı tarafın süzgecinden geçmesini canı gönülden bekler.

Mahalle sakinleri, Şule ve Özgecan hikâyedeki yardımcı kişilerdir. Hikâyede mahalle sakinlerinin ve Özgecan'ın ismi sadece başkişi tarafından zikredilir, bu kişiler hikâyenin içerisinde kendi kişilikleriyle aktif değillerdir. Şule ise hikâyenin bir kısmında annesinin intiharıyla ilgili sorulara verdiği cevaplarla yer alır, bu durum haricinde başkişinin tanıttığı kadar bilinir. Nurullah Çetin'in *Roman Çözümleme Yöntemi* kitabında yardımcı kişilerle ilgili yaptığı açıklamalar mahalle sakinlerinin, Şule'nin ve Özgecan'ın “Haziran Dilekleri” hikâyesindeki durumunu gösterir: “Bu kişiler, tip ve karakter özellikleriyle görünmeyen, olayın ya da dekorun tamamlanmasında kendilerine ihtiyaç duyulan ve zaman zaman ortaya çıkan yardımcı unsurlardır. Genellikle ya isim olarak ya da kendilerine verilen kısa görevleriyle ortaya çıkarlar.” (Çetin, 2013: 165) Şerif Aktaş'ın tasnifine göre bu kişilere bakıldığında ise Şule, Özgecan ve mahalle sakinleri “dekoratif unsur durumundaki kahramanlar”dır. Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* kitabında bu kahramanların özelliklerini şu şekilde açıklar: “Tiyatro ve sinemada figüran rolündeki oyuncular gibi anlatma esasına bağlı edebî eserlerde, mahallî rengi aksettiren, dikkatlere sunulmak istenen vaka ve vaka parçasına ait tablonun gözler önünde daha iyi tecessümüne hizmet eden şahıslar da vardır. Bunların vaka içinde yüklendikleri herhangi bir fonksiyon yoktur, eserde psikolojik hususiyetlerinden söz edilemez.” (Aktaş, 2005: 142)

Hikâyenin başkişisi, aynı zamanda anlatıcı konumunda olduğu için hikâyenin tam merkezindedir. Başkişi, yaşadığı andan on iki yaşındaki hâline bakar ve o zamanki düşüncelerinin sebebini idrak eder: “On iki yaşındayım. Dilekleri tamamlayan haziran çiçeklerinin vakitsizce baş verip gecedan çıktığını, ters dönüp aklıma açiverdiğini fark edemiyorum.” (Çelik, 2013: 45) İnsanın olayları yaşadığı zamanda anlamlandırması güçtür, geçen yıllarla birlikte geçmişin maddi manevi etkileri kişi tarafından anlaşılabilir veya hiçbir zaman çözülemez. Bu durumdan hareketle yazar başkişinin düşüncelerinin zihni dünyasını olumsuz etkilediğini çiçeklerin açış yönüyle okuyucuya yansıtmıştır.

5. Zaman

“Haziran Dilekleri” hikâyesinde iki ayrı zaman vardır. Hikâyenin başkişisinin yaşadığı gün ve geçmişte on iki yaşında kutladıkları Hıdırellez Bayramı zamanıdır. Başkişinin yaşadığı günün

zamani da haziran ayına yakın vakitlerdir. “Mevsimler değişiyor; yaz geldi mesela, işte haziran yanı başımızda duruyor. Takvimler olmasa, saatler... Bihaberiz hazirandan.” (Çelik, 2013: 41) Hikâyede zaman dilimi olarak mevsim önemli bir yer tutar.

Hikâyenin başkişisinin tam olarak kaç yaşında olduğu hikâyede söylenmediği için zamanda ne kadar geriye gidildiği bilinmez. Birinci kişi anlatıcı, hikâyenin bir yerinde otuz dört yaşındaki halinden bahsettiği için yaş olarak daha ileri bir tarihte olduğu düşünülür. Başkişinin on iki yaşında olduğu Hıdırellez kutlamalarından en az yirmi iki yıl geçer.

Hikâyede başkişinin ve ailesinin İzmir’den taşınması Hıdırellez kutlamalarından iki ay sonra gerçekleşir. Taşındıklarının üzerinden iki yıl geçtiğinde de annesi ölür. Hikâyenin bu kısmında iki sayılarının art arda kullanılması hikâyedeki gerçekçiliği kırar. Yazar tarafından bu durum bilinçli olarak yapılmıştır ve böylece okuyucuya gerçek dünyanın dışında kurmaca bir dünyada olduğu hissettirilir.

6. Mekân

“Haziran Dilekleri” hikâyesinde mekân olarak bahçe, Şule’nin evi, aşağı sokak, başkişinin evi, İzmir ve ismi söylenmeyen diğer şehir vardır. Hikâyenin geneli, Hıdırellez kutlamalarından dolayı bahçelerde geçer. Şule’nin tanıtıldığı bölümde mekân olarak Şule’nin evi gösterilir. Bahçe dışındaki diğer mekânlar, yazar tarafından dekor olarak kullanılır. Bu mekânların üzerinde durulmaz. İzmir, olayın geçtiği şehir olarak tanıtılsa da mekân perspektifinden İzmir’e dair bir bakış yoktur.

Hikâyede mekânlar arası geçiş hızlıdır. Hem açık hem de kapalı mekânlar kullanılsa da olayların cereyan ettiği yer bahçedir. Mekânlar içerisinde Şule’nin evi, başkişinin iç dünyasındaki ölüm sorunsalını göstermek amacıyla yer alır; hikâyede kahramanın ağzından da ölüm kışkırtıcı olarak nitelenir. Böylece kahramanın iç dünyası hayatın olmazsa olmazlarına karşı sorgulama içerisinde. Aşağı sokak ve başkişinin evi kişiler üzerinde etkili değildir, arka fon konumundadırlar. Bahçe hikâyedeki kişilerin hepsinin bir araya geldikleri tek mekândır ve açık bir mekân olmasına rağmen kahramanlar, herkesten saklı tuttıkları dileklerini gül ağacının dallarına asmayı tercih eder. Bu durumun nedeni ise yazar tarafından hikâyedeki kişilerin arasındaki kurmaca yapının oluşturulmasının amaçlanmasıdır. Hikâyenin başkişisinin bahçede ikileme kaldığı görülür çünkü sevdiğinin ve arkadaşının dileği herkesin bahçeyi terk etmesiyle birlikte ulaşabileceği bir konumdadır. Başkişi dileklere teker teker baktığında Şule’nin Özgecan’ı dilediğini görmesi onda sevdiklerinden uzaklaşma duygusu yaratır ve Özgecan’ın dileğinde de Şule’nin olabileceği düşüncesi duygu karmaşası yaşamasına sebep olur. Özgecan’ın dileğini bulamaması başkişiyi büyük bir çıkmaza sürükler, zihni dünyasında Özgecan ve Şule’ye dair çıkarımlar yapar ve bu durumdan geçen zamana rağmen kurtulamaz. “Yıllar geçti; ne Şule’den haber aldım ne Özgecan’dan. Sanırım evlenmiştir onlar... her Hıdırellez’de birbirlerinden gizli beni düşünmektedirler. Benim gibi.” (Çelik, 2013: 46) Böylece yazar tarafından başkişinin bu bahçede yaşadıkları ömrü boyunca unutamayacağı saplantılı bir duruma dönüştürülür. Bahçede yaşananlar insanoglunun yaşadıklarının zihni dünyasındaki etkisine yazarın bir bakışıdır. Şule ise hikâyede dileğini astığı gül ağacıyla birlikte varlığını okuyucuya hissettirir. Ayrıca, yazarın *Şehper, Dehlizdeki Kuş* kitabındaki diğer hikâyelerle de bağlantı kurmak için “Haziran Dilekleri” hikâyesinde lunaparkı kullandığı görülür. Bu hikâyede, kitaptaki diğer hikâyelerin aksine lunapark önemli bir yer tutmaz. Yazarın bu ögeyi, çağrışım kurma amacıyla, bilinçli olarak hikâyede kullandığı düşünülür.

7. Dil ve Üslup

"Haziran Dilekleri" hikâyesindeki birinci kişi anlatıcının dilinin sade olduğu görülür. Hikâyedeki anlatıcının dili konumuna uygundur. Çünkü hikâyenin başkişisi yıllar sonraki bir zaman diliminden on iki yaşındaki hâlini anlatır. Başkişi ile Şule'nin diyalogunda kahramanlar yaşlarıyla uyumlu konuşurlar. Yazar, hikâyesinde konuşma dilini yakalamak istediği için deyimleri ve devrik cümleleri kullanmayı tercih eder.

Genel olarak değerlendirildiğinde yalın ve eleştirel üsluba yer verildiği görülür. Şimdiki zamanda anlatıcı konumunda olan başkişi tarafından yalın üslup kullanıldığı için on iki yaşındaki çocuğun duyguları okuyucuya geçer. Hikâyedeki eleştirel üslup ise mahallelinin dileklerinin maddi yönüdür: "Dilekler: Gizli Hevesler. (Tuhaf değil mi herkesten saklanan başıboş dileklerin bir peygambere itirafı? Çünkü uygunsuz şeyler bunlar. Çoğu açlık ve tamahın payandasında yükseliyor, kıskançlık ve kin biriktiriyor içinde: Çocuğum doktor olsun, mühendis olsun, çok zengin biriyle evlensin, villalarda yaşasın inşallah!)" (Çelik, 2013: 42) Yetişkinlerin hep daha iyi konumlarda olma isteği çocuk dünyası içerisinde anlamlı değildir. Yetişkinlerin ve çocukların hayattan beklentileri aynı düzlemde yer almaz çünkü insanoglunun hayata dair bakış açısı dönemlere göre değişiklik arz eder. Burada aynı zamanda iyi konumda olmanın doktor veya mühendis olmak ve villada oturmakla ilişkilendirilmesi toplumun bu bilinç yapısında olduğuna dikkat çekmek içindir.

8. Anlatım Teknikleri

Şehper, Dehlizdeki Kuş kitabındaki diğer hikâyelerden hareketle bu hikâyede de "leitmotiv" tekniğinin kullanıldığı görülür. Şehper, Dehlizdeki Kuş'taki hikâyelerin genelinde "lunapark", "mavi", "dönme dolap" ve "yıldız" kelimeleri geçer. Ayşegül Çelik, hikâyeleri arasında bağlantı kurarak kahramanları için bu kelimeleri anlamlı hale getirir. Bu hikâyede ise "lunapark" ve "mavi" kelimelerine yer verilir. "Haziran Dilekleri" hikâyesinin devamı olarak kurgulanan "Pembe Gülün Laneti" hikâyesinde de "yıldız" ve "dönme dolap" kelimeleri göze çarpar. Mehmet Tekin, leitmotiv tekniğinin bu yönünü şöyle açıklar: "Bir romanda sık sık tekrarlanan söz grubu, herhangi bir dize, yine konu veya kişilerle ilgili olarak tekrarlanan bazı kelimeler de 'leitmotiv' olarak kabul edilmelidir." (Tekin, 2010: 252)

Hikâyede kullanılan diğer bir anlatım tekniği de diyalogdur. Başkişi ile Şule arasında geçen kısa diyalog olay örgüsünde kopmaya neden olur. Başkişi, Şule'nin annesinin intiharını merak ettiği için Şule'ye sorular sorar ve ondan aldığı cevaplara göre intihar anını canlandırmaya çalışır. Hikâyenin bu kısmında diyalogla birlikte, az da olsa, gösterme tekniği kullanılır.

"Haziran Dilekleri" hikâyesinde tasvir tekniği de kullanılır. Tasvir tekniğinden sadece iki cümlede yararlanır. Bu cümlelerde başkişi ve Özgecan belirgin özellikleriyle tanıtılır: "Ben bütün kızların en uzunuyum; hiçbir çalınma gelemem. Özgecan da en esmer gözlüsü oğlanların." (Çelik, 2013: 42) Yazar, kahramanın göz renginin koyuluğunu ifade etmek için kara kelimesi yerine esmer kelimesini tercih eder. Yazarın, okuyucunun dikkatini kahramanın üzerine çekmek için "esmer" kelimesini kullanım dışında uyguladığı görülür.

Sonuç

Hikâyede başlık içerik uyumu görülür. Ayşegül Çelik'in diğer hikâyelerinin genelinde de başlığın içerikle olan uyumundan dolayı, yazarın başlık içerik ilişkisini bilinçli yaptığı bir uygulama olarak düşünebiliriz. Yazarın toplumda karşılığı olan Hıdırellez kutlamalarına hikâyesinde yer vererek hayatın kurmacasını okuyuculara yansıtmak istediği görülür.

Yazarın hikâyelerini incelediğimizde, hikâyelerde isimsiz kahramanlara yer verildiğini tespit ettik. Bu tespitle birlikte "Haziran Dilekleri" hikâyesindeki başkişinin de isimsiz olmasının yazar

tarafından bilinçle tercih edildiğini söyleyebiliriz. Hikâyenin birinci kişi anlatıcı tarafından anlatılması ve başkişisinin isimsiz olması, okuyucunun hikâyeye özdeşleşmesini sağlar.

Hikâyenin olay örgüsünün bazı yerlerinde kopmalar yaşansa da kurgu anlamında genel olarak güçlüdür. Hikâyenin anlatıcısı birinci kişi olduğu için başkişinin tanıtılması eksik kalır. Okuyucu, kahramana dışarıdan bir gözle bakmadığı için başkişiyeye dair ayrıntılı bilgilerden yoksundur. Hikâyedeki “kişiler kadrosu” sınırlıdır ve mahalle sakinleri, Özgecan, Şule hikâyede dekor olarak yer alır. Bu kişilere hikâyede söz hakkı verilmemesi hikâyenin gerçekçi yönünü kırar.

“Haziran Dilekleri” hikâyesinde bahar mevsimini yaşayan İzmir’e dair mekân tasvirleri yoktur. Yazar, eski bir anlatım tekniği olan tasvire hikâyesinde yer vermek istemediği için İzmir’le mevsimi ilişkilendirmemiştir. Yalın bir üslupla yazılan bu hikâyede ayrıntıya fazla girilmemiştir. Ama hikâyeye genelinde kahraman- okuyucu özdeşleşmesi sağlandığı için okuyucunun gözüne çarpan bir durum değildir. Yazar, anlatım tekniklerine kahramanlarını tanıtmak amacıyla yer verir. Laytmotif tekniğiyle hikâyeleri arasında bağ kurarak kahramanları birbirine yaklaştırır.

Ayşegül Çelik’in eserlerinin genel yapısını incelediğimizde hikâyeye kitaplarındaki hikâyeler arasında bağlantı olduğunu tespit ettik. Bu bağlantı sayesinde hikâyeler birbirine ışık tutar ve kapalı kalan yerler açıklığa kavuşur. “Pembe Gülün Laneti” hikâyesi, “Haziran Dilekleri” hikâyesinin devamı niteliğindedir. “Pembe Gülün Laneti”nde ise aynı kişilere ve olaylara dair başka bakış açıları ve kurgulama vardır. Bu tespitlerden hareketle, yazarın; olayları ve durumları okuyucunun idrak edip çözmesini istediği düşünülür.

Kaynakça

- Aktaş, Şerif. (2005). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Artun, Erman. “Türk Halk Kültüründe Hıdırellez”.
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_turk_halk_kulturunde_hidrellez.pdf
f [Erişim Tarihi: 12.03.2019]
- Bakırcı, Nedim. “Hıdırellez ve Niğde’de Unutulan Bir Gelenek: Niğde Cumaları”.
http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1619798472_41bakirci_nedim.pdf [Erişim Tarihi: 12.03.2019]
- Çelik, Ayşegül. (2013). *Şehper, Dehlizdeki Kuş*. İstanbul: Can Yayınları.
- Çetin, Nurullah. (2013). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap.
- Harmancı, Abdullah. (2010). Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Öyküleri ve Öykücülüğü, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- İnternet: Ayşegül Çelik, <https://canyayinlari.com/kisidetay/yazarlar/12455/aysegul-celik> [Erişim Tarihi: 25.02.2019]
- Moran, Berna. (2012). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarraute, Nathalie (1985). *Kuşku Çağı* (Çev. B. Kösemihal). İstanbul: Adam Yayınları.
- Tekin, Mehmet. (2010). *Roman Sanatı 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

16. Yüzyıla Ait Mensur Bir Nasihatnâme: Za'îfi'nin Kitâb-ı Sabru'l-Mesâyib'i

A Prosaic Epistle of Advice from the 16th Century: Za'îfi and His Kitâb-ı Sabru'l-Mesâyib

Mehmet Akif YALÇINKAYA*

*Dr. Öğr. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

e-mail: myalcinkaya10@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.547388>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Mehmet Akif Yalçinkaya, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ / Turkey

ORCID : 0000-0002-7487-5390

Geliş Tarihi / Received : 31.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted : 16.04.2019

Atıf / Citation

YALÇINKAYA, Mehmet Akif (2019). 16. Yüzyıla Ait Mensur Bir Nasihatnâme: Za'îfi'nin Kitâb-ı Sabru'l-Mesâyib'i. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (1), 104-119.
DOI: 10.34083/akaded.547388

Öz

İnsanlara yol göstermek, öğüt vermek amacıyla yazılan eserlere nasihatnâme adı verilmiştir. Kur'an ayetlerinde ve hadis-i şeriflerde yer alan öğüt vermeyi teşvik edici ifadeler İslam toplumlarının edebiyatlarında bu türdeki eserlerin yazılmasına vesile olmuştur. Genel olarak ahlaki-didaktik türde eserler olan nasihatnâmeler manzum veya mensur olarak yazılabilmektedir. Bu nasihatnâmelerden biri de XVI. yüzyıl şairlerinden Za'îfi'ye aittir. Eser, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Revan Köşkü, nr. 822'de kayıtlı Za'îfi Külliyyatı'nın 169b-173b varakları arasında yer alır. Müellif besmele, hamdele, salvele, dîbace şeklindeki klasik mensur eser tertibine uygun olarak düzenlediği nasihatnâmesinde yer yer ağır ve süslü bir dil kullanmakla birlikte genel olarak sade ve kolay anlaşılır bir dili tercih etmiştir. Zira nasihatnâmelerde esas olan mesajın çok sayıda insana ulaştırılmasıdır. Ele aldığı konuları soru-cevap yöntemiyle adeta bir topluluğun karşısında sohbet ediyormuş gibi anlatmıştır. İleri sürdüğü fikirleri desteklemek amacıyla ayet ve hadislerden istifade etmiştir. Ayet ve hadislerin önce orijinal şeklini ardından Türkçe tercümesini vermiş, bazılarının tefsirini de ilave etmiştir. Ele aldığı konuyu daha iyi açıklamak ve esere acıklık katmak amacıyla nasihatnâmesinde hikâyeye de yer vermiştir. Bazen de konunun akışına uygun bir şiir söylemiştir. Klasik dönem mensur eserlerin en önemli unsurlarından biri olan seciyi başarılı bir şekilde kullanmıştır. Bu makalede Za'îfi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, henüz üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış olan Kitâb-ı Sabru'l-Mesâyib adlı nasihatnâmesi muhteva, dil ve üslup yönünden incelendikten sonra eserin günümüz harflerine aktarılan metni ile eserin orijinal metni sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, 16. yüzyıl, nasihatnâme, Pîr Muhammed Za'îfi

Abstract

The works which are written to guide and give advice to people are named as epistles of advice. Expressions which encourage giving advice in Quran verses and hadiths led this kind of works to be written in the literature of Islamic societies. The epistles of advice, which are generally in moral-didactic variety, can be written in forms of verses or unmeasured lines without rhyme. One example of these epistles belongs to Za'îfi who is amongst the poets of 16th century. This work is in the 169b to 173b sheets of Za'îfi's works no 822 in Revan Kiosk of the Library of Topkapı Palace Museum. As a sort of classical unmeasured and no rhyme form, he uses a pure and easily understood language along with partly strong and elaborated terms in his epistle of advice in various forms of besmele, hamdele, salvele, and dîbace. Nevertheless, the main idea in epistles of advice is to send the message to an increasing number of people. The topics held are in terms of questions and answers as if an intimate conversation in public. He favors with the verses and hadiths so as to support his idea and arguments. The original Turkish forms of verses and hadiths are first given, then translations of some are added. In order to further explain the topic and to give flow he also uses stories in his epistle or sometimes he adds a poem in the flow of the subject. He successfully used seciy as one of the most important factors for unmeasured and without rhyme forms in the classical period. This study the life and works of Za'îfi are presented as one of the poets in the 16th century, and after his epistle of advice named as Kitâb-ı Sabru'l-Mesâyib is revealed in terms of content, language and style. Then the original text along with its contemporary letters version is offered.

Keywords: Classical Turkish Literature, 16th century, prosaic epistle, Pîr Muhammed Za'îfi

Giriş

Arapça *na-şa-ħa* fiilinin masdarı olan *naşîhat* (Mutçalı 1995: 889) “başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt; başkasının faydasına ya da zararına olan hususlarda bir kimsenin onu aydınlatması ve bu yönde gösterdiği gayret” manalarına gelmektedir (Çağrıçı 2006: 408). Arapça *naşîhat* kelimesi ile Farsçada *mektup*, *yazı*, *kitap*, *gazete* manalarına gelen *nâme* (Kanar 1998: 645) kelimesinin birleşiminden meydana gelen *naşîhatnâme* ise “insanlara yol göstermek, öğüt vermek amacıyla yazılan eser” demektir (Parlatır 2011: 1266). İslam toplumlarının edebiyatlarında yer alan nasihatnâmelerin temeli Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Lokman’ın oğluna verdiği öğütleri içeren 13-19. ayetler ile Hz. Peygamber’in “Din, nasihattan ibarettir” hadis-i şerifine dayanmaktadır. Müellif ve şairlerin nasihatnâme türünde eserler telif etmesinde mezkur ayetler ve hadis-i şerif önemli rol oynamıştır (Yıldız 2015: 101). Nasihatnâmeler diğer adıyla *pendnâmeler* genel olarak ahlaki-didaktik türde eserler olup bu eserlerde öğüt verilirken ayet, hadis, atasözleri, vecizeler vd. unsurlardan faydalanılarak çeşitli hikâyeler anlatılmak suretiyle kıssadan hisse alınması hedeflenir. XIII. yüzyılda Yunus Emre’nin *Risâletü’n-nushiyye*’si ile Ahmed Fakih’in *Çarhnâme*’si Anadolu’daki ilk nasihatnâme örnekleridir. Müteakip asırlarda pek çok nasihatnâme yazılmıştır. Bununla birlikte bu türün Türk edebiyatındaki en meşhur eseri Nâbî’nin *Hayriyye*’sidir (Pala 2006: 409-410).

1. Pîr Muhammed Za'îfi'nin Hayatı

Asıl adı Pîr Muhammed b. Evrenos b. Nûreddin’dir. 950 senesinde Üsküp yakınlarındaki Kartova’da doğdu (Kınalızâde Hasan Çelebi 1989: 578; İsen 1994: 237; Bursalı Mehmed Tahir 2000: 293; Koçin 2005: 39). Ünlü akıncı ailesi Evrenosoğulları’na mensuptur. Daha beş yaşındayken babasından ilim öğrenmeye başladı. Üsküp’te Kadı Burhaneddin’den ders okuduktan sonra İstanbul’a gelmiş, Sahn-ı Seman medreselerinde Yavuz Sultan Selim döneminin en meşhur müftülerinden olan Zenbilli Ali Efendi’nin rahle-i tedrisinden geçmiştir. Zenbilli Ali Cemalî’den mülazım oldu. Yedi yıl süren mülazımlık vazifesinin ardından Vardar Yenicesi’ne müderrislik vazifesine başladı. İki yıl süren müderrislik vazifesinde bulundu. Hamisi Sofu Mehmed Paşa’nın davetiyle İstanbul’a gitti. Bu sırada Kanuni Sultan Süleyman Bağdat seferine çıkmıştı. Za’îfi de Mehmed Paşa ile bu sefere çıkmak üzere yola koyuldu. Fakat Sivas’tan öteye geçemedi. Yine Sofu Mehmed Paşa’nın davetiyle Diyarbakır’a giderek burada paşanın hizmetinde bulundu. Sofu Mehmed Paşa ile Tebriz’e gittiğinde Kanuni Sultan Süleyman ile tanışma fırsatı bulmakla birlikte beklediği ilgiyi göremedi. Tebriz’den sonra tekrar Diyarbakır’a dönerek kısa bir süre Diyarbakır’daki Ziyâiyye Medresesi’nde müderrislik yaptıktan sonra İstanbul’a döndü. İstanbul’da babasından kalan miras ile giriştiği kumaş ticareti başarısızlıkla sonuçlanınca Rumeli Kazaskeri’nin aracılığıyla Plevne Mihailoğlu Medresesi’ne müderris olarak tayin edildi. Bir süre burada görev yaptıktan sonra Sofu Mehmed Paşa’nın vezirliğe atanmasının ardından paşanın talebiyle Yenice Vardar’daki Ahmed Beg Medresesi’ne müderris oldu. Bir yıl sonra İstanbul’a dönerek kazasker mülazımlığına getirildi. Bu yılın sonunda Kanuni ile birlikte Edirne’ye gitti. Müderrislik görevini Edirne’deki Hacı Hasanzâde Medresesi’nde sürdürdü. İki yıl sonra yine İstanbul Davut Paşa Medresesi’ne ve ardından İznik Orhan Gazi Medresesi’ne geçti. Za’îfi’nin son görev yeri İznik oldu (Akarsu 1989: XXI-XXVI; Koçin 2005: 39-55; Uyar Akalın 2001: 38-46).

2. Eserleri

Bâg-ı Behişt, Gülşen-i Sî-murg, Bostân-ı Nasâyih, Başlıksız Bir Mesnevi, Dîvân-ı Za'îfî, Kitâb-ı Ser-Güzeşt-i Za'îfî, Der-Beyân-ı Kıssa-i 'İşkî vü Ma'sûk, Fâl-ı Murgân, Kitâb-ı Gülşen-i Mülûk, Risâle-i Cevâhir-Nâme, Risâle-i İmtihâniyye, Risâle-i Vücûdiyye, Süret-i Vakfiye-i İbn-i Mihâl 'Ali Bey, Münşe'ât ve Kitâb-ı Sabru'l-Mesâyib (Akarsu 1989: XXIV-XXXIX; Koçin 2005: 56-70; Uyar Akalın 2001:47-61).

3. Za'îfî'nin Kitâb-ı Sabru'l-Mesâyib'i

Musibetlere Sabr (Etme) Kitapçığı manasına gelen eser mensur bir nasihatnâmedir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Revan Köşkü, nr. 822'de kayıtlı Za'îfî Külliyyatı'nın 169b-173b varakları arasında yer alır. Eserin hatimesinde Hicri 962 senesinin Rebû'l-evvel ayınının 17. gününde (9 Şubat 1555) bizzat müellifin kendisi tarafından tamamlandığı belirtilmektedir.

Za'îfî eserini, *besmele*, *hamdele*, *salvele*, *dîbâce* şeklindeki klasik mensur eser tertibine uygun olarak düzenlemiştir. Eserine *besmele* ile başlar ve ardından *hamdele* kısmına geçer:

Bi'smillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm. El-ḥamdülillâhi'llezi' enşe'e'l-âleme bi-ḡudretihi ve ebde'e'l-Âdeme bi-ḡikmetihi ve şavvere'l-insâne fi'l-erḡâmi keyfe yeşâ'ü bi-irâdetihi. Şümme aḡrace min-buḡünü ummehâtihim bi-meşiyetihî ve sallaḡa melekü'l-mevti bi-enşârihi ve a'vânihi 'alâ-ḡabzi'l-ervâḡi fi-evḡâtihi ve âvânihi bi-esbâbi emrâzi'l-ḡarîbeti ve âlâti'l-evbiyeti ve't-ḡavâ'îni'l-'acîbeti. Hüve'l-Ḳâhîru fevḡa-ibâdihî Hüve'l-Mâliku fi-memâlikihî ve bilâdihî. Ḳaddera li'l-eb'râri'l-muḡî'îne cenneten ve ḡarîren ve ḡarrara 'ala'l-eş'râri'l-'âşîne nâren ve sa'îren. Sübhâne men yüsebbihu lehü'l-melâ'iketü ve'r-rûḡu. Hüve'r-Rabbü'l-Ḳuddüsü's-Subbûḡ.

Ḥamd ol Kâtib-i Ezelîye olsun ki neyistân-ı 'ademden ḡalem-i ḡudret peydâ idüp kâf u nûn ile naḡş-ı 'âlemi şaḡîfe-i vücûdda taḡrîr eyledi ve şenâ vü şad hezârân âferîn ol Muşavvir-i cihân-âferîne ki şekl-i âdemi bir ḡatire şudan aḡsen-i şüretde taşvîr eyledi. Zehî Mübdi'-i kâyinât ki aḡrebü'l-aḡrebîni buḡün-ü ümmehâtda eb'adü'l-eb'adîn ile cem' idüp ekrem-i mevcûdât kıldı daḡi Mu'allim-i eş'râf-ı maḡlûḡâta ki ḡüzîde-i zürriyyet-i Ebu'l-Beşer'dür 'ilm-i âsmâniyi ḡurûf u eşvât öğretti.

Besmele ve *hamdeleden* sonra *salvele* kısmına gelir:

Şallallâhu 'aleyhi ve âlihi ve aḡḡâbihi ecma'în ve 'alâ-cemî'i'l-enbiyâ ve'l-mürselîn.

Ammâ ba'd ifadesiyle *dîbâce* kısmına giriş yapar:

Ammâ ba'd Rûmîli ḡalkınuñ baż-ı ehl-i dilleri ḡazâya rızâ viren mütevekkileri iltimâslarıyla kâyinâtuñ naḡîfi mevcûdâtuñ Zâ'îfî Pîr Muhammed İbn-i Evrenos İbn-i Nüreddîn ḡubâr-ı aḡdâmi'l-mü'minîn deḡân-ı devâti ḡonceveş tebessüm ve zebân-ı ḡalemi bülbül gibi terennüme getürüp bu risâle-i şerîfe ve bu şaḡîfe-i laḡîfeyi zîbâ-şüretde taşvîr ve ra'nâ-hey'etde taḡrîr eyledi.

Sebeb-i telifini açıklar:

Tâ ki müstemî' olan yârân-ı vefâ ve cân kulağın dutan ihvân-ı şafâ istimâ' itdiklerinde kerem ü in'âm ve ihsân-ı tām idüp lisân ile cân ile kâffe-i ehl-i îmân ile hâtimesi hayr ola diyü fâtiha okıyalar.

“İmdi ey mü'min ü muvâhhid olan qarındaşlar” cümlesiyle nasihatnâmesinin *dîbacesine* devam eder. Bu bölümde: cennete talip olanların Allah'tan korkup hakkıyla O'na itaat etmelerini tavsiye eder. Zira Allah kullarının hakkıyla kendisine iman edip sakınmalarını ister. (Allah), kötü işleri yapmayın, zina etmeyin, içki içmeyin, ana-babayı incitmeyin, yalan söylemeyin, livata etmeyin, eksik satmayın, yasakladığım işleri yapmayın çünkü ben gizli âşikâr her fiilinizi bilirim. İnsanoğlunun söylediği her sözde muhakkak orada hazır ve nazır bulunan bir gözcü vardır. Allah bu derece yakın ve her fiili bilip görmekteyken müminlerin yapması gereken şey namazı huzû ve huşû ile kılmak, iki yüzlülükten sakınmak oruç, zekat, hacc görevlerini yerine getirmek, ana-baba hakkını eda etmek kısaca bütün emir ve yasaklara riayet etmektir. Mümin Allah'tan öylesine korkmalı ki göz yumup açıncaya kadar geçen ömrü içinde Allah Teâlâ'ya asi olmayıp takva ve mutlak bir itaatle Allah'ın verdiği nimetlere nankörlük etmeden Allah'ı sürekli anmalı ve bir an olsun O'nu unutmamalıdır.

Dîbâcenin ardından esas konuya gelir. Soru-cevap şeklinde ele aldığı konuları açıklamaya başlar. İlk soru, “Allah kullarını gücü nispetinde tâat ve ibadetle yükümlü kılmıştır ömürleri boyunca itaat ve ibadet ederek hiçbir şekilde asi olmayıp günah işlemek mümkün müdür?”. Bu soruya özetle şu şekilde cevap verir: “İnsanın her uzvunun bir yaratılış maksadı vardır. Fakat insan nefsinin arzularına uyar, geçici küçük lezzetlere aldanıp ebedi ve sınırsız lezzetlerden kendini mahrum eder. Meselenin iç yüzünü kavrayıp samimi bir şekilde tövbe edip yaratılış maksadına uygun olarak kalan ömrünü geçiren kişi tam anlamıyla Allah'ın emrini benimseyip yerine getirmiş olur. Bunun için de Allah'ın ipine (Kur'âna) dört elle sarılmak gerekir. Yahudiler gibi ayrılığa düşüp yeni mezhepler icat etmemek lazımdır. İnsan bin yıl da yaşasa sonunda ölüm vardır. Bu geçici dünyaya gönül verip bağlanmak akıllı insanların işi değildir. Akıllı ve bilge olup gaflet uykusundan uyanmak gerekir. Çünkü ölüm takdir edildiği vakitte muhakkak gerçekleşecektir”.

İkinci soru ise “Sadaka belayı def eder, ömrü uzatır” hadis-i şerifi hakkındadır. Bu soruya da özetle şu şekilde cevap verir: “İnsan, Allah'ın emrine göre yaşayıp bu hal üzere ölürse ömrü yüz yıldır. Eğer Allah'ın emirlerine uymaz, kötü işler yaparsa o kişinin ömrü kırk yıldır. İyi işler yaparsa ömrü uzar. Bunun haricinde ona takdir edilen ömür ne uzar ne kısalır. Ayet ve hadisler de bu durumu destekler. Her insanın ölüm vakti Levh-i Mahfûzda yazılmıştır. Buna göre gerçekleşir. İnsanların kimi mal çokluğuyla, kimi fakirlikle, kimi hasta vücutla kimi de cehaletle sınanır. Allah kullarını çeşitli musibetlerle imtihan eder. Başına gelenlere razı olup peygamberler ve veliler gibi sabır gösterenler öbür dünyada türlü nimetlerle ve cennetle mükâfatlandırılırlar. Fakat peygamberlerin emirlerine uymayanlar, bidat ehli sapkın kahinlerin peşinden gidenler ki hadis-i şerifte de belirtilmiştir Kur'ân'a inanmayıp kafir olmuş kişiler arasında yerini alır. Çünkü gaybı Allah'tan başka kimse bilemez”.

Musibetlerle ilgili olarak veba konusunda hadis-i şeriflerin ışığında detaylı açıklamalar getirir. “Bu hastalık müminler için şehadet vesilesi kafirler için ise bir cezadır. Bunun gibi bir azap takdir edildiğinde bu musibetten kurtulmanın bir yolu yoktur”. Tilki ve aslan hikayesini anlatarak kaderden kaçışın mümkün olmadığını izaha gayret eder. Hikayesini bitirdikten sonra tekrar veba ile ilgili bilgiler verir ve *dua* ile eserini tamamlar.

“Bende-i sâyir mü ’minlerle hayır du’âdan ferâmûş itmeyüp âhîr vâkıdde Kur’ân şoñ nefesde îmân ile rûhı hatm ola diyü fâtiha okıyanuñ ‘âkıbeti hayr ola”.

Za'îfî, nasihatnâmesinde zaman zaman sanatlı bir dil kullanmakla birlikte çoğunlukla sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Zira nasihatnâmelerde esas maksat insanlara öğütte bulunma ve mesajın elden geldiğince geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktır. Bu yüzden sanatlı, süslü bir dil yerine sade bir dil öncelikli tercihi olmuştur.

“Pes imdi Haqq celle ve ‘alâdan hidâyet irişüp ve Allâh rahmetine vâsıl olmağ dileyen mü ’mine gerekdür ki eger bir nesneden havf yâ açlık yâ mālına ziyân geldükde bu meşâyib baña Allâh Te’âlâdan geldi ben kulun imtiñancündür diyüp şabr ide”.

“Ya’nî Haqq celle ve ‘alâ kulların dürlü dürlü belâyile şınar. Tâ ki ol kul Allâhdan gelene râzî olup her gelen belâyâ peygâmbetler ve velîler gibi dâr-ı fenâda şabr iderse dâr-ı beğâda derecât u ni’met ve cennât u rahmetlerle Allâh kendü bildüğü lütuflarla ol kulını toylar”.

“İmdi dünyâda ber-tağdîr biñ yıl yaşasañ âkıbet ölmek muqarrer olıcağ. Geçen ‘ömrüñ bir günce gelmez. Bu kuluñ şıdkın isteyen kişi geçmiş ‘ömrin fikr eylesün ki bir sâ’atçe degüldür. Pes dünyâ-yı denîde mağabbet idüp gönül virmek ‘âkıller işi degüldür. İmdi gâfil olma ey ‘âkil ‘âlim ol kalma câhil. Gaflet uyhusından gözlerüñ açılsun”.

Eserin bazı kısımlarında ise sanatlı bir söyleyiş hakimdir. Ayrıca sanatlı nesrin en önemli unsurlarından biri olan seciye sıkça başvurmuştur:

“Hamd ol Kâtib-i Ezeliye olsun ki neyistân-ı ‘ademden kalem-i kudret peydâ idüp kâf u nûn ile nağş-ı ‘âlemi şahîfe-i vücûdda tañrîr eyledi ve şenâ vü şad hezârân âferîn ol Muşavvir-i cihân-âferîne ki şekl-i âdemi bir kaçre şudan ahsen-i şüretde taşvîr eyledi. Zehî Mübdi’-i kâyinât ki akrebü’l-akrebini buñun-ı ümmehâtda eb’adü’l-eb’adın ile cem’ idüp ekrem-i mevcûdât kıldı”.

“Gör ki leyl ü nehârda müdâm eyyâm-ı bahârda dürlü dürlü şükûfe vü reyâhîn-i gün-â-gün olan nağ’-ı zemîn-i reng-â-reng zîver ile ârâste ve hezâr elvân ile pîrâste âvâze-i perendelerden gülşenler tolu ve şadâ-yı çerendelerden tağlar iki yangı ider. Gülzârda bülbüller şadâsı kuhsârda âhûlar nidâsı ehl-i hâli vecde getürüp Hâlîk-ı Bî-çûna secde iderken müddet-i medîd ve zamân-ı ba’îd geçmedin faşl-ı hazân irişüp ne gülşende leñâfet ne ağaçlarda tarâvet ne kuşlarda terennüm ne güllerde tebessüm. Bülbüller lâl vü ol nâzûk yapraklar pây-mâl olup yatur. Her sâl nebâtât u eşcâr ve bâğ u gülzârüñ bu nev’e bî-şebât u bî-çarâr olup inqılâbın gören ‘âkil kişilere lâzımdur ki kendü zâtına mürâca’at idüp kendüñüñ tufüliyet ‘âleminde tarâvetin ve yigitlik zamânında leñâfetin ve şoñra pîrlik vaktinde olan hâletin añup her şey’e ‘ibret göziyle nazar idüp i’tibâr ide. Ve her şey’de Haqq celle ve ‘alânuñ vañdâniyetin mülâhaza ide ki”.

Müellif bir konuyu izah ederken o konuyla ilgili ayet ve hadislerden yararlanır. Ayet ve hadislerin önce orijinaline ardından Türkçe tercümesine yer verir:

*“Kur’ân emr itdüğü nesnelere işleyüp nehy itdüğü nesnelere nefsi murâdlarını terk ide ki metâ’-ı dünyâ sehel nesnedür. Haqq celle ve ‘alâ buyurur **kul metâ’u’ d-dunyâ***

kalîlun ve'l-âhîratu hayrun li-meni't-teķā ya'ni menfa'ati azdur zirā ki dāyim ve sâbit degüldür”.

“Ammā eger enbiyā vü mürselîn sözlerin dutmayup gökden inen kitâblara inanmayup şol ehl-i bid'at gibi ki yalanlar ihdâs idüp ahvâl-i 'āleme muṭṭali' olmaķ baña 'aṭiyyedür 'ilm-i 'gaybe iṭṭilā'um vardur esrāra vākıfın gelecek zamānda olacaķ ahvâlden haber viren kâhinler gibi bu aḍall-i ehl-i bid'at yalancılardur ve kâfirlerdür. Peygâmbere şallallāhu 'aleyhi ve sellem **ve men etā kâhinen fe-şaddaķahu bi-mā yeķūlu fe-ķad kefere bi-mā enzele'llāhu 'alā-Muḥammedin**. Bir kimesne bir kâhine gelse daḥi sözine inansa taḥķiķ ol kâhine inanan Allah celle ve 'alā Muḥammed'e Cibrîl ile inzāl itdügi nesneye ki Qur'ândur inanmayup kâfir olmuşlardandur diyü buyurdu”.

Metinde sadece bir yerde hadis-i şerifin tercümesi verilmiştir:

“**Hâzret-i Risâlet şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem dünyā ile benüm meşelüm şol atluya beñzer ki bir ağaç gölgesinde bir gice yatur şabâḥ koyup gider** diyü buyurdu”.

Zaman zaman konunun akışına uygun şiirler de metin içinde yer alır.

Ve her şey'de Haḫḫ celle ve 'alānuñ vaḥdāniyetin mülāḥaza ide ki.

Beyt

*Fe-fî-küllü şey'in lehu āye
Tedullu 'alā-ennehu vāḥidu'*

Ey Müsülmânlar luṭf idüp ḥîn-i istiğfârda ger leyl ü nehârdadur bu 'işyân baḥrinüñ ğariķi ve nâr-ı cürmüñ ḥariķi.

Beyt

*(mefā'îlün mefā'îlün fe'ülün)
Cihânda cümle eşyānuñ naḥîfi
Ayaklar ṭoprağı miskîn Za'îfi*

4.Sonuç

Za'îfî, *Kitâb-ı Sabru'l-Mesâyib* adını verdiği nasihatnâmesini klasik mensur eserlerinin tertibine göre düzenlemiş, eserinde dini konuları zaman zaman sanatlı söyleyişlere de başvurmakla birlikte genel olarak halkın anlayabileceği sade bir dille anlatmaya gayret göstermiştir. Ele aldığı konuları açıklarken ayetlerden ve hadislerden istifade etmiş, bazen metinde hikaye ve şiirlere yer vermiştir. Soru-cevap şeklinde ve adeta bir vaaz üslubunda bahse konu olan meselelerde halkı aydınlatmayı amaçlamış ve eserini okuyanlardan (dinleyenlerden) kendisine hayır duada bulunmalarını talep ederek eserini noktalamıştır.

¹ Her şeyde onun bir işareti vardır (Her şey) O'nun birliğini gösterir.

5. Metin

Kitâb-ı Şabru'l-Mesâyib

(169b)

Bi'smillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm.

*El-ḥamdülillâhi'llezî enşe'e'l-âleme bi-ḳudretihi ve ebde'e'l-Âdeme bi-ḥikmetihi ve şavvere'l-insâne fi'l-erḥâmi keyfe yeşâ'ü bi-irâdetihi. Şümme aḥrace min-buṭûni ummehâtihim bi-meşiyetihî ve sallaṭa melekü'l-mevti bi-enşârihi ve a'vânihî 'alâ-ḳabzi'l-ervâhi fi-evḳâtihi ve âvânihî bi-esbâbi emrâzi'l-ğarîbeti ve âlâti'l-evbiyeti ve 't-tavâ'îni'l-acîbeti. Hüve'l-Ḳâhiru fevḳa-ibâdihî Hüve'l-Mâliku fi-memâlikihî ve bilâdihî. Ḳaddera li'l-ebârî'l-muṭî'îne cenneten ve ḥarîren ve ḳarrara 'ala'l-eşrâri'l-âşîne nâren ve sa'îren. Sübhâne men yüsebbihü lehü'l-melâ'iketü ve'r-rûḥu. Hüve'r-Rabbü'l-Ḳuddüsü's-Subbüh.² Ḥamd ol Kâtib-i Ezelîye olsun ki neyistân-ı 'ademden ḳalem-i ḳudret peydâ idüp *kâf* u *nûn* ile naḳş-ı 'âlemi şahîfe-i vücûdda taḥrîr eyledi ve şenâ vü şad hezârân âferin ol Muşavvir-i cihân-âferîne ki şekl-i Âdemi bir ḳatre şudan aḥsen-i şüretde taşvîr eyledi. Zehî Mübdî'-i kâyinât ki aḳrebü'l-aḳrebîni buṭûn-ı ümmehâtda eb'adü'l-eb'adîn ile cem' idüp ekrem-i mevcûdât kıldı daḫi Mu'allim-i eşrâf-ı maḥlûḳâta ki güzîde-i zürriyyet-i Ebu'l-Beşer'dür 'ilm-i âsmâniyi ḥurûf u eşvât öğretti. Şallallâhu 'aleyhi ve âlihî ve aşḫâbihî ecma'in ve 'alâ-cemî'i'l-enbiyâ ve'l-mürselîn.³ **Ammâ ba'd** Rûmilî ḥalkınuñ baż-ı ehl-i dilleri ḳazâyâ rızâ viren mütevekkilleri iltimâslarıyla kâyinâtuñ naḫîfi mevcûdâtuñ *Za'îfî Pîr* Muhammed İbn-i Evrenos İbn-i Nüreddîn ğubâr-ı aḳdâmi'l-mü'minîn dehân-ı devâtî ğonceveş tebessüm ve zebân-ı ḳalemi bülbül gibi terennüme getürüp bu risâle-i şerîfe ve bu şahîfe-i laṭîfeyi zîbâ-şüretde taşvîr ve ra'nâ-hey'etde taḥrîr eyledi. Tâ ki müstemi' olan yârân-ı vefâ ve cân ḳulağın dutan ihvân-ı şafâ istimâ' itdüklerinde kerem ü in'âm ve iḥsân-ı tām idüp lisân ile cân ile kâffe-i ehl-i imân ile ḥâtimesi ḥayr ola diyü fâtiḫa oḳıyalar. İmdi ey mü'min ü muvaḫḫid olan ḳarındaşlar ve toğrulup şîrât-ı müstaḳîme taḳvâ ile giden dîndaşlarum bilün ve âğâh oluñ ki ṭâlib-i dâru's-selâma ve ḥâşşaten ehl-i İslâma ol vâcib olan Ḥaḳḳ Te'âlâ Ḥazretinden ḳorḳup ḥaḳḳ-ı ṭâ'at ile Ḥudâyâ muṭî' olmaḳdur ki Allâh celle ve 'alâ buyurur *Yâ eyyühe'llezîne âmenu't-teḳullâhe ḥaḳḳa tuḳâtihi ve lâ temütunne illâ ve entum muslimûn*⁴ dimekdür. Ey ihlâş u gerçelik ile baña imân getüren şâdık ḳullarım celâl-i ḥazretümden ḳorḳuñ. Yaramaz işler işlemeñ zinâ itmeñ ḥamr içmeñ atañuz ve anañuz incitmeñ yalan söylemeñ livâṭa itmeñ eksük şatmañ ben(üm) nehy itdügüm işleri işlemeñ ki ben her fi'lünüzde ḥâzırın gizlü ve âşikâre her ne işleseñüz bilürin. 'Âlimü's-sırrı ve'l-ḥafîyyât' pâdişâhem. Âdemoğlı ḫiç bir söz söylemez illâ ilinde ḥâzır ve müheyyâ gözçü vardır. *Mâ-yelfîzu min-ḳavlin illâ ledeyhî raḳîbun 'atidun*⁵ ve bir yerde buyurur *mâ yekûnu min-necvâ selâsetin illâ Huve râbî'uhum ve lâ ḥamsetin illâ Huve sâdisuhum ve lâ ednâ min-zâlike ve lâ ekşera illâ Huve me'ahum eyne mâ kânü*⁷ ya'ni üç kişi bir*

² Kudretiyle âlemi yaratan, hikmetiyle Âdem'i var eden, rahimlerde istediği gibi insanları şekillendiren sonra dilediğince annelerinin karınlarından (onları) çıkararak, yardımcıları ve destekçileriyle ölüm meleşini tuhaf hastalıklar, bulaşıcı vasıtalar, benzeri görülmemiş vebalarla zamanlar ve anlar içinde ruhlarını alması için (onların) başına musallat eden Allah'a hamd olsun. O, kullarına istediği her şeyi yaptırabilir. Ülkelerin ve şehirlerin mutlak sahibidir. İtaatkar salih kullarına cenneti ve huzuru takdir etti. Asi ve kötülük edenlere ateşi ve cehennemi uygun gördü. Ruh ve meleklere kendisini tesbih ettiği Allah her türlü noksandan uzaktır. O, Rabdir, Kuddüstür (bütün kusur ve noksanlıklardan uzaktır), Sübbuhtur (tesbih edilendir).

³ Allah'ın salât ü selâmı onun, ailesinin, bütün ashabının, nebi ve peygamberlerin hepsinin üzerine olsun.

⁴ Ey iman edenler! Allah'a karşı gereği gibi saygılı olun ve ancak Müslüman olarak can verin. Al-i İmran/102

⁵ Saklı ve gizli şeyleri en ince detaylarına kadar bilen.

⁶ O hiçbir söz söylemez ki yanında çok dikkatli bir gözetleyici olmasın! Kaf/18

⁷ Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O'dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir. Mücadele/7

yirde söyleşmezler illâ dördüncü Allâhdur ki mâbeynlerinde söylenen sözi bilür. *Necvâ* lügatde iki kişi arasında sırta söylenen söze dirler ve beş kişi bir yirde cem' olup sırta söyleşmezler illâ altıncı Allâhdur ve eger üç kişiden eksük ve eger beş kişiden artuk her ne kadar kişi olursa olsunlar elbette Allâh biledür ve size cânunuz tamarından yakînem didi (170a) ve *naḥnu akrabu ileyhi min-ḥabli'l-verîd*.⁸ Pes imdi Ḥaḳḳ celle ve 'alâyı böyle yakîn ve her fi'ilde bu nev' ile ḥâzır ve nâzır bilen mü'minlere gerekdür ki namâzların ḥuṣû' ile ve ḥuzû' ile kılup erkân-ı şalâtı ve edâ-yı vâcibâtı emr olunduğı üzre kıla ve riyâ vü süm'adan perhîz idüp şaḳına vesâyir vâcibâtı eger şavm ve ger zekât ve ger ḥacc ve ger vâlideyn ḥaḳḳın edâ itmekdür. Kâdir olduğı kader yerine getüre. Ḥâşılı'l-kelâm Allâh celle ve 'alâdan öyle ḳorḳa ki göz yumup açınca 'ömri içinde Allâh Te'âlâya 'âşî olmayacak taḳvâ ve ḥaḳḳ-ı tâ'at ki Ḳur'ânda buyurur böyle olmağa dirler ki dâyim Ḥaḳḳ Te'âlâ virdüğü ni'metlere *ḫarfetü'l-'ayn*⁹ küfrânü'n-ni'me olmayup Allâhu aḥḳ u şâkir olup bir laḫza unutmaya. Eger *sâyil* su'âl iderse ki Ḥaḳḳ Sübhânehu ve Te'âlâ ḳullarına tâḳatları miḳdârı tâ'ate teklîf eyledi ki *lâ yukellifu'llâhu nefsen illâ vus'ahâdûr*.¹⁰ Ḥaḳḳ-ı tâ'at-i 'ömürleri içinde hergiz 'âşî olmayup günâh itmek ma'nâsına kimseye müyesser mi olur. **Cevâb** virüp eydürür kişi her 'uzvın ne için yaradıldınsa ḳaşd idüp Allâh emri üzre şarf eylemege ḳâdirdür. Ammâ murâd-ı nefesine uyup ârzûların vire vire kendüyi maḡbûn idüp azdan az fânî lezzâta aldanup ḥadd ü 'addi yok câvidânî lezzetlerden kendüyi mahrûm eylemişdür. İmdi bu ma'nîyi bilüp iḫlâş ile tevbe idüp dâyimâ nefsi murâdın virmeyüp bâḳî ḳalan 'ömürünü *mâ ḥuliḳa lehuya*¹¹ şarf eylese tamâm ḥaḳḳ-ı tâ'atde bulunmuş olur ve **daḫi** her mü'min olana lâzımdur ki İslâm üzre şâbit ve muḳarrer olup mevte bu ḫariḳ ile lâḫiḳ ola ve ḫabl-i metîn ki Ḳur'ân-ı 'azîmdür cân göziyle görüp cân ḳulağıyla işidüp cân eliyle muḫkem dutup datlu cânından yeg seve ki *va'taşimû bi-ḫabli'llâhi cemî'andur*.¹² *Ḥablu'llâhdan*¹³ murâd Ḳur'ândur ya'nî Allâh dînine girün ve Ḳur'ân ḫükmünü muḫkem dutuñ ve hidâyet yollarına teveccüh idüp gidün. Yehûdiler gibi müteferriḳ olup ba'zînuz ba'zînuza dînde muḫalefet ve 'adâvet ve buḡz eylemeñ yeñi mezhebler iḫdâş eylemeñ diyü buyurur. İmdi her mü'min olana gerekdür ki Ḳur'ân ma'nâ'en bilüp ḫükmiyle 'amel iden 'âlimlere şorup ḫaḳîḳat-i imânî öğrenüp ve Ḳur'ân emr itdüğü nesnelere işleyüp nehy itdüğü nesnelere (...) nefsi murâdlarını terk ide ki metâ'-ı dünyâ sehel nesnedür. Ḥaḳḳ celle ve 'alâ buyurur *ḳul metâ'ud-dunyâ ḳalîlun ve'l-âḫiratu ḫayrun li-meni't-teḳâ*¹⁴ ya'nî menfa'ati azdur zîrâ ki dâyim ve şâbit degüldür. Ḥâzret-i Risâlet *şalla'llâhu aleyhi ve sellem*¹⁵ dünyâ ile benüm meşelüm şol atluya beñzer ki bir ağaç gölgesinde bir gice yatur şabâḫ koyup gider diyü buyurdu. İmdi dünyâda ber-taḳdîr biñ yıl yaşasañ âḳıbet ölmek muḳarrer olıcaḳ. Geçen 'ömürün bir günce gelmez. Bu ḳuluñ şıdḳın isteyen kişi geçmiş 'ömürün fikr eylesün ki bir sâ'atçe degüldür. Pes dünyâ-yı denîde maḫabbet idüp gönül virmek 'âḳiller işi degüldür. İmdi gâfil olma ey 'âḳil 'âlim ol ḳalma câhil. Gâflet uyḫusından gözlerün açılsun. Bârân-ı rahmet yürege saḳılsun. Dâyim inḳilâb-ı 'âlemi seyr ü temâşâ ḳıl. Dünyâyı şebât ü bî-ḳarâr olduḡun bil. Gör ki leyl ü nehârda müdâm eyyâm-ı bahârda dürlü dürlü şükûfe vü reyâḫîn-i gün-â-gün olan naḫ'-ı zemîn-i reng-â-reng zîver ile ârâste ve hezâr elvân ile pîrâste âvâze-i perendelerden gülşenler tolu ve şadâ-yı çerendelerden taḡlar iki yangı ider. Gülzârda bülbüller şadâsı kuhsârda âḫûlar nidâsı ehl-i ḫâli vecde getürüp Ḥâliḳ-ı Bî-çûna

⁸ Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız. Kaf/16

⁹ Göz açıp yumuncaya kadar.

¹⁰ Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Bakara/286

¹¹ Yaratılış maksadına.

¹² Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'ana) sımsıkı sarılın. Ali İmran/103

¹³ Allah'ın ipi.

¹⁴ De ki: "Dünya geçimliği azdır. Ahiret, Allah'a karşı gelmekten sakınan kimse için daha hayırlıdır". Nisa/77

¹⁵ Salât ü selam onun üzerine olsun.

secde iderken müddet-i medîd ve zamân-ı ba'îd geçmedin faşl-ı hazân irişüp ne gülşende letâfet ne ağaçlarda tarâvet ne kuşlarda terennüm ne güllerde tebessüm. Bülbüller lâl vü ol nâzük yapraklar pây-mâl olup yatur. Her sâl nebâtât u eşcâr ve bâğ u gülzârûn bu nev'e bî-şebât u bî-çarâr olup inşilâbın gören (170b) 'âkil kişilere lâzımdur ki kendü zâtına mürâca'at idüp kendünün tufüliyet 'âleminde tarâvetin ve yigitlik zamânında letâfetin ve şoñra pîrlik vaqtinde olan hâletin añup her şey'e 'ibret göziyle nazar idüp i'tibâr ide. Ve her şey'de Hakk celle ve 'alânun vahdâniyetin mülâhaza ide ki.

Beyt

Fe-fî-küllü şey'in lehu âye
Tedullu 'alâ-ennehu vâhidu¹⁶

Yohsa bu dünyâ-yı dñn kişiyi mağbün ider. Kâh olur ki bir kişiye dünyâ el virür çoğ olur mâli hoş olur hâli devâtı bî-'add emlâki bî-hadd vâfir-i evlâd ve civârı muhkem kuşur u dârı mânend-i hişâr müşeyyed dîvârı güyâ ki kendüye mevt-i târî olmaz diyü esbâb çoğluğuna mesrûr ve şihhat-i bedenine mağrûr iken nâgâh dest-i emel münkati' olup peyk-i ecel irişüp envâ'-ı ni'am ile perverde olan cismi hayâl ve yüz dürlü efsün ile bağladuğı tılsımı hilâl olur. Hakk celle ve 'alâ buyurur *eynemâ tekünû yudrikkumu'l-mevtu velev kuntum fî-burûcin müşeyyede*¹⁷ ya' nî farzâ eger tûlde âsumâna peyveste ve alçu vü kireçle yapılıp muhkem-beste olmuş hişârlar içinde ölmeyelüm diye gizlenseñüz elbette ecelüñüz geldükde ol muhkem binâ size aşşı itmez ölürsüz. Âdemoğlı mevtiden kurtulmak ihtimâli yokdur diyü buyurur. İmdi ey mü'min taḥkîk ü ta'yîn bilesin ki Hakk Sübhânehu ve Te'âlâ Âdemi ve zürriyetin toprakdan yaratdı ve her âdemoğlı anasından toğup vücûda geldükden şoñra ölünceye degin her bir şahşa ecel taḥdîr eyledi ki ölür daḥi toprak olur. Yine her bir şahşa ecel-i müsemmâ ta'yîn eyledi ki yevm-i kıyâmetdür ki berzah ilindedür. Berzah öldükden şoñra yevm-i ba'se degin olan vaqte dirler ki dünyâ ile yevm-i âhîret mâbeynidür. *Levhü'l-Mahfûz*da her kişünün bu üslûb üzere eceli mektûbdur ki Hakk celle ve 'alâ buyurur *Huve'llezi halaḥakum min-ḥînin şümme kaḍâ ecelen ve ecelun musemmen 'indeh*.¹⁸ Pes imdi mü'minlere lâzım olan oldur ki imân getüre ve bile ki ecelinden bir sâ'at önürdi ne bir sâ'at şoñra olmaz. *Fe-izâ cæ eceluhum lâ yeste ḥîrüne sâ'aten ve lâ yestaḥdimüne*¹⁹ diyü buyurur. **er-Resâ'il** su'âl iderse ki hadîşde gelmişdür *eş-şadaḳatu teruddu'l-belâ'e ve tezîdu'l-umre*²⁰ ya' nî şadaḳa virmek belâyı kişiden redd ider ve 'ömrin ziyâde ider. Bu taḥdîr üzere hadîşden fehm olunur ki kişiden ecel te'ḥîr olunmak câyiz ü mümkün ola. Pes hadîşî âyete tevfiḳ u taḥbîk ne vech ile mümkün olur. **Cevâb** virüp eydürüz Hakk celle ve 'alânun 'ilm-i ezelisinde böyledür ki bir kişi Allâh celle ve 'alânun emrin dutmak üzere ölürse 'ömrü yüz yıldur. Eger emrin dutmayup yaramaz 'amel işlerse ol kişünün 'ömrü kırk yıldur. Meşelâ Zeydün 'ömrü Allâh Te'âlâ 'ilminde yüz yıldur. Ammâ kırk yaşında ölür eger hayırlı iş işlemezsé. Kırk yaşına geldükde Allâh Te'âlâ râzı olacak bir iş işlese yâ şadaḳa virse yâ namâz kılsa mâ-ḥaşal Allâh râzı olacaklayın bir eyü iş işlese Hakk Te'âlâ 'ömrünü arturup ol kişi elli yaşına girür yine böyle taḥdîr eylemişdür ki elli yaşına irdükde şer işlerse ölür ḥayır işlerse altmış yaşına varur. İttifâkâ yine ḥayır işlese ol kişünün 'ömrü evvelkinden ziyâde olup altmış yaşına varur. Yetmişinde öyle sekseninde daḥi böyledür. Tâ-

¹⁶ Her şeyde onun bir işareti vardır/ (Her şey) O'nun birliğini gösterir.

¹⁷ Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır. Nisa/78

¹⁸ O öyle bir Rab'dır ki, sizi çamurdan yaratmış, sonra (her birinize) bir ecel tayin etmiştir. (Kıyametin kopması için) belirlenmiş bir ecel de O'nun katındadır. Enam/2

¹⁹ Ecelleri geldiği zaman ise ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler. Nahl/61

²⁰ Sadaka belayı def eder, ömrü uzatır. Hadis-i Şerif

nihâyet Allâh Te'âlâ 'ilminde Zeyd'ün 'ömri yüz yaşına varmağdur varur. Yüz yaş tamâm olur ne bir sâ'at öñdin ve ne bir sa'at şöñra taqđim ü te'hîr olmayup 'ömri münkati' olur. Hâkğ Te'âlânun buyurduğı bu ma'nâ ola. Âyetle hadîş bu nev' ile tevfiğ olmak mümkündür ve bir âyetde dağı buyurur *ve mâ kâne li-nefsin en-temûte illâ bi-izni'llâhi kitâben mu'eccele*²¹ ya' nî hiç bir nefis yoğdur ki aña mevt (171a) gele illâ Allâh Te'âlânun izniyle gelür dimekdür ki nefis için yoğdur ki ecelinden öñürdi fevt ola. Zîrâ her kişinin mevti için *Kitâb-ı Mü'eccel* vardır. *Levhü'l-Mahfûz*da yazılmışdur. Ecel sebkat ider degüldür. Elbette vaqt-i ma'lûmda fevt olur diyü buyurur ve dağı ey mü'min qarındaş âgâh olğıl ve muhağğak bilgil ki serây-ı dünyâ dâr-ı miğnet ve belâdür. Eger mü'min ve ger kâfir ve ger zâhid ve ger fâcirdür. Belâ vü fitne ile kimi ğanî olup mâl çoğluğıyla kimi fağır olup dünyâ yoğluğıyla kimi şıhhat-i beden kimi haste-ten kimi 'ilm-i muğlak kimi cehl-i muğlak kimi imân-ı bâhir kimi küfr-i zâhirle imtiğân olunurlar. Ya'nî Hâkğ celle ve 'alâ kılların dürlü dürlü belâyile şınar. Tâ ki ol kıul Allâhdan gelene râzı olup her gelen belâya peygâamberler ve velîler gibi dâr-ı fenâda şabr iderse dâr-ı beğâda derecât u ni'met ve cennât u rağmetlerle Allâh kendü bildüğü lütuflarla ol kıulını toylar. Ammâ eger enbiyâ vü mürselîn sözlerin dutmayup gökden inen kitâblara inanmayup şol ehl-i bid'at gibi ki yalanlar ihdâş idüp ağvâl-i 'âleme muğtali' olmak baña 'atıyyedür 'ilm-i 'ğaybe ittılâ' um vardır esrâra vâkıfın gelecek zamânda olacağ ağvâlden hağber viren kâhinler gibi bu ağall-i ehl-i bid'at yalancılardur ve kâfirlerdür. Peyğâamber *şallallâhu 'aleyhi ve sellem* buyurur ve *men etâ kâhinen fe-şaddakahu bi-mâ yeğulu fe-ğad keğere bi-mâ enzele'llâhu 'alâ-Muğammedin*.²² Bir kimesne bir kâhine gelse dağı sözine inansa tağkîğ ol kâhine inanan Allah celle ve 'alâ Muğammed'e Cibril ile inzâl itdüğü nesneye ki Ğur'ândur inanmayup kâfir olmuşlardandır diyü buyurdu ve kâhinlerden ba'zı olur cinnîlerden ba'zın tesğîr itdüm ağvâl-i hağkı teccessüs idüp baña hağber virür diyü kızb eylerler ve müneccimler dağı gelecekte olacağ havâdişi bilürüz diyü da'vâ iderlerse anlar dağı kâhinler gibidür. Fe-ğâşılı'l-keğâm ğaybı Allâhdan ğayrı kimesne bilmez bendeler ğaybe mâlik olmazlar. Meger Allâh Te'âlâ vağıyle yâ ilhâmla bildüre ki peygâamberlere mu'cize velilere keğâmetdür. Ammâ bir ehl-i bid'at ki emr-i şer'a inğıyâdı yoğdur. Namâz kıılmaz âdâb-ı şer' üzre degüldür. Anun gibi beliyyede velî diyü i'tikâd itmek ğâyetde cehel ve nihâyetde hamâğatdendir. Ol ağall-i bed-fi' il kimesneleri hağkimü'l-vağt olanlar te'dîb idüp şehirden ve olduğı yirden göndermek lâzımdur. Zîrâ Müsülmânları izlâl idici bir şeyğândur kâfirdür. Farzâ hağber virdüğü nesne ittifağ vâği' olsa bunuğ gibiye istidrâc dirler. Mü'minler bunuğ gibiye ğâşâ ki i'tikâd idüp inanalar. İmdi bu ağall yalancılara ve aña tâbi' olup inananlara dünyâda belâ ve muşîbet geldükde kağzâdan kıurtulmağ muğâl iken Hâğdan gelen kağzâyı ben def' iderin diyen münâfıqları ol Ğahhâr Pâdişâh dünyâda belâ vü muşîbetlere bırağup dâr-ı âğirette nâr-ı cağim ve 'azâb-ı elîme idğâl ider. Pes imdi Hâkğ celle ve 'alâdan hidâyet irişüp ve Allâh rağmetine vâşıl olmak dileyen mü'mine gerekdür ki eger bir nesneden hağv yâ açlık yâ mâlma ziyân geldükde bu meşâyib baña Allâh Te'âlâdan geldi ben kıulın imtiğânçündür diyüp şabr ide. Zîrâ Hâkğ Te'âlâ her bir kıulın bir dürlü nesne ile imtiğân ider. Buyurur ki *ve le-nebluvennekum bi-şey'in mine'l-ğavfi ve'l-cü'i ve nağşin mine'l-emvâli ve'l-enfusi ve's-şemerâti ve beşşiri's-şâbirîn. Elleğzîne izâ eşâbethum muşîbetun ğâlû innâ li'llâhi ve innâ ileğhi râci'ür*²³ dimekdür. Sizi kendü cinsünüzden imtiğân idüp şınayan kimesneden size bir nesne irişdüğü gibi Hâkğ Te'âlâdan kıllarına ğorğulu nesnelere irişür. Kağzâya

²¹ Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Al-i İmran/145

²² Kim ki bir kâhine (falciya) giderek onun söylediklerine inanırsa, Muhammed'e indirilene inkâr etmiştir. Hadis-i Şerif

²³ Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz" derler. Bakara 155/156

râzî olup belâya şâbirler midür diyü. Velîkin rahmet-i Hâkık kullardan müfâriķ olur degüldür. Gâh olur ki kullar azacıķ korķu ile imtiḥân olurlar ve gâh olur ki açlık ile imtiḥân olurlar ve gâh olur ki mâlları gitmek ile imtiḥân olurlar ya' nî (171b) dört ayaķlı tavarları helâk olmağ ile ve nefsleriyle imtiḥân olurlar ya' nî ölüm ile veya katl ile yâ marâz ile. Şöyle ki ay yüzlü ve şîrîn sözlü oğullar ve datlu dillü nâzûk kızzaruñ mevt ile Allâh celle ve 'alâ ataları ve anaları imtiḥân ider ve bâğlarda ve gülistânlarda yemişlerin eksümek ile imtiḥân ider ya' nî geçen yıllarda ağaçlar vâfir yemiş virdügi gibi bu yıl virmez yâḥûd ağaçlar tamâm laṭîf ve çok mîve virdükde Allâh Te'âlâ emriyle âfet yitişüp kemâlinde olmuş mîveleri helâk eyler ve didiler ki şemerâtdan murâd oğul ve kızzur ya' nî âdemoğlanların Hâkık Te'âlâ şınar ve imtiḥân ider. Atalaruñ analaruñ ömürleri gülsenlerinden ḥâşıl olan oğul kızzur yemişlerin yire düşürüp toprağā şalmağıla ve *beşşiri's-şâbirîr*²⁴ yâ Muḥammed beşâret vir ya' nî Allâh Te'âlâdan tâ' ate tevfiķ ve ma' şiyetden şaķınmaķ ve günâhların yarlığamaķ şol ķadar çok şöyle vâfir ki miķdârın Allâhdan ğayri kimesne bilmez. Ol mü'min kişilere zıkr olan muşibetleruñ ba' zî vâķi' olduķda şabr idüp *innâ lillâhi ve innâ ileyhi raci'ür*²⁵ diyeler ya' nî bizi Allâh yaratdı yine varacagumuz Allâhdur dimekdür. Ey mü'min ķarındaş vaķt olur ki Hâkık Sübhânehu ve Te'âlâ kulların ba' zî yirde tâ' ün ile şınar ve ḥadîş de vardur. Resûl Ḥazreti buyurur *eṭ-tâ' unu şehâdetün li-ümmeṭi ve rahmetun lehüm ve riczun 'ale'l-kâfirîne ve lâ-yefirru min-arḍin fîha't-tâ' unu ve lâ-yaḳdemu*²⁶ *dâkûn* fethasıyla *ḳudûm* ma' nâsına 'alâ-arḍin fîha't-tâ' unu men şabera *fî-arḍin fîha't-tâ' unu şâbiran muḥtesiben*.²⁷ Ya' nî şevâb talebi çün mâl ü 'ırz ḥıfzıçün degül *kâne lehu mişlü ecri şehîdir*²⁸ mefhûm-ı ḥadîş budur ki tâ' ün benüm ümmetime şehâdet ve rahmetdür kâfirlere 'azâbdur ya' nî şabr idüp Hâkıkdan gelene râzî olanlara şehâdet ve Hâkık Te'âlâdan rahmetdür. Şabr itmeyüp 'aşı olanlara 'azâbdur ve şol yirde ki tâ' ün ola ol yirden kaçmasunlar ve tâ' ün olduğı yire varmasunlar ve tâ' ün vâķi' olduğı yirde bulunan kişi mâl cem' itmek yâḥûd dünyevi bir ğarâz itmese belki Hâkık Te'âlâ taķdîr itdügi gelür ve her ne ki Allâh Te'âlâ kullar başına yazdı lâ-büdd geliserdür diyü şabr idüp dursa ol kişiyeye şehîd ecri vardur diyü buyurdu. Şehîdler ḥod dâr-ı dünyâdan gitdüklerinde ölmezler. Ḥaber de vardur *el-mü'minu lâ-yemütüne ve lâkin yenḳulüne min-dâri'l-fenâ'i ilâ-dâri'l-bekâ'i*.²⁹ Belki ḥayât-ı ebedî ile dirilerdür ammâ ḥâllerine âdemoğlanlarinuñ itṭilâ' ı vukûfı yokdur. Hâkık Te'âlâ buyurur *ve lâ teḳûlû li-men yuḳtelu fî-sebîli'llâhi emvâṭun bel eḫyâ'un velâkin lâ teş'urûn*.³⁰ Ḳadî-i Beyzâvî 'aleyhi'r-rahmetu ve'r-rıḳvân'³¹ buyurup didi bu âyetde tenbîh vardur ki şehîdleruñ ḥayâtları cesed ile degüldür ve ḥayvânâtdan maḥsûs olur cinsden degüldür. Belki bir emirdür ki vaḫiyle idrâk olunur 'aql ile idrâk olunmaz ve mervîdür ki şehîdler Allâh celle ve 'alâ katında ḥaylardır. Rûḫlarına rızķlarına Allâh kıbelinden dâyim 'arz olunup râḫatda ve feraḫda olurlar. Âl-i Fir'avn'e gicede vü gündüzde nâr 'arz olunup dâyim veca' da ve elemde oldukları gibi dir ve âyet-i kerime Bedr ğazâsında şehîd olanlar ḥaķķında nâzil olmuşdur ki on dört kimesne idiler ve bu âyetde delâlet vardur ki ervâḫ cevâhirdür ḳayim bi-nefsihâdurlar. Bedenden maḥsûs olana muğâyirdür mevtten sonra bâķî ḳalur derrâkedür ve cumḥûr şaḫâbe ve tâbi'în bu ḳavle ḳayillerdür ve âyât u eḫadîş daḫi bu söze nâṭıķdur. Pes imdi böyle ḥayât-ı ebedîye muvaşşıl olan nesneden

²⁴ Ve sabredenleri mtjdele. Bakara/155

²⁵ Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz. Bakara/156

²⁶ Veba, ümmetim için bir şehâdet ve rahmettir; kâfir içinse bir azaptır. Veba olan bir yerde (bulunan oradan) çıksamasın ve (veba olan yere başka bir yerden) girmesin! Hadis-i Şerif

²⁷ Bir yerde tâ'un zuhur eder de orada bulunan bir mümin, sabrederek, sevab umarak. Hadis-i Şerif

²⁸ Ona şehit ecrinin misli sevap vardır. Hadis-i Şerif

²⁹ Müminler ölmez; sadece fenâ yurdundan (dünyadan) bekâ yurduna (ahirete) göç ederler. Hadis-i Şerif

³⁰ Allah yolunda öldürülenler için "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz. Bakara/154

³¹ Allah'ın rahmet ve hoşnutluğu onun üzerine olsun.

kaçmak aşlâ revâ degüldür ve Şir'atü'l-İslâm şerhinde eydür lâ-ye 'tî ardan fîhâ tâ'ünun ev 'azâbun ev fitnetün ve in vaqa'a bi-arđin lâ-yahruc minhâ firâren 'anhu.³² Dimekdür bir yirde tâ'ün yâ 'azâb yâ fitne olsa müsâfir olup ol yire varmayalar ve eger bir yerde bu zıkr olan vâkı' olsa (172a) ol yirden kaçmak ile çıkmayalar dir. Ba'zılar tâ'ün ile vebâ ikisi birdür dimişler. Ba'zılar fark idüp didiler ki tâ'ün çibandır ki gâyetde harâretten yalın gibi kıltuqlarda ve boş yirlerde vesâyir gövdede çıkar kiminüñ eţrafı kara kiminüñ yeşil kiminüñ kızıl olur. Ammâ vebâ bir marâzdur ki halk içinde çoğ olur. Şihah'da marâz-ı 'amme vebâ dirlerdir. Tâ'ün vebâdan bir nev' dür Meşâbîh şerhinde böyle dir. Ba'zılar didiler ki a'zâ-i gızeviyyede veremdür zehrâk maddelerden hâşıl olur ki hükemâ mezhebidür mizâc kabûl itdüğü nesnelere ilâc iderler. Vâkı' olur ki şihhat bulur. Sebebi fesâd-ı hevâ ve mizâc-ı münharif olmadandır. Ve didiler vebâ esbâb-ı semâviyye yâ 'arziyyeden hevâda fesâd vâkı' olur. Koşmuş şulardan ve cîfelerden vesâyir murdârlıklardan yâhûd yiller yaramaz duhânları alçaq yirlere sürer dađi ol yaramaz hevâlar kalbe irişür dađi rûhuñ mizâcın fesâda virür. Rûhı şaklayup ihâta iden nesneyi ruţubeden bağlar 'ağd idüp tab'dan hâriç harâret hâşıl olur dađi bu sebebden bedene yayılır çibanlar olur ki tâ'ün diyü ad qorlar. Ve ba'zılar didiler ki Haqq Te'âlâdan âdemoğlanlarına zinâ itdükleri sebebden cinnî musallağ eylemişdür ki oğ şeklinde yâ süñü şüretinde bir nesne ile dürterler toğındüğü yirde tâ'ün zâhir olur. Lüğatde ta'n dürtmege dirler. Müsemâ ile isimde tamâm münâsebet vardur ve Kur'an-ı 'azîmde Haqq Sübhânehu ve Te'âlâ buyurur ve kezâlike nuvellî ba'da'z-zâlimîne ba'dan bimâ kânü yeksibün.³³ Tefsîr-i Ebu'l-Leyş'de eydür ya'nî dimekdür ki Haqq Te'âlâ cinn-i kâfirlerin insânun 'aşîleri üzre musallağ ider dađi 'aşîleri h'âr u zelîl kılıp ba'zın helâk iderler. Pes bu âyetden fehmi olunur ki tâ'ün didükleri cinnün fi'li ola ve zâlim didüğünde her zulm iden dâhıldür. Eger begler ve ger sipâhîler ra'ıyyetine zulm itdügüdür ve ger tâcir ticâretinde halka zulm itdügüdür ve ger harâmîler ve uğrıldur. Âyet-i Kur'an kâmusına şâmidür. Fadl bin 'İyâz kaçan bir zâlimi zâlim-i âhardan intikâm ider göresin ta' accüb eyle ve bu âyetün ma'nâsın fikr eyle dir. Hâşılı'l-kelâm tâ'üne sebep cinniyetdür diyenlerün sözlere akvâ olmağ üzredür. Huşuşâ ki eyyâm-ı tâ'ünde haste olanlar yâ ba'zı şabîler yâhûd sebük-rûh olanlar düşlerinde belki aşîkâre görmek vâkı' olur ki fülân kimesneyi ehl-i bid'at şüretinde kimesne kulağı tozında yâ kıltuğında yâ bir âhar yirinde dürtü diyü haber virürler vâkı' dađi olur ve ululardan ve ekâbirden işidilmiş ta'vîzât ve du'âlar ki şerr-i cinni dâfi'üdür. Ba'zın götürmek ba'zın kapularda yapışduru komağ ba'zın şuyın içmek gibi 'amel itseler tamâm fâide ider. Öyle olsa 'ağlen ve nağlen cinn olmağa bu kelâm kâfidür ve mat'ünüñ harâreti ziyâde olmağ cinnün muhâlaşasına delâlet ider. Zîrâ cinnün cüz'-i gâlibi nârdur. Lâkin mat'ünüñ bedeninde gızâ yâhûd hevâ-yı fâsid sebebiyle harâret hâşıl olup cinnün ta'nı dađi vâkı' olup ikisi cem' olmağ ba'id degüldür. Huşuşâ ki beden-i insânun bir cüz'i nârdur. Hele eger cinn ve ger hevâ-yı fâsid sebebiyledür. Her neden ise Haqq Te'âlâdan 'aşî kullara gelmiş 'azâbdur vâkı' olduğı yirden kaçmak ile Haqq Te'âlânun 'azâbından kırtulmağ muhâldur. **Hikâyet** Abdülmelik bin Mervân bir gice havâşşıyla ve gülâmlarıyla tâ'ündan kaçup olduğı şehirden âhar yire gitdi. Sancağ öñinde gice ile at ile seyr iderken uyhusı geldükçe hâş oğlanlarından birine karşı hay oğlan söyleye diñleyelüm dirdi. (172b) Oğlan dađi benüm ne mikdârum ola ki sizün huşuruñuzda söz söyleyem ve sizün ne bilüğüze nisbet bildüğüüm ne ola didi. 'Abdülmelik her ne olursa olsun söyle uyhumuz açılısun didükde oğlan eydür işitdüm ki meger bir dilkü bir aslana kendüyi âfetlerden ve belâlardan düşmen şerrinden halâş idüp kırtarmağ için hidmet

³² Veba veya azap veya bir fitne olan bir yere gelmesin! Eger bir yerde (bunlar) vaki olursa oradan kaçıp gitmesin.

³³ İşte biz, kazanmakta oldukları günahlar sebebiyle zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmına böyle musallat ederiz. Enam/129

idermiş. İttifākā bir gün hevādan bir 'uqāb³⁴ qaşd itmiş ki bu dilküyi yirden qapup hārcına süre. Hemān dilkü arslana³⁵ hāli i' lām ve kendüye 'uqāb tamām qaşd itdügin bildürür. Aslan benüm gibi kimesneñ var ne qorqarsın qorqma diyü dilküyi yanına alur. Hātırın tesellī idüp merhāmetinden bağına başar. Meseldür ecel gelicek kişi qazāya qarşu varur dilkünün qorhısı gitmez varduqça hāvfı daħi ziyāde olur. Qarār idemeyüp aslanuñ etrāfın dolanırken şıçrayup aslan üzerine çıkar. 'Uqāb fırsatı ğānīmet görüp tārketü'l-ayn içre hevādan iner aslanuñ arqasından dilküyi qapup alup giderken dilkü feryād idüp hey sultānum aslan meded qanı 'ahdūñ dir. Aslan ben yiryüzinde olanlaruñ şerrin def' itmege zāmin oldum. Gökden inen belāyı def' itmege elüm irmez dir. Oğlan ki bu hikāyeti didi 'Abdümelik eyitdi. A ğulām ğüzel va'z ve hūb naşihat itdūñ. Dönelüm yine şehre varalum diyüp döndiler. Şehre gelüp Allāh Te'ālāya tevekkül idüp qazāya rızā virüp oturdılar. Ve Üsāme rivāyet ider Resūl Hāzretinden *şallallāhu 'aleyhi ve sellem* Peyġāmbir buyurur *eḫ-tā'ūnu riczun ersele'llāhu Te'ālā 'alā-Benī İsrā'īle. Fe-izā semi'tum bihi bi-'arḫin fe-lā taqdimū 'aleyhi ve izā vaqa'a bi-arḫin ve entum fihā fe-lā taḫrucū firāren*³⁶ buyurur ki *şallallāhu 'aleyhi ve sellem* tā'ūn bir 'azābdur ki Hāqḫ Te'ālā Benī İsrā'īl tāyifesine gönderdi ğünāhları sebebinden. İmdi eger bir yirde tā'ūn olduĝın işitseñüz ol yire varmañ ve eger bir yirde zāhir olsa siz ol tā'ūn zāhir olduĝı yirde olsañüz ol yirden qaçmaĝ ile çıkup gitmeñ ve ma'nā-yı taḫḫīki dimekdür ki Allāh Te'ālānuñ qazāsına rızā olup teslīm oluñ ve Allāh celle ve 'alāya hāqḫ-ı tevekkül ile tevekkül eyleñ. Zīrā qaçmaĝ ile Hāqḫ Te'ālānuñ 'azābindan herĝiz kimesne hālāş bulup qurtulmaĝ yoqdur. 'Acabā nice añların Hāqḫ Te'ālānuñ mülkinden qaçup kimūñ milkine varup qurtulam dirin. Bunuñ bunuñ gibi mülāhāza fikr-i fāsīd ve ḫayāl-i bātıldur. Ve daħi Peyġāmbir Hāzretinūñ *şallallāhu 'aleyhi ve sellem* bir yirde tā'ūn olduĝın işitseñüz ol yire varmañ didügi ümmetin taḫzīrdür. Qorqudup nehy ider ve şaqındurur. Zīrā kişi nefsinı tehlükeye biraqmaĝ cāyiz degüldür. Hāqḫ celle ve 'alā buyurur *ve lā tulḫū bi-eydikum ile't-tehluketü*³⁷ didügi oldur ki Hāqḫ Te'ālānuñ 'azābı bir tāyifeye ki nāzil olmış ola sen ol 'azāb nāzil olan yire varmaĝ revā degüldür. Zīrā maḫall-i tehlükedür ḫuşuşā ki tā'ūn olduĝı yirden çıkup giden kişinūñ eceli gelmiş olsa ben ol yirden gitdüm bu tā'ünsuz yire geldüm anıñçün ölmedüm mevtden hālāş buldum dise *el-'iyāz billāh*³⁸ yāḫūd tā'ünsuz yirden tā'ūnlu yire gelse nāĝāh kendüyle bile gelen kimesnelerden ba'zınūñ eceli yitişüp fevt olduqda bu yire gelmesek ta'alluqātumuz fevt olmazlardı dise *ne'ūzu billāh*³⁹ ol kişi i'tikādın bozmuş ve dīnin yıqmış olur. İmdi ey mü'min ve muvaḫḫid qarındaşlarum size vācib olan oldur ki Allāh Te'ālānuñ taqḫīrine rızā olası ve memleketüñüze tā'ūn geldükde *mā eşābeke min-ḫasenetin fe-mina'llāhi ve mā eşābeke min-seyyi'etin fe-min-nefsike*⁴⁰ ya'ni yā Muḫammed her eyülük ki saña irişür Allāhdan bil ve her seyyi'e ki gelür kendü nefsinūñden bil diyü buyurur. İmdi her muşībet ü belā (173a) ki gelmiş ola kendü nefsinūñ eksüklüĝinden bilüp Allāh celle ve 'alāya hāqḫ-ı tevekkül ile tevekkül idüp Allāh kāfī vü yardımcıdur. *Ve men yetevekkel 'ala'llāhi fe-Huve ḫasbuhu*⁴¹ āyetinūñ mefhūmiyla 'amel idüp ecelinden muqaddem kimse ölmedügin taḫḫīk bilüp herĝiz şehrinūñden ve memleketüñüñden ğayri yire gitmeñ ki Tegri Te'ālānuñ hālīş (u) müttakī bendelerinden olası. Ammā bir kişinūñ bir yirde

³⁴ Metinde çoĝunlukla “uqāb” iki yerde kelimenin doĝru şekli olan “uqāb” şeklinde harekelenmiştir.

³⁵ Metinde bazen “aslan” bazen ise “arslan” şeklinde yazılmıştır.

³⁶ Veba, Allah Teala'nın İsrailoğullarından bir topluluĝa gönderdiĝi bir azaptır. Bir yerde bunu (vebayı) işittiĝinizde oraya gitmeyin ve bulunduĝunuz bir yerde (veba) vaki olursa oradan çıkmayın. Hadis-i Şerif

³⁷ Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. Bakara/195

³⁸ Allah korusun.

³⁹ Allah'a sığınırız.

⁴⁰ Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Nisa/79

⁴¹ Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Talak/3

hâceti olsa ma'şûdî kaçmak olmasa tâ'ünlu yirden ol hâceti olduğu yire varmak câyizdür. Ve da'hi şol kişi ki bilür ta'şkîk her nesne Allâh Te'âlânun ta'qdîri iledür ve hergiz bir nesne ölmez illâ Allâh Te'âlâ kişiye ne yazdise ol olur. Anuñ gibi kişi tâ'ünlu yire girmek ve tâ'ünlu yirden çıkmak câyizdür. Ve Peygâmbir Hâzreti 'aleyhi's-selâm⁴² hadîşinde tâ'ün bir 'azâbdur ki Hâk' Te'âlâ Benî İsrâ'îlden bir tâ'yifeye gönderdi diyü buyurduğı budur ki evvelâ dünyâda tâ'ün Benî İsrâ'îl kavminde vâki' oldı. Ba'zılar ol kavmün içlerinde zinâ olduğu sebebden oldı didiler. Ba'zılar emr-i şadaqlarıçün oldı didiler. Emr-i şadaqları bu oldı ki *ve'dhulu'l-bâbe succeden*⁴³ tefsîrinde didiler ki Allâh celle ve 'alâ Hâzret-i Mûsâ'ya emr eyledi ki Benî İsrâ'îl kavmine buyura *Beytü'l-Ma'kdîs*'de *Bâb-ı Kubbe*'den yaña secde ideler. Mûsâ Hâk'kuñ emrin kavmiñe didükde Benî İsrâ'îlün ba'zı muhâlefet eylediğiçün Hâk' Te'âlâ tâ'ün gönderdi. Bir sâ'atde yigirmi dört biñ kimesne fevt oldı ulularından kocalarından. Ve ba'zılar didiler Benî İsrâ'îl içinde Zemrî bin Selûm adlu bir kimesne var idi. Ken'ânîlerden bir 'avrete zinâ itdi. Fancâs⁴⁴ bin 'İrâr bin Hârûn ol zinâ iden eri ve 'avreti bir harbe ile ki cümle demürdendi ikin bir yirden sancup hevâya diküp öldürdi. Ol zinâ vâki' olup ol iki zânîlerün katli zamânına degin hisâb itdiler yitmiş biñ kişi tâ'ündan helâk olmuş. Ey mü'minler tâ'ün Hâk' Te'âlâdan günâhlu kullara nâzil olmuş 'azâbdur. İmdi bunuñ gibi 'azâbı 'âşî kullar üzerinden def' eylemez illâ tevbe ve istiğfâr eylemek def' ider. Hâk' celle ve 'alâ Qur'ân-ı 'azîmde buyurur *men 'amile minkum sū'en bi-cehâletin şümme tâbe min-ba'dihi ve aşleha fe-ennehu Ğafûrun Rahîm*.⁴⁵ Tefsîrinde şöyledür ki bir kişi bilmeyüp ma'şiyete mürtekip olsa sonra bilse ki işlediği ma'şiyet vü günâhdur da'hi cân ü dilden tevbe eylese eyü 'ameller işler olsa Hâk' celle ve 'alâ Ğafûrdur ya'ni günâhlarından giçer ve esirgeyicidir tevbe kabûl itmekde. Ve rivâyetdür Hâzret-i 'Alî'den *rağiyallâhu 'anhu*⁴⁶ eydür kaçan Resûl Hâzretinden bir hadîş işitem ol hadîşle Allâh celle ve 'alâ baña çok nef' virür. Kaçan gayri kişiden işitem ol işitdiğüm sözi Resûl Hâzretinün hadîşine ta'tbîk idüp uydururum andan sonra 'amel iderin. Ebû Bekir Şiddîk haber virdi Ebû Bekir gerçek kişidir didi ki *mâ min-'abdin yuznibu zenben şümme yetevađđa'u ve yuşallî rek'ateyni illâ Ğufire lehu*⁴⁷ hiçbir günâhkâr kul yokdur ki âbdest ala da'hi iki rek'at namâz kıla da'hi Allâh Te'âlâya tevbe ve istiğfâr ide⁴⁸ illâ Allâh ol günâhlu kulu yarlıgar dimekdür ve bu zıkr olan âyeti ki *ve men ya'mel sū'en*⁴⁹ âyetidür âhîrine varınca okudu. İmdi bir şehirde yâ bir memleketde tâ'ün zâhir olsa yâ bir zulm vâki' olsa gerekdür ki bir mescidde yâ bir hâlî la'tîf yirde ğusl yâ tahâretle Müsülmânlar cem' olup günâhların a'nuş şimdiki zamânda günâhsuz âdem mi vardur âdâb üzre oturup zinâ idenler zinâdan lû'îler livâţadan yalan söyleyenler atasın anasın rencide idenler eksük şatanlar bühtân idenler yalan yere şehâdet idenler nâ-ma'hrime nazar idenler hâşıl-ı kelâm (173b) her kişinün her ne günâhı var ise ki kendü ile 'Âlimü's-sırrı ve'l-hafıyyât Mevlâ bilür Allâh Hâzretin hâzır bilüp şıdk ile cân ü dilden ağlayup gözyaşların döküp tazarru' ve zârılığ ile itdüğü günâhlara çok çok peşimân olup *estağfirullâh*⁵⁰ tevbe dise Hâk' Sübhânehu ve Te'âlâ ol günâhlu kullaruñ üzerlerinden her ne zulm var ise def' ide. Eger tâ'ün ve ger ka'ht ve gayri 'azâbdur ve bu âyetün sebep-i nüzûli budur ki

⁴² Selam onun üzerine olsun.

⁴³ Ve secde ederek kapısından girin. Araf/161

⁴⁴ Doğrusu "Fac'âş" şeklindedir.

⁴⁵ Sizden kim kendini tutamayarak (cahillikle) kötülük işler ve sonra dönüş yapar (tevbe eder) ve kendini düzeltirse elbette Allah bağışlar ve ikramda bulunur. Enam/54

⁴⁶ Allah ondan razı olsun.

⁴⁷ Hiçbir kul yoktur ki, bir günâh işledikten sonra abdest alıp iki rekat namaz kılsın da Allah o (kulu) bağışlamasın.

⁴⁸ *Allâh Te'âlâya tevbe ve istiğfâr ide* cümlesi Arapça kısmında yer almaz.

⁴⁹ Kim bir kötülük yapar. Nisa/110

⁵⁰ Allahü Teâlâ'dan kusur ve hatalarımı bağışlamasını dilerim.

rivâyetdür Süfyân Hâzretlerinden eyitti Peygâmbet Hâzretlerine bir kavm geldiler ki ulu günâhlar işlemişler. Peygâmbet Hâzreti ol günâhları çok kavmden i' râz idüp yüz çevürdi. Hâkq Sübhânehu ve Te'âlâ habîbi Muhammed Muştafa'ya *şallallâhu 'aleyhi ve sellem* Cibrîl ile bu âyeti virbindi ve *izâ câ 'eke 'llezîne yü 'minüne bi-âyâtinâ fe-şul selâmun 'aleykum ketebe Rabbukum 'alâ-nefsihi'r-rahmete ennehu men 'amile minkum sū 'en bi-cehâletin şümme tâbe min-ba' dihi ve aşleha fe-ennehu Ğafûrun Raĥîm*⁵¹ ey Müsülmânlar luţf idüp ĥîn-i istiġfârda ger leyl ü nehârdadur bu ' işyân baĥrinüñ ġariķi ve nâr-ı cürmüñ ĥariķi.

Beyt

(*mefâ' ilün mefâ' ilün fe'ülün*)

Cihânda cümle eşyânüñ naĥîfi

Ayaĥlar topraġı miskîn Za'îfî

Bende-i sâyir mü 'minlerle ĥayır du'âdan ferâmüş itmeyüp âĥir vaķitde Ķur'an soñ nefesde imân ile rûĥı ĥatm ola diyü fâtiĥa oĥıyanuñ 'âķıbeti ĥayr ola.

*Ketebehâ men şannefehâ fe-ĥutimet kitâbetü Risâletü Şabri'l-Meşâyib fî-sâbi'i 'aşara min-Rebî'i'l-evveli min-şühûri sene işneyni ve sittin ve tis'imi'e mine'l-Hicreti'n-Nebeviyyeti fî-şehri'l-Ķoştanîniyye ve ene Pîr Muhammed bin Evrenos bin Nûreddîn bin Fâris ve hüve ez'afü'l-'ibâd eş-şehîr bi-Za'îfî el-müderriş er-Rûmî el-Ma'deni el-fâķir.*⁵²

Kaynakça

- Akarsu, Kamil (1989). Za'îfî Divanı Metin, Tahlil ve Sistematik Endeks. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Bursalı Mehmed Tahir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Çaġrıncı Mustafa (2006), "Nasihat", *İslam Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 408.
- İsen, Mustafa (1994) *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Kanar Mehmet (1998). *Büyük Sözlük Farsça Türkçe*. İstanbul: Birim Yay.
- Koçin, Abdulhakim (2005). *Za'îfî Gülşen-i Mülûk*. Ankara: Akçaġ Yay.
- Kutluk, İbrahim (1989). *Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ*, Ankara: TTK Yay.
- Muţçalı, Serdar (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Daġarcık Yay.
- Pala İskender, Nasihatnâme, *İslam Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 408.
- Parlatır, İsmail (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yay.

⁵¹ Ayetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman de ki: "Selam olsun size! Rabbiniz kendi üzerine rahmeti (merhameti) yazdı. Şöyle ki: Sizden kim cahillikle bir kabahat işler de sonra peşinden tövbe eder, kendini düzeltirse (bilmiş olun ki) O, çok baġışlayandır, çok merhamet edendir. Enam/54

⁵² (Bu eseri) onu telif eden (kişi) yazdı. *Sabru'l-Mesâyib Risâlesi* Hicret-i Nebeviyyenin dokuz yüz altmış iki senesinin Rebîü'l-evvel ayının on yedisinde Kostantiniyye şehrinde tamamlandı. Ben, kulların en zayıfı Za'îfî adıyla meşhur müderriş Rûmî Madenlîli fakir Pîr Muhammed bin Fâris bin Nûreddin.

Uyar Akalın, Berrin (2001). *Za'îfî Gülşen-i Sî-Murğ İnceleme-Tenkitli Metin*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Yıldız, Alim (2015). “Şemseddin Sivasî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Pendnâme”. *Erdem Dergisi* 69: 101.

Karasar Bölgesi Alevi ve Bektaşilerinde Ölüm Üzerine Yakılan Ağıtlar

Dirges About Death Performed By Karasar Alawite And Bektashis

Büşra UZUNOĞLU*

*YL Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

e-mail: busra.uzunoglu.19@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.541822>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author
Büşra Uzunoglu, Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, Ankara / Turkey

ORCID : 0000-0002-3736-6511

Geliş Tarihi / Received : 19.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 02.04.2019

Atıf / Citation
UZUNOĞLU, Büşra (2019). Karasar Bölgesi Alevi ve Bektaşilerinde Ölüm Üzerine Yakılan Ağıtlar. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (1), 120-131. DOI: 10.34083/akaded.541822

Öz

Türk toplumunda yas tutma ve ağıt yakma geleneği çok eski bir geçmişe sahiptir. Ölüm karşısında çaresizlik, kadere duyulan öfke, kişinin sevdiğini kaybetmesinde hissettiği üzüntü ve ızdırap ağıt söylemenin temelini oluşturur. Ağıt sadece ölüm karşısında değil evlenme, kına, bir eşyanın kaybolması gibi durumlarda da söylenmektedir. Lakin ölüm karşısında yakılan ağıtlardaki lirizm daha fazladır. Bu düşünceden hareketle Ankara-Karasar bölgesinde ölüm üzerine yakılan ağıtlar derlenmiştir. Ölüm hakkındaki ağıtlardan yola çıkarak Karasar Alevi ve Bektaşilerinde ağıtların rolü ve işlevi tespit edilmeye çalışılmış, derlendiği bağlama göre ağıtlar iki gruba ayrılıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Ağıt, Yas, Karasar, Alevilik, Bektaşilik

Abstract

The tradition of mourning and singing coronachs is an ancient practice within Turkic societies. The main motivations of that tradition are despair against death, anger upon fate, sadness, and pain of the loss of a loving one. Dirges are not only sung for death but also marriage, pre-marriage celebration, losing a valuable belonging. On the other hand, the lyrism of the ones with death content is significantly distinct. With this perspective, dirges about death sung in Ankara-Karasar region are compiled in this study. In the article, the role and function of the coronachs within Karasar Alawite-Bektashis based on the dirges about death is tried to be detected and dirges are divided into two groups according to compilation topics.

Keywords: Death, Dirge, Coronachs, Mourning, Karasar, Alawism, Bektashism

Giriş

Karaşar, Ankara Beypazarı'na bağlı aynı anda hem Aleviliğin hem Bektaşiliğin yaşandığı bir Türkmen bölgesidir. Karaşar, Köseler, Saray ve Dereli aynı aşiretin parçalarıdır. Karaşar dendiği zaman akla bu bölgeler de gelmektedir. Tahminen 700 yıl önce Horasan'dan Türkmen aşireti olarak Anadolu'da ilk olarak Adana'ya gelmişlerdir. Adana'da bir süre kaldıktan sonra Konya'ya oradan da Karaşar'a dört kardeş olarak gelmişlerdir. Kara adındaki kardeş Karaşar'a, Köse adındaki kardeş Köseler'e, Derebey adındaki kardeş Dereli'ye, Sarı adındaki kardeş Saray'a yerleşmiştir. Karaşar Türkmen aşiretlerinden Danişmentli ve Baraklı kollarındandır (Şahhüseyinoğlu, 2015).

Karaşar, Horasan'dan gelen Türkmen aşiretlerini barındırmış ve bağlı olduğu Beypazarı'nda inançsal bağlamda farklılık göstermiştir. Daha önce Beypazarı ve Karaşar'a yakın köyler de Alevi iken zamanla bu köylerde Alevi kimliği unutulmuş Sünni İslam anlayışı egemen olmuştur.

Karaşar bir inanç merkezidir. Anadolu'nun İslamlaşma ve Türkleşme sürecinde önemli rol oynayan Horasan erenlerinin inanç sistemini güçlü şekilde yaşatan bir merkezdir. Öyle ki Karaşar'da pek çok Horasan erenlerinin türbesi vardır. İnanca göre bu erenlerin pirleri olan Hacı Bektaş Veli de Karaşar için "Has Bahçem" demiştir (Ersal, 2012:2). Karaşar halkı aynı soydan olmasına karşın zaman içerisinde hem Aleviliği hem de Bektaşiliği bünyesinde taşımıştır ve günümüzde de bu ikili sistem devam etmektedir.

Aleviliğin ve Bektaşiliğin tüm izlerine sahip olan Karaşar'da ölüm ve sonrasındaki ritüel sahip olduğu kimliğini yansıtır. Yöredeki ölümle ilgili inanışlar, Bektaşilerdeki dardan indirme töreni, Alevilerdeki Dikir, 7, 40 gibi ölünün muhtelif günleri Alevi Bektaşî inanışının gereğidir.

Yöre halkı arasında ağıt yakma geleneği canlı bir şekilde devam ettirilmektedir. Özellikle bir ölüm karşısında yakılan ağıtlar fazladır. Bu bağlamda ağıt derlemek amacıyla yörede yaşayan Alevilerin ve Bektaşilerin cenaze törenlerine gidilmiştir. Aynı zamanda yörede değişik zamanlarda ağıtçı kadınlardan ağıtlar derlenmiştir. Makalede de ağıtlar cenaze sırasında derlenen ağıtlar ve değişik zamanlarda derlenen ağıtlar olmak üzere iki başlık altında değerlendirilip bu ağıt metinlerine yer verilmiştir.

Araştırmada da vurguladığımız üzere ağıt yakma geleneği her ne kadar devam etse de genç neslin ve gelecek kuşağın bu geleneği devam ettireceği şüphelidir. Çünkü ağıt yakanlar yaşlı kadınlardır. Gençler ağıt bilmedikleri için söylememektedirler. Bu sebeple Karaşar'da ağıt yakma geleneği günden güne azalma eğilimi göstermiştir. Aynı zamanda bir kuşak önce ağıt söylenirken uygulanan bazı ritüeller kaybolmuştur. Çalışmamızda bu gelenek kaybolmadan kayıt altına almak hedeflenmiştir. Aynı zamanda ağıtlar Türk kültürü içerisinde çok eski bir geçmişe dayanmaktadır. Geçmişten günümüze ağıtlar toplumun hafızası olmuş ve zengin halkbilim malzemeleri içermiştir. Biz de bu çalışmamızda Türk kültürünün zengin ağıt kültürüne yeni malzeme katarak daha da zenginleşmesine katkıda bulunacağız.

Araştırmamızda literatür taraması, gözlem, derleme, tasnif ve değerlendirme, yazıya aktarma yöntemleri kullanılmıştır. Ritüel esnasında veya değişik zamanlarda söylenen ağıtlar ses kaydı veya video olarak kaydedilmiştir.

1.Ağıt Kavramı

Ağıt terimi ile bir törene bağlı olsun olmasın acıklı bir olayı konu alan ve metni de bu olayı hatırlatmaya bütün yoğunluğuyla yaşatmaya elverişli türkülerin tamamı anlaşılmaktadır. Ağıtlar insanlığın ortak acısını canlı şekilde tutan metinlerdir. Ağıt, bir ölüm üzerine yapılan törenlerde

yakılmış ve söylenmiş bir de törenlerde yakıldığı halde daha sonra da hatıralarda yaşayan türkü olarak iki anlama gelmektedir (Artun, 2009:153).

İnsanlığın ölüm karşısında veya canlı cansız bir varlığı kaybetme üzüntüsü karşısında o anki feryatlarını, üzüntüsünü, şikâyetlerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesinde genellikle ağıt adı verilmektedir. Ağıt söyleyen için “ağıtçı” sözü kullanmış bu bağlamda ağıt yakmak deyimi türemiştir (Elçin, 1990:1). Anadolu Türkçesinde *ağıt* ve *bozlak* Azerbaycan dilindeki “ağı” kelimesiyle eş anlamlıdır. Yas kelimesi ise Arapça keder anlamına gelen ye’s’den gelir (Esen, 1997:14). Ağıt kelimesi yerine “ağat, ağut, avut, deşek, diyeşek, mersiye, sagu, sağı, sağunç, savu, sayma, türkü” gibi kelimeler de kullanılmaktadır (Görkem, 2001:18). Ağıta Türkmenler “ağı, tavşa”; Nogaylar “bozulamak”; Müslüman Kerkük Türkleri “sazlamağ”; Hıristiyan Kerkük Türkmenleri “madras”; Kırım Türkleri “tagmag” demektedir (Artun 2009:153). İslâmiyet’ten önceki devirdeki sagu ifadesi “sıglamak:ağlamak” filinden türemiştir (Elçin 1990:1). Türkiye’de ağıt olarak kullanılan bu söz bazı yörelerde farklı şekillerde kullanılabilir: Bayatı (Kars), deme (Sivas), deşet (Adana), deyiş (Malatya), deyişet (Samsun), dil (Doğanşar-Sivas), lavik (Kırşehir), ölgülü (burdur), sau (Muş), sızlama (Doğu Anadolu), şin (Elazığ), şivan (Diyarbakır), yakım (İçel-Isparta), yas (Antalya, Balıkesir, Burdur, Karaman, Muğla) (Artun, 2009:153).

Ağıt yakanlara “ağcı, ağlayıcı, âşık bacı, bayatıcı, sağacı, soğucu, sağı sağıcı, sazlıyan” denmektedir. Ağıt törenlerine verilen isimler ise şunlardır: “ağıt etmek, ağıt düzmek, ağıt havası, ağıt koparmak, ağıt söylemek, ağıt tutmak, ağıt yakmak, ağıt yapmak, ağıt yitirmek, bayatı söylemek, sağı kılmak, sağı sağma, sağı sağmak, şivan etmek, yakım yakmak, yas çıkarmak, yas kaldırmak, yas tutturmak” (Görkem, 2011:18). Ağıtlar, yakanın adıyla anıldığı gibi, ölen kişinin veya ölümün vuku bulunduğu yerin adıyla da anılır (Şenel,1988).

Ağıt söyleyicileri genellikle kadınlardır. Toplumda kadın ağıtçıların fazla olmasının sebebi kadınların toplum tarafından ağıt yakmaya teşvik edilmeleridir. Ağıtçı kadınlar için “çok ciğerliymiş”, “çok güzel yas etti” gibi ifadeler söylenmesi bu teşvik edici ifadelerden bazılarıdır. İstisna olarak ise erkek ağıtçılara rastlamak mümkündür. Ama bu çok nadir rastlanan bir durumdur. Çünkü toplumda erkeklerin ağıt yakması ve feryat etmesi kınanmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca en azından aklın ölümü kavradığı tarihten itibaren ölüm korkulan, kaçınılan bir olgu olmuştur. Kaçınılmayacağı anlaşılınca başka bir boyut olabileceği yani öbür dünya anlayışı ortaya çıkmış böylelikle ölümlle, ölüyle ilgili ritüel, inanç ve anma süreci başlamıştır. Bu durumda ölüm bir geçiş süreci oluşturmaktadır. Bu geçiş dönemi her toplumun inanç, gelenek, örf, âdet, coğrafya, sosyo-kültürel yapı, ekonomi vb. unsurları ile şekillenmiştir. Sonuçta acı aynı olsa da ritüel ve inanmalar farklılık göstermektedir. Ağıtlar da Türk toplumunda her ne kadar farklı isimler anılsa da ağıtın işlevi aynıdır. Bu işlev toplumun sözlü hafızasını yaşatmaktadır. Sözlü hafızada gelişen ağıtlar günümüzde de önemli halk bilim öğeleri taşımaktadır.

2. Ağıt Yakma Geleneği

Ağıt bütün eski kültürlerde yaygın bir gelenek olarak mevcuttur. Bu eski geleneğin izlerini hem ilkel kabilelerde hem de gelişmiş toplumlarda görmek mümkündür. (Uludağ,1988) Sümerlerde ölünün ardından ağıt düzen grupların varlığı bilinmektedir. Eski Çin’de, ölenin ardından yedi gün yedi saatlik bir yas merasimi icra edilirdi. Bilhassa ölüyü gömmek için mezara gidilirken ağıtçılar kendilerini yerden yere atarak ağıt söylerler ve bazen bunlara rahiplerle müzisyenler de iştirak ederlerdi. Eski Şinto ölü gömme âdetleri arasında da ağlayıcı grupların sakin ve ağır başlı bir şekilde, çoğunlukla manzum ağıtlar söyledikleri bilinmektedir. Tibet’te ise ölünün başında

Budizm'in kutsal metinlerinden parçalar okunur ve bu esnada ağıt da yakılırdı. Burada ağıtların yaşlılardan çok gençler için yakıldığı görülmektedir. Eski Yunan'da "korainai" denilen ağlayıcı kadınların toplum içinde belirgin bir yerleri vardı. Yunan ve Roma sanatında cenaze töreni sahnelerine geniş yer verildiği görülmektedir. İstanbul Arkeoloji müzelerinde bulunan milattan önce IV. yüzyılın ilk yarısına ait ünlü "Ağlayan Kadınlar Lahdi" bu tür eserlerin en güzel örneğidir (Şenel,1988).

Ağıt yakma Türklerde de eski bir gelenektir. Göktürkler devrinde ölüyü anma töreni mezar üzerine yapılan ölünün heykeli başında yapılırdı. Göktürkler bu ölümler kültürüne büyük önem vermişlerdir (İnan,1976:61). Eski Türklerde ölümün gerçekleşmesinin hemen ardından yakınmalar başlamaktadır. Hunlar krallarının öldüklerini öğrendiklerinde yakılarak acı ile haykırmışlardır. Aynı zamanda ağıt yakarken yüzlerini kesmişlerdir. (Roux, 1999:244). Çinliler bu yakınmaları kurt ulumalarına benzetmişlerdir (Görkem 2001:35). Eski Türklerde ölünün arkasından düzenlenen bu törenler bugünkü ağıtların ilk temelini oluşturur. Türklerin asırlar boyunca türlü dinlere girip çıkmalarına rağmen bu gelenek devam etmiştir (İnan, 1976:61). Dede Korkut metinlerinde bir yakınının ölümünde kadının tırnakları ile yanaklarını yırtmak isteyişinden söz eder (Esen, 1997:16). Ayrıca yine Dede Korkut hikayelerinde "...yedi kız kardeşi ak çıkardılar, kara elbiseler giydiler." ve "Akboz atın kuyruğunu kestiler. Kırk elli yiğit kara giyip gök sarındılar. Sarıklarını yere vurdular." denmektedir (İnan, 2015:198).

Ölüm üzerine yakılan ağıtlar genellikle cenaze merasimi sırasında söylenmektedir. Yas tutmayla beraber ortaya çıkan ağıt geleneği aynı zamanda saç yolmak, hıçkırarak ağlamak, yüz kesme vb. davranışları da içermektedir. Bunlar matem sürecinin gerekliliği olarak görülmüştür. Bu sebeple Türk tarihi boyunca karşımıza çıkan yas yani yuğ törenleri düzenlenmiştir. Günümüzde yas süreci içerisinde meydana gelen bu uygulamalar devam etmektedir. Ağıt yakma, hıçkırarak ağlama, saç yolma, ölü kıyafetlerini ters giyme vb. uygulamalar arasındadır. Aynı zamanda siyah giyinme de devam eden yas belirtilerinden biridir. Yas süresi ise ölen kişinin genç veya yaşlı olması, kişiliği, ölüm biçimi vb. niteliklere göre değişir.

Toplumsal bir kurum niteliğinde olan yasla ilgili uygulamalar bu geleneğe bağlı işlemler, kaçınmalar acı çekenin belli etme, bu durum kendini alıştırma, acısını azaltma ve kendisini bu durumdan çıkarma amacına yöneliktir (Örnek, 2017:98). Ölüye ağlama törenlerini genellikle kadınlar düzenler ve yürütürler. Bunlar ölünün kız kardeşi, annesi, başka yakın akrabaları, dostları ve komşuları olabilir. Ölünün evinde toplanırlar. Tören ölünün başında yapılır. Ağıtlara ve törenin gerektirdiği tüm davranışlara genel olarak orada hazır bulunan herkes katılır. Odaya her yeni gelen kadın ölünün en yakını ve yaşça en büyük olanın boynuna sarılır ağlar ya da ağlar gibi yapar; başörtüsünün ucuyla gözlerini siler feryat eder ve ağıt söyler (Esen, 1997: 15). Ev halkından biri ölünün kıyafetlerini ortaya döker. Kıyafetleri getiren kişi eline herhangi bir eşyayı aldıktan sonra uzun ve kırık hava ezgisiyle ağıt söylemeye başlar. Bu ağıt çoğu zaman ağlamanın ötesinde bir feryattan ibarettir. Ağıtın sonunda ağıtçı yanık bir ses çıkarır. Onu dinleyenler de bu yanık sesi tekrar ederek ağlaşırlar ve sırayla ölen kişinin kıyafetlerini ellerine alarak ağıt söylerler (Elçin 1990:5).

Ağıtlar genellikle kadınlar tarafından söylenir. Bu kadın ailenin bir yakını ya da bu işi meslek edinen bir kişi olabilir. Söylenen bu ağıtlar ölen kişinin iyi yönleri ve ölüm karşısındaki çaresizlik hakkındadır. Ağıtlar söylenirken genellikle ölen kişinin giysileri odadakilere gösterilerek söylenir ve böylelikle odada bulunanların da ağlaması sağlanır.

Ağıtların kendilerine özgü bir melodileri vardır. Ağıtlar bu edebî yapı ve melodileri ile bir bütünlük arz ederler (Artun 2009:156).

Ağıtlarda ölüm ve ayrılıklara neden olanlara kargış ifadeleri ve ölen kişiye alkış ifadeleri bulunmaktadır. Bu özellikleriyle ağıtları hem alkış (ölen insanlar, mahrum kalınan yurtlar, memleketlere yöneliktir.) hem de kargış (ölümlere, ayrılıklara, kötülöklere neden olanlara yöneliktir.) kavramları ile birlikte düşünmek mümkündür (Oğuz vd. 2011:247). İskenderun’da ölen kişinin annesinin göğsüne vurması ve karısının da “toprak başıma” diyerek saç yolması töresi vardır. Toprak başıma ifadesi: “Ben de öleyim de kara toprak başıma saçılınsın.” anlamına gelen bir kargıştır (Esen 2011:16).

Ağıt bir nazım biçimi değil bir şiir türüdür. Koşma biçimiyle söylendiği gibi türkü biçimi ile de söylenir. Türkülerin bir kısmı da konu itibarıyla ağıttır. Bu durum ağıtların zamanla türkü haline dönüştüğünü göstermektedir. Kıtaların arasında bazı âşıkların şiirlerinden, türkülerinden parçalar bulunan ağıtlar vardır. Evlenme törenlerinin belli yerlerinde örneğin geline kına yakarken yapılan birtakım işlemlerle söylenen türkölere gelin ağıtı, gelin yası denilir. Aslında bu olayda ölüm acısı yoktur. Ancak ölüm ve evlenme halinde ağıtlar bir tören ögesi olmaktadır. (Artun 2009:156)

3.Ağıtların Biçimi

İster sanat seviyesine ulaşmamış ister bir âşık tarafından söylenen bütün ağıtlarda –divan edebiyatındaki mersiye dışında- hece vezni kullanılmaktadır. Nadir olarak hece vezni ile yazılan mersiyelerle aruz ile kaleme alınmış ağıtlar vardır. Ağıtlar genellikle dörtlöklerden oluşur. Bu şeklinin dört veya daha çok biçimlerine de rastlanır. Genellikle yarım, tam ve zengin kafiye kullanılır (Elçin 1990:2).

Türk ağıtlarındaki söyleyiş biçimi araştırmacıyı birtakım sorunlarla karşılaştırır. Bunlardan ilki ağıtlarda söyleyişte kesinliğin olmaması, anlatıda kararlılığın ve mantık düzeninin yoksunluğudur. Derlenen ağıtlardan hareketle ağıtların iki biçimi vardır. Bunlar nazım biçimi ve konuşma düzenidir (Esen 1997).

3.1. Nazım Biçimi

3.1.1. Nazım Düzeninde Kararlılık Bulunmayan Ağıtlar: Bunlar nazım ölçüsü ve uyak kuralına bağlı olmayan metinlerdir. Bu ağıtlarda ahenkli nesir ve düz nesir biçiminde söylenmiş cümleler ve “ah, of, aman vb.” yakınmalar bulunmaktadır. Aynı zamanda bu tür ağıtlarda ölçüleri birbirini tutmayan dizeler karışmış halde bir arada bulunur ve kırık dökük nazım parçaları vardır (Esen 1997:21).

Nazım düzeninde kararlılık olmayan ağıt biçimleri ağıtın Anadolu’da kullanılan en yaygın biçimidir. En eski biçim olduğu düşünülebilir. Türk ağıt metinleri içerisinde en az rastlanan bu biçimdeki ağıtlardır. Çünkü bu ağıtlar tören esnasında derlenir (Artun 2009:155).

3.1.2. Düzenli Nazımla Söylenmiş Ağıtlar: Bu gruptaki ağıtlar ise dört gruba ayrılmaktır. Bunlardan ilki uyak şeması aaba, ccde... olan ve sekizli hece ölçüsüyle söylenmiş ağıtlardır. Ölçü aynı olmakla beraber uyak düzeni abcb, defe... olan ağıtlarda vardır. Bu biçim ölüm töreninde söylenen ağıt biçimidir. Bu nazım biçimiyle söylenmiş en ünlü ağıtlar Avşar ağıtlarıdır. İkincisi sekizli hece ölçüsü ve uyak düzeni aaab, ccdb... olan ağıt metinleridir. Bunlar törenlere bağlı ağıtların türkölere dönüşmüş biçimidir. Üçüncüsü on bir heceli beşinci dizede abcb (aaba) öteki dizelerde dddb... şeklindeki kafiye şemasına sahip ağıtlardır. Son olarak ise aaba, ccdb... uyak düzeninde yedi heceli bentlerden oluşan tam mani şeklindeki ağıtlardır. Genellikle Kars Erzincan yörelerinde derlenen ağıtlardır (Artun 2009:156).

3.2. Konuşma Biçimi

Bentler tek kişili, iki kişili ya da daha çok kişili konuşmanın parçalarıdır. Ağıt metnini tek bir ağıtçı söylemesine rağmen sıra ile törene katılanlardan her birinin ya da törene katılmayanların

ağzından söylenir. Her konuşturulan kişiye bir ya da birden fazla bent ayrılmıştır. Ağıtçı temsil ettiği kişileri o bentlerde konuşturur (Esen 1997:24).

4. Karaşar’da Ağıt Yakma Geleneği

Karaşar’da ağıt söyleme ve yas tutma geleneği yaygındır ve ağıtlar genellikle ölü için yakılan ağıtlardır. Ölen kişi Karaşar’da gömülecek ise Karaşar’da bulunan cemevinde, Ankara’da gömülecek ise Ankara Akdere’de bulunan dernek binasında ya da ölü evinde toplanılır. Toplanılan yerlerde kadınlar tarafından ağıtlar söylenir ve ölen kişi için feryat edilir. Genellikle ölen kişinin niteliklerine göre ağıtlar şekillenir. Ölen kişi genç, sevilen ve takdir edilen biri ise ağıtlar söylenir. Yaşlı cenazelerinde çok fazla ağıt söylenmez. Çünkü bu durumlarda ölüm bir kurtuluş olarak görülmektedir. Hatta cenaze sırasında aile yakınlarını teselli etmek amacı ile ölen kişi için “kurtuldu” ifadesi kullanılır.

Cenaze yerine taziyeye gelen kadınlar o aileyi temsil eden kişinin boynuna sarılır ve ağlar, feryat eder. Bazen de ağıt söyleyebilir. Cenaze sırasında çoğunlukları ağıtları ölen kişinin birinci dereceden akrabaları söyler. Aynı köyden daha önce ölen kişilerin akrabaları da hem o an ölen kişiye hem de kendi ölen akrabası için ağıt söyler. Bazen bir ağıt devam ederken başka biri tarafından da ağıt söylenmeye başlanır. Aynı anda farklı ağıtlar olunca ilk ağıt söylemeye başlayan kişi susar ve diğerini dinler. Bu döngü böyle devam edebildiği gibi bazen de sırayla söylenir.

Ağıt söylemeye Karaşar Alevi Bektaşilerinde “yas etmek” ya da “yas edivermek” denir. Genellikle yas ettiklerinde ellerine mendil, eşarp vb. eşyalar alarak dizlerine sürterler. Bunun amacı ondan güç almaktır. Aynı zamanda ölünün kıyafetlerini ters giymek ve ölünün kıyafetlerini göstererek ağlamak da görülen uygulamalar arasındadır. Bundan yaklaşık otuz kırk yıl önce saç yolarak ağıt söylemek de yaygın iken şu an ağıt söylerken saç yolma yoktur. Önceden saç yolarak ağlamayan kınanırken şu an ise saç yolma yerine başörtüsünü iki ucundan çekerek ağlama vardır. Aynı zamanda ağıt söylenirken dizlere ve bağrına vurarak ağlanır.

Ağıt söylemeyen insanlarda kendi kendilerine feryat edip ağlarlar. Bu feryatlar arasında “Ciğerim gitti kuzum”; “Bir ateş attı agu koydu gitti”; “Ben yandım onlar kavruldu”; “Gonca gülüm kırıldı”; “Teklerine taş değdi”; “Yaşasaydı ne olurdu yaradanım”; “Ne zaman sarardı ne zaman soldu”; “Muradım yollarda kaldı”; “Ne Eğriova’nın suları soğutur, ne Karaşar’ın suları soğutur” gibi ifadeler yer almaktadır.

Cenazelerde ağıtlarla beraber feryat ederek ve ağlayarak kargış ifadelerine yer verilir. “Halan/Teyzen kalakalsın”, “Toprak başıma”, “Gençliğim başıma kalsın” vb. ifadeler bunlardan bazılarıdır. Kişinin sevdiğini veya bir yakını kaybetmesinde hissettiği üzüntü bu ifadelerin oluşmasına neden olmaktadır. Sevdiğini kaybeden kişi kendisinin de ölmesini dileyerek kargış ifadelerini kullanır. Yukarıda sözü geçen kargış ifadeleri aslında “Ben de öleyim” anlamına gelmektedir.

Genellikle erkekler ağıt söylemez. Kadınlardan da bilen kişiler ağıt söylerler. Ama ölen kişinin akrabalarından mutlaka bir ağıt söyleyen vardır. Ölünün birinci derece yakınlarından ağıt söyleyemeyen kişiler varsa o an ağıt söyleyen kişi tarafından onlara dönülerek ağıt okunur ve onlar ağlatılır. Ağıtlar bazen ayağa kalkarak da okunabilir.

Ağıtlarda teselli ifadeleri de yer almaktadır. Ağıt söyleyen kişi kendi ölen akrabalarından örnek vererek onları teselli eder ve kendi acısını hatırlayarak ağlar. Bu yüzden ağıtlarda birden fazla ölünün adı anılır. Bunun takibini yapmak ya da o an bilen bir kişiye sormak gerekebilir.

Ölen kişi toprağa gömüldükten sonraki gün birinci dereceden yakınları tarafından ziyaret edilir. Orda da ağıt söyleyen yakınlar olabilmektedir.

Değişik zamanlarda derlenen ağıtlarda muhteva ve şekil itibariyle cenaze sırasında söylenen ağıtlarla aynıdır.

5.Karaşar Ağıtları

5.1. Cenaze Sırasında Derlenen Ağıtlar

Cenaze sırasında derlenen ağıtlar genellikle birbirinin devamı niteliğindedir. Bir kadın ağıt söylemeye başlar diğer kadın ise “Niye öyle söyledin benim yaramı açtın” diyerek ağıt söylemeye başlar. Bazen ağıtçı kadın diğer insanları ağıt söylemeye çekmek amacıyla o an ağıt söylemesini istediği kişinin adını da anar ve sanki ona dert anlatır gibi ağıtını söyler. Onun ailesinden ölen kişilerin isimlerini de anarak onu duygulandırır. Daha sonra ağıt söylemesini istediği kişi ağıt yakmaya başlar. Bazen de ağıt yakılması istenen kişi değil de o an duygulanan herhangi bir kişi ağıt söyler. Belli bir düzeni yoktur.

Ağıt söyleyen kişi mutlaka kendi acılarından da bahseder. Ölen kişi aracılığıyla kendi ölen akrabasına selam veya haber gönderir. “Diyiver Yusuf Serçe’ye gelsin evine” ifadesi buna bir örnektir. Burada ölen kişi Yusuf olmasına rağmen ağıtçı kadın kendi akrabası olan ve daha önce ölen Serçe’ye Yusuf vasıtası ile haber göndermektedir. “Eğlen Şenol eğlen ben bir geleyim/ Elli günlük yeğenime bir şey diyeyim...” Burada ise ölen kişi Şenol’dur. Ağıt söyleyen kişi elli gün önce ölen akrabasına yine ölen Şenol aracılığıyla haber gönderir.

Cenaze sırasında art arda söylenen ağıtlarda teselli cümlelerine rastlanmaktadır. Ölümün kabulleniş aşamasının ilk adımı olarak kabul edilebilir. Törenin ilerleyen zamanlarında çok ağıt söyleyen kadın bir başka ağıt söyleyen kadın tarafından ağıt içinde uyarılabilir. Ona ölümü daha önceden yaşadığı ve artık kendisini yıpratmaması gerektiği hatırlatılır. Aynı zamanda kendini de ağıt içerisinde teselli eden ifadelerde yer almaktadır:

“...Bu ana dek deli Ayşe Güzel böyle bir şey görmedin mi?

Şu yaylada senin kocan ölmedi mi? ...”

Burada ağıtı söyleyen kadın Ayşe Güzel’dir. Artık ölümü kabullenmesi gerektiğini ve bu olayı daha önce yaşadığını kendine hatırlatır ve ağıtın içinde bunu belirtir. Yine art arda söylenen ağıtlarda bir ağıt devam ederken diğer ağıt çoğunlukla şu cümlelerle başlar: “Sen ağlama garibim çilelim hiç kıyamam...”, “Yeter artık deli yaptınız beni...”, “Yeter artık ettiğiniz yeter...”, “Pek yanık ağladın ablam bağırimi deldin...”, “ Niye andın oğlanların adını...”vb.

Ağıtları içerisinde kişilerin lakapları, meslekleri gibi özellikleri de belirtilir: “Hele bir şey diyeyim Kabak Halil’in kızları...”, “Ayağına giymiş mühendisim bir sarı çizme...”, “Sen de mi yok oldun baş şoförüm...”vb.

Ağıtlarda isyan ifadeleri de yer almaktadır: “Bu yazıyı yazan çıksın karşıma...”, “Yaradanım biz ne suç işledik...”, “Yazıcı kalemi koymuş eline/ Sundu muydu kara geldi elime...”, “Yazıcı yazıyı almış eline...” vb. Aynı zamanda ağıtlarda geçen bazı sorulara feryat edilerek ortamda bulunan diğer kişiler tarafından cevap verilir. Örneğin ağıtta geçen “...seni kim ayırdı nazlı yârinden?...” sorusuna feryat ederek “Allah ayırdı.” denilir.

Kader inancı da ağıtlarda yer alır: “Herkes yazısını kendi mi yazar/ Yazım kara imiş orduyu bozar”, “Kime ne diyeyim kaderler kötü...”, “Alnımın yazısı teyzelerim ağlaman bana...”, “Hoşuna mı gitti kahpe felek hoşuna ...”, “Kader benim çile benim çekerim...” vb.

Ağıtlarda hayvan ve bitki adlarına da rastlanır: “Altı top menekşe...”, “... arı sesi var..”, “Evlerinin önünde ahlat gazeli..”, “Yayla yollarında koyunla kuzu...”, “Çiğdemli yayla...”, “Hastane önü

portakal ağacı...”, “Tararım tararım meşe tararım...”, “ ... deve mi güden...”, “Cami önünde üzüm satılır...” vb.

Ağıtlarda genellikle Karaşar, Eğriova, Bozbeli, Köseler, Ankara, Kesiktaş, Beypazarı gibi yer isimleri de yer almaktadır: “Çıkıverdim Ankara’dan Karaşar’a yolumu/ Yönlendiriverin Beypazarı’ndan köye ölümü...”, “Uğurlayın Bozbeli’nden salımı/ Uğratıverin Köseler’e yolumu...”, “Düşeverdik Ankara’nın yoluna...”, “Kesiktaş’a uğratıverin yolumu...” vb.

Ağıtlarda ölümü ifade etmek amacıyla “Boynunun peşkirini tabuta astık”, “Elinin kınasını taşlara yaktık”, “Sık entari giymiş kolları burma”, “Azrail ayağına bastı”, “Oktur atılmış geri dönülmez”, “Altın bileziği kolundan düştü”, “Yolundan şaştı” gibi ifadeler kullanılır. Ayrıca ölümün dağlardan geldiği inancı da vardır: “Çıkar gelir gavur ölüm dağlardan...”

Art arda ölümlerin olması ağıtlarda dile getirilen bir durumdur: “ ...Hemen o Halil Ağam bir bayrak açtı /Halamın oğlu İsmail ardına mı düştü/Ya şimdi halamın oğlu Yusuf yoldan mı şaştı...”

Hastalıktan özellikle kanserden kaynaklanan ölümler olduğunda ağıtlarda şu ifadelere yer verilir: “Gavur kanser adın bile ad değil...”, “Ben bilirim bu kanserin huyunu/ Her zaman bize eder oyunu”, “Yattın hastaneye a gardaşlık kalka mı bildin/ Derdin ağır imiş kurtula mı bildin...” vb.

Ağıtlarda bazen sülale isimlerine de rastlanmaktadır: “...gene Donbaygilin evinden biri mi öldü dediler...” Burada geçen Donbay ifadesi sülalenin ismidir.

Tek bir ağıtta ise Yezit ifadesi göze çarpar: “... değdi mi ki Yezitlerin nazarı...” Aynı zamanda bu cümleden nazar anlayışının olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı ağıtta “Nazar değdi ise kuzularım gök boncuklar takayım...”ifadesi yer almaktadır.

Ağıt söyleyen kişi acıyla ölen kişiyi arayıp bulmak ister. Ama nerde olduğunu bilmediğinden şu ifadeleri kullanır:

“... Kaybettim de ben anamı ararım

Yerde ise arar bulurum

Gökte ise gök merdiven dayarım...”

Ağıtlar nazım düzeninde kararlılık bulunmayan ağıtlardır. İçerisinde nazım parçaları bulunmakla beraber ölçüye ve kafiye şemasına uymaz. Bu durum hiç şüphesiz ağıtların irticalen ve duygu yoğunluğu içerisinde söylenmesinden kaynaklanır.

Cenaze sırasında derlenen ağıtların takibini yapmak ve olayları anlamlandırmak zordur. Çünkü ağıtların içindeki birden fazla isim, olayların çokluğu ve kadınların ağıt yakarken kendi akrabalarını da anması olayı anlamlandırmayı karmaşıklaştırır. Bu sebeple yöre halkını iyi tanımak ya da cenazeden sonra bunları sormak gerekmektedir.

5.2. Değişik Zamanlarda Derlenen Ağıtlar

Yöre halkı tarafından değişik zamanlarda ölen kişi için söylenen ağıtlardır. Cenaze sırasında derlenen ağıtlardan yapı, şekil ve içerik bakımından farklı değillerdir. Lakin ağıtı derleme esnasında başka bir kişi olursa ağıtlar tıpkı cenaze sırasındaki ağıtlar gibi karşılıklı olarak devam eder. Yoksa ağıt söyleyen kişi tek olarak ağıtı tamamlar. Ağıt söylerken cenazede ağıt söylüyormuş gibi feryat ederek söyler.

Ağıt sırasında dinleyici olan tarafın dikkatinin dağılmasını engellemek amacıyla “Sana derim bizim Büşra bir beni dinle...” yahut “Ben bir şey diyeyim Sibel beni dinle...” der.

Değişik zamanlarda derlenen ağıtlarda tek bir kişi kendine ağıt yakmıştır. İlerde ölmesi durumunda kimlerin arkasından ağlayacağını düşünülerek bu ağıt oluşturulmuştur:

“Ağlarsa bana Emine Anam ağlar

Ağlarsa bana Hüsnü Ağam ağlar

Kardeşlerim de ağlar emme

Yavrum kuzum onlar kadar olmaz”

Ağıtları genellikle kadınlar söylemesine rağmen tek bir erkek kaynak kişiden ağıt derlenmiştir. Aynı zamanda bir erkek söylemiş olmasına karşın çevrede bulunanlar tarafından ezberlenmiş ve derleme esnasında bize söylenen de bir ağıt vardır. Derlediğimiz kadın, söylediği ağıtın bir erkek akrabası tarafından daha önce söylendiğini belirtmiştir.

5.3.Karaşar Ağıtlarından Örnekler

Ağıt 1

Yazı yazın mezarımın taşına

Neler gelir kullarımın başına

Bu yazıyı yazan çıksın karşıma

Yazıcı yazıyı almış eline

Çekip giden mahşer yerine

Ağlama gözlerine kurban olurum

Gönlüm arzuladı nazlı yârim nerde bulayım

Gökte isen çift merdiven koyayım

Yerde isen arayım da bulayım

Anmayıverdim o Hüseyin’imin adını

Gitti de bozdu nazlı yârim ağzımın tadını

Bağlamayın Kızılcahamam yolunu

Eğlemeyin o Hüseyin’in yolunu

Arkandan geldi de kuzum göremedin mi?

Yol bulup da kuzum kaçamadın mı?

Eğlen kuzum sana bir minnetim var

Hiç kıyamam yavrum kuzum gelsene (Kaynak Kişi: Duduana Başaran, 74 yaşında, Ev Hanımı, Karaşar)

(Bu ağıt Duduana Başaran tarafından trafik kazasında ölen yakını için söylenmiştir ve değişik zamanlarda söylenen ağıtlara bir örnektir.)

Ağıt 2

Konya Sokağı’na varamaz oldum

Kara gözlü Metin’imi göremez oldum

Amca diyen dilini duyamaz oldum

Gelemiyorum artık o viran ellere

Varamıyorum artık o viran ellere

Konya Sokağı’nın yazısı kara

Demeyin bana da yüreğim yara

Her vardığım zaman arar arar dururum

Kara gözlü Metin’imi özler dururum

Kınamayın beni dostlar seviyorum onu

O da beni seviyordu dertliyim dolu (Kaynak Kişi: Arif Uysal, 1943, Emekli, Ankara)

(Genç yaşta ölen Metin için söylenmiştir. Konya Sokağı'nda dükkânı olduğu için ağıtı söyleyen kişi artık oraya gidemediğini ve o sokağın kader olarak yazısının kara olduğunu belirtmiştir. Bu ağıt değişik zamanda derlenen ağıta bir örnektir.)

Ağıt 3

Herkes yazısını kendi mi yazar
Yazım kara imiş orduyu bozar
Giderim giderim gittiğim yollar
Hep elime geldi tuttuğum dallar
Derelerden akar boz bulanıklar
Durması ağlasın bağı yanıklar
Aşkından yanıyor ovalar dağlar
Herkesin derdi var derdinden ağlar
İzlerim izlerim izin izlerim
Sensiz şu dünyayı yavrum görmez gözlerim
Sen beni özlemezsene seni özlerim
Öksüzler de büyür büyür koç olur
Gerekirse üç beş sene güç olur
Yiğitlerin ömrü hiç olur
İki eli koynunda boynu eğri olur (Kaynak Kişi:Nazmiye Koyuk, 1940, Ev Hanımı, Karaşar)

Ağıt 4

Herkes bir bir uçup a çileli aşar dağları
Herkes bir bir uçup Güzel Yusuf yürür yolları
Sana derim Güzel Yusuf baş şoförüm ilahsız güzel
Kaybetmiş üç kızı ağlayıp gezer
İnleye inleye arı sesi var
Yusuf gitmiş üç kızının yası var
Eğlen halamın oğlu Yusuf Başer ben bir geleyim
Yıkılsın oralara bir şey diyeyim
Haydi, halamın oğlu uğurlar olsun
Kabrinin için nurla dolsun
Hakkın divanında Baş şoförüm yüzün ak olsun
Oğlanlar oğlanlar kuzularım güzel oğlanlar
Onlarla sürülür koçak kuzum demler devranlar
Sana derim bizim Selma bir beni dinle
Yaz gelir de dere tepe göverir
Öksüz olanları ellere verir
Ağlayıp ağlayıp güzel Yusuf bir gülmek olsa
Altı ayda bir yılda bir görmek olsa
Kuzuların babasını emmimin kızları bir görmek olsa (Kaynak Kişi: Nazmiye Koyuk, 1940, Ev Hanımı, Karaşar)

Ağıt 5

Deme oğlanları halam halam dura mı bilirim
Öksüzler diyince canım eller dura mı bilirim
Ölme Yusuf Ağabeyim ölmesen ne olur

Bizim evvelden koçak ağam yükümüz doludur
Haydi, ağabeyim uğurlar olsun
On günlük halamın oğluna çok selam olsun (Kaynak Kişi:Selma Ünsal, 1953, Ev Hanımı, Karaşar)

Ağıt 6

Derelerden akar emmimin kızı boz bulanıklar
Gelin ağlaşalım ablam ablam bağı yanıklar
Hemen o Halil Ağam bir bayrak açtı
Halamın oğlu İsmail ardına mı düştü
Ya şimdi halamın oğlu Yusuf yoldan mı şaştı
Altın bileziği a gardaşım kolundan mı düştü
Seni kimler ayırdı nazlı yârimden
Gitme gitme ordan dönülmez (Kaynak Kişi: Gönül Uncu, 1943, Ev Hanımı, Karaşar)
(4. 5 ve 6.ağıtlar birbirinin devamı niteliğindedir. Cenaze sırasında söylenmiştir.)

Sonuç

Toplumların yaşayışları, inançları bir kült çevresinde oluşan ritüellerinin hepsi sözlü kültür geleneğinde tarih boyunca nesilden nesile aktarılmıştır. Türk toplumu zengin bir sözlü kültür geleneğine sahiptir. Gerek masallar gerek destanlar gerekse türküleriyle bu sözlü kültür öğeleri Türk toplumunun mihenk taşı olmuştur.

Ölümlle ilgili inanışlar ve ritüeller Türk toplumlarında geçmişten itibaren önemli bir yer tutmuştur. Yuğ töreni, sagular, ölen kişinin kıyafetleriyle ve sahip olduğu eşyalarıyla gömülmesi, mezar taşına dikilen balballar ve atalar kültü bunun göstergesidir. Günümüzde de ölümlle ilgili inanışar, ritüeller ve ağıt yakma geleneği devam etmektedir.

Anadolu'da sözlü kültür etrafında ve İslamlaşma sürecinde bile toplumun bilinçaltında bu ağıt yakma geleneği sürdürülmüştür. Geçmişten gelen bu hafıza daha çok Alevi Bektaşi zümrelerde korunmuştur. Bundaki en önemli etkenlerden biri kapalı toplum özelliği göstermelerinden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Şaman inancının uzantılarına bugün hala Tahtacılar, Alevilerde ve Bektaşilerde rastlamaktayız.

Karaşar bölgesi de bu ağıt geleneğini canlı olarak yaşatan bir Alevi Bektaşi toplumdur. Karaşar'da ağıtlar genellikle ölüm üzerine söylenir. Ağıtlar hacim olarak kısadır ve hemen hepsi nazım düzeninde kararlılık bulunmayan ağıtlara örnektir. Bu durum hiç şüphesiz ağıtların irticalen ve duygu yoğunluğu içerisinde söylenmesinden kaynaklanır. Aynı zamanda ağıtlar içerisinde pek çok halk bilim malzemesi barındırmaktadırlar. Bu düşünceden hareketle derlediğimiz ağıtlardaki kader inancı, ölüm algısı, nazar, yer-hayvan ve bitki isimleri vb. öğelere yer verilmiştir.

Kaynakça

- Aça, Mehmet (2011), "Halk Şiirinde Tür ve Şekil", *Türk Halk Edebiyatı*. Mehmet Öcal Oğuz. Ankara: Grafiker Yay.
- Artun, Erman (2009). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Elçin, Şükrü (1990). *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Ersal, Mehmet (2012). *Civelek Baba Hayatı, Şiirleri ve Karaşar Bektaşiliği*. Ankara: Barış Kitabevi
- Esen, Ahmet Şükrü (1997). *Anadolu Ağıtları*. Ankara: İletişim Yay

- Görkem, İsmail (2001). *Türk Edebiyatında Ağıtlar, Çukurova Ağıtları, Metin-İnceleme*. Ankara: Akçağ Yay.
- İnan, Abdülkadir (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay.
- İnan, Abdülkadir (2013). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Örnek, Sedat Veyis (2017). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Bilgesu Yay.
- Roux, Jean Paul (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Roux, Jean Paul (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Şahhüseynoğlu, Nedim (2015). Tarihten Günümüze Karaşar, Sosyo-ekonomik Kültürel Yapı. Ankara: Ürün Yay.
- Şenel, Süleyman (1988). Ağıt. *İslam Ansiklopedisi*.C.1. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 473-475.
- Uludağ, Süleyman (1988). Ağıt. *İslam Ansiklopedisi*.C.1.İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 470-473.

**Bir Hastalığın ve Yazardan Gelen Diğer Otobiyografik Yansımaların Eserde İzlerini Aramak:
Kurmacada Gerçeğin Payı**

Searching The Traffic Situation of Any Disease And Other Business Reflections From The Author: The Share of The Truth in Fiction

Şerefnur ATİK*

*Dr. Öğr. Üyesi, Avrasya Üniversitesi

e-mail: serefnuratik12@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article

DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.539604>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Şerefnur Atik, Avrasya Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Trabzon / Turkey

ORCID : 0000-0003-0319-6662

Geliş Tarihi / Received : 13.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted : 02.04.2019

Atıf / Citation

ATİK, Şerefnur (2019). Bir Hastalığın ve Yazardan
Gelen Diğer Otobiyografik Yansımaların Eserde
İzlerini Aramak: Kurmacada Gerçeğin Payı.
Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 3 (1), 132-138.
DOI: [10.34083/akaded.539604](https://doi.org/10.34083/akaded.539604)

Öz

Romanlar ve hikâyeler gibi uzun anlatıma dayalı metinler kurmaca metinlerdir. Bu tip metinlerin içinde okura, kurmaca bir âlem sunulur. Bu kurmaca âlemin içinde hayal gücünün ürünü olan ayrıntıların yanında, gerçeklerin de izlerini veya yansımalarını bulmak mümkündür.

Yazarın yaşamı ile ilgili ayrıntıları bilmek, kurmaca metin içinde gerçeğin izini sürerken faydalı olacaktır. Nitelikli okur için bir metin / kitap / eser, yalnızca okunup geçilerek bir defada tüketilecek bir “nesne / obje” değildir. Bizim kanaatimize göre eser üzerinde yazarın hayatından gelen otobiyografik yansımaların neler olduğunu bilmek, okur ile eser arasında gelip geçici olmayan, kuvvetli bağların oluşmasına yardımcı olacaktır. Nitelikli okur için bu durum, hem yazarı hem de eserini daha iyi kavrayabilmek bakımından gereklidir.

Rus edebiyatının dünya çapında önemli yazarlarından biri olan Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, yazdığı metinlerle dünya edebiyatında derin izler bırakmış bir yazardır. Dostoyevski'nin “Budala” adlı romanı 1868 yılında yayımlanmıştır. Bu romanda bulunan Prens Mışkin adlı kahraman vasıtasıyla yazar, kendi hayatından gelen otobiyografik yansımaları okuyucusuna sunmuştur.

Romanda, Prens Mışkin adlı başkahraman üzerinden anlatılan sara hastalığının, tematik olarak önemli bir yeri vardır. Bunun yanı sıra eserde epileptik nöbetlerin yanında, Dostoyevski'nin hayatından geldiğini tespit ettiğimiz başka otobiyografik yansımalar da vardır.

Bu makalede Prens Mışkin örneği üzerinden gidilerek; sara hastalığı ve epileptik nöbetler ile Dostoyevski'nin hayatından esere aktarıldığı belirlenen diğer otobiyografik yansımaların neler olduğu üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: “Budala”, epileptik nöbet, aura, tablo, ceza

Abstract

Long narrative texts such as novels and stories are fictional texts. In such texts, a fictional universe is provided to the reader. In this fiction world, it is possible to find the traces or reflections of the facts as well as the details of the imagination. Knowing the details of the author's life will be useful in tracing the truth in fictional text. For a qualified reader, a text / book / work is not an kitap object / object ecek that will only be consumed at one time.

In our view, knowing the autobiographical reflections coming from the author's life on the work will come between the reader and the work and will help to create strong bonds. For qualified readers, this situation is necessary to better understand both the writer and his work.

One of the major writers of Russian literature worldwide Fyodor Mikhailovich Dostoyevsky is a writer who has left deep traces in world literature with the texts he wrote. Dostoyevsky's novel “Budala” was published in 1868. In this novel, the author, named Prince Mışkin by the author, autobiographical reflections from his life presented to the reader.

In the novel, epilepsy described as Prince Mışkin has a significant role as a thematic disease. In addition to the epileptic seizures in the work, there are other autobiographical reflections that we have come from Dostoyevsky's life.

In this article, we can see through the example of Prince Mışkin; epilepsy and epileptic seizures and other autobiographical reflections of Dostoyevsky's life.

Keywords: Budala, epileptic seizure, aura, table, punishment

Yapılandırılmış Özet

Amaç ve Kapsam

Dünya edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'nin, sara hastası olduğu bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı; sara hastalığının ve epileptik nöbetlerin nasıl geçirildiğinin anlaşılmasının yanında, "Budala" adlı romanda Dostoyevski'den gelen diğer otobiyografik izlerin neler olduğunuda göstermeye çalışmaktır. Çalışma; sara (epilepsi) hastalığını ve epileptik nöbetleri, Prens Mışkin'in nöbetlerini nasıl geçirdiğini ve Dostoyevski'den "Budala" adlı roman üzerine yansıyan diğer otobiyografik izleri kapsar.

Yöntem ve Gereçler

Bu çalışma için, öncelikle, "Budala" adlı roman okunmuştur. Daha sonra sara hastalığı ve epileptik nöbetler hakkında araştırma yapılmış, yazar Dostoyevski'nin hayatı hakkında da literatür taraması yapılmıştır. Taramanın neticesinde konu ile ilgili olduğu belirlenen kitaplardan ve makalelerden yararlanılarak, fiş hazırlama çalışmaları yapılmıştır. Hazırlanmış olan fişlerden yola çıkılarak, Prens Mışkin adlı roman kahramanının epileptik nöbetlerini nasıl geçirdiği ve eserde yazardan gelen diğer otobiyografik yansımaların neler olduğu tespit edilmiştir.

Giriş

Çalışmanın başında, F. M. Dostoyevski'nin, bu makale için temel teşkil eden romanı olan "Budala"nın, özetinin verilmesi uygun bulunmuştur.

Dostoyevski'nin "**Budala**"¹ adlı romanının konusu, sara hastası olan ve budalalık derecesinde iyi bir insan olan Prens Mışkin'in hayatıdır.

Tedavi görmek için İsviçre'ye gitmiş ve orada üç yıl kalmış olan Prens Mışkin, Rusya'ya (**Moskova**) döndüğünde, aile bireylerinden (kendisinin dışında) hayatta kalmış olan tek kişi ile tanışmak ister. Bu kişi, General Yepançin'in eşi olan Lizaveta Prokofyevna'dır. Prens Mışkin, General Yepançin'in evinde Nastasya Filippovna'nın portresini görerek, ona âşık olur.

Prens'in evlenme teklifini önce kabul edecekmış gibi davranan Nastasya Filippovna sonra bu teklifi reddeder ve Rogojin adında bir başkası ile evlenir. Ancak, bu evlilikte mutluluğu bulamayan Nastasya Filippovna Prens Mışkin'e döner.

Prens Mışkin ve Nastasya Filippovna'nın evlenmek üzere oldukları bir sırada yanlarına gelen Rogojin, birlikte yaşamaları gerektiğine tekrar ikna ettiği Nastasya Filippovna'yı Petersburg'a götürür. Bu sırada Prens Mışkin de Aglae Ivanovna'ya âşık olur fakat evlenmezler.

Bir süre sonra Prens Mışkin, Nastasya Filippovna'nın Rogojin tarafından öldürüldüğünü öğrenir. Hastalığı yeniden ağırlaşan Prens Mışkin, daha önce tedavi gördüğü kliniğe geri döner. Rogojin de işlediği suç nedeniyle İsviçre'ye sürülür.

Yöntem

Çalışmanın amaçları içinde diğerlerine göre öncelikli olarak değerlendirilmesi gereken konu, "sara hastası bir bireyin epileptik nöbetleri esnasındaki davranışlarını incelemek" olarak görüldüğü için, Sara (epilepsi) hastalığı hakkında yapılan araştırma ile ilgili bazı çok temel ayrıntıların da burada sunulması uygun bulunmuştur:

¹ Bu çalışmayı gerçekleştirmek için okunan eser:"Fyodor Dostoyevski, Budala, Can Sanat Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, Nisan 2015 "

“Nörolojik bir hastalık olan epilepsi, tedavi edilmez; kontrol altına alınır. Doğumdan hemen sonra başlayabileceği gibi, yıllar sonra da başlayabilir. Soyaçekim, doğum ile ilgili sorunlar, hamilelik ile ilgili sorunlar, menenjit gibi bazı beyin hastalıkları, yüksek ateşli hastalıklar, psikolojik travmalar bu hastalığın oluşması için etken olabilir. Epilepsi nöbetlerini önceden anlayıp tedbir almak mümkün değildir. Ancak, nöbetleri ortaya çıkartan etkenlerin neler olduğunun bilinmesi, hasta için faydalıdır. Sinir sistemimiz çevreden veya bizzat kendi organlarımızdan gelen uyarıları algılar. Bu uyarıları yorumlar ve vücudumuzun yararına uygun bir yanıt verir. Elimizi sıcak bir cisme değdirdiğimiz zaman, oluşan refleks hareket gibi. Bu refleks hareket sonucunda elimizi saniyeler içinde geri çekeriz. Beynimizde sinir iletisi de elektrik enerjisi ile gerçekleşmektedir. Epileptik nöbetde, sinirlerde meydana gelen aşırı bir elektrik akımıdır. Bu durum, birbirine değen çıplak iki elektrik teli arasındaki kısa devre gibi açıklanabilir. Burada önemli olan nokta, epileptik nöbet sırasındaki elektrik uyarısının, elimizin yanmasında olduğu gibi, çevreden gelen bir uyarı değil, beynin kendi içinden kaynaklanan gereksiz ve aşırı bir elektrik akımı olmasıdır. Beynimizin her noktası ayrı bir iş yapmakla görevlidir. Bu aşırı elektrik uyarısı hangi işi yapan bölgeden kaynaklanmışsa, o bölgenin yaptığı işe benzer şekilde bir nöbet geçirilir. Yani, uyarı görme merkezinden kaynaklanmış ise, nöbet geçiren kişi bir ışık ya da bir renk görür. İşitme merkezinden kaynaklanmış ise bir ses duyar. Ağız hareketlerini düzenleyen beyin bölgesinden çıkan elektrik deşarjları kişinin dudaklarının kasılmasına, ağzından köpük gelmesine neden olur. Kol ve bacak hareketlerinden sorumlu beyin bölgesi uyarılmışsa, kişinin kol ve bacakları kasılır ya da gevşer. Mide bulantısı şeklinde, acayip bir koku duyma şeklinde değişik nöbetler de olabilir. Oluşan elektrik akımı beynin her yerine yayılmamışsa, şuur kaybolmadan, yani sorulan sorulara yanıt vererek geçirilen nöbetler bile vardır.(...) Uyarının beynin her tarafına yayılması durumunda kişi şuurunu kaybeder. Şuur kaybından önceki kısa süre içinde, bir his duyulur. Bu his, beynin uyarıldığı bölgenin yaptığı iş ile ilgilidir. Uyarılan beyin bölgesinin görevi ne ise, nöbet geçiren kişi o işi yapıyormuş gibi hisseder. Nöbet öncesi bu kısa süreli dönemde, henüz şuur kaybolmadığı için, bu his nöbet sonrası hatırlanabilir. Bu bir tat, bir koku, bir ses, bir bulantı veya bir tür korku olabilir. Nöbet öncesine ait olan ve hatırlanabilen bu duyuma “aura” denir. Bazı kimselerde hatırlanmamasının nedeni, nöbet öncesi dönemin çok kısa süreli olmasıdır.

Epileptik nöbet tipleri:

Şuur kaybı, altına kaçırma, bir noktaya bakma, sebepsiz çılgılık atma, elbiselerini çekiştirme, nöbet sonrası derin bir uyku, gevşeme ve olduğu yere yığılma, kaskatı olma ve yere çarparcasına düşme, göz kapağı ile parmak ve dudaklarda seğirme, dişlerin kenetlenmesi, sürekli pedal çevirir gibi hareket tekrarlama, sebepsiz bulantı, ağız şapırdatması, yutkunma, yalanma, sebepsiz kalp çarpıntısı, nefes hızlanması, yüz kızarması, anormal veya istemeden yapılan kol veya bacak hareketleri, gerçek dışı koku, görme veya işitme algılamaları, korkular, karın ağrısı, mide bulantısı, baş dönmesi, hıçkırık, gülme krizi” (Keskin, İstanbul: 44) olarak görülebilir.

F. M. Dostoyevski, sara hastası olduğu bilinen bir yazardır. Dostoyevski’yi bir yazar olarak bu kadar büyük usta haline getiren unsurların başında sara hastası olmasının geldiği fikri, çoğu araştırmacının ortak düşüncesidir. “Bu hastalık Dostoyevski’yi normal bir insanın hissedemeyeceği birtakım şiddetli duygulara ulaştırabilmiştir; ruhun ara hallerini ve duyguların cehennemini esrarlı bir şekilde görebilmesini mümkün kılmıştır. Kişiliğinin olağanüstü ikiliği, en hummalı rüyalar içerisindeki uyanıklığı, duygu labirentlerinin en uç noktasına kadar varabilen zekânın bu kavrayışı, Dostoyevski’ye patolojik olguların metafiziğini yapmak ve bilimin neşterinin, teşrih masası üzerinde

ancak parça parça keşfettiği gerçekleri bir bütün olarak anlatmak imkânını vermiştir.” (Zweig, 1989: 118)

Dostoyevski'nin “Budala” adlı romanının başkahramanı olan Prens Mışkin, yazardan gelen otobiyografik izler taşımaktadır. Prens Mışkin, “Dostoyevski'nin yarattığı [kahramanların] yeryüzüne en uzak olanı[dır.] Doğaüstü yaratılışlı Prens'e gerçeklik edası verebilmek için romancı, kendi hatıralarını ve sarasını kahramanına yüklemiştir.” (Akay, 1959: 23) Bu nedenle sara hastası olan Prens, bu özelliğiyle Dostoyevski ile özdeştir. “Dostoyevski sara hastalığını Budala'nın kahramanına geçirmiştir. Mışkin'in ikinci bölümde geçirdiği nöbetin klinik anlamda gerçekçi olduğu ve Dostoyevski'nin kendi tecrübeleriyle paralellik taşıdığı genel olarak kabul edilmiştir. Birçok eleştirmen, saranın romanda hem tematik açıdan hem de üslup bakımından nasıl işlendiği konusu üzerinde durmuştur.” (Knapp, 2015: 28) Zaten eserde sara nöbetleri hakkında “Bilindiği gibi, sara nöbetleri ani olarak gelir. O anda; yüz bakışlar, birdenbire değişir. Bütün bedeni, yüz çizgilerini titreme kaplar. Korkunç, hiçbir şeye benzemeyen, anlatılması güç bir çılgılık içten kopar”(s.297) ifadeleri, Dostoyevski'nin kendi deneyimleri sonucunda bu bilgiye sahip olduğunun kanıtı olarak görülebilir. Buradan yola çıkarak, Prens Mışkin'in epileptik nöbetleri bu çalışmanın kapsamı içinde öncelikli olarak incelenecektir.

Çalışmanın bu kısmında, Prens Mışkin'in portresi hakkında bilgi verilmesi uygun bulunmuştur:

Prens Mışkin eserde; yirmi altı, yirmi yedi yaşlarında, ortadan biraz daha uzunca boylu, incecik, iyice sarışın, gür saçlı, avurtları çökmüş, ufak, sivri, beyaza çalan bir sakalı olan, iri mavi gözlü, yumuşak, sabit bakışlarında sara hastalığının belirtileri görülen bir genç olarak tasvir edilmektedir. (s.10) İlâveten Prens Mışkin'in (romanın birinci bölümünde) kıyafeti kolsuz, kocaman başlıklı oldukça geniş bir İsviçre pelerini ve ayaklarında kalın pençeli, Rus yapısı olmayan kunduralar giymiş olduğu şeklinde tasvir edilmiştir.

Prens Mışkin, Rusya'ya dönmeden önce dört yıl boyunca “saraya benzer, titreme, kasılma nöbetleri halinde gelen sinirsel bir hastalık yüzünden” İsviçre'de tedavi görmüştür. (s. 11) Bu süre içerisinde iki yıl Mışkin'e, bakımını da üstlenmiş olan Bay Pavlişçev ev sahipliği yapmış, Bay Pavlişçev'in ölümünden sonraki iki yıl boyunca da Prens'e, Profesör Schneider bakmıştır. “Prens, Pavlişçev'in[kendisinin] eğitimini hangi nedenle üzerine aldığı açıklaya[maz].”(s. 39) Ancak Prens, Pavlişçev'in bunu, babasıyla olan arkadaşlıklarının hatırasına yaptığını tahmin etmektedir. Buradan da anlaşıldığı gibi Prens Mışkin'in geçmişe dair hatıraları daima bulanıktır, çünkü “Hastalığının sık sık tekrarlayan krizleri onu bir budala haline getirmişti[r].” (s. 39)

Mışkin özellikle çocukluğunda çok sık nöbet geçirmiştir. Eserde; Lizaveta Prokofyevna ve kızlarıyla kahvaltı ederken “Hastalık nöbetleri mi? Artık arada bir geliyor.”(s.72) ifadesinden anlaşıldığı üzere, İsviçre'deki tedavi olumlu sonuç vermiş, hastalık tamamen ortadan kalkmamışsa da nöbet sıklığı azaltılabilmektedir.

“Sağlık durumu kır havası gerektirdiğinden, [Prens'in] çocukluğu hep köyde geçmişti[r].”(s.39) Bu durum onun insanlardan kopmasına, içine kapanmasına sebep olmuştur. Köyde geçirdiği süre boyunca gördüğü her şey hakkında derinlemesine düşünme fırsatı elde eden Prens Mışkin, yaşadığı her olayı içselleştirmektedir. Sık sık düşüncelere dalmaktadır ve insanlar arasında fazlaca bulunmamış olmasına rağmen insanların yüzlerinden, kişilikleriyle ilgili pek çok şeyi şaşkıncu derecede doğru olarak tahmin edebilmektedir.

Prens, aşırı saflığı ve iyi yürekliliği yüzünden çevresindekiler tarafından hep bir “budala” olarak nitelendirilmiştir. Doğal olarak Prens, kendisine bu şekilde hitap edilmesinden de rahatsızlık

duymuştur. Fiziki ve ruhi portresini yukarıdaki gibi anlattığımız Prens Mışkin, epileptik nöbet öncesi aura duyumu yaşamaktadır.

“Sara nöbeti uyanık olduğu sırada gelirse, bunalımdan önceki dakikalarda kafasının birdenbire canlanıverdiğini düşündü. Bu anlarda canlılığı artıyor, yaşama gücü, kendini anlayışı kat kat güçleniyordu. Kafası, kalbi, olağanüstü bir ışıkla doluyordu. Heyecanı ve kuşkuvarı yatışıyor, içini açık, uyumlu, sevinç ve umut dolu bir huzur kaphıyordu. O anlar, bütün bu ışık parıltıları, bunalımın başladığı o son saniyenin (bir saniye içinde olur biterdi bu) bir önsezisi gibiydi. Dayanılmaz bir andı bu.”(s:286)

Bu satırlar bize, Prens Mışkin vasıtasıyla Dostoyevski'nin, bu duyumu “ışık” olarak hatırladığını göstermektedir. Nitekim portresini yukarıdaki gibi anlattığımız Prens Mışkin, rakibi olan Rogojin ile karşı karşıya olduğu bir sahnede, romandaki ilk nöbetini geçirirken de, aynı duyumu yaşamıştır:

Prens'in, “bir anda, önünde sanki bir şey açıldı; bütün varlığını kaplayan bir ışıkla ruhu aydınlandı. Bu an, belki yarım saniye kadar sürdü. Ama Prens, başlangıçta, göğsünden kopan ve hiçbir kuvvetin durduramayacağı korkunç çığlığın ilk yankısını bütün açıklığıyla, bilinçli olarak hatırlamaktaydı. Sonra önünde her şey karardı, kendini kaybetti. Çoktandır gelmeyen sara nöbetine tutulmuştu. Bilindiği gibi, sara nöbetleri ani olarak gelir. O anda; yüz, bakışlar, birdenbire değişir. Bütün bedeni, yüz çizgilerini titreme kaplar. Korkunç, hiçbir şeye benzemeyen, anlatılması güç bir çığlık içten kopar. İnsanla ilgili her şey bu çığlığın içinde erir gider. Dıştan birisinin bağırmanın sara nöbetine yakalanan kimse olduğunu düşünmesi imkânsız, hiç olmazsa çok güçtür. Bu adamın içinde başka birisinin bağırduğu sanılır. Birçok kimseler izlenimlerini böyle açıklamıştır. Sara nöbetine tutulmuş bir adamın görünüşü birçok kimsede dayanılmaz, neredeyse mistik bir ürperti uyandırır.(...) [Prens bu sahnede] başını taş basamağa vurarak arka üstü düş[er.](...) Hastanın bedeni, çırpınmalar, titremeler içinde on beşten fazla olmayan basamaklardan yuvarlan[ır.] Hemen beş dakika sonra yerde yatamı gör[ür.]ler. Çevresinde bir kalabalık birik[ir.]” (s:297)

Prens Mışkin, yarım saniye kadar sürdüğü belirtilen o süreci, ışıkla ve çığlığının yankısıyla hatırlamaktadır. Devam eden satırlarda, şuur kaybı yaşayan Prens, bayılarak merdivenlerden aşağı düşer.

Romanda Prens'in sara nöbeti geçirdiği ikinci sahnede, yanında durumunu bilen insanlar vardır. “Aglae koşarak Prens'e yaklaştı ve [onu] kolları arasına alabildi. Dehşet ve acıdan değişmiş yüzüyle zavallının korkunç çığlığı işitildi. Hasta, halının üzerine serilmiş yatıyordu. Birisi hemen başının altına bir yastık koydu.” (s: 683) Burada; nöbet öncesinde Prens Mışkin'in yüzünde korkunç bir ifadenin belirmiş olduğu ve çığlığının etrafındakiler tarafından duyulmuş olduğu anlaşılmaktadır.

Eserde; epileptik nöbetlerin yanı sıra, Dostoyevski'nin hayatından eser üzerine yansıdığını düşündüğümüz ikinci otobiyografik yansımaya, bir idam cezası sahnesidir. Dostoyevski, gerçek hayatında Rus Çarına suikast düzenlemek suçu ile tutuklanır ve bütün yazdıklarına el konulur. Dört ay, bir hücrede tutuklu kalır. Kurşuna dizilmeye mahkûm edilir. Tam idam cezasının kurşuna dizilme ile yerine getirileceği sırada kendisine, Çar'ın lütfu ile cezasının, Sibiry'a da zindan cezasına çevrildiği bildirilir. (Zweig, 1989: 101)

Dostoyevski'nin gerçekte yaşadığını öğrendiğimiz bu idam cezası sahnesinin, romana neredeyse aynı şekilde aktarıldığı görülmüştür:

Romanda Prens Mışkin, İsviçre'de idamdan son anda kurtulan bir adamla tanışmıştır ve yaşadıklarını adamın kendisinden tekrar tekrar dinlemiştir. Adamın yaşadıkları Prens Mışkin'i o kadar derinden etkilemiştir ki Prens, bazen rüyalarında bunu şu şekilde görmektedir: İdamı

kararlaştırılan adam, siyasi bir suçtan ötürü cezalandırılacaktır. Karar kendisine idam zamanından yirmi dakika önce bildirilmiştir. Adam yirmi dakika boyunca öleceğinden emin bir şekilde yaşamış, idam saati geldiğinde ise affa uğramıştır. (s:79)

Dostoyevski'nin gerçekte yaşadığı bu idam cezasından, esere aktarılan ikinci yansıma da Prens Mışkin'in, eserde bir idam sahnesine tanıklık etmiş olmasıdır. Roman kurgusu içinde Prens'in, gözlerini ayıramadan izlediği bu olayın, onun sağlığı üzerinde kötü bir etki bırakmış olduğu anlaşılır. (s:86)

“Budala” adlı eserde, yazarın hayatından geldiğini tespit ettiğimiz üçüncü otobiyografik yansıma da, meşhur bir tablo ile ilgili ayrıntıların anlatıldığı bir sahnedir. “*Tabloyu inceleyen Prens, “Bu, şey... Hans Holbein'in kopyası” dedi. “Ben pek anlamam ama, bu olağanüstü bir kopya. Sanırım ben bu tabloyu Avrupa'da görmüştüm, bir türlü unutamadım...”*” (s: 277)

Romanın birkaç yerinde sözü edilen ve gerçekte adı “The Body of the Dead Christ in the Tomb” olan bu tabloyu Dostoyevski'nin gerçek yaşamında, 1867 yılında görmüş ve ondan çok etkilenmiş olduğu bilinmektedir. Dostoyevski'nin, Cenevre'ye giderken, Basel Müzesinde görmüş olduğu tablo, Hz. İsa'yı çarmıhtan henüz indirilmiş bir vaziyette olduğu halde tasvir etmektedir. Eşi Anna Dostoyevski'nin kendi anıları arasında anlatmış olduğuna göre yazar, tablonun başından uzun süre ayrılmamıştır ve esere bakmakta olduğu sırada yüzünde, sara nöbetleri öncesinde beliren korku dolu ifade belirmiştir. (Dostoyevski, 2015: 298)

Bu çalışmanın neticesinde kendiliğinden oluşan anormal elektrik deşarjının; Prens Mişkin'in beynindeki tüm nörolojik bölgeleri etkilediği anlaşılmıştır. Başkahraman örneği üzerinden gidilerek, yazarda da epileptik nöbetler öncesinde şuur kaybı olduğu ve yazarın epileptik nöbet öncesinde aura duyumu da yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Netice itibarıyla bu çalışmada “Budala” adlı eserinde, Dostoyevski'nin hayatından gelen otobiyografik yansımalar olduğu görülmüştür. Bu otobiyografik yansımaların ilki, gerçek hayatta Dostoyevski'nin yaşadığı ve romanda Prens Mışkin üzerinden anlattığı epileptik nöbetlerdir. İkincisi, yazarın gerçek hayatında son anda ölümden dönerek kurtulduğu idam cezasıdır. Üçüncüsü de yazarın bir defa görüp ömrü boyunca unutamadığı bir tablo ile ilgilidir.

Bulgular

Bu çalışmanın neticesinde yazarın kendisinden gelen yansımaları eserindeki protagonist üzerine yansıttığı ve yazarı gerçek hayatında derinden etkileyen travmalarında; romanda otobiyografik yansımalar olarak yer almış olduğu görülmüştür.

Öneri

Yazarları ve onlara ait eserleri daha iyi anlayabilmek için hayatlarından eserlerine aktardıkları otobiyografik yansımaları bulmak önemlidir. Böyle bir çalışmayı gerçekleştirirken; çalışmaya konu teşkil eden yazar hakkında hazırlanmış biyografiler öncelikle okunmalıdır. Buna ek olarak; üzerinde çalışılan yazarın kronik bir hastalığı varsa, bu hastalığın, onun yeteneği üzerindeki etkisi dikkate alınmalıdır.

Sonuçlar ve Tartışma

Yaptığımız araştırmaların neticesinde yazarların eserlerine, kendi hayatlarından ayrıntılar yerleştirdikleri kanaatine varılmıştır. Dostoyevski'nin “Budala” adlı eserinde; yazarın sara hastası olmasının, bir müzede gördüğü ve çok etkilendiği Hz. İsa tablosunun ve idam cezasına mahkûm edilmiş olmasının, esere otobiyografik izler olarak yansıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bütün bu

nedenlerle kurgu içindeki gerçeklik payının daima dikkate alınması gerektiği kanaatine ulaşılmıştır.

Kaynaklar

- Akay, İhsan, (1959), *Tolstoy ve Dostoyevski*, İstanbul: Varlık Yayınları (İnceleme serisi)
- Dostoyevski, Fyodor, (2015), *Budala*, İstanbul: Can Sanat Yayınları
- Keskin, Paktuna, Sabiha, Prof. Dr. “*Epilepsi Yani Sara*”, İstanbul: Boyut Yayınları
- Knapp Liza, “*Budala’nın Yazılışı Üzerine*” (Budala Romanında Önsöz), (2015), Çev.: Mazlum Beyhan, İstanbul: İletişim Yayınları
- Zweig, Stefan Zweig, (1989) “*Dünya Fikir Mimarları II. Üç Büyük Usta: Balzac, Dickens, Dostoyevski*”, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Feleğe İsyan - Kadere Rıza: Amasyalı Münîri'nin Mersiyesinde Felek ve Feleğe Dair Söylem Biçimleri
Rebellion Or Acquiescence to Destiny: Destiny And Its Expression Forms in Elegy of Muniri From Amasya

Büşra KARASU*

*Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

e-mail: bussradinc@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.534632>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author
Büşra Karasu, Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Ankara /
Turkey

ORCID : 0000-0003-3147-237X

Geliş Tarihi / Received : 02.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 02.04.2019

Atıf / Citation
KARASU, Büşra (2019). Feleğe İsyan - Kadere
Rıza: Amasyalı Münîri'nin Mersiyesinde Felek ve
Feleğe Dair Söylem Biçimleri. *Akademik Dil ve
Edebiyat Dergisi*, 3 (1), 139-146.
DOI: 10.34083/akaded.534632

Öz

Klasik Türk edebiyatında ölen kişinin ardından yas tutmak, onun güzel hasletlerini anmak, kendisiyle alakalı dua ve temennide bulunmak amacıyla mersiye adı verilen şiirler kaleme alınmıştır. Mersiyeler yüzyıllar içerisinde farklı isimler tarafından çeşitli vesileler ve üslup biçimleriyle yazılmıştır. Toplumun en üst seviyesindeki kişiden kendi aile bireylerine kadar geniş bir yelpazede mersiye söyleyen şairler, bu türden şiirlerinde kendi duygu ve düşüncelerini şiirsel bir dil ve içtenlikle ifade etmişlerdir.

Şairler bu içten duygularını dile getirirken edebiyatın ve klasik kültürümüzün çeşitli öğelerinden yararlanmışlardır. Gelenekler, âdetler, toplumsal hayata dair uygulamalar, inançlar, sosyal yapılanma unsurları, tabiat ve kozmik âlem bunlar içerisinde yer alır. Kozmik âlem, klasik kültürümüzün en temel kaynakları arasında yer alır. Edebiyattan mimariye, tiptan güzel sanatlara kadar çok geniş bir yelpazede bunun etkisini görmek mümkündür. Mersiyelerde kullanılan kozmik âlem unsurlarına gelindiğinde burada felek kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu şiirlerde şairler ölümü felek üzerinden anlatmışlar, ona sitem etmişler, onun zalimliğinden ve gaddarlığından bahsetmişlerdir. Bu yönüyle felek de diğer kozmik unsurlardan ayrılarak insanların kadere dair birtakım vasıflar yükledikleri bir nesne haline gelmiştir.

Amasyalı Münîri'nin kaleme aldığı mersiyesinde de bu özellik yer almaktadır. Şair, çocuklarının ölümü üzerine yazdığı mersiyesinin ilk kısmında feleği suçlamış ve bunu yaparken ona çeşitli vasıflar yüklemiştir. Son kısmında ise bu tavırdan vazgeçerek durumu kabullenen, kadere rıza gösteren bir kul hüviyetine bürünmüştür. Şiirin bu özelliğinden dolayı bahsi geçen bu mersiye de felek kavramını ve feleğe dair söylem biçimlerini tespit etmek mümkündür.

Çalışmamızda Amasyalı Münîri'nin mersiyesindeki muhteva yapısı çözümlenmeye çalışılarak felek kavramı ve felek için geliştirilen söylem biçimleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Münîri, mersiye, felek

Abstract

In Classical Turkish Literature were written the poems which include mourning behind a dead person's back, remembering his/her good characteristics, and praying. These are called mersiyes (elegies). They had been engrossed for centuries by many people with several occasions and modes. The poets who wrote elegies for the people from higher part of the society to own their family members, expressed their feelings and ideas with lyrical language.

While the poets were uttering their openhearted emotions they had benefited from several items from literature and our classical culture. Traditions, customs, the practices about social life, beliefs, social structuring factors, nature, and cosmology are among them.

Cosmography is one of the main sources of our classical culture. It is possible to see its influence in large spectrum from literature to architecture, medicine, and fine arts. When it is mentioned to cosmographical items in elegies it is seen that the concept of "felek" (destiny) is at the forefront. They were reproached, and mentioned its cruelty and also brutality. Therefore the concept of "felek" was aparted from other cosmographical items. It grewed into a thing which people layed some qualifications about destiny.

This feature takes part in the elegy of Münîri from Amasya, too. The poet had blamed the destiny in the first part of his elegy he written after his children died. And he had layed some qualification to it. In the last part of elegy, Münîri had given up this attitude, and accepted the situation. After he assumed a person who consented the destiny. Because of this speciality of the poem it's possible to make firm the concept of destiny and the styles of discourse about it. In our study the content of the elegy of Münîri from Amasya will be tried to solve, and revealed the concept of destiny.

Keywords: Münîri, elegy, destiny

Giriş

Mersiye “Arapça resâ kökünden gelen bir kelime olup ölenin iyiliklerini sayıp dökmek demektir” (İsen 1994:2). Bir edebiyat terimi olan kelimenin belli başlı sözlüklerde geçen anlamları şu şekildedir:

- “Ölmüş bir âdemin evsâf-ı cemilesini ta‘dâdla vefâtından dolayı te’essüfî mütezammin olarak tanzim olunan nazm veya bu bâbda îrâd olunan nutuk, sâgu.” (Sami 1325: 1322)
- “Ağıt, birinin ölümü üzerine duyulan teessürü anlatmak için yazılan manzume.” (Devellioğlu 2007: 622)
- “1. Acı, hüzn, dram. 2. ed. Divan edebiyatında vefat eden birinin ardından yazılan övgü dolu manzume, ağıt.” (Parlatır 2012: 1065)
- “Manzum ağıt.” (Kantar 2011: 788)
- “Bir kimsenin ölümünden sonra onun iyiliklerini, meziyetlerini ve ölümünden duyulan acıyı dile getirmek için yazılan manzûme, ağıt, sağu.” Kubbealtı Lugati

Bu türden şiirler ilk önce Arap edebiyatında görülmüş, ardından Fars edebiyatına, daha sonra da Türk edebiyatına geçmiştir. Türk edebiyatında da yüzyıllar içerisinde farklı şairler tarafından kaleme alınmak suretiyle yoğrulup geliştirilmiş ve bu sayede klasik Türk edebiyatı sahasında önemli eserler vücuda getirilmiştir.

Mersiye türü çeşitli şairler tarafından farklı şekil ve üslupta kaleme alınırken yararlanılan kaynaklar elbette ki olmuştur. Bu kaynaklardan biri de klasik Türk edebiyatının önemli dayanaklarından olup eski şiirimizi önemli ölçüde zenginleştiren kozmografya bilgisidir. Mersiye türü bu bilgiden yararlanma kaynaklarından biri de felek kavramı olmuştur. Bu sebeple bahsi geçen bu eserleri feleğe bakış noktasında incelemek yerinde olacaktır. Çalışmamızda da mersiye türü ile felek nazariyesi arasındaki münasebet, Amasyalı Münîrî'nin çocuklarının ölümü üzerine kaleme aldığı eseri üzerinden yapılmaya çalışılmıştır. Bu incelemeyle birlikte klasik edebiyatımızın önemli türlerinden biri olan mersiye ile yine mühim araştırma alanlarından biri olabilecek felek kavramı harmanlanarak açıklanmıştır. Bu sayede genelden özele gidilerek, klasik kültürümüzdeki genel felek tasavvuru ortaya konulmuş, ardından bu bilgiler ve çıkarımlar ışığında Münîrî'nin metni çözümlenmiştir.

Amasyalı Münîrî'nin Mersiyesinde Felek ve Feleğe Dair Söylem Biçimleri

Amasyalı şair Münîrî'nin çocuklarının ölümü üzerine yazmış olduğu mersiyesindeki felek kavramını ve feleğe dair söylem biçimlerini tespit edebilmek için öncelikle mersiye muhteva özelliklerinden bahsetmek ardından mersiye felek kavramı ile ona dair olan söylem biçimlerini irdelemek yerinde olacaktır.

Mersiye türünün “dünyanın geçiciliği, gaddarlığı ve zalimliği, feleğe sitem, yas, övgü, olayın tasviri ve dua, temenni olmak üzere beş bölümden meydana geldiği” (İsen 1994:22) söylenebilir. Münîrî'nin kaleme aldığı bu mersiye de mersiye türüne dair yapılan bu muhteva tanımlamasına uymaktadır. Mersiye şair feleğe sitem etmeye başlamış, onu çeşitli vasıflarıyla ele almış ve bu vasıflar ile âdetâ çocuklarının ölümünden onu mesul kılmıştır. Ardından ölen çocukları için yas ifadelerinde bulunmuş, onları övmüş, kısmen olayı tasvir etmiş ve son olarak da dua ve temenniler ile mersiyesine son vermiştir.

Şairin yas tutar bir tarz ve sitemvâri bir eda ile felekten şikâyet etmesi, onu çoğunlukla kötü vasıflarla anma tavrı esasında gelenek dairesi içerisinde kadere yahut Allah'a isyan edemeyen şairin

felek üzerinden isyanını dolaylı olarak aktarmasıdır. Münîrî'nin bu tavrı mersiye'nin 45.beytine değin devam etmekte, bu beyitten sonra ise farklı bir hâl almaktadır.

Mersiye'nin 1. - 18. beyitleri arasında kalan kısım dünyanın gaddarlığının, zalimliğinin dile getirildiği ve feleğe sitem edildiği bölümdür. Bu kısımda şair, feleği çeşitli isimlerle anarak ona farklı vasıflar yüklemiştir.

Mersiye'nin 19. - 44. beyitleri arasında da yas, övgü ve kısmen de olsa olayın tasviri kısımları mevcuttur. Münîrî bu beyitler arasında kalan kısımda hem yas tuttuğunu belirten ifadeler kullanmış hem de çocuklarının güzel hasletlerini dile getirerek onları övmesinin yanı sıra onların ölümlerinden de bahsetmiştir. Şairin çocuklarından bahsettiği ve onları methettiği aynı zamanda onlara karşı sevgisini de dile getirdiği şu beyitlerden erkek çocuklarının isimlerini öğrenmekteyiz:

“Kurretü'l-aynum ‘**Alî** birle ciğer-güşem **Ferah**
N'eylediler n'itdiler bilsem hele bārī saña” (Ersoy 2010: 248) (19. Beyit)

“Ba'd-ez-ân Ruqıyye-veş Belkīs-ı şānī **duh̄terüm**
K'anuñ ādābından iderdi melek gökde h̄ayā” (42. Beyit)

Beyitlerde Münîrî'nin yalnızca erkek çocukların isimleri anması, kız çocuğunun ismini ise söylememesi geleneğin etkisi sebebiyledir. Çünkü geleneğe kız çocukları ile annelerin isimlerine şiirlerde yer verilmez.

Bu beyitlerden öğrendiğimiz bilgilerden hareketle şair, mersiyesini aynı zamanda Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin için de kullanılmış bir ifade olan “kurretü'l-aynum - gözümün nuru” olarak nitelendirdiği oğlu Ali, “ciğerimin köşesi” dediği oğlu Ferah ve Hz. Muhammet'in kızına benzetip “ikinci Belkıs” olarak andığı, edebinden meleklerin dahi hayâ ettiğini söylediği kızı için yazmıştır. Bu kısımlar şairin hem çocuklarını övdüğü hem de onların isimlerini dile getirdiği yerlerdir.

45. beyit ile mersiye'nin son beyti arasındaki kısım ise önce şairin feleğe dair olan sitemkâr tavrından vazgeçip olayı kabullendiği, ardından dua ve temennide bulunduğu bölümdür.

Amasyalı şair Münîrî, mersiyesinde feleği çeşitli isimlerle anmış ve ona türün genel özelliğinin de bir etkisi olarak menfi özellikler yüklemiştir. Buna göre şiirde felek; çarh, çarh-ı kec-rev, çarh-ı kec-reftâr, çarh-ı sitem-kâr u denî, çarh-ı felek, çâder-i kühlî felek, kerkes-i gerdûn-ı merdüm-hâr, yidi başlu ejderhâ, dünyâ-yı denî, gerdûn, dehr-i denî ve kader isimleriyle anılmıştır. (Kurnaz 1995: 306-307) Bu isimlerle birlikte de ona olumsuz birtakım vasıflar yüklemiştir. Mersiye'nin ilk beytinden 45. beyte kadar olan kısımda şairin tavrı feleği çocuklarının ölümünden sorumlu tutmak ve bu sebeple onu olumsuz sıfatlarla anmak yönündedir. Mersiyede şairin feleğe yüklediği bu özellikler ile bu ifadelerin geçtiği beyitleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

FELEĞİN NİTELİĞİ	ÖRNEK BEYİTLER İLE GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVİRİLERİ
Felek vefasızdır.	“Gül-şen-i dehrün ki pürdür her güli h̄ar-ı cefa Hadd-i zâtında anuñ konmuş degül büy-ı vefâ” (1. Beyit)

	<p>(Dünya gülşenin her gülü cefa dikeniyile doludur. Onun zatına vefa kokusu sinmemiştir.)</p> <p>***</p> <p>“Bilürem <i>hod hadd-i zâtında vefâ konmuş degül</i> Billah ey çarh-ı sitem-kâr u denî digil baña” (18. Beyit) (Onun zatında vefa olmadığını bilirim. Ey zalim ve alçak felek söyle bana!)</p>
Feleğin işleri doğru düzgün ve akıl kârı değildir.	<p>“Turfetü'l-‘ayn içre çarh-ı kec-rev itdüğü işi Yıllar ile söyleyüp kılmaz kişi hergiz edâ” (2. Beyit) (Göz açıp kapayınca kadar geçen zamanda tuttuğu yol fena olan feleğin yaptığı işi insan yıllar boyunca söyleyip yapamaz.)</p> <p>***</p> <p>“İki büküldüğü ol <i>kec-rev</i> tevâzu‘ dan degül Çok havâdis yüklenüpdür kıddi andandur dü-tâ” (3. Beyit) (O işi düzgün olmayan -feleğin- ikiye bükülmesi tevazudan değil, çok olaylara sebebiyet vermesindedir. -O- bu sebeple iki bükülmüştür.)</p>
Felek, cihan halkını onların canını almak için sürekli gözetlemektedir.	<p>“Bunca çeşm ile cihânuñ halkını gözledüğü <i>Hayr şanmağdan degül gözler ki cânların ala</i>” (4. Beyit) (-Onun- cihan halkını gözlemesinin sebebi hayırlı değildir, onların canını almak istemesindedir.)</p>
Feleğin yüksek olmasının, yükseklerde bulunmasının sebebi insanlara cefa okları atmasıdır.	<p>“Sâye-bân olmağ için yücelmemişdür böyle çarh <i>Fikri yüksekten yetişmekdür bize seng-i cefâ</i>” (5. Beyit) (Felek, gölgelik olmak için bu şekilde yükselmemiştir. -Onun- fikri bize cefa taşlarını yüksekten atmak için.)</p>
Felek insan yiyerek yani onları öldürerek beslenir.	<p>“Kerkes-i gerdün-ı merdüm-hârı gör kim dem-be-dem <i>Tu ‘me diyü kendüye şeh-bâzları kıılır gıdâ</i>” (8. Beyit) (İnsan yiyen felek akbabasına bak -o- anbean azık olarak kendine doğanları -mecazi manada insanları- seçer.)</p>
Felek, insanları zehirleyen bir akreptir.	<p>“<i>Kejdüm-i müzîdür el-ħağ çarh-ı kec-reftâr</i> kim Niş-i zehr-âlüd ile halka kıılır her dem ezâ”</p>

	(9. Beyit) (Doğrusu -o- eğri gidişli, işi düzgün olmayan felek parlak -bir- akreptir. Zehir bulaşmış iğnesiyle her dem halka sıkıntı verir.)
Felek, insan yiyen yedi başlı bir ejderhadır. (Şentürk 1994: 142)	“Ādemī-zādı ki şöyle yir dem-ā-dem muttaşıl Āhīr ider tizde bu yidi başlu ejdehā ” (10. Beyit) (Bu yedi başlı ejderha ademoğlunu sürekli anbean yer.)
Feleğin içi dışı hile, kin, nefret ve riya doludur.	“Zāhiri vü bātını mekr ü haseddür buğz u kīn İçi taş tıptoludur hīle vü rīv ü riya” (13. Beyit) (-Feleğin- içi dışı hile, kıskançlık, kin, nefret ve riya doludur.)
Felek insanlara öldürücü zehir dolu azıklar sunar, onlara ölüm şerbetini tattırır.	“Her nevāle kim şunar zehr-i helāhildür tolu Devlet anuñ kim anuñla olmaz ey dil āšnā” (17. Beyit) (-Feleğin- sunduğu her azık öldürücü zehir ile doludur. Ey gönül! Mutluluk onunla olsa bile felekle aşına olunmaz.
Felek insanların canını alan bir katildir.	“Ellerinūñ gitmeden oñat dañı hınnāları Āl kurup yürekleri kanından urunduñ hınā ” (22. Beyit) (Ellerinin kınaları henüz gitmeden hile yaparak -onların- yüreklerinin kanından yaptığıñ kınayla süslendin.)
Felek insanları güldürmez, daima ağlatır.	“Yañılıp güldürdüğüñi bir kez ey dehr-i denī Ağladursın ‘ömr olduñca anı aña cezā’” (24. Beyit) (Ey alçak felek! Yanılıp da bir kez güldürdüğüñü ceza olarak ömrü boyunca ağlatırsın.)
Felek suçsuz insanları öldürüp helak eder.	“Bī-muḥābā fūc’e birle anı da kılduñ helāk Şüretā bedr olmuş iken kāmēt ile müntehā” (43. Beyit) (-O- suret olarak ay gibi olmuşken boyu da mükemmel bir seviyeye ulaşmışken ansızın, hiç korkmadan onu helak ettin.)

45. beyitten itibaren şair bu kısma kadar olan tavrını değiştirir. Feleğe yüklenmekten vazgeçip olayı kabullenir. Mersiye'nin bundan sonraki kısmı dua - temenni bölümüdür. Burada şairin kadere ve Allah'a isyan edermiş gibi olan görüntüsünün önüne geçmek istemiş olması hâkim duygudur.

“**Yok yok ey çarh-ı felek sen dañı ‘aciz bendesin**
Hele bir sözdür direm acıyla bunları saña” (45. beyit)

beytinden sonra şair, aslında suçlunun felek olmadığını, her şeyin Allah'ın elinde olduğunu ve buna rıza gösterilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu ifadelerin ardından;

“Oldur ümmîdüm ki didârandan ırağ itmeye
Kıldisa **anlar cemâinden beni şöyle cüdâ**” (47. Beyit)

“Gözlerüm nûrından ayırdıyisa bugün beni
Yarın anlara bedel şelle cemâl-i Hâk ola” (48. Beyit)

beyitleriyle önce bu dünyada ölümleri sebebiyle yüzlerini görmekten mahrum kaldığı çocuklarının yüzünü ahirette görme, daha sonra Allah'ın nur cemalini temaşa etmek yani rü'yetullah niyazında bulunmuştur. Yanı sıra;

“**Ravza-i Huld-i berin olup maķâmı anlaruñ**
Her dem ervâhına irsün pertev-i nûr-ı likâ” (50. Beyit)

“Şeh Hüseyn-i Kerbelâ birle Hasan rûhıyla
Mesken olsun anlaruñ rûhına kurb-ı Muştafâ” (51. Beyit)

“Zümre-i evlâd-ı pāk-i Muştafâdan ‘add idüp
Yâ Rab anlarla bile kıpar be-ħakķ-ı enbiyâ” (52. Beyit)

beyitleriyle çocuklarının mekânının güzel olması için Allah'a dua etmektedir.

Toplamda elli dört beyitten müteşekkil olan mersiye'nin başında feleği yani dolaylı yoldan kaderi suçlayıcı tarzda olan, isyankâr bir eda ile söyleyeceklerini dile getiren Münîrî, mersiye'nin sonunda mütevâzi bir hale bürünür. Tevazu içinde kendisini de “üftâde” olarak tanımlayarak Hz. Peygamber'in şefaatinin, Hakk'ın da cemâlini arzu ettiğini dile getirerek şiirine son verir.

“Ben **siyeh-rûna** dahı ya'nî Münîr **üftâdeñe**
Rahmeten li'l-‘âlemîni kıl şefî u ilticâ” (53. Beyit)

“**Ķara yüzlü bendeñ** ana gerçi kim lâyıķ degül
Kendü lütfuñdan **tecellâ-yı likâñ eyle ‘atâ**” (54. Beyit)

Burada *siyeh-rû*, *ķara yüzlü bende*, *üftâde* şairin tevazuunu ifade eden kelimelerdir. “*Rahmeten li'l-‘âlemîni kıl şefî*” Münîrî'nin Hz. Peygamber'in şefaatine, “*tecellâ-yı likâñ eyle ‘atâ*” ifadeleri ise Hakk'ın cemalini görmeye, rü'yetullaha (Uludağ 2012: 301) talip olduğunu göstermektedir.

Sonuç

“Feleğe İsyan - Kadere Rıza: Amasyalı Münîrî'nin Mersiyesinde Felek ve Feleğe Dair Söylemler” başlıklı çalışmamızda mersiye türü ile felek kavramı arasındaki ilişki irdelenmiş, Münîrî'nin kaleme aldığı mersiyede felek kavramı ve feleğe dair söylem biçimleri üzerinde durulmuştur.

Çalışma neticesinde mersiye'nin genel muhteva yapısının Amasyalı Münîrî'nin yazmış olduğu mersiyede de var olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre mersiyede dünyanın zalimliği, gaddarlığı, feleğe sitem, yas, övgü, meydana gelen olayın anlatılması ile dua ve temenni bölümleri mevcuttur. Münîrî'nin bahsi geçen bu mersiyesinde ilk beyitle 44. beyitler arasında kalan kısımda

dua ve temenni dışındaki bölümler, 45. beyitten son beyte kadar olan kısımda ise dua ve temenni bölümü yer almaktadır.

Mersiye de feleğin özellikleri ve ona dair söylem biçimleri ise şu şekildedir:

- Felek vefasızdır,
- İşleri düzgün ve akıl kârı değildir,
- İnsanların canını almak için uğraşır,
- İnsanlara cefa oku atar,
- İnsan yiyerek beslenir,
- Zehirli bir akreptir,
- Yedi başlı ejderhadır,
- İçi dışı kötü hasletlerle doludur,
- Zehir dolu azık sahibidir,
- Katildir,
- İnsanları sürekli olumsuz duygulara sürükler, onları helak eder.

16. yüzyılda Amasya'da yaşamış ve yazmış olduklarıyla Türk edebiyatının bu coğrafyada gelişmesine katkı sağlamış olan Münîri'nin çocuklarının ölümü üzerine yazmış olduğu elli dört beyitlik mersiyesinde feleği ele alış biçimi, feleğe dair söylemiş olduğu benzetme ve söylemler metnin içerisinde açıklanmış olduğu şekliyle yer almıştır.

Kaynakça

- Devellioğlu, Ferit (2007). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ersoy, Ersen (2010). II. Bayezit Devri Şairlerinden Münîri Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin). Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- İsen, Mustafa (1994). *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kurnaz, Cemal (1995). "Felek". *İslam Ansiklopedisi*. C.12. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 306-307.
- Parlatır, İsmail (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Şemseddin Sami (1325). *Kâmus-ı Türkî*, Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Şentürk, Ahmet Atillâ (1994). "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)". *Türk Dünyası Araştırmaları*. nr. 90, Haziran.
- Uludağ, Süleyman (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- <http://lugatim.com/s/mersiye> (Erişim tarihi: 23.03.2019)

Notlar

1. Amasyalı Münîrî'nin mersiyesinden verilen örnek beyitlerde Ersen Ersoy tarafından hazırlanan doktora tezinde yer alan metin esas alınmıştır.

Ersoy, Ersen (2010). II. Bayezit Devri Şairlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin). Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı.

Şeyh Murtaza Sükutî Baba Divanı ve Nüshaları

Sheikh Murtaza Sukuti Baba's Divan And Its Copies

Atiye Buket KARAYİĞİT *

*YL Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

e-mail: atiyebuket@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article

DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.542382>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Atiye Buket Karayığit, Ankara Hacı Bayram
Veli Üniversitesi, Ankara / Turkey

ORCID : 0000-0002-7855-1959

Geliş Tarihi / Received : 20.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted : 11.04.2019

Atıf / Citation

KARAYİĞİT, Atiye Buket (2019). Şeyh Murtaza
Sükütî Baba Divanı ve Nüshaları. *Akademik Dil ve
Edebiyat Dergisi*, 3 (1), 147-154.
DOI: 10.34083/akaded.542382

Öz

Murtaza Sükutî Baba, Üsküplü mutasavvıf bir şairdir. Şiirlerini herhangi bir sanat kaygısı gütmeksizin bir araç olarak kullanmıştır. Divanı, bilinen tek eseridir. Şiirlerini sade bir Türkçeye kaleme alan Sükutî, hem aruz hem de hece ölçüsünü kullanmıştır. Divandaki şiirlerin dini-tasavvufi bir anlayışla kaleme alındığı görülmektedir.

Sa'diye tarikatına mensup olan Sükutî'nin divanı, 2011 yılında Nurgül Özcan tarafından yüksek lisans tezi olarak yayımlanmıştır. Metin ve inceleme olarak yayımlanan bu çalışmada Özcan, divanın aslının Almanya'da "Tübinger depot der Staatsbibliothek"te bulunduğu kaydeder.

Suat Yaman (S.Y.) nüshası ile Almanya (A.) nüshasının farklı nüshalar olduğu tezinden hareketle bu çalışma yapılmıştır. Bu makalede önce Sükutî'nin hayatı ve edebi kişiliğinden bahsedilecek, her iki nüshadan da belli ölçüde söz edildikten sonra dil ve üslup özelliklerine kısaca değinilecektir. Çalışmada asıl amaç Sükutî divanının S.Y. nüshasının genel bir resmini çizmektir. Bu amaçla ilgili nüshadan çeşitli örnekler verilecek, açıklamalar yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sükutî, Murtaza Sükutî Baba, Sükutî Divanı, Sadî Tarikatı, Dini-tasavvufi şiir.

Abstract

Murtaza Sukuti Baba is a sufi poet from Skopje. He used his poems as a tool without any concern of art. His divan is his only known work. Sukuti who wrote his poems by using a simple Turkish, used both aruz and syllable prosody. It is seen that the poems in divan was written in a religious-sufistic understanding.

Divan of Sükutî who was a member of sect of Sa'diyye, was published by Nurgül Özcan a thesis of post graduate. In this work which was published as a text and research, Özcan records that the original copy of divan is in "Tübinger depot der Staatsbibliothek" in Germany.

This study was made for the opinion that Suat Yaman's copy and the copy in Germany are different from each other. In there, firstly Sukuti's life and his literal character are going to be mentioned. After it is referred to each of copies, it is going to be mentioned from language and style of work briefly. In this research, main purpose is to draw a general view of Sukuti's divan. For that purpose, various examples is going to be given and explanations is going to be made from the related copy.

Keywords: Sukuti, Murtaza Sukuti Baba, Sukuti's Divan, Sect of Sadi, Religious-Sufi Poetry.

I. Şeyh Murtaza Sükûtî Baba

Üsküplü mutasavvıf bir şair olan Sükûtî, 19.yüzyıl Balkan İslam edebiyatının öne çıkan isimlerindedir. Balkanlar, yüzyıllardır çok uluslu bir yapıya sahip olmuştur. Buradaki insanların bir arada uyum içerisinde yaşaması tabiri caizse bir sanattır. Bu sanatı icra etme görevini üstlenen dervişler, derviş şairler din, dil, mezhep, soy farkı gözetmeksizin insanlara tasavvufun temel unsuru olan aşkla, sevgiyle yaklaşmış, onları kucaklamıştır. Bu yazıda aşkını, sevgisini dizeleriyle anlatan, anlatırken de yaşayan dervişlerden biri ele alınacaktır.

Tarih boyunca Balkanlarda yaşayan topluluklar belli aralıklarla uzun yıllar çeşitli zulümlere maruz kalmıştır. Bu süreçlerde halkın en büyük dayanağı diyar diyar dolaşan dervişler olmuş, zaman içinde bu dervişler buldukları yerlerde çeşitli tarikatların temellerini atmıştır. Böylece kurulan bu tarikatlar bölge insanının hem manevi hem de maddi ihtiyaçlarına cevap verir hâle gelmiştir. Bir süre sonra tarikatlar büyüyüp gelişmiş ve ortaya bu alanda bir zenginlik, çeşitlilik çıkmıştır. Her tarikatın bünyesindeki derviş, çevresindeki halkın nabzını tutmuş, yeri geldiğinde onları uyarmış, yeri geldiğinde bildiklerini halkın anlayabileceği tarzda yine halka anlatmıştır.

Divanı tarafımıza ulaştıran Meral Hacıeminoğlu'dur. Kendisiyle kısa bir söyleşi yapma imkânı olmuştur. Hacıeminoğlu¹, divanın birden fazla nüshasının varlığından haberdar olduğunu ancak kendi ailesinde sadece bir nüsha olduğunu kaydeder. Bahsettiği nüshanın ise günümüzde yeğeni Suat Yaman'da bulunduğu bilgisini de vermiştir. Bu bilgi ışığında S.Y. nüshasının Divan'ın farklı bir nüshası olduğu genellemesi ortaya çıkabilir.

Murtaza Baba olarak da anılan şair, şiirlerinde Sükûtî mahlasını kullanmıştır. Günümüzde Makedonya sınırları içinde yer alan Köprülü(Veles) Kasabasında 1825 yılında doğmuştur. Babasının adı Salih'tir. Askerlik hizmeti dolayısıyla bulunduğu Prizren'de Sadî tarikatıyla tanışmıştır. Prizren'in Maraş semtindeki Sadî Süleyman Efendi Tekkesi'ne devam eden Sükûtî, askerlik görevi sona ermesine rağmen Prizren'den ayrılmamış ve Sadî Şeyhi Süleyman Efendi'ye intisap etmiştir. Bu tekkede irşadını tamamlayarak, icazet almış ve memleketi Köprülü'ye dönerek faaliyetlerini sürdürmüştür. Sükûtî Murtaza Baba, Prizren'de bulunduğu vakitler Prizren Saraçhane semtindeki Halveti tekkesinde tanıştığı Köprülü Derbent Dergâhının Şeyhi Süleyman Efendi ile sıkı bir dostluk kurmuştur. Şeyh Süleyman Efendi, sessiz ve sakin bir kişi olması dolayısıyla kendisine "Sükûtî" mahlasını vermiştir (Özdamar 1997: 22-28). Üç kızı olan Sükûtî, Şeyh Süleyman Efendi'nin ölümünün ardından, onun çocuklarına da sahip çıkmıştır. Şeyh Süleyman Efendi'yle akraba olmak isteyen Sükûtî, Şehzade İsmail'in tahsiliyle ilgilenmiştir. Şehzade İsmail'i öncelikle Papara Mahallesi'ndeki Sadî zaviyesine getirmiş, ardından Prizren'e götürerek, Sadî Şeyhi Süleyman Efendi'nin yönlendirmesiyle Rumeli Şeyhler Meclisi Başkanı Abidin Efendi'ye emanet etmiştir. Şehzade İsmail, 10 yıl Prizren'de gündüzleri medresede, geceleri Abidin Efendi'nin dergâhında şeriat ve tarikat eğitimi almış ve Abidin Efendi'den icazet alıp, Köprülü Derbent Dergâhı'nda şeyhlik görevini üstlenmiştir. Sükûtî, kızı Şehriban'ı Şeyh İsmail'le evlendirmiş, iki yıl sonra Şehriban'ın ölmesi üzerine, diğer kızı Zarife'yi Şeyh İsmail'e nikâhlamıştır. Bu evlilikten olan iki şehzade (Ahmed ve Ali Alaaddin), Halveti Derbent Dergâhı'nı Şeyh İsmail'den sonra devam ettirmiştir (Özdamar 1997:33-36). Şeyh Muhammed Harâbâtî Baba Dergâhı'nda vekâleten postnişinlik yapan Murtaza Sükûtî Baba, 1896'da bu dergâhta vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Selanik demiryolunun dergâhtan geçmesi nedeniyle, kabri İştîp kazasının Dofullu köyüne nakledilmiştir. (Özdamar, 1997 33-36).

¹ Çalışmaya kaynaklık eden yazmayı tarafımıza ulaştırma nezaketini gösteren Meral Hacıeminoğlu'na teşekkürü bir borç bilir, kendisine şükranlarımızı sunarız.

Hayatı boyunca tasavvuf yolundan ayrılmayan şairin bilinen tek eserinin adı Divân-ı Sükûtî'dir. Divanın bir nüshası, Almanya'da Berlin Devlet Kütüphanesi, Türkçe El Yazmaları bölümünde XIII/2, NU. 445-446, Ms.or.quart 1419'da kayıtlıdır. Bu nüsha, rik'a hattıyla kaleme alınmış 122 varaktan oluşmaktadır. Divanın sonunda 9 Ekim 1887 tarihinde istinsah edildiği yazılıdır. Eserde toplam 470 şiir bulunmaktadır.

Sükûtî'nin Türkçe, Arapça ve Farsçaya hâkim olduğu bilinmektedir. Buna karşın divanını açık bir Türkçeyle oluşturmuş, süslü denecek kadar yoğun bir Arapça-Farsça kullanmamıştır. Şiirlerinde genellikle aruz ölçüsünü kullanmasına rağmen, hece ölçüsüyle kaleme aldığı şiirleri de vardır. Şiirlerinin çoğu gazel şeklindedir. Sükûtî sade bir üslupla kaleme aldığı eserlerinde samimi ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali, On İki İmam ve Ehl-i Beyt sevgisini işleyen Sükûtî, pek çok şiirinde Sadî tarikatının özelliklerine değinmiştir. Na'at türünde 18 adet şiiri bulunan Sükûtî'nin mersiye, medhiye, elifnâme, ahvâl-i enbiyâ, vücûdnâme, ahvâl-i zamâne, besmele şerhi, pendnâme ve ramazâniye gibi türlerde şiirler de yazmıştır. Şiirlerinin bir kısmı bestelenmiştir. Balkanlarda dinî tasavvufî Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Sükûtî'nin çok sayıda şiiri Balkanlardaki tekkelerde besteleriyle söylenmektedir.(Özcan, 2011).

Sadîyye tarikatı; (H.460) 1068 senesinde Mekke'de doğan, Şam yakınlarındaki Cebâ köyünde yaşayarak, (H.575) 1180 senesinde burada vefat eden Hz. Pir Sâdeddin Cebâvî tarafından kurulmuştur. Tarikat âdâb ve erkânının sistemleşmesi ve bu sistemin kayıtlara geçmesi, Pîr-i Sani Şeyh Muhammed Sâdeddin (vefatı: H.986/M.1579) ile başlamıştır.

Sadîyye tarikatı, günümüzde Suriye, Mısır, Filistin, Lübnan, İsrail, Anadolu ve Balkan toprakları üzerinde yaygın olarak ayaktaadır. Kaynaklar, 1925 yılı öncesinde, sadece İstanbul'da 33 civarında Sadî dergâhının bulunduğunu göstermektedir.

Sadî Şeyhi Sükûtî Murtaza Baba, Sadî Harabatî Baba dergâhında, yedinci postnişin olarak takriben 40 sene mürşitlik yapmıştır. Balkanlar'da divan sahibi olan birçok büyük velilerden biri olan Sükûtî Baba, 1896 yılında yine bu dergâhta âlem-i bekaya göç etmiştir. Halen türbesi ştip kazası olan Dorfullu köyünde bulunmaktadır.

Murtaza Sükûtî'nin bestelenmiş şiirleri olduğu bilgisine değinilmişti. Bu şiirlerden biri şöyledir:

Ebubekir, Ömer, Osman Alidir Fâtih-i Hayber
Ki bunlar Ahmedin yâri Cihâna geldiler server

Kelâmullah eder tasdik bunların şânını mutlak
Cenâb-ı Hak huzurunda bunlardır cümleden ekber

Revafiz kavmi hiç sevmez Aliden evvel üç yâri
Cehâlet oduna yanmış münâfık cinsi bed ahter

Sükûtî bir garib edna eder evsâfını her dem
Yolunda cân ü baş verse revâdır böyle bir kemter

Yukarıda verilen ve bestelenmiş olan şiir, S.Y. nüshasında 14 beyitten oluşmaktadır. Bu şiirin bestekârı ise tasavvuf müziği alanında yaptığı çalışmalarla öne çıkan Neyzen Mustafa Hakan Alvan'dır.

Sükûtî'nin şiirleri çeşitli incelemelere konu olmuştur. Şiirler içerik olarak çoğunlukla dini konularda yazılmış olsa da toplumsal ve ahlaki konularda tenkit içerikli şiirleri de mevcuttur. Ele alınan S.Y. nüshasında bu tarz şiirlere pek çok örnek bulunmaktadır.

II. Sükûtî Divanı Nüshaları ve Karşılaştırılması

Murtaza Sükûtî Baba hakkında kaynaklarda yeterli ölçüde bilgi veya belge bulunmamaktadır. Şairin bilinen tek eseri divanıdır. Bu divanın Almanya nüshasını Nurgül Özcan yüksek lisans tezi olarak çalışmış ve eseri metin ve inceleme olarak yayımlamıştır. Özcan, divanın bilinen tek nüshasının Almanya'nın Tübingen şehri Devlet Kütüphanesi'nde olduğunu kaydeder. Ancak S.Y. nüshası, A. nüshasından başka 5 nüsha olmak üzere toplam 6 nüsha olduğuna işaret etmektedir. Bu nüshaların hangi kütüphanelerde olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Sadece Almanya'daki nüsha ve S.Y. nüshası ele geçirilebilmiştir. Ancak yine de iki nüshanın da farklı müstensihler tarafından istinsah edilip edilmediği konusu gizemini korumaktadır. Şair, divanında 261 numaralı şiirde eserini 60 yaşını geçtikten sonra yazdığından bahseder. Divanın kendisi sağ iken mi yahut vefat ettikten sonra mı çoğaltılmış olduğu konusunda ise bir iz yoktur.

2011'de yayımlanan A. nüshasında yer alan şiirlerin son derece muntazam bir sıra ile verildiği görülmektedir. S.Y. nüshası ise muntazam değildir aksine şiirler dağınık bir biçimde divana serpiştirilmiş hatta müstensih beğenmediği yerlerin üzerini karalayarak sayfanın kenarına yeni bir beyit yazmış, bununla da yetinmeyip yaptığı bu değişikliği okuyucuya açıklamıştır. S.Y. nüshasında 133 numaralı gazel bunun somut bir örneğidir. Aslen 11 beyit olan şiir karalama ile 5 beyte düşürülmüş yanına da 6. bir beyit daha eklenmiştir. Şair yaptığı bu değişikliği şöyle açıklamıştır: “*Diğer divânlarımızın bu nazmı her nakiddir tahayyür idilmiş ise de fakr dahı güzelce beğenmeyüp bu nutkumuzu tebdil ü tağayyur itdim.*” Yani yaptığı bu değişiklikle eserinin başka nüshaları olduğunun ipuçlarını da vermiştir. Bunun gibi başka örnekler de mevcuttur.

A. nüshasında toplam 470 şiir, S.Y. nüshasında ise 412 adet şiir bulunmaktadır. A. nüshasında olduğu gibi ele alınan nüshada da şiirler hem aruz hem de hece ölçüsü kullanılarak yazılmıştır. A. nüshasında 6 şiir hece ölçüsüyle yazılırken diğer şiirler aruz ölçüsü kullanılarak yazılmıştır. S.Y. nüshasında ise 18 şiir hece ölçüsü kullanılarak yazılmış diğer şiirler aruz ölçüsüyle yazılmıştır. İki nüshanın da müstensihi belli değildir. Şiirlerin sayısı değişse de işlenen konular ortaktır. Her iki divanda da Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz.Hasan, Hz.Hüseyin, On İki İmam, Ehl-i Beyt sevgisi üzerine pek çok şiir bulunmaktadır. Bunların yanında iki divanda da tarikat büyüklerini tanıtan, onları öven çeşitli şiirler vardır.

S.Y. nüshasının başlangıç kısmı divanın nüshaları hakkında bilgi verilmesiyle başlar:

“Kendi hatmimizle tahayyur olunan divân bir nüshâsı Kumanovada mersûm şeyh Şerif Begin tekyesinde ve bir nüshâsı Üsküpde mersûm bizim Hafız Hüseyin Efendide ve bir nüshâsıda Baba Ganîniñ oğlu şeyh Süleymân Efendide ve bir nüshâsı der-sa’adetde ‘Abdü’s-selâm tekyesinde ve anlardan dahı bir nüshâsını Edirne bir şeyh tahayyür eylemiş ve bir nüshası şeyh Murtaza Sükûtî Efendiniñ zaviyesinde.”

Yukarıda verilen giriş bölümünden anlaşılacağı üzere divanın toplam 6 nüshası bulunmaktadır. Ele alınan nüshanın bahsedilen nüshalardan hangisi olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Yine Almanya’da bulunan nüshanın da hangi nüsha olduğuna dair bir bilgi edinilememiştir. Ancak bu gibi ipuçları S.Y. nüshası ile 2011’de yayımlanan A. nüshasının ayrı birer nüsha olduğu ve müstensihlerinin farklı olduğu izlenimini vermektedir. Bu durum yapılan çalışmalar için önem arz etmektedir.

İncelenen nüshada toplam 412 şiir, diğer nüshada ise 470 şiir olduğundan bahsedilmişti. İlgili nüshadaki 470 şiirden 43’ü S.Y. nüshasında bulunmayan şiirlerdir. Bu sebeple burada bu şiirler üzerinde durulmayacaktır. Yapılan çalışmanın amacı söz konusu nüshanın dil incelemesini yapmak ve dizinini hazırlamaktır.

III. Divanın Dil ve Üslup Özellikleri

Divan şiiri ve şairleri üzerine pek çok değerlendirme ve inceleme yapılmıştır. Divan şairleri yüzyıllar boyunca belli mazmunlarla kendi sanat ve fikir anlayışlarını divanlarda bir araya getirmiştir. Şiirler tasavvuf geleneği ile yoğrulmuş ve böylece şekil almıştır. Divan şairlerinin hünerleri de burada ortaya çıkmaktadır. Her şair içinde bulunduğu toplumu göz ardı etmeden fikrini ve sanatını dizelerine işlemiştir. Bazı şairler resmi, ağır bir dil kullanırken bazıları da Türkçe ağırlıklı samimi bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Şairin amacı bu ayrımın temelini oluşturur.

19. yüzyıl Rumeli şairlerinden biri olan Sükûtî, şiirlerinde samimi bir dil kullanarak Balkan kültürü ile Türk İslam kültürünü kaynaştırmıştır. Bu kaynaşma, ele alınan divanda açık bir şekilde görülmektedir. Sükûtî, daha önce de belirtildiği üzere şiirlerini kendi düşünce ve bağlı olduğu tarikatın öğretilerini aktarmak için bir araç olarak kullanmıştır. Bunu yaparken şiirlerin kuru, sığ bir dille kaleme alındığı düşünülmemelidir. Şiirlerinde son derece açık ve yalın bir dil kullanmış, yeri geldikçe atasözlerinden, deyimlerden hatta ayet ve hadislerden de faydalanmıştır. Ancak şairin asıl amacı şiirsellik olmadığından pek çok yazım ve vezin hatası olduğu açıktır ki Özcan da bu duruma ayrıntılı olarak değinmiştir. S.Y. nüshasında da gerek metin bozukluğundan gerekse harf eksikliğinden bazı şiirlerin vezinlerinin tespit edilemediğini tezimizde belirttik. Ancak şiirler bir bütün olarak değerlendirildiğinde şairin kendini tekrar etmediği, sıradan bir üsluba sahip olmadığı görülecektir. Bilindiği üzere divan şiirinde bazı kesimlerce süslü, ağır, tamlama ağırlıklı bir dil kullanmanın şiirin sanat değerini artırdığı düşünülmektedir. Sükûtî, bir bakıma bu anlayışın doğruluğuna karşı çıkan şiirler kaleme almıştır. Tüm bunlarla birlikte pek çok mısra da divan şiirinde sıkça rastlanan mazmunların da kullanıldığını belirtmek gerekir. *Leyla, Mecnun, Ferhat, Şirin, gül, bülbül, Firavun...* Bu gibi mazmunlar tıpkı divan şiirinde olduğu gibi Sükûtî'nin eserinde de sözü kısaltmak ve ahengi artırmak için kullanılmıştır:

“Dervişlerimiz Hâk zikrin ider şâm u seher zâhid
Bülbüllerimiz gonca güle eyler figân bahâr zâhid”

Beyitte görüldüğü üzere dervişler ile güle aşkını zikreden bülbül arasında bir ilişki kurulmuştur.

“Mecnûn gibi Leylâ için dağ u şahrâ hiç bırakmadım
Cismimi ben kıldım hârâb beyhûde hep ifnâ nedir”

Burada da şair, kendini Leyla vü Mecnun mesvesindeki Mecnun'a benzetmiştir.

Emr-i Hâkla Mûsâ oldum dînime da'vet idip
Fir'avn itmez kabûl hiç garq ider deryâ-yı 'aşq

Yukarıdaki beyitte de görüldüğü üzere Firavun'dan bahsedilmiştir.

Divan baştan sona okunduğunda dünya hayatının geçiciliği, tasavvufun önemi, Sadî tarikatı hakkında bilgi, Allah, Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt ve On İki İmam sevgisi ile ilgili pek çok şiirle karşılaşılacaktır. Bu şiirler gazel, kaside, mesnevi, rubai, müfred ve muhabbetname gibi şekillerde yazılmıştır. Şiirlerin pek çoğu aruz ölçüsü ile yazılsa da hece ölçüsü kullanılarak yazılanları da vardır. Sükûtî, divanını sanat kaygısı gütmeyen her mutasavvıf şair gibi aşkla yazdığı şiirlerle meydana getirmiştir. Şair, divan boyunca okuyucuya bir sesleniş halindedir. Onları gafletten uyanmaya ve Hakk'ı bulmaya davet eder:

“İtme ülfet bu cihâna la'bile gel hevâdan geç
Tâlibâ yokdur vefâsı zevk ile hep şafâdan geç”

Şair bir başka beyitte de şöyle seslenir:

“Tâlibâ gel sırr-ı Haqqı bulmağa ‘irfân gözet
Küllî vîrândan geçersün kâmil-i insân gözet”

Beyitlerdeki “Ey Tâlib!” ifadesi divanın pek çok yerinde geçmektedir. Şair, eserinin başından sonuna kadar okuyucuya çağrıda bulunmaktadır. Şairin söylediklerini desteklemek için şiirin yapısına ve ahengine temas etmeden çeşitli hadis ve ayetleri sıkça kullandığı görülmektedir. Böyle bir yönleme başvurusunu iki yönlü incelemek daha doğru olacaktır. Okuyucu açısından bakılırsa, hitap edilen kitle olan halkın inandığı dini konu alan, kendi dinini tam anlamıyla anlamaya çağıran bir metni okurken metnin içerisinde inancından kırıntılar buldukça şaire olan güveni ve esere olan bağlılığı artacaktır. Şiir konusunda yüzyıllar boyunca özellikle İslam coğrafyasında bazı ön yargılar olduğu bilinmektedir. Şiirin bir nevi büyü, herhangi bir gerçekliği olmayan kafiyeli söz olduğu anlayışı belli kesimlerce kabul görmüştür. Hâl böyle olunca özellikle eğitim seviyesinin belli bir düzeyin altında olduğu toplumlarda şiir içerisinde yer alan bu tarz kullanımlar halk için oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Toplum, şiirinde inancıyla ilgili bir terim veya alıntıyla karşılaştığında ona yönelmektedir. Şair açısından bakılırsa bu durum şairin eğitim seviyesi, kültürü gibi genel düzeyde bilgiler vermektedir. Nitekim Sükûtî’nin Arapça ve Farsçaya hâkim olduğu konusuna zaten değinilmişti. Şairin buna rağmen şiir dili olarak Türkçeyi kullanması amacının üstün bir söyleyiş yakalamak değil tasavvufu anlatmak, halka ulaşmak olduğunun altını çizmektedir.

Sükûtî mahlasının önünde ekseriyetle “*derd-mend*” sıfatı bulunmaktadır. Yani kendisini tasalı, dertli, kaygılı olarak tarif etmektedir. Şairin bu kaygısı, dünya hayatına dalan insanın içinde bulunduğu duruma, günlük meşgalelerle kendini unutmuş olanlardır.

“Derd-mend Derviş Sükûtî râh-ı Haqq’a gir bugün
Kin kibir benlik nifâkla her bir riyâdan geç”

S.Y. nüshasında birkaç yerde karalamalarla karşılaşmıştır. Bu karalamalar muhtemelen beğenilmeyen ya da uygun bulunmayan mısraları oluşturmaktadır. Ancak bunların Sükûtî’nin kendine has bir yazım tarzı mı yoksa müstensih’in tasavvuru mu olduğu net değildir. Bunun yanı sıra bazı varaklarda şiirlerin yanlarına birkaç kelime sıkıştırılmış ya da sayfanın altına, şiiri yazdığı şahsa hitaben onunla ilgili kısa kısa bilgiler verilmiştir. Bahsedilen düzenlemeler divanın transkripsiyonlu metninde verildiğinden buraya eklenme gereği duyulmamıştır.

Dikkati çeken bir nokta da karalamalar dışında bazen bir sayının bazen bir kelimenin bazen de bir cümlenin tamamının altına çizilmiş olmasıdır. Bu yaklaşım basit bir şekilde değerlendirilirse karşımıza gerekli görülen yerleri belirginleştirmek amacı çıkar. Bu da akıllara Kaşgarlı Mahmud’un ölümsüz eseri *Divânu Lugâti’t-Türk’ü* getirecektir. Kaşgarlı Mahmud, sözlüğünde Türkçe madde başları metnin içerisinde kaldığından onları belirginleştirmek için her madde başının üstünü kırmızı mürekkeple çizmiştir. Yine tanımları verdikten sonra ilgili örneklerin de üstünü kırmızı mürekkeple çizmiştir. Bu yaklaşımın metinde kargaşayı önlemek amaçlı olduğunu söylemek mümkündür. Kelimelerin ve verilen örneklerin okuyucunun fark etmesi için bu şekilde belirginleştirildiği aşikârdır. Aynı durumun bir benzerine Sükûtî’nin divanında da rastlanmaktadır. Ancak S.Y. nüshasında müellifin ya da müstensih’in böyle bir kaygı taşıdığını kesin bir dille söylemek şimdilik mümkün değildir. Divan büyük ölçüde manzum olarak yazılsa da mensurla yazılan birkaç sayfa da bulunmaktadır. Yine de bir kargaşayı önlemeden ziyade dikkat çekme veya önemini pekiştirme amacıyla böyle bir yola başvurulduğu söylenebilir.

Bir diğer husus da tarih düşürme konusudur. Çeşitli tarikat büyüklerinin vefatları üzerine, onarılan çeşmeler üzerine pek çok şiirde tarih düşülmüştür. Şairin bunu itinayla yaptığı görülmektedir. Öyle ki şair, tarih atma işini sadece kelimelerle yapmamış bizzat kelimelerin altına

ya da metnin sonuna vefat-doğum tarihlerini ya da ilgili sayıyı eklemiştir. Bir örnek verecek olursak şair, divanını tamamladığı tarihi şöyle ifade etmiştir:

“Hezār üç yüz başında çün tamam itdim bu dıvānı 1305“

Verilen örnekten divanın muhtelif yerlerinde bulunmaktadır. Şair, onarılan çeşmelerden kendi kızlarının vefatına kadar pek çok olaya tarih düşmüştür.

Sāl ‘aded biñ toksan altı hem iki yüz tarihi
Bir âteş bıraktın Sükutî cânına zâlim felek

Yukarıda verilen beyitte şair kızlarından Molla Kadın’ın vefatına tarih düşmüştür. Genç yaşta vefat eden diğer kızı Zarif Hanım için de ağıt misali bir şiir ile tarih düştüğünü de belirtmek gerekir. Verilen iki beyitten şiirin kim için yazıldığı tam olarak anlaşılmamaktadır. Ancak bu bir tez konusu olduğu için şimdilik sadece küçük bir parçayı paylaşma olanağı bulunmaktadır. Divan incelendiğinde görülecektir ki şiirlere içeriğine uygun başlıklar atılmış veyahut metnin yanına veya altına çeşitli açıklamalar yapılmıştır.

Daha önce de şairin açık ve sade bir dille yazıldığından bahsedilmişti. Bu bahse en güzel kanıtlardan biri de şairin, halkın sıklıkla kullandığı deyimlere ve atasözlerine de yer vermiş olmasıdır. “Gözünü açmak, Leylalara düşmek, kulak tutmak, el almak, candan geçmek” gibi pek çok deyim ve “İt ürür kervan geçer” gibi atasözlerini de şiirlerinde kullanmıştır. Gerek ayet ve hadisleri gerekse atasözleri ve deyimleri kullanması Sükutî’nin bilgi birikimi hakkında ipuçları verir.

‘Aşık-ı şādıklarā zāhid sözün kâr eylemez
İt ürür kervān geçer gayrî efkâr eylemez

Beyitte kullanılan atasözünün halk arasında “İt ürür kervan yürür” şeklinde kullanıldığını, keza kaynaklara da bu şekilde geçtiğini bilinmektedir. Zira anlamı da “Köpek havlar kervan yoluna devam eder.” olarak verilse yanlış olmaz. Yani kişiyi yolundan alıkoymak isteyenler olsa da o mutlaka yoluna devam etmelidir, eder de. Bilindiği gibi atasözleri belirli bir kalıp içerisinde dondurulmuş sözlerdir. İçlerindeki herhangi bir kelime değiştirilemez. Hâl böyleyken ilgili atasözünün bilinenden farklı bir kelime kullanılarak şiire girmesi dikkati çeker. Bu durumun yerel bir söyleyiş mi yoksa müstensih’in tasarrufu mu olduğu konusunda herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.

Sonuç

Üsküplü mutasavvıf şair Murtaza Sükutî Baba’nın divanının bir nüshası 2011’de yüksek lisans tezi olarak metin ve inceleme şeklinde yayımlanmıştır. Bu çalışmaya esas olan S.Y. nüshası ise Sükutî divanının farklı bir nüshasıdır. İki nüshayı karşılaştırmadan veya metnin içine girmeden sadece göz ucuyla bakan herkes iki metnin de birbirinin aynısı olduğu hatasına düşebilir. Ancak yukarıda bahsedildiği üzere iki nüsha da metnin müstensihleri de farklıdır. Müstensih, metne asıl şeklini veren müelliften sonra kendi üsulünce metni yoğuran kişidir. Bu bakımdan metni istinsah eden kişi göz ardı edilemez. Henüz somut bir bilgiye, bulguya rastlanmasa da iki müstensih’in de yararlandığı bir dip nüsha olabileceği kanaatindeyiz. Bu sava A. nüshasından değil S.Y. nüshasında müstensihinin daha divana başlamadan eserin nüshaları hakkında verdiği bilgiden ulaşılmaktadır. Yine yazar metin içinde “diğer hatmimizde” gibi ifadelerle eserin başka nüshası veya nüshaları olduğunun ipucunu da vermektedir.

İki nüsha arasında burada değinmeye fırsat bulanamayan farklılıklar bulunmaktadır. Çalışma bir yüksek lisans tezi olduğu için bu makalede fazla ayrıntıya girilmemiştir. S.Y. nüshasının dil incelemesini yaparak gramatikal dizinini bilim dünyasına kazandırmak öncelikli hedeftir.

Yapılan çalışma yalnız iki nüshanın farklı olduğunu ortaya çıkarmamış, aynı zamanda diğer tüm nüsha karşılaştırmalarında olduğu gibi eser üzerinde müstensihinin rolünü de somutlaştırmıştır.

Kaynakça

Artun, Erman(2000). “Balkan Türk Edebiyatlarına Genel Bir Bakış”. Folklor/Edebiyat Dergisi. 2001/1.

İsen, Mustafa (1997). "Balkanlarda Türk Edebiyatı",Ötelerden Bir Ses, Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler. Ankara: .Akçağ Yayınları.

Özcan, Nurgül (2011). Murtaza Sükûti Dîvânı (İnceleme-Metin). İstanbul: Arı Matbaacılık.

Özdamar, Mustafa (1997). Şeyh Sükûti Mürteza Baba. İstanbul: Kırk Kandil.

Türkçe Sözlük (2017). 11.baskı, Ankara: TDK Yay. (TS)

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/15.php%23_ftnref10 [Erişim Tarihi: 18 Mart 2014.]

<https://gultenkaragoz.wordpress.com/2011/05/09/makedonya/> [Erişim Tarihi: 01 Aralık 2010.]

<http://www.naksibendi.com.tr/icerik/60/17/Sadi-tarikati> [Erişim Tarihi: 11.11.2018]

Nev'î'nin Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân'ı
Nev'î's Work Named Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân

Zeynep BUÇUKCU*

*Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
e-mail: zeynepbucukcu@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.535127>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author
Zeynep Buçukcu, Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara / Turkey

ORCID : 0000-0001-5904-3601

Geliş Tarihi / Received : 04.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 18.04.2019

Atıf / Citation
BUÇUKCU, Zeynep (2019). Nev'î'nin Tercüme-i
Münşeât-ı Hâce-i Cihân'ı. *Akademik Dil ve
Edebiyat Dergisi*, 3 (1), 155-160.
DOI: 10.34083/akaded.535127

Öz

Nev'î 16. yüzyılda yaşamış, iyi bir eğitim almış, dönemin bazı önemli edip ve devlet adamlarıyla aynı ders halkasında bulunmuştur. Otuza yakın eser sahibidir. Çeşitli bilim dallarıyla ilgilenmiştir. Arapça ve Farsçaya hakimiyeti sayesinde kimi telif kimi tercüme çok sayıda yapıt ortaya koymuştur. Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân da onlardan biridir. Yazar üzerine yapılan çalışmalarda bu eser çoğu zaman görmezden gelinmiş, hakkında eski ve teyit edilmemiş bilgiler tekrar edilmiştir. Bu çalışmada öncelikle söz konusu eser üzerine şimdiye kadar araştırmacıların aktardıkları bilgiler üzerinde durulmuş, eserin müellifi Hâce-i Cihân'dan ve 16. yüzyılda inşâ alanındaki yerinden bahsedilmiştir. Daha sonra genel özellikleriyle tanıtılan British Library'deki Or. 7701 arşiv numaralı yazmaya ait kaydın tamamıyla Nev'î'ye ait olmayabileceği fikri tarafımızca ortaya atılmıştır. Bu durumda iki olasılık vardır. Ya Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân'ın sadece bir bölümü bu mecmûaya alınmıştır ya da Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân, eser için verilen arşiv numarasındaki yazmanın yalnızca bir bölümünü teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nev'î, Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân, Mahmûd-ı Gâvân.

Abstract

Nev'î lived in 16th century, had a good education and he was in the same lecture circle with some of state and literary men of the term. He has almost 30 studies. He took an interest in many fields of science. Due to his competence in Arabic and Persian, worked on many studies both with these languages and as a translation. Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân is also one of them. In the studies regarding the writer, this study have been ignored and some old and unacknowledged information have been repeated. In this study, has been initially focused on the information about Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân that the whole researchers conveyed by now. Right after that mentioned about the owner of the study, Hâce-i Cihân, and his location on the prose in 16th century. Then, the idea has been suggested that manuscript with 7701 archive number, which has been introduced with its general features, doesn't belong to Nev'î totally. In this case there are two possibilities. Only one part of the Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân was included in this "mecmûa" or the Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân constitutes only a part of the manuscript in the archive number given for the work.

Keywords: Anahtar Kelimeler: Nev'î, Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân, Mahmûd-ı Gâvân.

Giriş

16. yüzyıl, Osmanlı sahasındaki edebî üretkenliğin oldukça canlı olduğu bir devre karşılık gelir. Eserlerinden biri bu çalışmaya konu olan Nev’î de 16. yüzyılda yaşamış, iyi bir eğitim almış, dönemin bazı önemli edip ve devlet adamlarıyla aynı ders halkasında bulunmuştur. Oldukça güçlü şair ve yazarların yetiştiği bu yüzyılın edebî ortamında Fuzûlî, Hayâlî, Bâkî gibi isimlerin bir adım gerisinde kalmış, hem kendi devrinde hem de daha sonra şairliğiyle ön plana çıkamamıştır. Ancak Arapçaya ve Farsçaya hâkimiyeti, birçok bilim dalıyla ilgili oluşu onu diğerlerinden farklı kılmaktadır. Hocası Âhizâde Mehmed Efendi ile birlikte Edirne Bayezid Medresesi’ne gitmesinden (M. 1563) Sultan III. Murad tarafından Şehzade Mustafa’nın hocalığına tayinine (M. 1590) kadar geçen sürede Edirne’de Bayezid ve Süleymaniye, Gelibolu’da Balaban Paşa ve Mesih Paşa, İstanbul’da Şahkulu, Murad Paşa, Câfer Ağa ve Mihrimâh Sultan medreselerinde müderrislik yapmıştır (Sefercioğlu, 2014). Şehzade hocalığı görevinden ayrıldıktan sonra başka bir memuriyeti olmamıştır. Bu çalışmada, eserlerinden hareketle üretken bir mütercim ve müellif olduğunu söyleyebileceğimiz Nev’î’ye ait bir tercüme bahis konusu edilecektir. British Library’de Or. 7701 arşiv numarasıyla kayıtlı olan bir münşeât mecmûasının içinde bulunan bu eserin adı üzerinde durulacak, içinde bulunduğu mecmûanın genel özellikleri belirtilecek ve ilgili bölümün tanıtımı yapılacaktır.

Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân ve Hâce-i Cihân’ın Kimliği Üzerine

Devrinin önemli bilim adamlarından eğitim almış olan Nev’î’nin (Mazıoğlu 1983: 115) kırk altı kadar eser yazdığı kaynaklarda geçmekle birlikte (Şentürk, Kartal 2005: 329) oğlu Atâyî, *Hadâikü’l-Hakâyık*’ta yirmi altı tanesinin adını zikreder (Donuk 2017: 1142, 1143). Bunlardan bir tanesi de *Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân*’dır. Nev’î üzerine çalışanlardan M. Nejat Sefercioğlu, farklı zamanlarda yaptığı yayınlarda Nev’î’nin bu eserinin yalnızca adını ve bulunduğu kütüphanedeki yer numarasını anmıştır (Sefercioğlu 2007: 54, Sefercioğlu 2011: 22). Abdülkadir Karahan da *MEB İslam Ansiklopedisi*’ne yazdığı Nev’î maddesinde eserin adının kaynaklarda geçtiğini fakat bulunmadığını belirtmiştir (Karahana 2001: 225).

Hâce kelimesi için sözlüklerde “efendi, zengin, tâcir, reis, hadım, hoca, bey” (Kanar 2016: 614) ve bunlardan başka “bilgili kimse; kuş ibiği, vezirler için kullanılan bir unvan, kalp, ruh” anlamları verilmiştir (Steingass 1963: 479,). Hâce kelimesinin bu geniş anlam alanı “hâce-i cihân” tamlamasının zaman içinde genel bir kullanım hâlini almasında rol oynamış olmalıdır. Dehhoda’nın verdiği bilgiye göre “hâce-i cihân” Hz. Muhammed ve Mahmûd bin Muhammed Gîlânî için kullanılan bir lakaptır (Dehhoda 1341: 2303). Kimi Türkçe kaynaklarda da “hâce-i cihân” bir ululama ifadesi olarak karşımıza çıkar. Örneğin, Âşık Çelebi, *Meşâ’irü’ş-Şuarâ*’da Hoca Saâdeddin Efendi’yi “hâce-i cihân” olarak anar (Sungurhan 2017: 107). 16. yüzyıl şairi Vâhidî’nin *Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân* adlı eserinde de Hâce-i Cihân ana karakterlerden biri olup bilge ve olgun bir kişiliği yansıtır.

Nev’î’nin elimizdeki veriye göre münşeâtının bir kısmını tercüme ettiği Hâce-i Cihân, Dehhoda’nın söz ettiği Behmenî veziri İmâdüddin Mahmûd b. Muhammed Gîlânî (öl. 1481)’dir. Doğum yerinin Gâvân olması dolayısıyla Mahmûd-ı Gâvân olarak da tanınmaktadır. Fars dilinde inşâ türünde birçok eser ortaya koymuştur. Bunlardan en meşhûru münşeâtını topladığı Riyâzü’l-İnşâ olmakla birlikte, mektuplarının yer aldığı Menâzirü’l-İnşâ ve Kavâidü’l-İnşâ adlı eserleri de bilinmektedir (Kurtuluş 2003: 361). Mahmûd-ı Gâvân’ın ünü Osmanlı topraklarına kadar erişmiştir. Latîfî’nin aktardığına göre II. Mehmed’in kendisine her yıl bin filori gönderdiği Hâce-i Cihân da o olmalıdır:

“ol mertebede kadr u rağbeti ve ahâlisinin dahı ol derecede i ‘tibâr u hürmeti var imiş ki diyâr-ı Hind’de H’âce-i Cihân’a ve vilâyet-i ‘Acemde Mevlânâ Câmî’ye her sâl biñ ‘aded filori irsâl olunır imiş” (Canım 2000: 141)

Zirâ hakkında yapılan araştırmalar Mahmûd-ı Gâvân’ın II. Mehmed ile düzenli bir temas halinde olduğunu; padişaha, Riyâzü’l-İnşâ’da kendi adına dört, Muhammed Şah adına ise iki mektup yazmış bulunduğu bilgisini bize vermektedir (Sherwani 1942: 195).

Aynı zamanda devrin şairlerinden olan Adnî mahlaslı Mahmûd Paşa ile mükâtebesi olan bir Hâce-i Cihân’dan da Bursalı Mehmed Tâhir söz etmektedir ki muhtemelen o da Mahmûd-ı Gâvân olmalıdır (Saraç 2016: 730). Mahmûd-ı Gâvân’ın yaşadığı devirde Osmanlı devlet adamlarıyla kurduğu ilişkiler, inşâ türündeki başarısı ile birleşerek etkisinin ileriki dönemlerde sürmesini sağlamıştır. Âli, *Menşeu’l-İnşâ*’da kendisini şiirde Câmî’ye, düzyazıda Hâce-i Cihân’a benzetir (Aksoyak 2006: 234). Ayrıca *Kühü’l-Ahbâr*’da Kınâlızâde Ali’nin inşâ yeteneğini yüceltmek için onu Hâce-i Cihân ile karşılaştırır:

“Türkî ve Fârisî eş ‘âr-ı âb-dârı ve mu ‘ammeyâtta hod Mîr Hüseyin ve Emrî gibi dikkat u iktidârı inşâda ise H’âce-i Cihân rütbesinde âşâr-ı dürer-nisârı muqarrerdür.” (İsen 2017: 176)

Bunlardan başka *Osmanlı Müellifleri*’nden öğrendiğimize göre İsmâil Rusûhî-i Ankaravî *Miftâhu’l-Belâga ve Misbâhu’l-Fesâha*’yı yazarken Hâtib-i Dimeşki’nin Telhis’ini ve Hâce-i Cihân’ın *Menâzirü’l-İnşâ*’sını esas almıştır.

“Hâce-i Cihân’ın *Menâzirü’l-İnşâ*’sı ve Hâtib-i Dimeşki’nin *Telhis*’i esâs ittihâz edilerek meydana gelen bu eser matbû kavâid-i edebiyeye ve belâgât-ı Osmâniyyeye dâir lisânımızda yazılan âsârın mukaddemi olduğundan edebiyatla mütevaggil zevâta istifâde-bahşdır.” (Saraç 2016: 22)

Mahmûd-ı Gâvân hakkında müstakil bir çalışma yapan Haroon Khan Sherwani’nin aktardığına göre Câmî, bir gazelinde kendisi için “Hâce’nin kölesi” ifadesini kullanmış, onun gölgesinin sürekli olmasını temenni ettiğini belirtmiş ve yine aynı Arapça gazelde Hâce-i Cihân’ın Hint’teki varlığının Rûm’u kışkandırdığını söylemiştir (Sherwani 1942: 198).

British Library’de Bulunan Or. 7701 Arşiv Numaralı Kayıt ve Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân

British Library’de Or. 7701 arşiv numarasıyla kayıtlı olan eser bir münşeât mecmûası görüntüsündedir. Eserin bir bölümünde “H’âce-i Cihân’ın münşe’âtından Nev’î Efendi merhûmuñ tercüme eylediği inşâlar” ifadesi bulunmaktadır. Münşeâtın başında bulunan bu cümle bir başlıktan ziyade not görünümünde olup ana metinden farklı bir yazıyla yazılmıştır. Nev’înin tercüme için kullandığını giriş bölümünden anladığımız Riyâzü’l-İnşâ’daki mektuplarla, mecmûadaki mektupların tamamı örtüşmemektedir. Başlık düzeyinde bakıldığında Riyâzü’l-İnşâ ile mecmûada ortak olarak bulunan mektuplar şunlardır: Hoca Abdullah’a yazılan mektup, Şeyh Şadrü’l-dîn Revvâs’ın mektubu, Fazıl Celâlü’l-dîn Devvânî’ye yazılan mektup, Vezir Mahmûd Paşa’ya gönderilen mektup.

Eserin başındaki ilk üç yaprak boştur, 1a’da “Sâfi Zilka’de, fi 1276” kaydı bulunmaktadır. 1b boş olup 2a’da, zikredilen bölüm dışında, şu on üç bölüm adı daha sayılmıştır. Bölüm adları ve buldukları varak aralıkları aşağıdaki gibidir:

- Hâce-i Cihân’ın münşe’atından Nev’î Efendi merhûmuñ terceme eylediği inşalar (26a-43a)
- Hâce ‘Abdu’llah’a Yazılan Mektüb (43b- 49a)
- Şeyh-i ‘Ârif-i bi’llah Şadrü’d-dîn Revvâs’uñ Mektübü (55a- 57b)
- Fâzıl Celâlü’d-dîn-i Devvânî’ye Yazılan Mektüb (57b- 59a)
- Hüseyin Baykara’ya Yazılan Nâmenin Tercümesi (59a- 61a)
- Sultân Maḥmūd-ı Gılânî’ye Yazılan Fetḥ-nâmenüñ Şüreti (61a- 66b)
- Vezîr-ı Fâzıl Maḥmūd Pâşâ Merḥûma Hâce’den Vârid Olan Mektüb (67a- 70b)
- Sultân Meḥmed’den Uzun Ḥasan’a Yazılan Mektübüñ Şüreti (75b- 79a)
- Ebu’s- Su’üd Efendi Merḥûmuñ Mektübları (79a- 133a)
- Timurlenk’den Yıldırım Bâyezîd’e Gelen Mektüblar ve Yıldırım Merḥûmdan Karşılık Yazılanlar (133a- 134a)
- Mışır Sultânî’ndan Sultân Bâyezîd Merḥûma Gelen Mektüblar (134a- 136b)
- Sultân Meḥmed’den Uzun Ḥasan’a Yazılan Mektüb (136b- 137a)

Bunların ardına “Bu numûn dahı vâfir münşe’at vardır” notu eklenmiştir. Bu sayfadan sonraki sayfa boştur. 3a’dan 25b’ye kadar ana bölümünden farklı bir yazıyla yazılmış çeşitli manzumensur alıntılar, notlar bulunmakta 25b’den itibaren eser belirtilen başlık sıralaması takip edilerek ilerlemektedir.

Mecmûada Nev’î’ye ait olduğu belirtilen tercüme için 25b ile 43a arasında mukaddime niteliğinde bir bölüm bulunmaktadır. 25b’nin üst kısmındaki notlar arasında “Nev’î Efendi’nüñdür Hâce-i Cihân’uñ inşasını tercüme eylemişdür” ifadesi yer alır. Eser şu ifadelerle başlar:

“inhâ-i ḥamd u şenâ Ḥudâ-yı ibtidâ’ vü intihâ ḥazretine ki ḡayb hüviyyetinde (25b-1) olan ebkâr-ı ‘arâyis ibdâ’-i menâzır-ı inşâ vü ihtirâ’dan emr-i vâcibül-ittibâ’ı (25b-2) ḥasebince arz-ı dîdâr kıldı (25b-3)”.

Hâce-i Cihân’dan tercüme ettiği Riyâzü’l-İnşâ’nın özgün ve değerli bir eser olduğundan ancak yeterince bilinip eserden istifade edilmediğinden söz eder:

“Hâce-i Cihân’uñ Riyâzü’l-İnşâ’yıla müsemma olan resâ’il mecmû’ası ki (26a-10) müfred-i yegâne ve feride-i şadef-i zamânedür lâkin ḡurer-i cevâhir-i elfâzı dürer-i (26a-11) tâbdâr gibi muntazam silk-i iştihâr ve neşre-i neşri ve şî’râ-yı şî’ri ṭâli’i (26a-12) ufk-ı zuhûr intişâr olmuşiken ol maḥbûb-ı zamânın ne bir ‘âşık-ı dil-teşne (26a-13) murâd üzre zülâl-i visâl-ı me’ânîsinden reyyân olmuş ve ne bir ṭâlib-i zevk-i (26a-14) ‘irfân büy-ı ḥaṭṭ-ı ‘anber-feşânından ḡayrı mezâkk-ı cânına ḥaṭṭ çâşmı şehd (26a-15) (...) ḥâşıl étmişdür (26a-16)”

27a’ya kadar Nev’î, inşâ üzerine görüşlerini belirtir ve bu çalışmasını Mehmed Paşa’ya hediye olarak sunmak istediğini ifade eder:

“ya’ni vezîr-i Âşaf- şimâ Ḥazret-i Meḥmed (27a-7) Pâşâ ki pîr-i akl-ı küll aña tufeyl-rây-ı tedbîr ü hünerlerin (...) mihr-i (27a-8) ḥikmetine nisbet zerre-i ḥurd-ı ḥakîr-i sühândur bârî dem-i sühânda nâ’ib-i dem-i müseccâ (27a-9) ve himmet-i ṭab’-ı şâfi ḥîñ-i ‘adl u inşâfda kâsır-ı ṭâkı ṭâk-i kistrâdur (27a-10) lutf-

meşreblerinden ‘urefâ-yı ehl-i ‘ilme şehâb-ı feyz himmetlerin manşıb ve ħabl-ı metîni (27a-11) ‘inâyetlerin vuşûl-ı manşıb-ı câha sebeb kıılurlar bu dâ‘iyyeden Nev’î-i (27a-12) dâ‘î dahı ol nazâr-ı iksîr-eşer ile karîni-zer u cevher eyleyen zümreye (27a-13) ilhâk olmak emniyyetesi ile cenâb-ı ‘âlîlerine bu tuhfе-i muhtaşarı dest-avîz-i (27a-14) muhakkâr getürdüm hemvâre-i zülâl-i envâr-ı ‘atûfleri sezâvâr-ı merĥamet olan (27a-15) dâ‘ileri fırakına memdûd u mevşûl ola va’llâhu müyessirü’l-me’mûl ve bi-yedihî (27a-16) zimâmü’l-icâbeti vel- ħabûl (27a-17)”

Tercüme bölüm, 27a’dan itibaren “dîbâce-i kitâb” başlığı altında bulunmaktadır. 137a’ya kadar devam eden bu bölüm, Arapça ya da Farsça olarak verilen kimi manzum veya mensur parçaların tamamının veya bir bölümünün üzerine yapılan açıklamaları, açıklamaları içermektedir.

Sonuç

16. yüzyıl Osmanlı topraklarında edebî faaliyetlerin oldukça yoğun olarak gerçekleştiği bir zaman dilimidir. Nev’î bu dönemde yaşamış, iyi bir eğitim almış, yüksek memuriyetlerde bulunmuş bir yazar ve şairdir. Aldığı eğitim yanında kişisel gayretinin ve yeteneğinin de etkisiyle Arapça ve Farsçaya hâkimdir. Nev’înin bu iki dille olan yakın temâsi eserleri arasında birçok tercümenin bulunmasında etkili olmuştur. *Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân*, Hâce-i Cihân unvanıyla anılan Muhammed bin Mahmûd-ı Gîlânî’nin münşeâtının bir bölümünün Türkçeye aktarımıdır. Belli ki zamanında da çok rağbet görmeyip tek nüsha olarak kalmıştır. Bu durum eserin Nev’î üzerine yapılan kimi çalışmalarda görmezden gelinmesine sebebiyet vermiştir. Bu çalışmada öncelikle esere ait olduğu belirtilen arşiv numarasında kayıtlı yazmanın tamamıyla Nev’î’ye ait olmadığı savını ortaya attık. Hâce-i Cihân ve Nev’înin eserlerinin içerik olarak birebir örtüşmemesi, Or. 770 arşiv numaralı kayıt içindeki bölümlerin dağınıklığı, 137a’da mektupların sonlanması, 140a’dan sonra eserin ana metninde nesih olan yazı tipinin rik’aya dönüşmesi ve 3a-25b arasında olduğu gibi Arapça- Farsça- Türkçe manzum- mensur alıntılar ve yorumlamalarla ilerlemesi gibi etkenler söz konusu kaydın tamamıyla Nev’î’ye ait olmadığını, *Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân*’ın mecmûada yalnızca bir bölümü oluşturduğunu, ya da mecmûaya sadece bir bölümünün alınmış olabileceğini düşünmemize sebep olan sâiklerdir. Bu çalışmada, Nev’î ve bu eseri hakkında şimdiye kadar verilen bilgilere katkıda bulunmayı amaçladık. Eser üzerine çalışmalarımız devam etmektedir.

Kaynakça

Aksoyak, İsmail Hakkı (2006) “Gelibolulu Mustafa Âlî’nin Menşeu’l- İnşâ’sı”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19, 225- 244.

Dehhoda, Ali Ekber (1341) *Logatname-i Dehhoda*, Tahran.

Donuk, Suat (2017) *Hadâiku’l- Hakâ’ik fi Tekmiletî’ş- Şakâyık*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

İsen, Mustafa (2017) *Künhü’l- Ahbar’ın Tezkire Kısmı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Kanar, Mehmet (2016) *Büyük Farsça- Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul.

Karahan, Abdülkadir (2001) “Nev’î”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yayınları, C. IX, s. 224-226.

- Kılıç, Filiz (2018) *Meşâ’irü’ş- Şuarâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
(<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>
(Son Erişim Tarihi: 05.02.2019))
- Konukçu, Enver (1996) “Hâce-i Cihân”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.: 14, ss.: 429- 430, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Kurtuluş, Rıza (2003) “Mahmûd-ı Gâvân”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.: 27, ss.: 361- 362, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Mazıoğlu, Hasibe (1983) “Eski Türk Edebiyatı”, *Türk Ansiklopedisi*, M.E.B. Devlet Kitapları, c.: 32,ss.: 80- 134, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Saraç, M. A. Yektâ (2016) *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: 1,2,3, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Sefercioğlu, M. Nejat (2007) “Nev’î”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.: 33,ss.:52- 54, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Sefercioğlu, M. Nejat (2011) “Âlim Bir Şâir: Nev’î”, *Dil ve Edebiyat*, s.: 28, ss: 18- 38.
- Sherwani, Haroon Khan (1942) *Mahmûd Gawan The Great Bahmani Wazir*, Allahabad.
- Steingass, F. (1998) *Persian English Dictionary*, London.
- Sungurhan, Aysun (2017) *Tezkiretü’ş- Şuarâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
(<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0> (Son Erişim Tarihi: 05.02.2019))
- Şentürk, Ahmet Atilla; Kartal, Ahmet (2004) *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Yazdani, Ghulam (1948) *Riyaz al- Insha*, Haydarabad. (<https://archive.org/details/RiyazUl-Insha-KhwajaImaduddinMahmoodGawanAl-MulaqqibBaSadrEJahanFarsi/page/n3> (Son Erişim Tarihi: 28.02.2019))

Ziver Paşa-zâde Yusuf Bahâeddin'in Torunu İçin Yazdığı Mensur Bir Mersiye: Sünûsî-i Asgar

A Prosaically Dirge Written By Ziver Pasha's Son Yusuf Bahâeddin For The Grandson: Sünûsî-i Asgar

İlyas KAYAOKAY*

*Arş. Gör., Munzur Üniversitesi

e-mail: karaokay_2323@hotmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article

DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.527958>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author İlyas
Kayaokay, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tunceli / Turkey

ORCID : 0000-0001-8544-2307

Geliş Tarihi / Received : 16.02.2019

Kabul Tarihi / Accepted : 08.03.2019

Atıf / Citation

KAYAOKAY, İlyas (2019). Ziver Paşa-zâde Yusuf
Bahâeddin'in Torunu İçin Yazdığı Mensur Bir
Mersiye: Sünûsî-i Asgar. *Akademik Dil ve Edebiyat
Dergisi*, 3 (1), 161-170.
DOI: 10.34083/akaded.527958

Öz

Bu çalışmada Türk edebiyatında türüne ve konusuna çok fazla rastlanılmayan mensur bir mersiye tanıtımı yapılacaktır. Söz konusu Sünûsî-i Asgar adlı mensur mersiye, meşhur Ziver Paşa'nın oğlu Yusuf Bahâeddin tarafından küçük yaşta ölen torunu için yazılmıştır. Eser, torununun ölüm tarihi olan 1329/1914 yılında kaleme alınmış ve bir yıl sonra da Matbaa-i Osmaniye'de bastırılmıştır. 14 sayfalık bu eserin son kısmında, çaprazlama nazım şekliyle yazılmış yedi dörtlükten oluşan manzum bir mersiye de kayıtlıdır. Eserdeki ifadelerden anlaşıldığına göre; Sünûsî, Yusuf Bahâeddin'in kızının çocuğudur ve iki yahut üç yaşında iken ağır bir soğuk algınlığı neticesinde hastalanarak vefat etmiştir. Yusuf Bahâeddin'in sade, anlaşılır ve samimi bir dille çektiği ızdırabı dile getiren bu mensur mersiye, Âkif Paşa'nın torunu için yazdığı mersiyeden sonra yazılmış bu sahadaki ikinci mersiye olması yönüyle önemli bir metindir. Eserde Sünûsî'nin teyzesi kızı Betül ile birlikte çektiği fotoğrafın yer alması, eseri ilginç kılan bir diğer özelliktir. Makalemizde edebiyat tarihlerinde anılmayan bu eserin tanıtımı ve Arap harflerinden Latin alfabesine aktarımı yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Bahâeddin, Sünûsî, Mersiye, Mensur, Divan.

Abstract

In this study, the Turkish literature, the subject and the type seen not so much as a prosaically dirge presentation will be made. The prosaically dirge named Sünûsî-i Asgar was written by Yusuf Bahâeddin son of Ziver Pasha for his grandson who died at a young age. The work was written in 1329/1914 the date of the death of his grandson and a year later it was suppressed in Matbaa-i Osmaniye. In the last part of this 14-page work, consisting of seven verse, a verse dirge is registered. According to the statements in the book; Sünûsî is the child of Yusuf Bahâeddin's "aunt daughter Betül" and while she two or three years old as a result of a heavy cold she died of illness. Yusuf Bahâeddin has written this prosaically dirge with a simple, understandable and sincere language. The work describes the pains and sorrows that he experienced. This work is the second dirge written after Akif Pasha's dirge for his grandson and therefore it is an important text. In the work, there is a photograph taken by the Sünûsî with his brother. This work is another feature that makes it interesting. In the article, introduction of this work that is not mentioned in literature and Arabic letters will be transferred to the Latin alphabet.

Keywords: Yusuf Bahâeddin, Sünûsî, Dirge, Prosaically Diwan.

Giriş

Mersiye; risâ kökünden türemiş kelime olup “ölen birinin iyiliklerini sayarak, acıyıp ağlamak” demektir. (Arslan ve Erdoğan, 2007: 53) Edebî bir terim olarak mersiye; “ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin ilgisini ifade etmek üzere yazılan lirik şiirlere verilen addır” (İsen, 1994: 3). Mersiyelerde “ölenlerin matemi, yakınların veya dostların taziyesi, toplumun önde gelen kişilerinin vefatına duyulan üzüntünün dile getirilmesi, din ulularının özellikle de Hz. Hüseyin ve Kербela şehitlerinin anılması, ölenin övülmesi, kadere rıza gösterilmesi, dünyanın geçiciliğinin vurgulanması, cenaze sahiplerinin sabır ve metanete davet edilmesi gibi konular ele alınır” (İsen, 1994: 3). Eski Türk Edebiyatında mersiye hakkında en kapsamlı çalışmaları yapan İsen'in tespitlerine göre mersiyeler genellikle; padişah, şeh-zâde, vezir, devlet ricali, şeyh, din büyükleri, aile bireyleri, dost ve arkadaşlar, tarihî şahsiyetler, hayvanlar ve şehirler için yazılmıştır (İsen, 1994: 45-143). Mersiyeler, manzum olup çoğunlukla, terkib ve terci-i bend, kaside, murabba, müseddes kıt'a, gazel gibi nazım şekliyle yazılır. Bunun yanında bahr-ı taviil ile yazılan mersiye örnekleri de vardır. Kaynaklarda adı pek geçmeyen, mensur halde yazılmış mersiye örnekleri de mevcuttur. Özellikle mensur mersiyeler, en fazla Kербela olayı hakkında yazılmıştır. Sami Paşa-zâde Sezâî'nin yegeni İclâl'in ölümü için yazdığı mensur mersiye, bu alanda en bilinen eserdir.

Bu çalışmada kaynaklarda adı geçmemiş mensur bir mersiye ele alınıp tanıtılacaktır. Söz konusu mensur eser, Ziver Paşa-zâde Yusuf Bahâeddin tarafından Sünûsî adlı küçük kız torunu için yazılmıştır. Makalemizde; edebiyat tarihlerinde yer almamış bu eserin tanıtımı, ve Arap harflerinden Latin alfabesine aktarımı yapılacaktır.

Yusuf Bahâeddin Kimdir?

Yusuf Bahâeddin, meşhur Ziver Paşa'nın (1794-1862) oğlu olup 28 Mart 1851 yılında İstanbul'da doğdu. Hakkındaki en geniş bilgiler İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinin ilk cildinde yer almaktadır.¹ Burada yer alan bilgilere göre Yusuf Bahâeddin; Cağaloğlu Sıbyan Mektebi'nde ve Dârü'l-Maârif'te okudu. Babasıyla birlikte Hicaz'a gitti. Ziver Paşa'nın ölümünden sonra yetişmesinde emeği olan ağabeyi Selâhüddin Bey (1836-1868) ve kayınbiraderi Ali Paşa-zâde Reşid Bey ile birlikte Fransızca tahsiline başladı. 1868 yılında, Divan-ı Hümayun'da rütbe-i sâlise ile memur oldu. Sonrasında; mühimme, hariciye muhasebe, tahrirat-ı ecnebiye, şûra-yı devlet mazbata ve adliye muhakemat dairesi kalemlerinde çalıştı.

1873 yılında şûra-yı devlet mülâzımlığına atandı. Hastalık sebebiyle üç sene memurluk hayatından uzak kaldı ve Mısır'a gitti. 1876 yılında bir aylığına Edirne'de Raif Paşa'nın yanında katiplik yaptı. 1877'de Suriye valiliğine atanan Ziyâ Paşa'nın (1825-1880) mühürdarlığını yaptıktan sonra Ziyâ Paşa'nın beş ay sonra Konya'ya geçmesi sebebiyle Şam'da aşar müfettişi olarak çalışmaya devam etti. Altı ay sonra işsiz kalınca İstanbul'a döndü. 10 Ağustos 1878'de rütbe-i mütemayizi ile Suriye mektubculuğuna atandı. Ahmed Cevdet Paşa (1822-1895), Midhat Paşa (1822-1884) ve Ahmed Hamdi Paşa'nın (1826-1885) valilikleri zamanında yanlarında görev aldı. Şam'da bulunduğu sırada 1879'da eşi vefat edince 1882'de Recâî-zâde Mahmud Ekrem'in ağabeyi Mehmet Celal Bey'in kızı İclâl Hanım ile evlendi. 1884 yılında Aydın ili mektubculuğuna tayin edildi. Rütbe-i ûlâ derecesine nail oldu ve Siroz, Dedeâğaç ve Yozgat'ta valilik yaptı. Ankara valisi Mehmduh Paşa, -idare görevini yerine getiremediği iddiasıyla- Yusuf Bahâeddin'i şikayet eder ve Yozgat valiliğinden azledilmesini sağlar. İki gün sonra Hüdavendigâr dört yıl sonra da Ankara vali yardımcılığına

¹ Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde Yusuf Bahâeddin maddesi Prof. Dr. Mehmet Arslan tarafından yazılmıştır. Buradaki bilgiler *Son Asır Türk Şairleri*'nden alınmıştır. Arslan, Mehmet (2014). “Bahâeddin, Ziver Paşa-zâde Yusuf” <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2361> [E.T.: 10.01.2019]

tain edilir. 1901'de meclis-i maliye azalığına getirilse de 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilince meclis dağıtılır ve emekli edilir. Yusuf Bahâeddin, 12 Ağustos 1916 yılında vefat eder.² Mezarı Yenikapı Mevlevihânesi Kabristanı'ndadır. Dış görünüşü; kumral sakallı, orta boylu, zayıf, babası gibi sağırdır. Temiz, namuslu, nazik, becerikli, yeri gelince hiddetlenen ve inatçı bir yapısı vardır (İnal, 1969: 169-172).

Yusuf Bahâeddin'in *Mecmû'a-ı Eş'ârım* ve *Sünûs-i Asgar* adında iki eseri vardır. Ayrıca bazı manzumeleri, gazetelerde de basılmıştır. Şiirlerini topladığı eserinin kendi el yazısıyla yazdığı tek nüshası vardır ve bu nüsha İbnü'l-Emin'e göre Ziver Bey'dedir. Yaptığımız katalog taramalarında bu esere ulaşamadık. Yusuf Bahâeddin "ayrıca babası Ziver Paşa'nın eserlerini ön sözlerini de yazarak *Âsâr-ı Ziver Paşa, Dîvân ve Münşe'ât* adıyla İstanbul'da 1313'te ve *Zeyl-i Âsâr-ı Ziver Paşa* adıyla 1314'te yine İstanbul'da bastırmıştır" (Arslan, 2009 ve 2014). Çalışmamıza konu olan *Sünûs-i Asgar* ise 1330/1914-15 yılında İstanbul'da Matbaa-i Osmaniye'de basılmış olup bir nüshası elimizdedir.

Mensur Bir Mersiye: Sünûs-i Asgar

Sünûs-i Asgar, mensur bir mersiyedir. Eserin sonunda feilâtün mefâilün feilün kalıbıyla yazılan 7 dörtlükten meydana gelen manzum bir bölüm de mevcuttur. Eser, 14 sayfadan müteşekkildir. Bu mensur mersiye, Sünûsî adındaki küçük kız torunu için yazılmıştır. Çocuğun kaç yaşında olduğunu metinden hareketle tespit edebilmek mümkündür. Mersiyenin yazılış tarihi; Rûmî 26 Şubat 1329/ Milâdî 11 Mart 1914 olarak eserde yer alır. Sünûsî ise;

"Trâblusgarb muhârebesi yılında dünyâya gelmiş olduğu için adını teberrüken (Sünûsî) koymuşlardı."

ifadesinden anlaşılacağı üzere Trablusgarb savaşı yılında yani 1911-1912 yılları arasında doğmuştur. Eser içindeki ifadelerden anlaşıldığına göre Sünûsî, savaş sonunda Trablus'un kaybedildiği 1912 yılında dünyaya gelmiştir:

"Evet... zavâllı Trâblus ölüp kendisine de sen ey Sünûsî-i Aşgar İnşâ'allâh yaşayacak ve yâd-ı nâmınla kendisinde hem acıklı hem şanlı târîhî hâtıralar uyandıracak vatan ve millete pek çok seneler değerli hüdmetlerde bulunacaksın siz de İnşâ'allâh diyin..!"

Sünûsî-i Asgar adlı mensur mersiye 2 veya 3 yaşındaki bir kız çocuğu için yazılmıştır. Eserin ikinci sayfasında Sünûsî'nin teyzesi kızı Betül ile birlikte çektiği bir fotoğrafı da yer almaktadır. [Ek: 1] Eserde verilen tarife göre Sünûsî, "Esmerce kara gözlu kıvrık saçlı toparlak ve büyükçe başlı gürbüz bir yavru[dur]." Bir gün kendisine bu kız çocuğunun hasta olduğu bilgisi verilir ve ziyaretine gider. Sünûsî, basit bir soğuk algınlığının "hunnak" yani şiddetli boğaz şişliğine dönmesiyle hastalanmış ve doktorların verdiği bilgiye göre; neredeyse nefes alamayacak duruma gelmiştir. Sünûsî, kötü bir ortamda yaşadığından Bahâeddin, kızı kendi evine götürmüştür. Doktorlar da Sünûsî'nin bu hastalığına çare bulamamıştır.

Yusuf Bahâeddin ile bir akrabalık bağı olup olmadığının tam olarak belirtilmediği eserde şu ifadeler yer alır:

"...Mücerred ihmâl uğrunda muṭlakâ kurbân gidecek bir kızu... 'ilâcını hûysuzluk etmeden içdigi hâlde memnûn olduğumu bildiginden o esnâda yanında bulunur isem, **baba büyük** (büyük baba olacak) oh ! oh !.. diye. Beyâna hâcet yok ki ca'li! İzhâr-ı mahzûziyet etmekte ve iltifât şunda ki

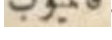
² Ölüm tarihi, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*'nde sehven 12 Ağustos 1898 olarak verilmiştir. (Cumbur, 2001: 139)

kendisinin bu cemîle-i hulûşkârânesi belki işidilmez de hükümsüz kalır mülâhazasıyla söylediğinin baña ismâ' olunması için o şamân çöpü parmakçıkla **büyük anasına** işaretler yapmaktadır. **Küçük teyzesi** ay başı ta'îlinde mektebden gelmiş. Kendisini görür görmez mağmûm çehresinde bir tebessüm parlayarak İngilizce hav du yu du? der. Meger evvelce bu sözü andan öğrenmiş...” “...**Dayısı** vermeğe kalktı. Anlaşılan aña hepimizden ziyâde emniyet ü muhabbeti varmış...”

Buna göre Sünûsî, Yusuf Bahâeddin'in torunudur. Zira Sünûsî ve ailesine bu kadar yakın olmasının sebebi de bu olsa gerek. “Küçük teyzesi” ve “dayısı” ifadesinden de onun Yusuf Bahâeddin'in kızının çocuğu olduğu tahmininde bulunabiliriz. Bu ifadeler dışında Sünûsî'nin kim olduğuna dair net bir ipucu yoktur.

Sünûsî, doktorlara göre; “kuru saraç” denilen bir hastalığa yakalanmış ve iki ay sonra da vefat etmiştir. Bahâeddin, iki aylık süreçte Sünûsî'nin neler yaşadığına ve onunla ilgili bazı hatıralardan söz eder. Yusuf Bahâeddin, torununun ölümü karşısında duyduğu ağır bir ızdırabı dile getirdikten sonra yedi dörtlükten oluşan bir manzume ile mersiye tamamlar. Manzume; Çapraz Uyak (Rimes Croisées) nazım şekliyle yazılmıştır. Batı edebiyatlarından Türk şiirine girmiş çapraz uyak veya çaprazlama; “4 dizeli bentlerle kurulan bir biçimdir. Her dörtlüğün tek ve çift sayılı dizeleri kendi aralarında uyaklanır. Dörtlük sayısı sınırlı değildir. Uyak düzeni abab-cdcd-efef... şeklindedir. (Dilçin, 2005: 370) Yahya Kemal Beyatlı'nın *Geçmiş Yaz ve Rindlerin Ölümü* şiirleri çapraz uyak nazım şekliyle yazılmıştır. Eser; muhtevası itibarıyla Âkif Paşa'nın (1787-1845) torunu için yazdığı mersiye bize hatırlatır. (Bu mersiye hk. daha fazla bilgi için bkz.: Gariper, 2005)

Eserin dili son derece sade ve anlaşılır düzeyde olup yer yer “atta” “ninni” gibi çocuk dilindeki kelimelere de yer verilir. Bir kaç yerde geçen “ninni”; Sünûsî'nin salıncağa verdiği addır. Eser, transkribe edilirken bazı dil özelliklerini korumak adına herhangi bir müdahalede bulunmadık. Örneğin “oda” kelimesi “oṭa” şeklinde yazılmıştır. Ancak bu eser 20. asır metni olduğu için özellikle eklerin imlâsı günümüz Türkçesine göre düzenlenmiştir. Manzum kısımdaki imale med

zihaf gibi aruz kusurları *italik* olarak verilmiştir. Baskı hatasından ötürü “қанmayup” şeklinde yazılan kelime “qalmayıp” olarak düzeltilmiştir.

SÜNÛSÎ-İ AŞĞAR

BİR MERSİYE

İbtidâ

26 Şubat 1329

Ṭrâblusğarb muhârebesi yılında dünyâya gelmiş olduğu için adını teberrüken (Sünûsî) koymuşlardı. Esmerce kara gözlü kıvrıç saçlı toparlak ve büyükçe başlı gürbüz bir yavru.

Bir gün çocuk hastadır dediler. Merâḳ edip evlerine gitdim. Ta'mîrât varmış, ortalık karma karışık. Havâ da pek soğuk. Kendisini yıkışlar, şobanın yanında anası kucağında istirahat ettiriliyor. O gül-çehre şararip şolmuş, o tımbul vücûd bir kadîde dönmüş. Hastalığın başlangıcı meşelâ ıhlâmûr menḳû'ı yâḥûd ayak hammâmı gibi 'âdî bir tedâvî ile geçişdirilebilecek soğuk alınlığından 'ibâret iken anda gâflet ve ihmâl olduğu cihetle şiddetli bir hunnâğa münkalib olmuş. O şûretdeki hekim gelip gördüğü zamân eger biraz daha vaḳt geçseydi boğaz büsbütün tıkanarak şun'î teneffüs için 'ameliyyâta lüzûm görünecekdi, demiş [3] evde her taraf perîşân oṭada ise on beş derece bile ḥarâret yok. Kendisine hâydi melegim bize gidelim dedim. Zekî maḥlûḳ derḥâl aḥlâdi.

- Anne ? diye şordu.

- Anneñ de gelsin yavrum.

Daha ne şart koşacağını nazâr-ı cevval-i tefekkür ile araşdırırken hemân bir göz kırpmasıyla yakalayıp 'ilâve etdi.

- Baba ?

- Babañ da gelecek iki gözüm.

Şimdi artık ihtiyâr edeceği tenezzüh-i seyâhatde arkadaşlarını hep dâr-ı dünyâ eñ ziyâde sevdiklerinden intihab etmiş bir mini mini beg-zâde sevinciyle za'îflikden parmakları şamân çöpüne dönmüş. O küçücük kadîd ellerini "atta" diyerek bir kerre çırpıldıktan sonra kucağında barınmakta olduğu annesinin yanağına taltîfen pat, pat hafif şamarcıklar indiriyor. Ve faķat o bu darbelerden cânı yanıyor, ağlıyormuş gibi sinüp şızlandıķça yapıdığına nedâmetle kolu şefkatkârâne boynuna tölayıp başcağızını da sinesine yaşıyordu. [4] Mel'un hastalık yavrucağa tâ boğazından şarılımış bir dürlü râhat nefes aldırıp göz açdırmıyor ki...

Hayâtı müdhiş 'ilette... hekimlerin de hayretini mûcib olacak şûretde 'âdetâ pençeleşiyor. Lakin zavallının bu mübâreze de kazanabildiği galebeler bir iki günden ziyâde süremiyor. Bakıyorsunuz yine o haşm-ı bî-emânın dest-i kahrında zebûn, yine harâreti otuz toķuz dereceye fırlamış.

Şabâhları otaşına girdiğim vaķt istifsâr-ı hâtır için geldiğimi, anlayarak ve hemân başını yana egerek hastalığının kökü, düşmen-i cânının aşl meskeni olan boyunundaki şişi meydâna çıkardıktan sonra pür gam ile gösterip of ! diyor. Hâlınden şikâyet ammâ âh ... âh ki ne yapılabilir? El ermez güc yetmez. Tabîblerin bile tedâvîsinde 'âciz oldukları bir çâresiz derd...

Mücerred ihmâl ugrında muţlakâ kurbân gidecek bir kuzu... 'ilâcını hûysuzluk etmeden içdiği hâlde memnûn olduğumu bildiğinden o esnâda yanında bulunur isem, baba büyük (büyük baba olacak) oh ! oh !.. diye. Beyâna hâcet yok ki ca'li! İzhâr-ı maħzûziyet etmekte ve iltifât şunda ki kendisinin bu cemile-i hulûşkârânesi belki işidilmez de hükümsüz kalır mülâhazasıyla [5] söylediğinin baña ismâ' olunması için o şamân çöpü parmaķcıkla büyük anasına işâretler yapmaķdadır.

Küçük teyzesi ay başı ta'îlinde mektebden gelmiş. Kendisini görür görmez mağmûm çehresinde bir tebessüm parlayarak İngilizce hav du yu du? der. Meger evvelce bu sözü andan öğrenmiş. Ve garâ'ibden olmaķ üzre 'âile içinde her ne zamân İngilizceye dâ'ir bir şoħbet olsa farkına vararak o ma'lûmâtcağını şarf u tekrâr edermiş.

İmdi bu bî-çâre zekî çocuk nasıl cân u gönülden sevilmesin ve hâl-i pür-melâline nasıl yürek yanmasın?.. Kendisine baķan bir tabîb -ķuru şarâçedir- ķurtarırız ümîdindeyim demiş... İnşâ'allâh...

Evet... zavallı Trâblus ölüp kendisine de sen ey Sünûs-i Aşgar İnşâ'allâh yaşayacak ve yâd-ı nâmınla kendisinde hem acıklı hem şanlı târîhî hâtıralar uyandıracanın vaķan ve milletiñe pek çok seneler degerli hıdmetlerde bulunacaķsın siz de İnşâ'allâh deyiñ..! [6]

İki Ay Şoñra

Her şafha-i 'aczi-i beşer gülünc ağlayışlı bir çehredir... İnsân avunmaķda muţtar kalınca mûcib-i tesellî olan her muħâlî mümkün ve hayâlâtı haķıķat gibi telakķide tereddüd etmiyor... Yavrucağın şifâ-yâb olması haķķındaki ümidim de yazıklar ki o kabîldenmiş!..

Meger ben bir taraftan aña renk renk güzel emeller ile süslenmiş bir sağlık sa'âdeti kırmağa oyalanmakta iken o bir taraftan hâ'in ecel kendisine kara toprakda gizli gizli bir mezâr-i felâket hazırlıyormuş..!

Şihhati iyice gidiyordu... Hayli günlerden beri derece-i harâret otuz sekizden yukarıya çıkmıyor. Uykusuz tağaddîsi de oldıkça yolunda devâm ediyor. Ve ben kendisinden naşılıñ iki gözüm? diye sorduka mütebessimâne eyi cevâbını veriyordu.

Bilmem ne uğursuzluk sebep oldu. Hâlinde yine fenâlık 'alâmetleri baş gösterdi. Bir akşam eve 'avdetle sofraya oturmuşdum. O sendeleyerek yanıma geldi ve işdirmek için yüksek bir sesle yalnız hâstâ (haste) dedikten sonra yine o şamân çöpü parmaçıkla boynındaki veremi göstererek geliş gibi sendeleye sendeleye dönüp gitdi. [7]

Bu nice pek ciddî bir şikâyet ve mühim bir istimdâd idi. Çünkü zavâllı çocuk haqîqaten tahammül edemeyeceği şûrette muztarib ki kendisini ne kadar ziyâde sevdiğimi bildiği cihetle baña acır da belki bir çâre-i halâş bulur ümîdiyle derdini anlatmak için eve gelmekligimi bekliyormuş demek!..

Ağzımdaki loğma boğazımda tırdı!.. Lakin ne yapılabilir ki Yâ Rabbi? İş ancak seniñ luğf u merhametiñe kalmış!..

Şimdi derece-i harâret otuz tokuz buçuk, kırk!.. O artık bir iki günden beri kucağda bile tıramayıp baygın bir hâlde yatıyor ve yiyip içmekden büsbütün kalarak ben kendisinden istifsâr-ı hâtır etdikçe inkâr tarzında sâde başını yukarıya kaldırmağla eyi degilim, fenâyım demek istiyordu. Ve ara şıra kesik kesik öksürüyordu!

Şimdi zâlim hastalığın bi-amân pençesi kuzucuğun yalnız boğazını şıkmağla kalmayıp³ zehirli tırnaklarını da cigerlerine şaplamış bütün kuvvet ve şiddet ile şon cümlelerini icrâ etmekte ve kendisini inim inim inletmekte idi!..

Geceleyn hep yanındayız. Kimi vücûdını oğşduruyor, kimi kaşıkla ağzına süd döküyor. Fağat anı 'ilâc zannıyla münfa'ilâne amân... istemem!.. diyerek içmiyordu. [8]

Dayısı vermege kalkdı. Anlaşılan aña hepimizden ziyâde emniyet ü muhabbeti varmış ki şundığı kaşıkları aşlâ red etmeksizin ve hiç sesini çıkarmağsızın kâmilen içdi... Meger şon gıdâsı imiş!..

Bir aralık ninni istedi (şalıncağa ninni diyordu) yapıp içine yatırdılar... O da meger râhat döşegi imiş!..

Şabâhleyin oğasına girdiğim vağt yatağda yedi sekiz aydan beri ni'met-i hayâtın bir gün bile lezzet-i şafâsını çatmak bir gice bile tatlı uykusuyla göz yummak kendisine naşib olmamış ve dâ'ima âteşin buhrânlar içinde çırpınıp debelenmiş olan o fâli'siz çocuk degil. Fağat yeşil oyalı bir penbe karrapla⁴ duvağlanmış ve lâhûtî ebedî râhat u sükûna müstağrıñ nâzenin ve mes'ûd bir melek yatıyor... Ve cân alacak veremleriniñ delil ü muğbiri... arzûlarınıñ âlet-i emr ü işâreti olan o şamân çöpü parmak dağı bu 'âlem-i şehûddaki ve zâ'ifini ikmâl etmiş olduğundan mini mini avucunuñ.. bir deriyle kemikden 'ibâret mağfazasının içinde kıvrılmış tıruyordu!.. [9] Âh nûr-ı 'aynım rûğum Sünûsî!.. Beni çok dil-hûn etdiñ!.. Zirâ sen ki 'âilemiñ güzer-gâh-ı hayâtından şimdiye kadar geçen yedi verem cenâzesiniñ şonuncusu bir kâfile-i şühedânın dümdârisiñ. Hem o küçücük şahşıyyetiñle bu eskimiş büyük mâtemleri bu unutulmuş acıklı târiğleri birden bire tâzeleyip yaşatıcı bir fihrist-i icmâl hem de o mel'un ince hastalığın bir hâl-i ma'şûmiyyet üzerindeki

³ Sehven قاتوب şeklinde yazılmıştır.

⁴ قره بلا Kelimenin anlamı bulunamadı.

tecelliyyât hüzn ü rikâkâtine pek sûzişli bir timsâl olduñ!.. Sevimli şekl ü şûretiñ tatlı dilleriñ mûnis ü dil-nevâz atvâr u harekâtıñla ve bâ-huşûş o kara gözleriñde dâ'imâ lem'ân edip istikbâliñ hakkında parlağ ümidler şaçan nûr-ı zekâ ve feţânetiñle kendiñi dağı nihâyet derecede sevdirmişdiñ.

Bunlardan başka şûret-i ziyâ'ıñ göñlümde bir şübhe yarası da açdı ki aşlâ oñulmuyor. 'Acabâ sen hilkât ü mizâcındaki o fevkal'âde kuvve-i muķâvemet ü gayret âyesinde 'âkıbet bu 'illetden kurtulabilecektiñ de bizim nâ-becâ tedbîrlerimiz tedâvilerimiz mi aña mâni' oldu? Çünkü bir iki aydan beri hastalığın tedâbîr mu'tedile-i şihhiyye ile düşe kalka yolunda gitmekte iken saña yeni uşûl üzre taşfiye-i dem şırınğası yapılmışdı ki andan bir kaç gün geçince harâretiñ kırka fırlayarak buhrân ahîr zuhûra gelmişdi!..

Meşelâ sen ki pek nâzik ve hassâs bir vücûda mâlikdiñ. Kış günü âteşsiz oçalarda ışıdılmamış soğuk eller ile [10] çıplağ şadregiñ mu'âyene olunmasından mazarrat göreceğ kadar müte'essir olmaz mıydıñ 'acabâ?

İşte seni düşündükçe bu mev'lim ('acabâ?) lerde beni ayrıca ezip sızlandırıyor. Ve işte o sebedendir ki şu perişân feryâd-ı mâ'tem içinde ma'ser-i insâniyyetiñ en fâ'ideli ve hayr-hâh hâdimi oldukları için haklarında pek yüksek bir hürmet ü muhabbet besledigim ve fenn ü şan'atlarını her vech ile tebcil ü takdîs etdigim etibbâ-yı kirâm ile etfâl şahibi vatandaşlarımdan dağı seniñ gibi bi'z-zât hâlini şikâyetini ifâdeye muķtedir olmayan yavrucuklarıñ emr-i vikâye ve tedâvisinde gâyet başiret ve ihtiyât ile tavranılmasını istirhâm edeceğim...

Âh sen... ne hoş bir çocukduñ iki gözüm!.. Ba'zen ıztırâbıñı ve bir mevt-i qarib ile maħkûmiyyetiñi unutarak yine bizi eglendirecekseñ laţifeler yapmak isterdiñ... Biliyorsuñ! vağ'adan beş on gün evvel saña anneñ mâ'î bir pantolon dikmiş, kırmızı bir fânile nim-tenle giydirmiş. Başına da gâlibâ ağabeginiñ fesini geçirip yanına göndermişdi. 'Anteriñ pantalona tıka başa şıkışdırılmış olduğundan sen o kadîd vücûddan kurtulup evvelki gibi tombul bir yavru olmuşduñ. Ve fes dağı gözleriniñ üstüne kadar indiginden yüzüme bakmak için başıñı tavana [11] kaldırmağa mecbûr oluyordun da bu laţif ü mazhak hâl u kıyâfetiñe çok gülmüş ve seni toya toya sevmişdim.

O meş'ûm geceniñ şabâhında dağı çamaşırılıkta saña tebdil-i kıyâfet etdirmişlerdi. Lakin bu defa başındaki yine o fesdi üstündeki. Evimizden diyâr-ı âhirete yolculuğ edenlere maşşûş demirbaş sefer hil'ati olan bir şâl örtüden 'ibâretti. Ve bir tarafında -şimdi sen istemeksizin- kuru tahtadan bir (ninni) kurulmuş... Biraz evvel üzerinde dökündüğün şular henüz tamlamağda olduğu hâlde tıruyordu!..

Evvelki kılığına gülmüşdüm... Fağat bu defaki beni hüngür hüngür ağlatıyordu.

Feilâtün / Mefâilün/ Feilün

Saña yâr olmayan şu dünyâda
Hâni bir gönca-vâr demîde-i ter
Pür ümîd-i beķâ cenîn-i seher
Geh açılsa eger 'ale'l-'âde [12]
Gün görüp luţf-ı zindegâniden
Reng ü büyüyle hüsn ü ân ile
Feyz-bâr olması muķadde iken
Nâ-günâh bir kıyağ la'ın sille

Bir ciger-sûz-ı darbe-i şarşar
Çarparağ gonca-i emel-perver
Kırılıp düşse hâke sâkından
Tâm o seň işte ey Sünûsî sen

‘Âlemin görmediñdi râhatını
Çekerek sâde derd ü miñnetini
Şanki âhen kalemle şûretiñi
Sözünüñ hâliñi muhabbetiñi

Şöyle hakk eylediñ ki fikrime âh
Tek ferâmûş anı muhâl olsun
Dökdiğim yaş ve kıldığım eyvâh
Saña benden yaña helâl olsun [13]

Hû melekler güzel tutuñ gülümü
Ninniden hoşlanır unutmayınız
Aña artık dadı nine hep siz
Öyle hüküm etdi Hâlıkñ ölümü

Sen de ey kabır aman ezâ verme
Ağlatırsañ bütün semâ işitir
Toprağında yatan o bî-çâre
Ana ağûşunuñ vedî‘asıdır

Sonuç

Edebiyat tarihlerinde ve mersiye konusunda yapılan çalışmalarda adı geçmeyen Yusuf Bahâeddin'in *Sünûs-i Asgar* mersiyesi, mersiye geleneği içinde gerek konusu gerek şekil özellikleri bakımından farklı bir yere sahiptir. Mersiyeler ağırlıklı olarak manzum şekilde yazılırken bu mersiye, içinde manzum kısım olsa da ağırlıklı olarak mensurdur. Manzum kısım *çapraz uyak* adı verilen Batılı nazım şekliyle yazılmış olup yine kullanılan nazım şekliyle de diğer manzum mersiyelerden farklılık arz etmektedir. Sünûs-i Asgar, Yusuf Bahâeddin'in torununun ölümünden dolayı yaşadığı üzüntüyü ve ızdırabı samimi bir dille ortaya koyan bir metindir. Bu mersiye, Âkif Paşa'nın torunu için yazdığı mersiyeden sonra yazılmış -tespit edebildiğimiz kadarıyla- bu sahadaki ikinci mersiye olması yönüyle önemlidir. Eserde Sünûsî'nin teyzesi kızı Betül ile birlikte çektiği bir fotoğrafının da yer alması, eseri ilginç kılan bir diğer özelliktir. Eserin dilinin son derece sade ve anlaşılır olması Sünûsî'nin iki veya üç yaşında bir çocuk olmasından ötürü olabilir. Bu da bize, mersiyelerin dilinin seviyesi, yazıldığı kişinin sosyal konumuyla doğru orantılı olduğunu gösterir. Elbette devrin dil özelliklerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Yusuf Bahâeddin'in kaynaklarda sadece Ziver adlı oğlundan söz edilirken bu çalışmayla onun üç kızının olduğu da anlaşılmıştır (Sünûsî'nin annesi, "küçük" teyzesi ve küçük teyze dediğine göre en az bir teyzesi daha vardır). Bu çalışmayla edebiyat tarihlerinde yer almamış bir metnin gün yüzüne çıkarılması sağlanmış ve konuda yapılan çalışmalara az da olsa katkı sağlanmıştır.

Kaynakça

- Arslan, Mehmet ve Erdoğan, Mehtap (2009). *Kerbelâ Mersiyeleri*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Arslan, Mehmet (2009). *Ziver Paşa, Divan ve Münşeât*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, Mehmet (2014). "Bahâeddin, Ziver Paşa-zâde Yûsuf" <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2361> [E.T.: 10.01.2019]
- Dilçin, Cem (2005). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İsen, Mustafa (1994). *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal (1969). *Son Asır Türk Şairleri, C.I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Cunbur, Müjgan (2001). "Bahâeddin", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, C. II*, Ankara. A.K.M. Yayınları.
- Gariper, Cafer (2005). "Âkif Paşa ve Torunu İçin Yazdığı Mersiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 3, ss. 51-70.

Ek: 1

[Teki fevt olmuş çifte kumru]
[Sağdaki Sünûsî, soldaki teyze-zâdesi Betül]

Gelibolulu Mustafa Âlî: Fursatnâme

Gelibolulu Mustafa Âlî's Fursat-nâme

İsmail Hakkı AKSOYAK*

*Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

e-mail: ismail.aksoyak@hbv.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.545784>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author İsmail Hakkı Aksoyak, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara / Turkey

ORCID : 0000-0003-4834-5254

Geliş Tarihi / Received : 27.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 25.04.2019

Atıf / Citation
AKSOYAK, İsmail Hakkı (2019). Gelibolulu Mustafa Âlî: Fursatname. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (1), 171-220.
DOI: [10.34083/akaded.545784](https://doi.org/10.34083/akaded.545784)

Öz

Bu çalışmada hayatı boyunca yılmadan çalışarak onlarca tarih ve edebiyat eseri kaleme almış Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Fursatnâme adlı eseri üzerinde durulacaktır. Gelibolulu Âlî, eserini 1580 (980) yılında sadrazam Sinan Paşa'nın isteğiyle yazmaya başlamıştır. Eser, Gelibolulu Âlî'nin, Lala Mustafa Paşa'nın 1578-80 yıllarında düzenlediği Azerbaycan ve Şirvan seferlerini anlattığı Nusretnâme adlı eserinin devamıdır ve Sinan Paşa'nın Gürcistan seferini konu edinmektedir. Ancak Sinan Paşa'nın tasarladığı fetihleri yapmadan Temmuz 1581'de aniden İstanbul'a dönmesi üzerine Gelibolulu Âlî, eser üzerinde çalışmayı bırakmış ve eser yarım kalmıştır. Eser hacim olarak küçük olmakla birlikte, gerek içeriği gerekse Gelibolulu Âlî'nin hayatındaki etkisi açısından büyük öneme sahiptir.

Fursatnâme'nin tek nüshası, Berlin, Preussische Staatsbibliothek nıs. or. oct. 2927'dedir. Eser ilk defa 1989 yılında Rana von Mende tarafından ele alınmış ve Arap harfli metnin daktilo edilmiş hâli Almancaya çevirisiyle birlikte yayımlanmıştır. Eserle ilgili bir değerlendirme de Cornell H. Fleischer tarafından yapılmıştır. Ancak şimdiye kadar Fursatnâme'nin Latin harflerine aktarımı yapılmamıştır. Bu çalışmada Fursatnâme'nin çeviri yazı metni, bazı notlarla birlikte yayımlanmaktadır. Böylece Türk edebiyatı çalışmalarındaki bir eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gelibolulu Mustafa Âlî, Fursat-nâme, Gürcistan Seferi

Abstract

In this study, Fursatname which is the book of Gelibolulu Mustafa Âlî who has written dozens of works of history and literature during his life will be examined. Gelibolulu Âlî started writing in 1580 at the request of grand vizier Sinan Pasha. The work is a continuation of the book of Nusretname which focuses on the expeditions of Lala Mustafa Pasha to Azerbaijan and Shirvan in 1578-80 and it tells about the expedition of Sinan Pasha to Georgia. After sudden returning of Sinan Pasha without making any conquest to Istanbul in July 1581, Gelibolulu Âlî stopped working on the book and the book remained incomplete. Although the book is small volume, it has a great importance both in terms of its content and its influence in Gelibolulu Âlî's life.

The only copy of the Fursatname, is at Berlin, Preussische Staatsbibliothek nıs. or. oct. 2927. The work was first dealt with by Rana von Mende in 1989 and the Arabic-typed text was published with the translation into German. Also an evaluation of the work was done by Cornell H. Fleischer. Until now Fursatname has not been transferred to Latin letters. In this study, the translation text of Fursatname, will be published with some notes. Thus, it is aimed to make a contribution to the studies of Turkish literature.

Keywords: Gelibolulu Mustafa Âlî, Fursat-nâme, Expedition to Georgia.

Giriş

Hayatı boyunca yılmadan çalışarak onlarca tarih ve edebiyat eseri kaleme almış. Gelibolulu Mustafa Âli'nin eserlerinden biridir. Eser hacimsiz olarak görülse de gerek Âli'nin hayatında, gerekse Gürcistan seferini anlatması bakımında oldukça önemli bir konumdadır. *Fursatnâme*'nin tek nüshası, Berlin, Preussische Staatsbibliothek nıs. or. oct. 2927'dedir. Eser ilk defa Rana von Mende tarafından değerlendirilmiş ve ardından Arap harfli metnin daktilo edilmiş hâli sunulmuştur¹. Eserle ilgili bir değerlendirme de Cornell H. Fleischer tarafından yapılmıştır. Eserin üzerine pek çok şey söylenebilir. Ancak burada şimdilik sadece *Fursatname*'nin notlarla birlikte sunarken Cornell H. Fleischer'in *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati* adlı eserinde belirlediği hususları pasaj şeklinde alıyoruz.

Lala Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra Sinan Paşa serdar, sonra da sadrazam oldu. Âli *Nusret-nâme*'yi bitirdi. Âli, 1580 (980)'da yeni serdar Sinan Paşa'nın isteğiyle *Fursatname*'ye başladı².

Âli, Sinan Paşa'nın Erzurum'a gelmesinden korkmakta haklıydı, çünkü Lala Mustafa Paşa'nın adamlarından biri olarak tanınıyordu. Sinan Paşa serdar olarak artık meydanda rahatça çalışabilirdi; eski düşmanının adamlarını görevden alırken yerlerini hızla kendi akraba ve yakınlarıyla doldurmaya girişti. Anlaşıldığı kadarıyla yeni serdar Haziran-Temmuz 1580'de Erzurum'a geldiğinde gerçekten Âli'yi görevden aldirmaya çalıştı, ama Lala Mustafa Paşa'nın öbür mensuplarının düşüşüne yol açan türeden herhangi bir geçerli suçlamayı Âli'ye yöneltmediğinden onu görevde tutmak zorunda kaldı³.

Âli yılın geri kalan bölümünü yalnızca Halep tımar defterdarı kimliğiyle Sinan Paşa'nın Gürcistan'a düzenlediği, kötü örgütlenmiş ve başarısız teftiş gezisinde Halep kuvvetlerine eşlik etmekle geçirdi. Serdar Temmuz 1580 ortalarında Erzurum'dan ayrıldı ve imparatorluğun en güçlü ikinci kişisi olmasını sağlayan sadaret mührünü Ağustos 1580 sonunda bu gezi sırasında aldı. Bir süre sonra orduya Lala Mustafa Paşa'nın ölüm haberi ulaştı. Sinan Paşa'yı sevindirmiş olması gereken bu haber Âli için acı bir darbe oldu⁴. Sefer kâtibi olarak yazdığı mektupları Lala Mustafa Paşa'nın Şirvan'daki fetihlerini kutlayan *Nusret-nâme* adlı tarihsel yapıtında toplamakta olan Âli, yapıtın son bölümünü değiştirmek zorunda kaldı ve yıllarca hizmet ettiği hamisinin ölümünü anlatan yeni bir son yazdı⁵.

Âli böylece en güçlü hamisini ve yüksek bir makama atanma umutlarını yitirdi. Bunun da ötesinde, Sokollu Mehmed ve Lala Mustafa Paşaların ölümü bir çağın kapandığına işaret ediyordu, çünkü onlar Sultan Süleyman döneminde siyaset sahnesinde öne çıkmış kişilerdi⁶. Osmanlı tarihçilerinin çoğunun Osmanlı tarihinin en habis kişilikleri arasında saydığı Koca Sinan Paşa ise eski kuşaktan kalan tek oldu ve her zamanki siyasal yıkıcılığıyla III.Mehmed'in hükümdarlığını görece kadar yaşadı. Şevval 988 / Kasım 1580 başlarında Sinan Paşa, gelecek ilkbaharın sefer hazırlıklarına başlamak üzere Erzurum'a döndü. Artık Âli de o kış Halep'te olabilecekti, ama gitmeden önce Sinan Paşa *Nusretname*'nin devamını yazmasını emretti. Sinan

¹ Von Mende,Rana (1989). *Mustafa Âli's Fursatname*. Berlin: Klaus Schwarz.

² Fleischer, Cornell H. (2008). *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, Çev: Ayla Ortaç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s.326.

³ Fleischer, Cornell H. (2008). *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, Çev: Ayla Ortaç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s.92.

⁴ Fleischer, Cornell H. (2008). *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, Çev: Ayla Ortaç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s.92

⁵ Eravcı, H.Mustafa (2014).*Gelibolulu Mustafa Âli ve Nusret-nâme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

⁶ Fleischer, Cornell H. (2008). *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, Çev: Ayla Ortaç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s.92.

Paşa Âli'nin kendi Gürcistan gezisini ve ertesi yıl yapmayı umduğu fetihleri anlatmasını istiyordu ve Âli'nin içinde bulunduğu durumun tersliğinin de kuşkusuz farkındaydı. Âli bu yapıtına *Fursatname* adını verdi ve ancak Sinan Paşa'nın tasarladığı fetihleri yapmadan Temmuz 1581'de aniden İstanbul'a dönmesi üzerine çalışmayı bıraktı⁷.

Kaynakça

- Ağacanov, Kamil(2002). *Gürcistan'ın Dış Politikasına Yön Veren İç Etkenler [The Domestic Factors Which Affect Georgian Foreign Policy]*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Alsirt, Figen Tavitil(2009). *Bağımsızlık Sonrası Gürcistan'ın Yeniden Yapılanması Ve Bu Süreçte Türkiye İle İlişkileri [Reconstruction of Georgia in the Post Independence Period and Georgian-Turkish Relations in this Process]*.Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Atılım Üniversitesi.
- Bağçeci, Ahmet(2004). *L'Adjarie dans la Georgie post-Sovietique: La Periode d'Aslan Abachidze (1991-2004) [Sovyet Sonrası Gürcistan'da Acara, Aslan Abaşidze Dönemi (1991-2004)]*.Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi.
- Çebi, Şengül(2006). *Turkish Foreign Policy Toward Transcaucasia On Regional Conflicts İn Georgia [Gürcistan'daki Bölgesel Çatışmalar Ekseninde Transkafkasya'da Türk Dışpolitikası]*.Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi.
- Çelebioğlu, Tuğba(2005). *1990 Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri [The Relations of Turkey and Georgia After 1990]*.Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Danacı, Münife(2007). *The of the European Union in the Democratization Process of Georgia [Gürcistan'ın Demokratikleşme Sürecinde Avrupa Birliği'nin Rolü]*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Doğan, Mehmet Aras(2008). *Azerbaycan ve Gürcistan'da Yaşanan Demokratikleşmenin Yapısal Sorunları [Structural Problems of Democratization in Azerbaijan and Georgia]*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Eğilmez, Savaş(2001). *Selçuklu-Gürcü İlişkileri (1060-1157) [The Relations of Seljuks and Georgians (1060-1157)]*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Fazla, Hüseyin(2001). *Türkiye'nin Bölgesel Güvenliğinde Gürcistan'ın Yeri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Fleischer, Cornell H.(2008). *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*. Çev: Ayla Ortaç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Guniava, Gela(2007). *Türk-Rus İlişkileri ve Gürcistan (xx. Yüzyılın İlk Çeyreğinde) [Turkish-Russian Relations and Georgia (First Quarter of the XX Century)]*.Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Gümüş, Nebi(2000). *16. Asır Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Gümüş, Nebi(1993). *Osmanlı Devletinin Gürcistan Siyaseti (1808-1839)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

⁷ Fleischer, Cornell H. (2008). *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, Çev: Ayla Ortaç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s.92.

- Kafkasyalı, Emine Gülselcen(2007). *ABD-Rusya Hegemonya Mücadelesinde Gürcistan ve Gül Devrimi [Georgia in US-Russia Hegemony Competition and Rose Revolution]*.Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Kalaycı, Ünal(2008). *Tsalka (Parmaksız) Urumları Ağzı/ Gürcistan [Tsalka (Parmaksız) Urums Dialect/ Georgia]*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Kesgin, Gökçen(2005). *Le Dilemme de la Politique Etrangere Georgienne Entre la Russie et l'occident Pendadt la Periode de Chevardnadze [Şervardnadze Söneminde Gürcistan Dış Politikasında Rusya Batı İnkilemi]*.Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi.
- Kızılbuğa, Esra(2006).*Russian Involvement in the Abkhaz-Georgian Conflict [Rusya'nın Abhaz-Gürcü Çatışmasına Müdahalesi]*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Kiremitçi, İlker(2004). *Thrace on the East: Georgia? [Doğu'daki Trakya: Gürcistan?]*. Yüksek Lisans Tezi: Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Kuzu, Ayşe Mine(2008). *Elite Led Democratization in Georgia [Gürcistan'da Seçkinler ve Demokratikleşme]*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Mende, Rana von(1989). *Mustafa Âli's Fursatname*, Klaus Schwarz, Berlin.
- Mert, Okan(2004). *Gürcistan'ın Kafkas'larda Jeopolitik Önemi ve Türkiye'nin Kafkasya Politikasında Gürcistan [The Geopolitical Importance of Georgian in Caucasia and Georgia in the Caucasion Politics of Turkey]*.Yüksek Lisans Tezi: İzmir: Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Mutlu, Kerim(2007). *Sinop'ta Sosyo-kültürel ve Dini hayat- Gürcüler örneği- [Socio-Cultural and Religious Life in Sinop - the Geeorgians sample-]*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Otruş, Barış(2004). *Gürcistan Örneğinde Transkafkasya'da Güçler Çatışması [The Power Dispute Over Transcaucasia on the Example of Georgia]*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Özsoy, Cengiz(2004). *Bağımsızlıktan Sonra Gürcistan'daki Gelişmeler ve Türkiye'ye Olan Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Öztürk, Ülkü(1996). *Ethnic Revival and Ethnic Conflist in Georgia [Gürcistan'da Yaşanan Etnik Uyanış ve Etnik Çatışmalar]*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Sancak, Kadir(2000). *Gürcistan'ın Kafkasya'daki Yeri [The Place place of Georgia in the Caucasia]*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Shantadze, Badri(2006). *Gürcistan'nın Komşuları ile İlişkileri ve Jeopolitik Etkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Sürmeli, Serpil(1997). *Türkiye-Gürcistan İlişkileri*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Taşkın, Mete(2006). *Bağımsızlığından Sonra Gürcistan Türkiye İlişkileri [Turkey Georgia relations]*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Tekin, Caner(2009). *Colorful Revolutions in Serbia, Georgia and Ukraine: A-state Based Approach [Srbistan, Gürcistan ve Ukrayna'da Renkli Devrimler: Devlet Merkezli Bir Yaklaşım]*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Torun, Alparslan(2006). *Türkiye'nin Jeoekonomik Stratejilerinde Gürcistan'ın Yeri [Georgia's Place in Turkey's Geoeconomic Strategies]*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans.
- Tuncer, Nil(2006). *La question de L'Abkhazie Dans Les Relations Russo-Géorgiennes [Rus-Gürcü İlişkilerinde Abhazya Sorunu]*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi.
- Uludağ, Mehmet Bülent(1993). *Rusya ve Sovyetler Birliği'nde Gürcüler ve Gürcistan*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Uşun, Kamil Murat(2006). *Geçmişten Günümüze Türk-Gürcü İlişkileri [Turk-Georgian Relations in History and at Present]*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Valeriy, Morkva(2004). *The Georgian Kingdoms of the South Western Caucasus in Ottoman-Russian Relations, 1783-1806 [Güney Batı Kafkasya'daki Gürcü Krallıkları Osmanlı-Rus İlişkilerinde, 1783-1806]*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Yalçın, Yavuz Mustafa(1996). *Georgian-Abkhaz Ethnic Conflict: A Case in Moscow's Nationality Policy [Moskova'nın Milliyet Siyasetinde Gürcü-Abhaz Etnik Çatışması]*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Yöndemli, Azime(2009). *Soğuk Savaş Sonrası Gürcistan Dış Politikası ve Türkiye'ye Etkileri [Georgia's Foreign Policy After the Cold War and Impacts on Turkey]*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ufuk Üniversitesi.

Fursatnâme Metni

müfte ‘ilün müfte ‘ilün fâ ‘ilün [1b]
Bi’smi’llâhi’r-Raḥmâni’r-Raḥîm
Râyet-i nûr-âyet-i cünd-i ‘azîm

Sûre-i Naşruñ ol açar sûrını
Zâhir ider fetḥ u zafer nûrını

Meddi durur seyf-i dilîrân-ı rezm
Buldı o seyf ile zafer ehl-i ‘azm

“Bâ”sına vü “sîn”ine bu nükte bes
K’andan olur nûr-ı ğazâ muḳtebes

Sırr-ı serâ-perde-i İslâm u dîn
Tâc-ı ser-i seyf-i cihâd-ı güzîn

“Mîm”i durur gürz-i girân-ı ğuzât
Lerzeger-i ḍarbetidür şeş cihât

Gördi başında anı ‘ayne’l-yaḳîn
Şınsa n’ola şırzime-i mülḥidîn

İtse mübârizler anuñla cidâl
Mülk-i revâfız kılnur pây-mâl

Kenz-i ḥaḳâyıḳ gibidür ism-i zât
Medd-i ism ana tılısm-şifât

Dür gibi pey-der-pey üç ism-i ḥudâ
Ma’ nîde bir ḳâfile-i kibriyâ

Eşref-i esmâ olan ism-i güzîn
Ḥaḳ yolına ḳâfile-sâlâr-ı dîn

Fâtiḥa-i fâtiḥadur bu kelâm
Ḥâtimesi raḥmet-i rabbü’l-enâm 142 [2a]

Naḥmedu ḥamd li-naşîr başîr
“Rızkımızı verene övgüde bulunuruz”
Neşkuru şukran li-ḳaviyyin ḳadîr
“Güçlü Kadir (olan Allah’a) şükranda/övgüde bulunuruz”

‘Allemnâ muḳteżayâti’l-cihâd
“Bize cihâdın gereklerini öğretti”
‘Amme lenâ el-ğazvete ve’l-ictihâd

“Bize gazve (gaza/fetih) ve içithâttan (öğretti)”

Fe-zâllena'l-yevme bi-seyfin mübîn

“Bugün açık bir kılıçla kaybolduk/ yolumuzu kaybettik”

Faẓẓa lenâ şerzemetel-mulhidîn

“Mülhitler (inançsızlar) grubunu/topluluğunu bizim için (bozup) dağıttı”

Kellemnâ kellemnâ bi'l-maḳâl

“Bize söz ile konuştu bize konuştu”.

Enṭaḳanâ nuṭṭkenâ ẓu-kemâl

“Kemâl lisaniyla bizi konuşturdu”

Beşşere bi'lḥuldi urâte'l-ğuzât

“Fethi tamamlayanları cennetle müjdeledi”

Murselehu vâsîṭati'l-kâ'inât

“(Ve) kainâta/varlıklara aracı olarak (gönderdiği) elçiyi...”

Şalla 'aleyhi ve 'ale'l-enbiyâ'i

“Salât ve selâm onun (Hz. Peygamber'in) ve nebîlerin üzerine olsun

Mâ berâḳa's-şârim 'ayne'l-veğâ

“Kargaşa gözüyle tavizsiz parlayıp gidene...”

Şumme 'alâ 'aşîretihim⁸ ve âlihîm

“Yine/sonra ailesine ve kabilesine (salât ü selâm olsun)”

Mette'ana'llâhu bi-a'mâlihîm

“Allah onların amellerinde (amellerinden dolayı) bize mutluluk/huzur versin”

Câdelna'l-kiflu seriyyü'l-utât

“Haddi aşanların önde gelenleriyle mücadele ettik”

Câdelna'l-ḥarbe ve minnâ el-kumât⁹

“Bizden yiğitler/ Bizim yiğitlerimiz (onlarla) savaştı”

Ba' dehu edâ'i'l-ḥamdî'l-ma'nevî ve ğibbe inşâ'i'l-na'tî'l-Muştafavî fâtiḥa-i fâtiḥa-i **Furşat-nâme**-i ğüzîn ve dîbâce-i râyice-i kitâb-ı feşâḥat-ḳarîn meşûbât-ı cihâdî mücib ve fevâ'id-i avâ'id-i ğazâyı müstevcib olan feḥvâ-yı ğırren ve maẓmûn-ı heycâdur ki ḥaḳ celle ve 'alâ sened-i enbiyâ ve mesned-i aşfiyâ [2b] ve mevrîd-i leḳad naşarakumullâhu fî mevâṭine keşîratî¹⁰ ve enzele cunûden lem teravhâ A'nî bihi¹¹ Muḥammedî'l-Muştafâ şallallahu 'aleyhi ve 'alâ muşalleyhi 'aşrâhu¹² ḥâzretlerine kitâb-ı kerîm-i ḳadîminde faẓẓalallâhu'l-mucâhidîne 'ale'l-ḳâ'idîne ecran 'azîmâ¹³ naşş-ı şerîfiyle beşâret-i 'uzmâ buyurduḳdan mâ-'adâ vellezîne câhedü fînâ

⁸ Metinde aşretihim şeklinde yanlış okunmuştur. Doğrusu (elyazması metinde de olduğu gibi) aşîretihim (عشیرتهم) şeklinde olmalıdır.

⁹ Metinde kemât şeklinde yanlış okunmuştur. Kelime kemmâ'nın çoğulu olup kumât şeklindedir.

¹⁰ Allah size birçok yerde yardım etti. (Tevbe 9/25-26).

¹¹ “Demek istiyorum ki/kastediyorum ki veya ...'yı kastediyorum”

¹² Allahın onlarca selâmı onun ve onun kabrine olsun.

¹³ Allah mal ve canlarıyla mücadele edenleri, büyük bir mükâfat vererek oturanlardan üstün kılmıştır. (Nisa 4/95).

lenehdiyennehum subulenâ¹⁴ maẓmûn-ı hidâyet-maẓrûnını daħı işâret ve îmâ buyurup lâ-siyyemâ i'lâ-'i kelimeti'llâh(i) ve i'tilâ-i i'lâm-i sipâh için şarf-ı emlâk ü emvâl ve bezl-i eşkâl ü aħmâl idüp metâ'ib-i bedeniyye-i ħasâret-i mâliyye ile şîr ü şekkervâr imtizâc itdüren şühedâ-yı şehd-güftâr ve sü'edâ-i ğuzât-ı nuşret-âşâr ħaċķında faħr-ı âlem ve kehf-i benî âdem şallallahü te'âlâ 'aleyhi ve sellem eħâdiş-i celîle ve eċâvîl-i bî-'adîlelerinde mirâren merâret-i ħavf ü ħaşyeti ve kirâren lezâ'iz-i şehd-i şehâdeti beyân buyurmalarıyla 'âmme-i müslimîne ehemm ve kâffe-i mücâhidîne evceb ü elzem oldu ki gerek küffâr-ı dâllîn ve inne 'aleyhume'l-la'nete ilâ-yevmi'd-dîn¹⁵ üzerine ğazâda ve gerek eşĥâb-ı rafz u ilĥâd me'vâhum cehennem ve bi'se'l-mihâd¹⁶ zümresini ħâl' ü ħam' için neberd ü heycâda daċķıka fevt itmeyüp sâ'at-be-sâ'at fetĥ ü teşĥîr emrine mübâşeret ve laħza-be-laħza tedbîr-i tedmîre müsâra'at üzere olalar binâ'en 'alâ-zâlık selâtin-i 'izzet-penâh-ı dîndâr [3a] ve ħavâċîn-i devlet-destġâh-ı celâlet-şî'âr tehiyye-i 'asâkir-i bî-kerân ve ta'biye-i mübârizîn-i heycâgerân ile cihâd u ġazâya meyelân ve ref'-i vücûd-ı a'dâyı kendülere farz-ı rif'at-ı şân idegelmişlerdir. 'Ale'l-ħuşuş zıllullâhi fi'l-arzeyn¹⁷ âftâb-ı âlem-tâb-ı evc-i temkîn melâz-ı ħusrevân-ı rüy-ı zemîn baċıyye-i naċıyye-i selâtin-i pişîn el-mueyyed bite'yîdâti rabbi'l-'âlemîn manşûri'l-vegâ muzafferi'd-dunyâ ve'd-dîn¹⁸ zübde-i şehriyârân-ı Sikender-nişân ġüzîde-i Âl-i Oşmân-ı memâlik-sitân ħalef-i şâĥib-şeref Sultân Selîm Ĥan bin Sultân Süleymân Ĥan Allahumme eyyedehü ve enşara 'asâkirahü fi's-seferi ve'l-ħadar ve eyyedehü fi'l-mesânidi'l-'âliye bi'n-nuşreti ve'z-zafer, bi-ħurmeti ħabîbike faħri'r-rusul ve'l-beşer¹⁹ şebân-rüz ve her sâ'at-ı fîrüz i'lâ-yı kelime-i 'ulyâ ve i'tilâ-i aşĥâb-ı ġazâ için cüll-i himmetleri maşrûf ve kemâl-i celâdet ü celâletleri mebzûl ü ma'rûf olagelmişdür. Ĥaċķâ bir pâdişâh-ı buzurgvâr-ı dîndâr ve şâhenşâh-ı kerem-kâr-ı adâlet-âşârdur ki 'avâm u a'mâr ve ħurûn-ı bî- bişümârede taĥt-ı sa'âdet-baĥt-ı salţanat ve mesned-i 'izzetmend-i ħilâfet anuñ gibi zât-ı me'âlî-şîfatla şeref bulmuş degül ve ol maċûle şân-ı nebâhat-nişânla mükerrem olmuş degül [li-münşihî] biĥamdillâh ki devlet-i nev-bahârından bu mevsimde [3b] açıldı; ol gül-i pâkîze ħandân itdi; erkânı ġünü toġdı zamânuñ baĥtı açıldı; zemînüñ hem ser-â-pâ nûr olurmuş şimdi ġördük. Zıll-ı yezdânî yanup yaċılmaz oldu; sâyesinde kimse ġerdündan anuñ 'aşrında ġün farzâ ki yaċmaz rüy-ı insânı ser-efrâz-ı ġazanfer-ferşe-i Efrâsyâb-efser şehensâh-ı Sikender-der ġüzîn-i âl-i Oşmânı ħazâ-ċuvvet fezâ-vüs'at ħudâvend-i ħader-ċudret cihânuñ tâze Sultânı selâtinüñ cihânbanı cihândâr-ı muzaffer ħazret-i Sultân Murâd-ı evvel kim mülûk-i baħr u berr müstaġraċ-ı deryâ-yı iĥsânı 'Arab serverlerine dergehi bir taĥt-ı fîrüzî 'Acem şâhına ħâk-i maċdemi tâc-ı ħorâsânî; sinânı bir seĥî-ċâmetdür ol Yûsuf-liċânuñ kim 'adûlar anuñ ucından ölür yalmanı yalmanı.

[Neşr] Felâ-cerem teşĥîr-i dâr u diyâr ve temdîr-i a'dâ-i bed-kirdâr için vezîr-i efĥam-ı nâmdâr ü müşîr-i ekrem-i bülend-iştihâr kâr-fermây-ı Âşaf-rây ħavî-re'y-i memâlik-ġüşây ħulâşa-i vükelâ-i kübrâ fe ulâ'ike lehumu'd-derecâtu'l-'ulâ²⁰ semiyy-i Yûsufü's-şiddîċ ħâtîlü'l-'utât 'ale't-taĥċîċ serdâr-ı mâcid-i buzurgvâr sipeh-sâlâr-ı emâcid-i pesendîde-kâr a'nî bih Sinân Paşa ħazretlerini 'asâkir-i desâkir-ġüşâyla ser-ħadd-i şarċa [4a] irsâl ve serdâr-ı sâbîċ zemânından mücmel ve Tiflîs ve Şîrvân yollarında muĥtell olan umûruñ işlâĥına ve ġirîbân-ı muĥâlefetden baş ċıċaran kızılbaş-ı evbâşuñ memâliki ħâl' u tedmîr olunup ol eşîrrâdan sünnîlerüñ fevz ü

¹⁴ Bizim uğrumuzda cihad edenlere gelince, elbette biz onlara yollarımızı gösteririz. (Ankebut 29/69).

¹⁵ Onların varacakları yer cehennemdir orası ne kötü bir dölsektir. (Âl-i İmran 3/197).

¹⁶ Onların varacakları yer cehennemdir orası ne kötü bir dölsektir. (Âl-i İmran 3/197).

¹⁷ "Allah'ın iki cihandaki ġölgesi"

¹⁸ Âlemlerin rabbi olan Allah'ın desteġiyle desteklenen, darlıkta kendisine yardım edilmiş, din ve dñyanın kazananı.

¹⁹ Allah'ım, insanların ve peygamberlerin gurur kaynaġı ĥürmetine, onu ġüçlendir ve onun askerlerine savaşıta ve barışıta yardım et, ona yüce amaċlara erişmekte yardım ve zaferle ġüç ver.

²⁰ İşte onlara en yüksek dereceler vardır. (Taha 20/75).

felâhına mişâl-i bî-mişâl lâzımı'l-imtişâl buyurmuşlardur *Allaḥumme yessirna'l-cihād ale'r-revāfizi ve ehli'l-ḥussād*²¹ *vaḥşurnā ma' fuḥūli'l-guzāt fī meyādini'l-melāḥadeti ve'l-utāt*²² Li-mü'ellifihî:

fe 'ilātün mefā 'ilün fe 'ilün
Haḫ te 'ālā anuñ zahîri ola
Enbiyâ cümle dest-giri ola

Nereye 'azm iderse gānim ola
Cünd-i İslām anuñla sālīm ola

Eline alsa tiğ-i ḥün-efşān
Surḫ-serler қаşana her dem қan

Yiryüzi pāy-māl-i raḫşî ola
Mihr ü meh mehçe-i direfşî ola

Der-sebeb-i inşā-i kitāb-ı Furşat-nâme ve bā'ış-i tesvîd-i evrāk ve taḫrîk-i ḥāme fırқа-i rezîle-i surḫ-serān ve zümre-i zemîme-i revāfîz-ı ḍalālet-nişān ki nisbet-i nesebleri maḫz-ı kizb ü dürüg ve çerāğ-ı düdmān-ı devletleri şem'-i mürde gibi bî-fürüg olup ilḥādlarına nazaran *vezeru'llezîne yulḥidün*²³ naşş-ı kerîmine mâ-şadaḫ ve maẓmün u ef'āl-i şeni'alarına göre *kānū lā-yetenāhevne 'an munkerin fe'alūhu lebi'se mā kānū yef'alūn*²⁴ feḫvā-yı ḳadîmine meşḥün-ı kerāmet-nümün oldukları semt-i taḫrîrden müstağni ve **Nuşret-nâme [4b]** -nām kitābumuzdaki tafşil her cihetle ol ma'nî-i muğnidür.

Felâ-cerem bu bâbda itnâbdan ictinâb olunup aşl-ı uşul ü fürü' maḫşad-ı maḫşûda şürü' olmağın sene-i ḥamse ve şemānin ve tis'a-mi'e ramazān-ı şerîfinüñ evvelki gicesi tâbān ü sükkān-ı basîḫ-i ḡabrāya nümāyān ve kenār-ı şaḫîfede müteşekkil ü 'ayān olan sitāre-i ḡisüdār²⁵ aḫḳāmunuñ fi'l-cümle şerḫine ve nigāristān-ı ceng ü cidālün ol nuḳuş-ı mevḫuşla tarḫına mübāşeret olındı ki târiḫ-i mezbûrede vilāyet-i Ruma şeyḫü'l-islām ve pāy-taḫt-ı 'adālet-mevsüme müftî-i enām olan ḳādî-zāde Mevlānā Şemsü'd-dîn Aḫmed *nevvera'llāhu meḫce'ahū bi-nūri semmeyhi'l-Muḫammed*²⁶ kütüb-i mu'tebere rivāyātından ve Mevlānā Celālü'd-dîn Suyūḫî mü'ellefātından bu vech ile istiḫrāc u beyān ve serîr-i irtifā'a arz u i'lān itmişler idi ki, bu kevkeb-i tâbdār

Evvelâ: ḳābil Hābil'i ḳatlı itdükde âşikār olmuşdı.

İkinci: Tūfān-ı Nūḫ ve ol maḫûle ḫizāb-ı meşrūḫda ḫoḫmuşdı.

Üçünci: Nemrūd-ı zelîl ḫazret-i İbrāḫimü'l-Ḥalîl'i âteşe atduḫda...

Dördünci: Helāk-i ḳavm-i 'Ād ve tebāh-ı ehl-i 'inādda...

Beşinci: Helāk-i ḳavm-i Şemūd ve zevāl-i ḳabile-i nā-ma'düdda...

Altıncı: İzāle-i zümre-i ḫalîḫ ya'nî helāk-i ḳavm-i Şāliḫ'de

Yidinci: Şaḫib-i 'aşā ve mâlik-i yed-i beyzā ya'nî zuḫūr-ı Mūsā 'aleyhi's-selāmda... [5a]

Sevizinci: Maḫzûb-ı ḳavm-i dü-kevn ya'nî helāk-i Fir'avn'da...

²¹ Allah'ım bize cihadı kolaylaştır, haset ve dini reddedenlere karşı.

²² Ve bizi gurur ve güzelliğlerin meydanında asalet ve şerefın önderleriyle dirilt.

²³ Sapıklık edenleri bırakın. (A'raf 7/180).

²⁴ İşledikleri bu kötülükten birbirlerini vazgeçirmezlerdi. Gerçekten ne kötü iş yapıyorlar. (Maide 5/79).

²⁵ Kuyruklu yıldızla ilgili hikāye, Kühül'l-ahbār'da benzer ifadelerle yer alıyor. Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühül'l-ahbār'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, Kayseri 2000, C.2, s. 264.

²⁶ Allah Muhammed'in isminin nuruyla kabrini nurlandırın.

Topkuzuncu: Cihād-ı faḥru'l-‘ālemeyn ya ‘nī ğazā-yı Bedri ḥuneynde...

Onuncu: Rihlet-i cāmī ‘ü'l-ḳur‘ān ya ‘nī şehādet-i ḥazret-i ‘Oşmān’da...

On birinci: Esedu’llahi’l-ġālib İmām ‘Alī bin Ebī Tālib şehādetinde...

On ikinci: Şüyü’-ı ḳavm-i pelīd ya ‘nī ḥurūc-ı āl-i Yezīd’de ki şehādet-i imāmeyn-i buzurgvār ve ḳışsa-i pūr-ġuşsa-i Kerbelā-yı beliyet-dişār ḥuşūşā ‘ulemā-i kibār ve şahābe-i aḫyārdan rācī ve mühtedī vü muḳtedir *rahimehumu’llāhü’l-ġaffār* vefātı ol tārīḫ-i şe‘āmet-āşārda vāḳı ‘olmuşdı. Pes ol tārīḫden berü bir daḫı şimdi toġmuşdur ki devr-i Ādemden bu deme gelince cem‘an on iki kerre zāhir ü tāli‘ olup her birinde bir ḥādişe-i ‘acibe ve nāyibe-i ġaribe vāḳı ‘olduġı muḳarrerdür. ‘Ale’l-ḥuşuş cümle müneccimīn ü raşad emrine me‘mūr olan Mevlānā Taḳıyyü’d-dīn “kevkab-i mezbūruñ bu def‘a tulu‘ı diyār-ı ‘Acemün iḥtilāline ve mülk ü milletlerinün her cihetle zevāline delīldür” diyü yazmaġla lā-sıyyemā ol ḥinde ‘Acem şahı İsmā‘il ḫalvet-ḫāne-i ḳalālet-sebīlinde ḳatıl olınmaġla ve ḫavāyif-i surḫ-serān ki ilḫāden ve rafzen sebb-i şeyḫeyn ve sünnilere la‘n-i pūr-şeyn idüp *fī ḳulūbihim marazun fe-zādehumullāhu marazā*²⁷ mā-şadaḳlardur ḳaḫḫ-ı ricāl ve ḳaḫḫ-ı ensāl-i ḫayşıyyetinden birāder-i mihteri olan [5b] Ḥuda-bende-nām a‘mā ve *kezālike nuvellī ba‘za‘z-zālimīne ba‘za*²⁸ mażmūn-ı laḫīfine mışdāḳ-ı ḫikmet-ārā vāḳı ‘olup mülk-i ‘Aceme ḫākim ve zāruret-i ḫasebiyye ḫasebi ile vāriş-i memālik ü meḫākim ḳılınmaġla bundan mā-‘adā ol tā‘ife-i rezīleden naḫz-ı ‘ahd vāḳı ‘olup ser-ḫadd beglerbegileri intikāma müteḫālik ve ba‘z nevēḫīlerine sālīk ü mālik olduġda zı‘f-ı za‘f-ḫālleri ve şırf-ı şımf-iḫtilālleri arz olınmaġla vüzerā-i muḫtār ve küberā-i zevī‘l-i tibārdan Lālā Muştafa Paşa’yı Şırvān fetḫine serdār ve Gürcistān teşḫirine sipeh-sālār ta‘yīn buyurmuşlar idi. Felā-cerem müşir-i müşārün ileyh sene-i sitte ve şemānīn tārīḫinde Tiflis ve Şırvān’a vāşıl ve birer miḳdār ‘asker-i zafer-kirdār alıḳoyup yine Erzuruma mā‘il ve teveccühi ḫininde iki def‘a surḫ-serler ile muḫārib ü muḳātil olup umūr-ı fetḫ u teşḫir muntazam u ġāyet-pezīr olmadın sene-i seb‘ ve şemānīn tārīḫinde daḫı Ḳarş ḳal‘ası ta‘mīrine me‘mūr ve ḫitām-ı imāret-encāmında himmeti sa‘y ü diḳḳati gibi mevfür olduġda ki ‘uluvvü’l-merrīḫ re’sü’t-tārīḫ ‘ale’l-ḫisāb ol sene ḫavādişine tārīḫ düşüp serdār-ı mūmā ileyh nārī-ḫabī‘at ve āteş-i ḫiddet olup ol yıl ḫizmet-i bināyı itmām ve kendüyi ve tevābī‘ini muḫaşşalü’l-merām itdükde [6a] zātınun i‘tilāsı ‘uluvv-i merriḫe taḫbīḳ ve ol maḳūle ḫidmet-i nādire-edāsı re’s-i tārīḫ idüġi taḫḫiḳ olınmışdı ve lākin müşārün ileyh serdār-ı muḫtār rüz-dīde ve iḫtiyār ve sāl-ḫorde-i rüzġār olup bir senede tā Şırvān’a vāşıl ve yine ‘avdet ḫarīḫiyle Erzurum’a mütevāşıl olduġda ḳuvvet-i ḳuvvāsı za‘fa mübeddel ve ḳāmetinün inḫināsı türktāz şavbından namāz u niyāz semtine muḫavvel olmaġın ‘ale’l-ḫuşuş ba‘z cülesā vü tevābī‘i efvāh-ı nāsa düşüp ḫama‘-ı ḫāmları ve leşker-keş-i mumā ileyh nāmına ḫāşā celb-i behre vü kāmları şüyü‘ bulup ruḳ‘alarla arz u i‘lām ve rikāb-ı müsteḫāb-ı pādīşāḫiye kirāren ve mirāren ref‘ ü ifḫām olınmaġın ḫidmet-i mezbūreden ref‘le erkāna da‘vet olındı ve vezīr-i şālīş-i nāmdār müşir-i dil-pezīr-i bülend-iştiḫār a‘nī biḫ Sinān Paşa-yı kām-kār ḫazretleri sene-i mezbūre zī‘l-ḳa‘desinün üçüncü günü ki yevmü’ş-şülāşā idi şarḳ cānibine sipeh-sālār ta‘yīn buyuruldu. El-ḫaḳ ol müşir-i kām-rān bir vezīr-i kār-dān ve müdebbir-i şecā‘at-nişāndur ki sinān-ı cān-sitānı her zamān şadr-ı ‘adūdan güzerān ve tiġ-i bürrān-ı neberd-iḳtirānı dem-be-dem düşmen-i dü-rūdān dü-rūd-feşān ya ‘nī ḫūn-ı dīdelerini revān ve ḫūn-ābe-i cigerlerini ol iki çeşm-i ser-çeşmesinden firāvān idegelmişdür. ḫuşūşā vilāyet [6b] yūmn-i ḳabāyil-i muḫāḫardan pāk ü ‘ārī ve sevāḫil-i ‘Adeni ol maḳūle ḫas ü ḫāşāḳden taḫḫirle deryā gibi şāf ü cārī ḳılıp Tele gibi ḳal‘a-i nāmdār ve ḫışn-ı ḫāşīn-i sipiḫr-iştiḫār ki i‘rāb-ı ġurāb-ḫihrenün tellesi ve ‘urbān-ı ‘Arab’da ḫübān-ı bī-behrenün maḫbes-i hā‘ilesi olup firāzında ḳuş uḫmaḳ muḫāl ve tilāline ḳolan yürimek fāsīd ḫayāl idi. Li-münşihī:

²⁷ Kalplerinde bir hastalık vardır. Allah hastalıklarını artırmıştır. (Bakara 2/10).

²⁸ İşte biz zalimlerden kimini kimine böyle dost ederiz. (Enam 6/129).

fe 'ilātün mefā 'ilün fe 'ilün
Bırcı itmişdi tāk-ı çarha kemend
Hâledür ol kemendden peyvend

Küllesi âsmâna peyveste
Aña kıavs-i kıuzah kemer-beste

Görinürdi anuñ yanında cibâl
Satı-ı gâbrâda püşte-i pâ-mâl

Küh-i Elburz anuñla ola 'ıyân
Püte toprağına dönerdi hemân

Germ-te'şir şemsden i 'râb
Hep siyeh-rüy idi mişâl-i gurâb

Neşr: Pes ol serdâr-ı nuşret-yâr u ser-leşker-i fütühât-âşâr ol maķûle şa'b vâdileri güzâr ve 'asâkir-i şalâbet-me'âşiri feth ü teşhîrle kâm-kâr ve envâ'-ı fırsat ü ganîmetle behredâr itmişler idi. Ba' dehu halkü'l-vâd nâm kal'a-i pülâd-bünyâd ki Tunus gibi nâmdâr mülketün kilîdi ve tobt-ı âteş-feşânı ile sedd-i ebvâbınuñ her zamânda kâr-sâz-ı bedîdi iken mûmâ ileyh-i nâmdâr anuñ dağı feth ü teşhîrine fermân-berdâr olup gâh tîğ ü teber ve gâh tedbîr-i dil-pezir [7a] gâh tobt u tûfeng ve gâh farı-ı muhâceme vü ceng birle fethine dest-res ve envâr-ı nuşret ü iğtinâm anda dağı kendine muķtebes bulunmuşdı. Felâ-cerem ol vekîl-i bî-'adîl ki bu maķûle hıdemât-ı mebrûrede bulındı ve şecâ'at ü şehâmeti ve celâdet ü şalâbeti defa'atle tecribe olındı. huşûşâ ucb ü riyâdan perhîz ve irhâ-i 'inân-ı eşirradan kemâ-yenbağı nefret ü gurîz idüp diyânetle maķbûb-ı kulüb-i şulehâ ve şecâ'atle mergûb-ı eşhâb-ı gâzâ 'adâletle kehf ü melâz-ı zu'afâ ve saķâvetle merci'-i cemî'-i fuķarâ olup ahlâķ-ı hasene ile ittisâfı ve eşfâķ-ı müstahsene ile itilâfı serdâr-ı zafer-kirdâr olmasına delîl-i kâfî olduķdan ğayrı 'unfuvân-ı şebâb ve ezmân-ı kuvvet ve iktisâb-ı hayşiyetle dağı sâ'irine ğâlib ve bunca hışâl-ı hamîde ile kulübü kendülere câzib olmağın 'Acem şâhına muķâbil ve Gürcistân hükâmına muķâtil gönderildi *Allâhumme enşırhu ve (enşır) men naşarah ve ağnimhu ve ağnim men ğanemehu inneke hayru'n-nâşırîn ve ente râzıķu'l-ğanımîn*²⁹ el-kışşa sene-i şemân ü şemânın târihindeki gâzâ-yı Gürcistân'da ve sene-i tis'a ve şemâninde vâķı' olan fütühât-ı nuşret-resânda bu esfel-i nâ-büd u şenâ-kâr-ı eķallü'l-vücüd a'nî bih mü'ellif-i aķbâr-ı le'âlî haleb timârları [7b] Defterdarı 'Âlî *Allâhumme zidhu 'uluvven bi'l-ma'ârif kemâ semeytehu sümüvven inde'l-'avârif*³⁰ ol serdâr-ı zafer-yâb ve vezîr-i a'zam-ı celâdet-cenâbuñ şeref-i rikâb-ı sa'âdet-iktisâbları hıdmetinde bile bulunmağın fermân-ı şeref-ķarîn ve emr-i laķîf-i mevhibet-rehînleri müsted'âsınca umûr-ı feth ü teşhîri tahrîre mübâşeret ve rûsûm-ı kal' u tedmîri te'lîf-i dil-pezîre mübâderet eyledi.

Rabbi yessir lî itmâme hâza'l-kitâbi ve'c' alhu maķbûlan 'inde'l-fuşahâ'i min zevi'l-elbâbi bi-hurmetihi ve 'indehu ummu'l-kitâb ("Ey Rabbim, bu kitabı tamamlamada (işimi) kolaylaştır. Akıl

²⁹ Allah'ım ona ve ona yardım edenlere yardım et, ona ve ona bağışta bulunanlara bağışta bulun. Şüphesiz sen yardım edenlerin en hayırlısı ve bağışçılara rızık verensin.

³⁰ Allahım! Cömertler katında onun yüceliğini arttırdığın gibi marifetlerle büyüklüğünü ziyade eyle.

sahiplerinden fasihlerin (doğru ve güzel konuşanların) hürmetine (onların) katında ve ümmü'l-kitab³¹'in (ana kitabın) katında (onu) makbul eyle.)

'Azîmet kerden-i serdâr-ı nâmdâr ez-pây-ı taht-ı 'aliyye-i bülend-iştihâr be-cânib-i ser-
hadd-i Erzenü'r-rûm ve meserret-i 'asâkirân-ı merz ü büm sepîde-dem ki rāyet-i nūr-āyet-i
mihr kılâ'-ı bâhirü'l-irtifâ'-ı sipihr fetihine cilveger ü tâbân ve sükkân-ı hâzîz-i hâk ü
kerrübiyân

'Âlem-i eflâke kemâl-i şöret ü şalâbetle nümâyân oldı ve teshîr-i memâlik-i şark ez-pây tâ-be-
farğ 'asâkir-i desâkir-güşâya müyesser olması huşuşâ hûn-ı surh-serân hûn-âbe-i şafağ gibi
revân kılinup dâmen-i gerdün âgeşte-i hûn ve her püşte-i hişâr nîlgün zahm-horde küştelerle
manzûr cefvin kılinması eţvâr-ı gerdiş-i dün ve âşâr-ı cerh-i buķalemün sırrına mâ-şadağ 'ibret-
nümün oldı [8a].

Felâ-cerem serdâr-ı kâm-kâr-ı muhterem ref'-i a'lâm-ı mu'lem ve naşb-ı rāyât-ı muhteşem birle
pây-taht-ı 'aliyyeden naql ü hareket ve dest-bûs-ı pâdişâhî ve hil'at-i mevhîbet-i şâhenşâhî
teşrifinden şoñra Üsküdar cânibine 'azîmet buyurup eşhâb-ı dîvân ve cümle-i a'yân ü erkân lâ-
siyyemâ cemî'-i e'âzım u ekâbir kâbiren 'an-kâbir leb-i deryâya varınca ol dürr-i yektâya hem-
râh ve vüzerâ-i 'uzemâ ve vükelâ-i küberâ bi-ķadr-i rütbetihimi'l-ulyâ hem-rikâb olmaları
mes'ûl ü dil-h'âh olmağın liyâķatlerine göre iltifât ü rağbet ve yollu yollarınca ol menzil-i
sa'âdet-delilde ri'āyet kılinup bu hâl ile deryâdan 'ubûr ve otağ-ı şevket-nümâlarına nüzül-i
meşķur ve piyâdegân ü süvârân önlerince revân ü devân olan 'asâkir-i deryâ-nişâna ziyâfet-i
mevfûre ve ni'met-i nâ-mahşûre mebzûl ü meysûr olduķda kibâr u şîğâr ağıru hayr olmasına
da'avât-ı bî-şumâr ve tazarru'ât-ı bisyâr iderek sene şemân ü şemânın [...] gününde kaç'-ı nişîb
ü firâz u tayy-ı bevâdî ve sebâsib-i behre-perdâzla menzil-be-menzil Arz-ı Rûm'a vâşıl ve mâh
[...] gününde Çermik şahrâsına nâzil olmuşlar idi. Fe-emmâ ol zât-ı nâdire-dân-ı [8b] bî-hemtâ
a'nî bih serdâr-ı bahtiyâr-ı nuşret-ârâ tekml-i âlât-ı ceng ve taḥşîl-i edevât-ı harb ü âheng
emrinde serdâr-ı sâbıķdan ziyâde taķayyüd ve silâhı kâmil olanların ri'āyet ü iltifâtlarına
ta'ahhüd buyurmağla her mîr-i mîrân-ı kâr-dân ve mîrân-ı kâm-rân-ı fermân-berân sinîn-i
sâbıķadan ziyâde ğayret çeküp ve bezl-i emlak ü emvâle müsâra'at ü mübâderet eyleyüp bir
vechle bedîdâr ve bir şevket ü şalâbetle âşikâr oldılar ki güyâ ķurûn-ı bisyâr idi ki âsûde idiler ve
a'vâm ü a'mâr idi ki zânü-yı rāhat ü âsâyişde kemâl-i istirâhatle zünûde idiler. Li-münşihî:

mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün
Üç yıl sefer seferle niye öyle kâr u bâr
Şirvân yolında iline varanı nişâr

haķķâ budur ki müşķil idi 'arz-ı iķtidâr
Ger olmayaydı himmet-i serdâr-ı kâm-kâr

Neşr: Pes bir leşķer-i muhtâr ki mâ-bihî'l-iftihâr-ı rüzgâr olup meķâdir-i nâssı ğāyet ve sence-i
i'tibârla ķadr ü iķtidârları veznincede cüll-i himmet eyleye. Elbette leşķerde ğayret ü ḥamiyyet ü
ğayretlerinde birbirlerine sirāyet muķarrer olmak huşuşen naķdiyyeye mâlik olanlar mâ-
melekini der-miyân ve i'lâ-i kelimetullâh ve i'tilâ-i ķudret-i şehriyâr-ı dîn-penâh için cümle

³¹ Ra'd 13/39. وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ وَيَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنَبِّئُ ۖ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ (Yem/hü(A)llāhu mā yeşāu veyuşbit(u)^(s) ve'indehu ummu-lkitāb(i)).
=Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır. (Bkz.
<http://www.kuranmeali.com/ayetkarsilastirma.asp>)

varlarını yok dimeyüp revân eylemek emri muhakkıktır. Ma‘a-hâzâ sene-i ülâda nakdiyyeleri maşraflarına revân ve hemyan-ı sîm ü dînârları kîse-i mâ‘-i leşkerân gibi [9a] tehî kaldığı nümâyân iken ve sene-i şâniyyede bezl-i emlak ü ‘ağâr ve şarf-ı tuhaf ü yâdigârları ma‘lüm-ı a‘yân ve meşhûd-ı cümle-i erkân iken sene-i şâlişede bu vech ile gayretleri dîn-i mübîn yolunda mâ-meleklerini ifnâya rağbetleri ve ekşerinüñ istilâ-i düyün ve istifâ-i huyûl ü hüyük emrine cân u başla mutâba‘atleri zâhir budur ki serdâr-ı nîk-râyüñ mahz-ı tedbirinüñ neticesi ve sipeh-sâlâr-ı kâm-kârüñ rây-ı dil-pezirinüñ fâ‘ide-i râyicesi idüğü gün gibi bâhirdür. Bundan mâ-‘adâ sene-i şemân ü şemânin târihine ‘ale‘l-hisâb mâ-şadağ şadağat-semîr *kul kıtâlun fîhi kebîrün*³² naşş-ı şerîf-i hidâyet-maşîr olduğı ve ekşer-i müneccimîn ü ilm-i cifr ü zîce mâlik olan ‘ulemâ-i pîşîn huşûsâ Nî‘metullâh Velî hazretleri gibi vâsıl-ı kerâmet-ğarîn sene-i mezbûrede vâkı‘ olacağ havâdiş-i ‘ibret-rehîn ve mebahîş-i kıtâl-i ehl-i dîn remzinde yazdukları ahkâm-ı ‘acibenüñ şüyü‘ ü zühûr bulduğı guzâtuñ kemâl-i bîm ü hırâsına ve fâris-i meydân olanlaruñ kûşe-i şamt u ‘uzletde inzivâsına nev‘â sebep gibi iken *l’llâhi‘l-hamd ve‘l-minne*³³ yine şîrân-ı kâr-zâr-ı bîşe-i esnân neberd ü heycâda düşmen-şikâr olup Şîrvân ve Karş seferlerindeki mücâhidîn-i ahyâr ve *ve’s-sâbiğüne‘l-evvelüne mine‘l-muhâcirîn ve‘l-enşâr*³⁴ [9b] fehvâ-yı garrâsiyla güyâ mevşûf oldılar ve sene-i şemân ü şemânin târihinde ‘âzim-i Gürcistân olan dilîrân *vellezîne‘ttebe‘ühüm bi-ihsânin*³⁵ mazmûn-ı hidâyet-nümâsiyla men‘üt ü ma‘rûf olmağa kuvvet-i râsiha buldılar *raziyallâhü anhüm ve razû anhü*³⁶.

İlçi-i surh-serân a‘nî bih Mağşûd Han Çermik’de iken serdâr-ı kişver-sitân otağına nâme-i şâh ile geldiği ve şulh recâsin itdüğüdür. Şâh-ı surh-serân ü penâh-ı revâfîz-ı fitne-cüyân ki serdâr-ı sâbiğ zamânından berü gâh istid‘â-i şulh u şalâh ve istircâ-i fevz ü necâh emrinde ve gâh ‘asâkir-i nuşret-me‘âşirüñ ahvâlini cüst ü cü ve kudret ü kuvvetlerini tabaşşurla güft ü gü tarîkinde gelip gitmeden hâlî degüller idi. Vaqtâ ki serdâr-ı cedîd bunca şalâbet ü celâdetle ser-hadd-i Erzurum’da bedîd olmasını işitdiler. Merzubûm-ı Revân’dan bûm-ı perrân gibi uçup ol şâh-bâz-ı bülend-pervâzuñ nazargâhına hammâmevâr şahuñ nâmesiyle ittîşale müsâra‘at itdiler ve takrîrlere havâle olunan güftâr-ı nâ-hencâr ki tahrîrine kalemde ruşşat u beyâza çıkmasına şâhîfe-i nâmede rızâ vü icâzet yoğ idi. Fursat el virdükçe takrîrine fermân-berdâr ve zu‘m-i fâsidlerince tavv-ı sunhu³⁷ndan (?) haberdâr [10a] olan Mağşûd Han-nâm mülhid-i zalâlet-nişâmı vekîl-i muhtâr gönderdiler ma‘a-hâzâ südde-i seniyye-i ‘âlem-medâra revân ve ‘atabe-i ‘aliye-i sipîhr-iştilhâr türâbına şitâbân olmasını dağı iltimâs eylediler. Felâ-cerem ilçi-i merkûm ve birkaç nefer revâfîz-ı mağmûm bir sehergâh leşker-keş-i sa‘âdet-penâh hazretlerinüñ otağ-ı nuşret-mağrûnına muvâşalat ve ‘arz-ı resâ‘il ve baş-ı muğaddemâta mübâşeret itdükde evvelâ serdâr hazretlerinüñ mehâbet-i kâmile ve şalâbet-i şâmîlelerinden kendüleri deryâ-yı hayretde ğarîk u zevâyâ-yı şamt u dehşetde vâsıl-ı baır-ı ‘amîğ görüp murâdlarınca tekellüme mecâl ve muğtezâ-yı fu‘adlarınca ‘arz-ı hâl emrine imkân ü ihtimâl olmadı. Şâniyâ sipehsâlâr-ı çalâk şâhib-i fehm ü idrâk ve mâlik-i zihn-i derrâk olmağla her çend ki ol melâhîde münâza‘adan mübâheşe ve mücâdeleden muğadeşe kaşdın eylediler delâ‘il-i ‘aqliyye vü resâ‘il-i nakliyye fehvâsiyla cümlesini mülzem idüp şâh-ı nâ-bînânüñ çapağın silerken gözün çıkardılar ve ol güm-râh-ı a‘mânüñ rây-ı fâsidin beyân kaşd itdükçe ‘adem-i başiretin göz göre ‘ayân kıldılar ve bi‘l-cümle

³² De ki: (Haram olan) ayda savaşmak büyük (günahdır). Sure 2; 217. Sure 9, 100.

³³ “Allah’a hamd ve şükürler olsun”.

³⁴ Muhacirlerle ensardan ilk gurubu oluşturanlar. (Tevbe 9/100).

³⁵ İyi amellerle onların ardınca gidenler. (Tevbe 9/100).

³⁶ Allah onlardan onlar da Allah’tan razı oldular. (Maide 5/119).

³⁷ Sunh veya sunuh şeklinde okunan bu kelime (سنة =se-ne-ğa fiilinin masdarı) Arapça’da “fikir aklına gelmek, fırsat ayağına gelmek, (bşi) sağlamak, (görüşünden, düşüncesinden) vazgeçirmek” manalarına gelir.

‘arz-ı kudret itdüklerince za‘f-ı hâlleri muzâ‘af oldu ve ümîd-i merhâmet kılduklarınca fetret ü ihtilâlleri [10b] *kemâ-hüve haqquhu* zühür buldı. Âhirü’l-emr ser-leşker-i zafer-reh-berüñ dâmen-i mürüvvetine teşebbüsi evlâ gördiler ve gâh u bigâh li-münşihî:

mef‘ülü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün
Dâmân-ı luţfuña elüm irmek gerek senün
Geldim қаpuña el benüm ey şâh etek senün

mazmûnına muvâfık tazarru‘la hâke yüz urdılar. ‘Ale’l-ḥuşuş vezîr-i a‘zam-ı lâzımu’l-iclâl umûr-ı vezâret ü şadâretde vâcibü’l-istiqlâl idügin fehm idemeyüp südde-i sidre-mişâle ‘azîmete meyyâl ve ‘atebe-i ‘aliyye-i şevket-iştîmâle rüy-mâl ḥuşuşına minnetdâr-ı vâziḥu’l-âmâl oldılar. Binâ’en ‘alâ-zâlik maḥşûdı ṭarîḳ-i maḥşûdına sâlik kırup mâ-vaḳ‘a-ı ‘arz u i‘lân ve aḡrâz-ı fâsîdeleri leşker-i zafer-reh-beri ta‘vîḳ idüginî elfâz-ı bedî‘a ile beyân buyurdılar lâkin cenâb-ı pâdişâhiye vâşil olduklarında eglendirilmeyüp yine sâlâr-ı ‘adû-şikâr semtine gönderildiler ve cümle-i umûr vekîl-i muṭlaḳımıza fermân olunmuşdur diyü ḥuşûl-i murâd ü merâmlarını anlaruñ ‘arz u ḳabûline tefvîz ü ta‘lîḳ buyurdılar. Li-münşihî:

mef‘ülü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün
Zen gibi şark her gice bir sırta yüklüdür
Gün toğmadın neler toğa kim bile nâgehân

Ve bu nâme mezbûr Maḥşûd Ḥan ile ‘atabe-i ‘izzet-fercâme gönderilmişdür ki naḳl olındı zimmet-i himmet-i kâffe-i selâṭin-i kâm-kâr ve ḥavâḳin-i ma‘delet-nişân ki [11a] âyet-i kerîme-i *inne’llâhe ye’muru bi’l-‘adli ve’l-ihsân*³⁸ anlaruñ mişdâḳ-ı kelâm-ı ḥuceste-me‘âlleri olup ve maşdüḳa-i vaḥsinü *innellâhe yuḥibbu’l-muḥsinîn*³⁹ zât-i ‘adîmü’l-mişâllerinüñ âyînesidür. Ber-muḳtezâ-yı feḥvâ-yı *kullukum râ’in ve kullukum mes’ûlun ‘an ra’iyyetihi*⁴⁰ mürâ‘ât-ı aḥvâl-i re‘âyâ ve kifâyet-i i‘ânet-i berâyâ ki vedâyi‘-i ḥazret-i ḥâliḳu’l-berâyâdur vâcib ve mühimmdür ki bu emr-i ‘azîmüñ icrâsı daḥı *ve’sliḥü zâte beynikum*⁴¹ mücibince vâsıta-i intizâm mehâmm-ı enâm ve râbıta-i me‘âḳıd-ı refâh-ı hâl-i ḥavâşş u ‘avâm ola ki beḳâsı şulḥ u şalâḥsız müyesser degüldür anuñ için ki pâdişâh-ı ḥavza-ı İslâm ve re’îs selâṭin-i zevî’l-iḥtirâm-ı firdevs-maḳâm sünnet-i seniyye-i himmet-i ‘ulyâ mülâḥaza idüp mebânî-i vidâd u maḥabbet ve ḳavâ’id-i ittihâd u ülfet ‘ahd-ı mevâşîḳ-i ḡilâz ü şidâdla neslen ba‘de neslin ilâ-inḳırâzi’z-zamân mü’ekked tutup la‘net-nâme virüp dâ’imen ṭarafeynden silsile-i maḥabbet ü şadâḳat-ı müstaḥkem olup ḡubâr-ı fitne vü fesâdı lâ-yezâl zülâl-i selsâl *va’sliḥ velâ tettebi’ sebîle’l-muḥsidîn*⁴² ile şâḥife-i eyyâmdan ref’ buyurmışlar idi. Anuñ levâzımı olan irsâl-i rüsül ü resâ’il ki zâbıta-i istimrâr-ı âşâr-ı muşadâḳatdur zühûra gelürdi ve bu mazmûn-ı şadâḳat-meşḥûn ki [11b] pâdişâh-ı İslâm-ı Süleymân-bârgâhuñ dest-i ḥaṭṭiyle dürr-i ḥamâ’il yerine ḥıfz olınup ol ‘ahd-nâme-i humâyün bereketiyle anuñ ‘unvân-tırâzı *yâ eyyuḥe’llezîne âmenü evfü bi’l-‘uhûdi*⁴³ ile muṭarrazdur kâffe-i ḥalâyiḳ mehd-i emn ü emânda râḥat olup sâlik-i memâlik ta‘addî vü ta‘arruzdan ma’sûn olmuşlar idi çünki te’yîd-i ilâhî ile nevbet-i verâşet-i mülk bu muḥlişlerine irişdi binâ-yı şebât-ı

³⁸ Allah adaletli davranmayı ve iyilik etmeyi emreder. (Nahl 16/90).

³⁹ İyilik edin Allah iyilik edenleri sever. (Bakara 2/195).

⁴⁰ Hepiniz çobansınız hepiniz maiyetinizden sorumlusunuz) (Hadis-i Şerif-Al-Buhârî Bd. 1, 227).

⁴¹ Aralarımızı düzeltin. (Enfal 8/1).

⁴² İslah et ve bozguncuların yoluna gitme. (A’raf 7/142).

⁴³ Ey iman edenler sözleşmelerinizi yerine getiriniz. (Maide 5/1).

ķavā' id-i muşādaķat ber-muķtezā-yı *el-hubbu yeterāveşu*⁴⁴ huddām-ı 'atabe-i 'aliyye-i şehensāh-ı refi' u'l-mekān muķhālaşat-ı vidāddan sebīl-i şalāh ü sedāda sülük ve intifā-i nā'ire-i fitne vü fesādda daķıķa fevt itmeyüp dā'imā aña nigerānda idüm ki ta'ziye vü tehniye ki 'ādet-i mülükdur bu muķlişleri bābında mebzül buyuralardı. Henüz bu me'mül ol menba'-ı luţ ü ihsāndan zuhūra gelmedin bu muķliş-i bī-iştibāhları ser-rişte-i muķhālaşatı hıfz için mu'temed adamlarımızdan Velī Bigi āsitāne-i sa'ādetlerine gönderüp ki birāderim İsmā'ıl'ün sü'-i a'mālından ba'z nesne vāķı' olmuşdı anuñ mizācınıñ i'tidāli olmamağın televvün-i imtizācından nāşī olduğı kaffe-i 'ālemiyāna vāziķ olmuşdur. Eger anuñ fehvā-yı hāl fi'āl-i bed-ızlāli sebebi ile zamīr-i münirlerine nakz-ı ahd huţur itmiş ise *velā tezirü vāziretun vezra uhrā*⁴⁵ [12a] mücibince anuñ nā-mülāyim ef'ālī sebebi ile ki erbāb-ı 'aql u temyīze muvāfiķ degüldür. Ğayrılar anuñçün aķz buyurmayalar bu daķı hātır-ı 'ātır-ı şehensāh-ı sidre-mekāna vāziķdur ki anuñ bu maķüle ef'āl-i şeni'ası zuhūr idüp ķarındaşlarını ve 'ammūlarını ve bu muķlişleri oğullarını ķatl eyledi *lillāhi'l-ķamd ve'l-minne* ki az zamānda münṭaķim-i haķiķi' anuñ binā-yı ķayātun ķahr-ı ķahramān-ı ecel birle maķhūr itdi ve bu mürāseleyi irsāl itmekden ol 'ālī ķazretten tevaķķu' bu idi ki cevāb-ı şavāb ile iltifāt buyurup teveccüh-i hümāyūnları ıslāh-ı zātu'l-beyyine maşrūf olup silsile-i ittihād-ı evtād-ı mülātefetle müstaķkem olup 'ahd-ı sābıķ ri'āyet buyurula idi. Bu eşnāda istimā' olındı ki Paşa-yı ser-ķadd-i mezbūr Velī Bigi ķabs itmiş. Bā-ķuşuş ki āyīn-i şāhān-ı Rüstem-ķiyānda peyām götürenler ziyāndan emīn olgelmişlerdür. Bu hāl üzre iken mülk-i mevrūşumuñ ķudūduna leşker gelip āteş-i fitne vü fesādı iştī'āl idüp müselmānlaruñ ve 'aceze vü mesākīnūñ ehl ü 'iyāllilerine sefk-i dem itmege iķdām gösterdiler hāşā 'adālet-i pādişāh-ı İslām-penāh-ı zıllullāhdan ki eyyām-ı devletlerinde niçe müselmānlaruñ ki kelime-i tevķhid-i ilāhī ve şehādet-i nübüvvet-i ķazret-i risālet-penāhī iderler iken küffār gibi ķatl ve esīr olup [12b] mücib-i şemātet-i küfr olalar biķamdillāh ve'l-minne ki bu silsilenūñ düdmān-ı nübüvveti intisābı ol 'ālī ķazretūñ rāy-ı 'ālem-ārālarına hāfi degüldür çün mevalāt-ı ķazret-i muķaddes-i nübüvveti ber-muķtezā-yı veşāyet-i *uşıķumu'llāhu fi ehli beyti*⁴⁶ evceb-i vācibātdandır. Bā-ķuşuş Sulţān Bāyezīd Ğan ķuşuşında vāķı' olan ķidemāt, ki zuhūra gelmişdür, ol düdmānuñ saltanat u ķilāfetlerinūñ istiklāl ü istikrār ve istimrārı bābında tamām medķali vardur. Eger nażar olunup ma-beynde 'ahd u peymān daķı olmasa her zamān binā-yı maķabbet ķalel-pezīr olmamaķ gerekdi. Çünki bu muķibblerinūñ dā'imā niyyeti şulķ u şalāh eyyāmları dā'im olmaķdur *el muslimu men selime'l-muslimūn min yedihi ve lisānihi*⁴⁷ mücibince maţmaķ-ı nażar selāmet-i ķāl-i müselmānān ve refāh-ı aķvāllerinedür Ğayrı degüldür. Bunu daķı yaķın bilürüz ki, ol 'ālī ķazretūñ rızā-yı şerīfleri daķı bu ma'nanān Ğayrı degüldür. Bu taķdırce ki bu zamānlarda hıfz ü hırāset-i Azerbaycan için dārūs-saltānat-ı Tebriz'e nüzül olındı te'ķid-i mevāşıķ-ı ķadīme binā'en ķācc Maķşūd Bigi tecdīd-i mevādd-ı muşālaķat ve izhār-ı muşādaķat için südde-i sa'ādetlerine ki, mülteşem-ı şifāh-ı selātin-i 'izām ve mescid-i cibāh-ı ķavāķin-i kirāmdur, irsāl olındı. Tekrār-be-tekrār 'arz idüp bu cānibde cādde-i şulķ u şalāķda şābit-ķadem olup levāzım-ı ıslāhı hıfz itmekden Ğayrı bir emr mutaşavver degüldür [13a] eger siz bizi ve meveddetümüzü ferāmūş eyledüñüz ise vallāhi biz 'ahd üzere şādıķlarız. Eger sa'ādetlü pādişāh ķazretleri tarafından re'āyā vü berāyā muķtezā-yı *irķamū men fi'l-arzı yerķamukum men fi's-semā*⁴⁸ mażmūn-ı āyet-i ķerīme-i *velā tufsidū fi'l-arzı ba'de ıslāhıhā*⁴⁹ mürā'atı bābında rāy-ı 'ālem-ārāları muķiţ-i 'adālet ü ihsāndır ki İsmā'ıl Mīrzānuñ eţvār-ı nā-pesendīdesinden āyīne-i hātır-ı

⁴⁴ Sevgi miras olarak alınır.

⁴⁵ Ğünah çeken bir daha başkasının Ğünahını çekmeyecek. (Fatır 35/18).

⁴⁶ Size Allah'a ve Ehl-i Beytime itaatı vasiyet ederim. (Hadis-i Şerif).

⁴⁷ Müslüman elinden ve dilinden Müslümanların zarar görmediğı kimsedir. (Hadis-i Şerif-Hadis Al-Buhārī, Bd.1, 11).

⁴⁸ Yeryüzündekilere acıyın ki gökteki de size acısın. (Hadis-i Şerif-Tirmidi, Bd. 3. 216).

⁴⁹ Düzeldikten sonra yeryüzünde fesat çıkarmayın. (Araf 7/56).

mübâreklerine ki, ğubâr konmuşdur, reşehât-ı şehâb-ı velâ tec'al fî kulûbinâ ğillen lillezîne âmenû⁵⁰ ile zâ'il buyrulup itnâb-ı hîyâm-ı vidâd ü ittiḥâd-ı evtâd serâ-perde-i va'vfû bi-'ahdî üfi bi-'ahdikum⁵¹ müstahkem kırup tecdîd-i kavâ'id-i şulḥ u şalâḥ ki, sebeb-i rızâ-yı ḥâzret-i ḥâlîk ve mücib-i refâh-ı ḥâl-i 'âmme vü ḥalâyıkdur, fermân ideler tâ ki ṭarafeynün 'askeri tereddüdden ve nizâ' ü cidâlden berî olup *men katele nefsen bi-ğayri nefsin ev fesâdin fi'l-arzi ve ke'ennemâ katele'n-nâse cemî'an*⁵² fehvâsına mâ-şadaḡ vâkı' olunmaya ki, 'asker-i zafer-me'âbı bu mazleme-i 'azîme ki cibâl-i râsiyât taḥammül itmemişdür, giriftâr olmayalar sa'âdetlü pâdişâḥ ḥâzretlerinün 'âtîfet ü re'fetleri sebebi ile nüfûs-ı aġrâz-ı müselmânân mehd-i emn ü emânda olup ḥuccâc daḡı [13b] ṭavâf-ı beytül-ḥarâm ve ziyâret-i türbe-i muṭâhhara-i seyyidül-enâm kırup devâm-ı devlet ed'ıyesine müdâvim olalar tâ ki anlarun şevânî-i şahâ'if-i rüzġârlarında şebt olına ve eger ḥâtır-ı 'âtırlarına nev'-i diġer ḥuṭur iderse bu muḥıbleri yevmül-fezâ'ül-ekberde bunu ḥüccet iderim ve mazleme-i bi'se'z-zât ilâ yevmi'l-me'âdel-'udvân 'ale'l-'ibâd⁵³ icrâ olunursa ol nesne ki ḥaḡḡ Te'âlâ ḥâzretlerinün 'adli iktizâ ider zuhûra gelse gerekdür. *Rabbenâ iftaḡ beynenâ ve beyne kavminâ bi'l-ḥakkı ve ente ḥayru'l-fâtihîn*⁵⁴ çünki ol pâdişâhuñ meḡâmid ü me'âşiri ve medâyiḡ ü mefâḡiri ber-muḡtezâ-yı *velev enne mâ fi'l-arzı min şeceratin aḡlâmun*⁵⁵ ḡadd u iḡşâdan bîründür. Lâ-cerem ḡatm-i kelâm bed-du'â-yı tamâm beḡâ-yı ebediyyül-ittişâl ki vâsıṭa-i nizâm-ı vücûd-enâm ve râbıṭa-i intizâm-ı ḡavâḡîn selâṭîn-i İslâmdur münâsib görildi.

Serdâr-ı kâm-kâr ve sipehsâlâr-ı 'âlî-miḡdâr ḥâzretlerinün devlet u iḡbâl ve kerr ü ferr ü iclâl ile 'ale's-şabâḡ Çermik şahrâsından rihletleri ve nuşret ü 'azametle ḡal'a-i Erzurum civârına naḡl u ḡareketleri ve her mîr-i mîrân-ı kâm-rân [14a] ve ümerâ-yı nâmdâr-ı zî-şânuñ 'arz-ı ḡudreti ve ber-cây-ı refî ve me'vâ-yı menî'den bu ḡâle nâzır olan ilçilerün kemâl-i dehşeti beyânındadır. Bir şubḡ-dem ki 'uyûn-ı a'yân ḡâb-ı nüşîn-i ġâfletden teyaḡḡuz u intibâhla 'ayân oldı ve cûfûn-ı rû-şinâsân-ı zamân rû-şüstegân-ı raḡmet-i raḡmân olup kemâl-i ḡibret ü beşâretle ġün gibi zuhûr buldı. Lâ-siyyemâ ḡüsrev-ı 'âlem-i bâlâ ref'-i râyet u naşb-ı i'lâm-ı şöhretle ḡâkiyâne 'arz-ı ḡudret ve ḡalvet-ġüzînâne baş-ı miknet ü celâlet idüp ḡâk ü ḡârâ zerrişteden sâḡte ḡârâlara girdi ve zerrât-ı 'âlem-i ġabrâ şemsî 'imâmeler ile dîbâ câmeler giydi. Bu ḡinde ve bu maḡüle sâ'at-i ġüzinde semiyi-yü Yüsufu's-şiddîḡ a'nî biḡ serdâr-ı kâm-kâr-ı rüşen-tevfîḡ şahrâ-yı Çermik'den ḡareket ve riyâḡ-ı rihletle ḡavâlî-i Erzurum'a muvâşalat ḡaşdına raḡş-ı himmetine süvâr ve direfş-i celâleti ile ġün gibi tâbdâr olduḡda *alâ ḡadri derecâtihim her melikül-ümerâ ve bi-ḡasbi tefâvüti ṭabakatihim* cümle-i mîr-livâ alay göstermege me'mûr ve yollu yollarınca selâmlamaḡ ṭarıḡinde mevfûrül-ḡubûr olduḡları gibi evvelâ mîr-i mîrân-ı kâr-ġüzâr melikül-ümerâ-i sa'âdet-dişâr semiyi-yü ḡâzret-i Ca'fer-i Ṭayyâr Anaṭolı beglerbegisi Ca'fer Paşa-yı nâmdâr [14b] zırh-püş siper-ber-düş eblaḡ-şi'âr sürḡâb-süvâr zerrîn-raḡt ḡavî-baḡt peyḡâr-kâr düşmen-şikâr yarar ü nâmdâr adamlariyle zâḡir ü bedîdâr olup şaġ ḡolda alay ve silâḡı müretteb ḡullariyle şehâmet-nümây olduḡdan mâ'adâ ümerâ-i Anaṭolı ser-â-ser şaġ ḡolı gergi gibi tezyîn ü ġünâġün bayraḡlar ve reng-â-reng sancaḡlar ile seḡm-ġin itdüklerinde. [Li-münşiihi]

⁵⁰ Gönüllerimizde iman etmiş olanlara karşı kin tutturma. (Haşr 39/10).

⁵¹ Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. (Bakara 2/40)

⁵² Kim bir kişiyi bir kişi karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuğu olmaksızın öldürürse tüm insanları öldürmüş gibidir. (Maide 5/32), Metinde “fesaden” şeklinde yanlış yazılmıştır.

⁵³ O, kıyamet gününe kadar kulların düşmanı ne kötü birisidir.

⁵⁴ Rabbimiz bizimle kavmimiz arasında hak ile hükmet. Sen hükmedenlerin en hayırlısısın. (Araf 7/89).

⁵⁵ Eğer yeryüzündeki ağaçlar hep kalem olsa. (Lokman 31/27).

fe 'ilâtün mefâ 'ilün fe 'ilün
Kaldı hayretde seyr iden rindân
Ki nedür bu gürüh-ı bî-pâyân

İtdi bir baħr-i pür-neheng güzer
Anuñ emvâcı oldu nev' -i beşer

İkinci hâkim-i mülk-i Yunan melikü'l-ümerâ-i sâmi-mekân a'nî bih karaman beglerbegisi Hasan Paşa bir gürüh-ı pür-şüküh-ı kişver-güşâyı selâma tırdı ki kolındağı kulları miğferdâr ve her biri kolında üsküfli şahin gibi cân-şikâr olup meydân-ı rezme terakķub u intizârda ve 'arşagâh-ı neberde taraşşud-ı bî-şumârda yek-dil ü yek-cihet olduklarından mâ-'adâ ümerâ-i karaman ve sipâh u zu'amâ' -i Yunan yollu yollarınca şaf şaf tırdılar ve kıollu kıollarında serdâr-ı kâm-kâr selâmına el kıavşurdılar. [Li-münşiihi]

fe 'ilâtün mefâ 'ilün fe 'ilün
Karamanîler oldu Kıaradeñiz
Geldi emvâca itdi cüş u ħurüş

Karaya çıkıdı şandı anı gören
Bir bölük mâhiyân-ı cevşen-püş

Üçüncü Keyvân-makâm Mirriħ-intikâm [15a] a'nî bih Behrâm Paşa-yı be-nâm ki Diyâr-ı Bekrûñ melikü'l-ümerâsı ve ol vilâyet-i bâ-sa' âdetüñ mîr-i mîrân-ı dânası idi mışrı-tavr kıılıç yigitleri ve cündi-tarz yarar levendleri âlât-ı ceng ü cidâlle zâhir ve edevât-ı ħarb ü kııtâlle türktâz yazılarında ħâzır olup 'arz-ı şevket ü iktidâr ve 'arşa-ı kâr-zârı şüküfezâr itdükden soñra Diyâr-ı Bekrûñ ekrâd-ı Tehemten-nijâdı ve ecnâd-ı emcâd-ı dîvân-nihâdı ki kimi süverânî kimi Süleymânî kimi buħtî ve kimi pesyânî ecnâs-ı mütenevvi'a elbise-i müteferri'a bedîdâr olup ħuşüşâ destârları perr-i külengle müzeyyen ve 'imâmeleri elvân-ı muħtelife ile mülevven nîzeleri şu'bân-ı cân-güzâr siperleri siper ü şemşîr cenginde kâr-sâz-ı Tehemten-tenler âhen-bedenler kıavî-cevşenler düşmen-şikenler zümre zümre âşikâr fırķa fırķa gâzilere nümüdâr olmışlar idi. [Li-münşiihi]

fe 'ilâtün mefâ 'ilün fe 'ilün
Her biri heybet üzre nite ki dîv
İtdürür gîv olursa ħaşma ħrîv

Her biri şanki gül-ı berrânî
İdinür pençe-tiğ-i bürrânî

bunlardan mâ-'adâ şol kıolda daħı tertîb-i alay ve tezyîn-i 'asâkir-i zafer-fermây muķarrer olup

Evvelâ: Mîr-i mîrân-ı Şâm Hasan Paşa-yı Bircîs-iħtişâm ki vezîr-i a'zam iken vefât iden Muħammed Paşa merħûmuñ ferzend-i ercmendi ve düdmân-ı devlet-âşiyânınuñ şah-bâz-ı naħcîr-pesendi [15b] olup kemâl-i temevvüli ve âyîn-i ceng ü cidâlle teķayyüd ü te'emmüli bermuķtezâ-i 'unfuvân-ı şebâb-ı sâ'irinden ziyâde ve bî-ħisâb olmağın müşterâ kıullarına nev-tarħ zerd-gün câmeler ve 'imâme yirine birer zirâ' miķdârı 'anterî zândlar(?) giyürüp. [Li-münşiihi]

fe 'ilātün mefā 'ilün fe 'ilün
Oldı her merd bir âteş-pâre
Zândlolar olmış alev ol nâre

Her birin eyledi bu tavr-ı cedîd
Kağan arslan gibi meydânda bedîd

'Ale'l-ḥuşûş ol sefer-i zafer-reh-bere me'mûr olan Şâmî yeñiçerileri ki Dımışkî kılıç gibi keskinler ve çeriler idi ḥarûnî terennümât ve 'urbân-ı 'Arabda çübâna maḥşûş olan feşâratla silâhşûrluklar ve envâ'-ı sürîşler ve ḥaşerler ile cündilikler gösterüp nîzeleri gibi manzûr-ı a'yân ve tîr-i cân-güzerleri gibi müşârün ileyh bi'l-benân olduklarında bu maḥûle ebyâtla terennüm ve ğuzâtuñ cür'etini mücib bu güne 'ibârâtle tekellüm iderlerdi nazm

Eyā 'ammî fînâ ferḥu bâzin fînâ

“Ey amcacığım bizim yavru bir şahinimiz/doğanımız var, bizim var”.

Şukûr ev fînâ furûḥ er-reḥâyim

“Bizde şahinler ya da yumuşak yavruları var”.

Eyā 'ammî el-ḥullâni mâ külluhum sevâ'u

“Ey amcacığım! Bu iki samimi dost (ki) onların hepsi eşit değildir”.

Velâkin tesâveynâ bi-leffi'l- 'amâyim

“Fakat biz sarıkları sararak/dolayarak (onları) dengeledik/dengeyi koruduk”.

raḥtlarla ḥuşûşâ mülevven flandralar ve muṭarraz bayraklarla 'arz-ı şevket ü şalâbet ve seyr iden şâhîlere rû'yetlerini mücib-i ḥayret ü dehşet [16a] itmişler idi. [Li-münşiihi]

mef'ülü fâ 'ilâtü mefâ 'ilü fâ 'ilün
Taḥsîn iderdi tarz-ı nev-âyînine anuñ
Her sâl-ḥorde pîr-i süḥan-dân-ı kârzâr

Virdi silâḥa çün o cevân-baḥt intizâm
Devlet sezâdur eylese anuñla iftiḥâr

Şâniyen: Rum beglerbegisi Maḥmûd Paşa ki serdâr-ı zafer-reh-berüñ birâder-i mihteri ve mîr-i mîrân-ı zî-şân zümresinüñ kemâl-i şalâḥ u diyânetle nâmveridür ol rûz-i firûzda eşnâf-ı kerr ü ferr ve envâ'-ı zîb ü zîverle zuhûr u bürüz idüp müsellaḥ âdemleri yarağ ve yatı mükemmel zayğamları ile ser-leşker-i kâm-kâruñ selâm-ı 'inâyet-nizâmına müterakḳib oldılar ve miğfer-püş ve siper-berdüş ağaları bu intizârla yollu yollarınca müterettib oldılar. [Li-münşiihi]

fe 'ilātün mefâ 'ilün fe 'ilün
Böyle tertîb ü böyle âlâtı
Görmedi Zâl-i sâl-ḥorde-i çerḥ

Şöyle açıldı çâr-süy-ı silâḥ
Şanki şatıldı cân u ser bî-narḥ

Şâlişâ ve andan(?) ma'zûl olan Ḥusrev Paşa ki, zümre-i mîr-i mîrânüñ ḳudemâsından ve ehl-i dünyânüñ envâ'-ı firîbe mâlik 'uḳalâsından idi, târiḥ-i mezbûrda Rum ili beglerine ḳâ'im-i

maķâm mîr-i mîrân ve merci' ü melâz-ı kâr-dân ta'yîn buyurulmağın cümlesi anuñla selâma tûrurlardı ve müşârün ileyhi beglerbegileri yirine görürlerdi. Binâ'en 'alâ-hâzâ her mîr-livâ ve 'umümâ sipâh u zu'amâ kisvet-i maħşûşalarıyla 'ayân ve bebr-i yabanlarıyla nümâyân olup [16b] lâlegün yelkenler ü nîlgün cevşenlerle ħuşûşâ şu'bân mişâl kıstanıçeler u tînnîn hemâl siħser ejderlerle fevc fevc deryâ gibi mevc urup lâ-siyyemâ her mîr-âlây nehr-i Tuna gibi şahr-peymâ olup bu minvâl üzre Hersek u Kostendil u Silistre u Oħri u Nigbolu u Arnavud İskenderiyesi ve Avlonya sancaķları begleri ve Tırħala vü Delvina⁵⁶ ve İlbaşân u Üsküb Yanya alay begileri kâffeten hem-'inân ve 'âmmeten manzûr-ı a'yen-i a'yân olmışlar idi. [Li-münşiihi]

fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün
Dizilüp Rûm ili şeh-bâzları
Çatılup raşı ser-efrâzları

Her biri şaf-şiken u düşmen-küş
Güstehem-sehm ü Nerimân-cünbiş

Bâ-ħuşûş Arnavuduñ merdleri
'Arşanuñ ma'rekenüñ ferdleri

Her biri şâhın sengistânı
Evc-i nuşretde idi (ider) cevelânı

Cümlesi bebr-i ğazanfer-heybet
Cümlesi şîr-i jiyân-keremiyet

Şoķunur başlarına perr-i küleng
Başlasa itmege şâhîn gibi ceng

Râbi'â mîr-i mîrân-ı dâñâ ħaleb beglerbegisi Aħmed Paşa ki, her cihetle şâhîb-re'y u tedbîr-i dil-pezîrle engüşt-nümâ idi, ceng-âzmâ adamları u şahrâ-peymâ zayğamları ile ħuşûşâ müretteb u mükemmel âlât-ı ceng u cidâlle şaf şaf müzeyyen u celâdet u şehâmetleri beyne'l-aķrân beyyin ü müberhen olduķdan soñra âb-ı rüy-ı bilâd-ı 'Arab vilâyet-i maţbû'a-ı [17a] ħaleb sipâh u zu'emâsından olan cündiyân-ı şecâ'at-nümün ve inne cundenâ leħumu'l-ġâlibûn⁵⁷ naşş-ı şerîfine ma-şadaķ bî-çün olup bu zümre daħı şöhret-pezîr ve şalâbet-mesîr olduķda. [Li-münşiihi]

fâ 'ilâtün mefâ 'ilün fe 'ilün
Her gören itmedi niçe biñ taħsîn*
Dedi lâyık ğuzâta bu âyîn

Zâhir oldı sipâhiyân-ı ħaleb
Buldı yüz aķlıġun diyâr-ı 'Arab

Ĥâmîsâ : Öü'l-ķadriyye beglerbegisi Muştafa Paşa ki Çerkesiyyü'l-aşl nâmdâr u silâh-şürlüġle beyne'l-e'âlî bülend-iştihâr olup sâbıķa dergâh-ı mu'allâda aġa-yı yeñiçeriyân u ba'dehu

⁵⁶ Delvinë ya da bir başka adıyla Delvina (*Arnavutça: Rrethi i Delvinës*) *Arnavutluk*'un otuz altı ilinden biridir. Bknz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Delvin%C3%AB_il%C3%A7esi

⁵⁷ Ve bizim askerlerimiz için mutlak galibiyet vardır. (Saffât 37/173).

kaştamonu sancağıyla behre-dâr u kâm-rân ve Şîrvâna teveccüh olındukda Öü'l-ğadriyye beglerbegiliğiyle engüşt-nümây-ı erkân olmışdı. Felâ-cerem naşb-ı râyet ü 'alem birle qollarını müzeyyen ve qollarını zer-nişân qolçaqlarla mu'anven ve bayraqlarını elvân-ı muhtelifle ile mülevven itdükden soñra vilâyet-i Öü'l-ğadriyenün şeh-bâzları ve ol zümre-i kühsâr-nişinün şikâr-bâzları hem şahinleriyle nahcîrde ve hem silâh-ı rezm-âhengleriyle düşmen vilâyetini qal' u tedmîrde daqîqa fevt etmeyüp alayları kâmil ve tâ civâr-ı qal'a-i Erzuruma mütevâşıl olduqda. [Li-münşiihi]

fâ' ilâtün mefâ' ilün fâ' ilün
Zâhir oldı gürüh-ı bebr u peleng
Her biri bir hizebr-i rezm-âheng

Zinde-tenler dürüş-t hilqatler [17b]
Şaf-şikenler ğarîb hey'etler

Az dirlikle bezl-i cânları çok
Terk-i timâr eder şikestesı yok

Nesr: Pes bu tertib-i mergüb her mîr-i mîrân u ümerâ-yı zî-şân qollarında matbü' u meslûb kılındukdan soñra ümerâ-vaqâr uzemâ-iqtidâr fırqalar ya'nî ba'z çâşnî-ğirlerle ze'âmete mutaşarrıf müteferriqalar şöhet-i kâmile vü zînet-i şâmîleleriyle engüşt-nümâ-yı kibâr u şığâr u müşârün ileyh bi'l-benân-ı ebrâr u ahyâr olduqlarından ğayrı serhengân-ı bâb-ı 'âlî ve rezm-âhengân [u] şahrâ-peymâ cünbişlerinde cüst ü çâlâk verzişlerinde bād-ı vezân gibi bî-hemân(?) a'nî bih çâvuşân-ı dergâh-ı mu'allâ şevket-i bî-intihâ vü şöhet-i zînet-ârâ ile huşûşâ sîmden şeş-perler ve muraşşâ' siperler ile izhâr-ı şehâmet ü şükûh itdüklerinden mâ-'adâ dergâh-ı mu'allâ yeñiçerilerinden kedhüdâlarıyla on biñ nefer yeñiçeri vü zümre-i ebnâ-yı sipâhiyân olan üç biñden ziyâde merd-i cerî 'ale'l-huşûş ulüfeciyân fırkasınıñ yemîn u yesârı ve ğurebâ bölüğünüñ yesârıyla silâhdârânun gönüllü gelen dilîrân-ı kâr-ğüzârı bunlardan mâ-'adâ topcıyân u cebeciyan u serracân u 'arabacıyan lâ-siyyemâ râmîşgerân-ı hoş-elhânân ya'nî cemâ'at-ı mehterân yollu yollarınca revân ve kisvet-i maşşûşalarıyla [18a] püyân u devân olup piyâdeleri serdâr-ı Cem-cenâbuñ rikâb-ı rikâ'ib-nümâsında ve süvârîleri sipeh-sâlâr-ı İskender-me'âbuñ qafâsında bañr kıstasları ile girizân (?) u raşş-ı eblaqlar ile eblağ-nişân olduqlarından ğalkı dehşet u hayret alup [li-münşiihi]

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün
Çâk çâk oldı girîbân-ı 'uqûl
Ki ne vâdîde imiş bunca fuñûl

Düşeli ğâv-ı zemîn üzre zamân
Çekmemişdür bu qadar bâr-ı girân

Her pehen-deşt olup bunlara teng
Heb ğubâr oldı leked-kûbla seng

Yiryüzinden yığılup gönüllere tuz (?)
Câk (?) u eflâk görindi düpedüz

Ol ğubâr ile kim oldu deryâ
Niçe gün tûrdı kamu nâ-peydâ

Çeşm-i encümle semâvât-ı berîn
Olmadı böyle dağı ibret-bîn

Ol rûz-ı pîrüzde serdâr-ı kâm-kâruñ arz-ı şevket u iktidârı u nîze-dâr u düşmen-şikâr kullarıyla âyîn-i şalâbet u veķârı zikrindedir. Çünkü ‘asâkir-i cerrâr u cünüd-ı nâ-ma’dûd-ı dâr u diyâr sipeh-sâlâr-ı şecâ‘at-şî‘âr selâmına terekķub u intizârla arz-ı şöhrat u iktidâr idüp kânûn-nâme-i hümâyûn müsted‘âsınca her mîr-i mîrân u mîrân-ı kâr-dân cebelülerin kemâ yenbaĝı izhâr kıldılar leşker-keş-i kâm-bîn dağı bunca ruzgâr taķşiline sa‘y-i bî-şümâr u tekmîline cüll-i himmet-i [18b] celâlet-dişâr buyurduķları yaraĝ u yat ve cebe-hâne vü mühimmât ol maħalde îrâd u işbât olunmaķ ehem u elzem olmaĝla huğdâm-ı vâlâ-maķâm u ğulemân-i zevî‘l-ihtirâmları ki ĝâh Mısr Mısr-ı qahirede cündîlige küşîşler ve ĝâh sevâhil-i Yemen sevâhil-i ‘Adende ceng u cidâl semtine verzişleri ma‘lûm-ı a‘yân ve meşhûr-ı rû-şinâsân olduĝı üzere lâzım olan mertebelerden ziyâde nice ziyâde iz‘âf-ı muzâ‘af meziyyetle cenge âmâde yarar u bahâdır u türk-tâz-ı lu‘bet-bâzında mâhir kulları muraşşa‘ siperler u zerrîn şimşîrler u zer-endüde raħtlar u sîm-i hâlîş zencîrlerle kol kol zâhir olup şâhib-vaķâr fırķalar ser-â-ser libâs-ı zer-befte girmiş müteferriķalar u dilîrân-ı ‘arşa-i vegâ rikâb-ı şeref-iktisâbları hizmetine me‘mûr olan on nefer miķdârı âĝâ huşuşâ üskûf-i zerrîn u kemiyet-i sîmîn zîn ile mülebbes çâşnî-gîrler ki her biri şîrmerd u bahâdır ve cümlesi dilîrler lâ-siyyemâ âftâbeleri ber-ser vü zer-nişân teberleri der-ber bir cüst ü çalâk ve bād-ı vezân gibi bî-hemân peykler bunlardan mâ-‘adâ ulufe-hârân u bayraķ-keşân cündî vü rumî yiĝitler ‘ale‘l-huşuş zilleri pür-cüş u bebr-i yabanları ber-düş Rûmili ĝâzîlerinden olan [19a] gönüllüler fevc fevc nümâyân mevc mevc deryâ gibi firâvân fırķa fırķa ĝurâzân zümre zümre şitâbân şaf şaf devân taraf taraf püyân cevķ cevķ revân bölük bölük hırâmân olduklarından şoñra muħaşşâ vü müzehheb alay bayraķları ve pîrân-ı sefid-rîş gibi müretteb tuĝları zâhir olduĝı gibi Li-münşîhi:

fa‘ülün fa‘ülün fa‘ülün fa‘ül
Yedekler ki bād-ı vezân gibi cüst
Neheng u peleng anlara göre süst

Görürse Burâķ-ı behîşt-i berîn
Sümi resmine ide ser-ber-zemîn

Görüp bu yedeklerde düldül delâl
Diler hıdmet-i cây-ı şaff-ı ni‘âl

Neşr: Her biri zer-beft u dibâ yedek püşlar ve muşanna‘ u muraşşa‘ siperhâ-yı menķuşlarla geçdikde nâ-ĝâh ol zât-ı sa‘âdet-penâh ve şân-ı mürüvvet-nişân-ı nebâlet-ĝüvâh zerrîn u muraşşa‘ otaĝa nûra müstaĝriķ imâme u cennet ehline maħşûş olan beyaz u nûrânî câme ile zâhir u bedidâr olup arz-ı didârla ĝuzâtı teşrîf ve selâm(-) selâmet(-)âşârla aşhâb-ı cihâdı (talţîf) itdüklerinde nazm

fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün
Gördiler oldu bir hizebr-i tevân
Bîşezâr-ı rumâhđan ĝüzerân

Gördiler toğdı âftâb-ı münîr
Oldı bayraqları sehâba nazîr

Dem-i heycâda bebr u şîr oldur
Şadr-ı belâda ? Erdeşîr oldur

‘İlm u fazlı kemâle irgürmiş
Cümle fenni faşl faşl görmüş

(..... sinânı)
Cilvegâh) itmiş ol kerem kânı

Neşr: Beş risâletle gelen sürh-serân ve başları nâmına olan Maqşûd hân ki ‘asâkir-i bî-kerân seyrine bir püşteden nigerân ve gürûh gürûh izhâr-ı şevket u şöhet u şükûh itdüklerine ta‘accüb-künân idiler cür’etleri hayrete ve rû’yetleri dehşete mübeddel olup deng u lâl ve mebhût u bî-mecâl kaldılar [19b] ‘Ale’l-ħuşûş nûr-ı ħadaqa-i a‘yân u nevr-i ħadîka-i rû-şinâsân ferzend-i ercümend-i ‘izzet-yâr maħdûm-ı devletmend-i bâ-veķâr a‘nî biħ ħaşıl-ı ‘ömr-i ‘azîzleri Meħemmed Beg ħazretleri ki zâtında âşâr-ı ħadr u iķbâl zâhir, şânında âyât-ı mecd u iclâl gün gibi bâhir olup vâlid-i mâcid-i büzürgvârlarınıñ emrine itâ‘atde vü rağbet-i şalâħ u diyânetle ‘ibâdet u niyâz u tâ‘atde daķıka fevt itmedüklerinden mâ‘adâ vaķt-i furşatları kesb-i ma‘ârife ve hengâm-ı ruhşatları fenn-i silâħa maħşûş olan leţâyife maşrûf buyurılıp li’llâhi’l-ħamd evķât-ı fâyiżü’l-berekâtlarını zâyî‘ itmezlerdi ve unfuvân-ı şebâb u ezmân-ı devlet ü iktisâb müsted‘âsınca cüdâ-yı hevâ vü heves tariķine gitmezlerdi *Allâhumme ‘ammirhu bi’l-a‘mâr mādâmeti’ş-şevâbitu fi’d-devvâr ve ħallishû min şedâyidi’s-sefer bi’s-sifâr bi-ħakkı semmiħi rasûlike’l-muħtâr*⁵⁸ felâ-cerem müşârünileyh-i kâm-kâr kemâ-yenbağî edeb ü sa‘âdetle âşikâr olduķdan sonra meh-çeleri reşk-i mâh-ı münîr iki râyet-i zerrin-i bî-nazîr zâhir u mustenîr olup şadâ-yı surnâ vü tabl u nefîr debdebe-i zemzeme-gîr u tañtana-i ‘arbede-te’şîrle mesmû‘-ı şağîr u kebîr u merfû‘-ı sipihr ser yer-i (?) -mesîr olduķdan ħayrı reng-â-reng bayraqlar deryâ(-yı) metrâkim gibi zühûra geldi gün-a-gün nîzeler neyistân-ı memâlik-i ‘Irâķ gibi [20a] birbirlerine ferâhem oldu.

Nazm-ı silâħ u rimâħ ve yelân-ı ħavî-ten müretteb mükemmel müheyyâ müzeyyen leşker-keş(-i) kâm-bînüñ Erzurumdan infişâli ve ħaţ‘-ı merâhil u tayy-ı menâzille tokuzıncı ħonaķda ħarş şahrâsına ittişâli beyânındadır. Mâ-dâm ki leşker-i cerrâr mânend-i biħâr-ı zehĥâr mefâz kefârla (?) cüşân u ħurûşân olmaya ser-menzil-i maqşûda vüşul ve reh-güzer-i meţâlibe düĥul müyesser olmaz ve her çend ki serdârınıñ kirdâr ve ‘asâkir-i mañşüreden olan kibâr u şîğâr var ħuvvetlerini bâzû-yı himmete getirüp es‘ad-ı sâ‘âtinde sâ‘id-i şâhid-i fetĥ u zafere dest-res ħaşdın itmeyeler baĥt-ı nuşret-raĥtlarından müsâ‘ade ve teşĥîr-i ‘arûs-ı memâlikden vişâl u ittişâle mevâ‘ide ħuvvet-i zühûr u bürüz bulmaz binâen-‘alâ ħâzâ ser-leşker-i zafer-rehber-i nuşret-ârâ birâder-i mihteri Maħmûd Paşayı kifâyet miķdârı sipâh u zu‘emâyla Erzurum eţrâfınıñ muĥâfazasına alıķoduķdan sonra muĥaddemâ-yı ‘asâkir-i Diyârbekr leşkeriyle Behrâm Paşayı u dündâr cünûd-ı zafer-rehber-i Öü’l-ķadriyye şîr-i nerleriyle Muştafa Paşayı ta‘yîn buyurup her melikü’l-umerâ u her bir mîr-livâ ve sâ‘ir sipâh u zu‘emâ ve ħilmân-ı

⁵⁸ Allahım yıldızlar gökte durdukça ona uzun ömür ver ve onu seçilmiş peygamberiyyin adı hürmetine seferlerdeki tüm belalardan kurtar.

dergâh-ı mu‘allâ mürâfaqatleriyle mah [...] gününde Erzurumdan rihlet ve menzil be-menzil Karş şahrâsına nakl u hareket idüp her rüz-ı pîrüz [20b] ve her bir menzil-i firûzda beglerbegiler u begler u âlâybegiler envâ‘-ı şevket u eşnâf-ı zîb u zînetle selâmlayup ‘arz-ı miknet u kudret itdüklerinde serdâr-ı Cem-cenâb qablinden iltifât u taḥsîn ve erbâb-ı ğayretten olanlar kemâ-yenbaġî âferîn buyurulmaġla tokuzuncı menzilde Karş Qal‘ası muḥâzîsindeki şahrâya nüzülleri ve ol cây-ı dül-güşây-ı râḥat-fezâyâ şîḥḥat u refâhiyetle vuşülleri müyesser olduġı gün melikü’l-ümerâ-i nâmdâr u mîr-i mîrân-ı kâr-dân-ı bülend-iştihâr a‘nî bih Erzurum beglerbegisi Meḥemmed Paşa ki serdâr-ı sâbık merḥûmuñ akrab-ı akrabâsı ve merḥûm-ı maġfûrla Sulṭân Süleymân Ḥan ḥazretlerinüñ ḥarem-i muḥteremlerinde dîvân ġazelliyâtı taḥrîrinüñ kâtib-i pesendide-implâsı idi. Târîḥ-i merḥûmda Erzurumuñ melikü’l-ümerâsı bulunup ḥuşûşâ ḥidemât-ı mebrûre-i muḥâfaza ile ol kış Karş Qal‘asında alıkonulup müretteb-silâḥ mükemmel rumâḥ-ı pûlâd-miġfer muraşşa‘-siper tâzî-süvâr peykâr-güzâr bahâdır u yarar âdemleriyle câyġâh-ı selâmda zâhir u bedîdâr olup kaṭîfe vü serâser sîmîn u zerrîn pullar ile pür-zînet u zîver elli neferâtı giyimlü dilîr ü dil-âver ḥuşûşâ üskûf-puş siper-berdüş [21a] serâser-qabâ mûnaqqaş-cidâ⁵⁹ seksen nefer çâşnî-gîr-i ceng-âzmâ lâ-siyyemâ zer-beft zer-endüd-cevşen eblâḳ-süvâr mücevveze-dâr sîmîn-raḥt ferḥunde-baḥt müteferriḳalar u aġalarından mâ‘adâ atları yarar kendüleri nâm-dâr bayraqdâr düşmen-şîkâr âdemleri ki sâbık u lâḥiḳ her biri ṭavrında fâ‘iḳ cem‘â beş yüz neferden ziyâde ve cümlesi neberd ü heycâyâ ḥâzır u âmade idi bunlardan ġayrı otuz miqdârı mîr-livâ ekşeri şâḥib-aşîret olan ümerâ kemâl-i ġayret u kemâ-yenbaġî zînet u şöhretle şaf şaf ṭurup destûr-ı sûtüde-ḥişâl-i Âsaf-râ vezîr-i kebîr-i şecâat-semîr-i mülk-ârâ şamşâm-ı kabze-i kudret-i Yezdân zarġâm-pîşe-i bîşe-i şehâmet u tüvân a‘nî bih serdâr-ı nâmver sipeh-sâlâr-ı dâdġer ḥazretlerini selâmlayup revişleri pesendide-i a‘yân cünbişleri bir güzîde-i rûşinâsân olduġdan soñra ‘asâkir-i bî-kerân ḥaymelü ḥaymelerine revân u Erzurum leşkerinden olan dilîrân çâderlü çâderlerine şitâbân oldılar ve ṭaġıldılar serdâr-ı nâm-dâr Erzurum beglerbegisi Meḥemmed Paşayı Karş ḥavâlîsini muḥâfaza ḥıdmetiyle alıḳoyup kendüler ‘asâkir-i deryâ-muḳâterle Gürcistâna revân u Tiflîs cânibinüñ def‘-i iḥtilâline sâ‘î vü şitâbân [21b] ve Tomaniç-nâm derbend-i şu‘ûbet-şî‘ârdan güzerân olduġları maḥaldir. El-ḳışşa serdâr-ı âlem-nizâm [...] gün Karş ḥavâlîsinde âsâyîş u ârâm buyurduġdan soñra mâḥ-ı cumâde’l-âḥirenüñ [...] günü menzil-i mezbûreden râḥil ve mâḥ-ı mezbûruñ yigirmi üçüncü gününde bu nice kâr u bâr ve ‘asâkir-i peykâr-güzârıla Tomaniçe boġazına vâşıl olup Aḳḳoyunlunuñ zamân-ı devletlerinden ‘alâmet u ‘umârâtı‘imâreti derbend-i mezbûrdan geçenlere ol târîḥde bâ‘iş-i emniyet olan Tomaniç Ḥişârını iḥyâ u ḥavâlîsindeki çengelîstâna taḥaşşunla fesâd u şenâ‘at iden küffâr-ı füccârı ihlâk u ifnâ tedbîriyle ḳonulduġda ḥikmet Ḥüdânuñdur. Keşret-i emṭâr mâni‘-i rihlet u güzâr olup bi’z-zarûre yedi gün anda ikâmet ve pâ-der-gil olan ḥuyül ḳısmını mihr-i müstenîre te’ḥîrle ḥimâyet buyurdılar lâkin mâ-i cârîsî tâ ḳal‘a-i ḥarâbenüñ sâfilinde u menzilġâh-ı ‘asker-i cerrâr kühsâr mânend bir mürtefi‘ yirde olmaġla saḳḳâlar şiddet-i izṭırâba giriftâr ve bâr-gîrlerüñ za‘îfî’l-ḥâl olanları pâ-şikeste vü bî-iktidâr olup ḳaldı. Ḥattâ müzâḥeme-i ḳaṭerât-i bârândan göz açılmamaḳ bir iki bâr-gîre malîk olanlar nişîb-i ḳal‘adaki şudan müstefî‘ olmamaḳ pes şunuñ ḳarrâbesi: *sûrahi* ol eyyâmda girân bahâyâ [22a] şatılmaḳ ve cünüd-ı nâma‘düñ bu ṭarîḳle enhâr-ı ma‘îşetleri yollanmaḳ vâḳi‘ olmuşdı. [Li-münşihî]

fe ‘ilâtün mefâ ‘ilün fe ‘ilün
Şu derin yirde olmaġile temâm
Dik aşâġı inerdî teşne-dilân

⁵⁹ Cidden: “çok, fazlaca”; cedâ: “avantaj, kazanç” anlamlarıdır.

Delv idi meşkile⁶⁰ inen atlar
Yolları rîsmâna döndi hemân

Neşr: Çünkü keşret-i emtâr geşt u güzâr t̄arîkine mâni‘ oldı Bârî leşker-i zafer-kirdâr betâletle bî-ceng u peykâr kılmamak için Diyârbekr beglerbegisi Behrâm Paşa yeminden ve Hasan Paşa ki mîr-i mîrân-ı Şâm idi yesârdan onar biñ miqdâr aķıncıyân ve sebük-bâran-ı gâret-perestânla ol havâlîdeki çengelîstâna ve şa‘b vâdîlere taħaşşun iden Gürciyâna ılgarla gönderilüp bi-ħamdi lillâhi te‘âlî küffâr-ı hâksârdan niçe başlar kesilüp ve niçesi me‘hûz u merbûğ getirilüp tamâm-ı fırsat u iğtinâm ve zümre-i melâ‘îne hacâlet u inhizâm vâki‘ oldı egerçi ki ol t̄a‘ife-i nâ-üstüvâr çengelîstân-ı şu‘ûbet-şî‘âr içine taħaşşunla kemîngâhden kimin oklamak ve kiminüñ enbân-ı cismîni benân-ı peykânla yoklamak vukû‘ buldı. Fe-emmâ güzât-ı keşîrül-intibâh kemâl-i başîretle cihât-ı sitte nigâh iderek miğferlerini vü siperlerini penâh idinmeleri ve hırâb u ħarâb emrine küllî tedârükle mübâşeretleri [22b] ħalâş u rehâ olmalarına bâ‘iş oldı ‘uķalâ-i zamân u feylesüfân-ı cihâna bu ma‘nî zâhir u nümâyân ola ki serdâr-ı nuşret-nişân Gürciyân-ı kerihül-cenân?⁶¹ işlâhına ve güzatuñ ser-pençelerinden ħüsn-i tedbîrle felâhına teveccüh buyurmayup mücerred murâdları türktâz u muķtezâ-yı fu‘âdları ılgâr-ı ġanîmet-perdâz olaydı tâ-kendüler Şâhra-yı Karşda nâzil ve aħbâr-ı kudüm-ı nuşret-ġücümları şımâġ-ı küffâra mütevâsıl olmadın vech-i meşrûġ üzere ılgara ruġşat u gâret-i küffâra icâzet buyurup kelle-i ġenâzîr-i mey-şüm kendülerinde ve yataķlarında ve ol cevâmîs-i mezmûm bataķlu bataķlarında olup güzatuñ ġanîmetleri ziyâde ve behre-i gâretleri her cihetle ġazîr u âmâde olmak muķarrer idi velâkin küffâr-ı Gürci tebâr-ı pür-dürüg u mekkâr ve yâve-güy u ġîle-kâr olmaġla ba‘z bellü başlıları sipeh-sâlâr-ı nâmdâra karşı gelmek ve biz sa‘âdetlü pâdişâhuñ muķî‘ u münķad re‘âyâsıyuz diyü rikâbına tazarru‘la yüz sürmek ‘ale‘l-ġuşuş begleri nâmina olan Simon-ı maġbûn nâme vü âdem göndermek ve kemâl-i ihlâş u vüfûr-ı mütâba‘at u ihķiştâş arzıyla kızılbaş tarafından yüz döndürmek ġuşuşunu i‘lâm itmeleriyle leşker-küş-i kâr-güzâr gereġi gibi merġamet u şefķat [23a] ve semt-i işlâġ u intizâma her cihetle cüll-i himmet buyurup Gürciyânı gâretten şıyânet ve kıyâyerini vü nâhiyelerini ‘adâlet u emânla ‘imâret kaşd itmişler idi. Aña binâen pençe-i mücâhidinden niçesi ġalâş oldı ve ba‘zısı bu maķûle ġîle vü rîvle felâġ ġalâş buldı. Ba‘de‘l-iytâ u elletî menzil-i mezbûrdan naķl u rihleti ve Tiflis câniblerine kaşd u ‘azîmeti muķarrer idüp mâh-ı Recebün ikinci ġünü ki yevm-i sebt idi ol ma‘ber-i pür-ġaġardan geçdiler ve mâ-verâsında mâ-i cârîsi vâfir ve ġiyâh-ı sebzi mütekâşir bir menzilġâha daġı ġöçdiler. ġikâyet olunur ki memâlik-i ‘Acemün şâhı a‘nî biħ Taħmâsb Şâh bir târiġde Gürcistâna ‘azîmet ve Tomaniç boġazını geçüp ba‘z kıyâyeri nehb u gâret itdükde küffâr-ı nâ-üstüvâr ķulel-i cibâle taħaşşunla (müctemi?) u âşîkâr olup alınan evlâd u ‘ıyâl ve gâret olunan ensâb u ensâlleri ġalâşına teşemmür-i ġayret-şî‘âr iderek irtesi ki Taħmâsb şâh u yanınca gelen sürġ-serân u sipâh yine zıkr olunan boġazdan geçmek ve mâ-verâsındaki Gence vü karabaġ vâdîlerine sâlim u ġanîm ġöçmek kaşd eylediler. Simon-ı maġbûnun babası Levarşab ve Gürciyândan keferi fecere-i bî-ġisâb zıkr olunan boġazuñ maġrec u medġalini aldılar ve kemâl-i teyaķķuz u intibâhla [23b] ceng u cidâle ġazîr oldılar şâh-ı sürġ-serân ise ol memerr-i pür-ġaġardan ‘ubür ve bunca gâret u ġanîmetle izġâr-ı sürür idüp giderken fi‘l-ġâl Gürcilerün kemânları piķide şu‘bân gibi ġarekete ve ġadeng-i cân-sitânları oķ yılanları gibi kaşd-ı gezend u mażarrata başlayup zehr-âbla sîr-âb olmuş peykânlar leşker-i kızılbaş efa‘î gibi şoķmaġa ve mülevven tâclarını ol vâdîlerün ġün-âlüd taşlarıyla terşî‘ idüp sengsâr kılmâġa yek-dil u yek-cihet olduklarında [li-münşiihi]

⁶⁰ Meşk (مشك) Deriden yapılan sul tulumu, saka kırbası. Parlatır, S. 1074.

⁶¹ Cenân (جنان) kalp, ruh, can.

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

Döndi bir hemyâne ol vādī hemān
Sürh-serler fül-i aḥmerden nişān

Şeş cihet bağlandı şa'b oldu mürür
Ehl-i 'ibret bildi kim müşkil 'ubür

Âhîrül-emr Ṭahmasb Şāh kızılbaşları mütenebbih u āgāh idüp 'alāniyetten nidā vü fermānını ıŝgā itdürdi ki herkes alduğı ğanīmeti bırağa ve ebkār u ğilmān u bīve-i zenān u nisvāndan ğāret itdükleri usārāyı şalıvire. Pes emri cārī ve leşkeri ğanā'imden 'arī olup bu ṭarīkle Gürciyāndan kırtuldu ve derbend-i mezbūrī geçüp ḥalāş buldı. Ḥattā şöyle rivāyet iderler ki şāhuñ tāc-ı muraşsa'ına bir kaç nāvek ve cevşenine niçe tır u ḥadeng şancılmağla ḥavf u ḥaşyeti ğalīb ve terk-i ğanā'imle rehāsına ṭalīb olmışdı. [24a] Felā-cerem zümre-i küffār 'Acem şāhını şıduklarına? iğtirārla menzillü menzillerine gidüp tamām-ı āsāyiş ve birbirlerine ğāh u bīğāh sitāyiş üzere iken ırķ-ı ḥamiyyet-i şāhī kemā-hiye cünbiş u ḥarekete gelüp üç gün gitdükdün soñra yine 'avdet u ılgār-ı dehşet-āşārla 'ale'l-ğafle kıryelerine muvāşalat idüp kaşd-ı ğanīmet idenlere siyāset ve kelle ile gelenlere tevcih-i mansīb u riyāset muḳarrerdür dimekle bir vechile kılıç çalındı ki ol ḥavālīnün keferesinden az kimse kırtuldu ve evlād u nisvānları bile katl-ı 'amme dāḥil olup kendüleri bi'l-küllīye ḥarāb u yebāb oldu. Bundan kıyās u nihānī temşīle ilkā-yı esās olma ki Tomaniç derbendi ne maḳüle şa'b boğazdur ve sār derbendler buña göre sühütle mümtāzdur. Zirā bir boğazda ki 'Acem şāhı boğazı ele vire ve alduğı usāra vü ğanā'imi bırakmağla güçle ḥalās ola anuñ düşvārlığı taḥrīr u beyāndan müstağnī ve sükkānının ceng-ğüzārlığı ḥikāyet-i sābıka-maźmūnını her cihetle muğannīdür⁶² (?)... serdār-ı şecā'at-şī'ār Tomaniçden rāḥil u mā-verā-yı derbendde bir āb u giyāhı vāfir şāḥrāya nāzil ve menzil-i merḳümde mühr-i vezāret [24b] kendülere vāşıl ve envā'-ı ḥubūr u meserret ḥāşıl olduğudur. Bir şubḥ ḥürşīd-i felek-tābān u kaṭārāt-ı bārān basīṭ-i ğabrāda muźmaḥill u bī-nişān oldu. 'Asākir-i deryā-mişāl riyāḥ-ı rihletle ḥareket u naşb-i ālām u rimāḥle cünbiş u 'azīmete başlayup māh-ı Recebün ikinci günü ol sa'b vādīden ğüzerān u kılāl u cibālini kat' u ṭayyile māverāsına revān olup tamam-ı maḥalle nüzül ve bir sebzezar-ı ḥazrā vü āb-ı revānı çok şāḥrāya vuşul bulup bir iki gün ḥuzūr u rāḥat ve ma'īşet-i ḥuyūl için āsāyiş u iḳāmet tenbīh olınduğda ḥikmet-i Kırdıgār u meşyet-i Perverd-ğār ol te'ḥīri bā' iş-i meserret-i enām ve sebeb-i refāhiyyet-i ḥavāşş u 'avām eyleyüp māh-ı mezbūruñ dördüncü günü ki rüz-ı düşenbe idi umdetü'l-efāḥim kıdvetü'l-e'āzım vāşıl-ı 'arşāğāh-ı vegā dergāh-ı mu'allāda kedḥudā-yı bevābān olan Ḥasan Ağa ve yidi sekiz nefer bevābān-ı şāḥrā-peymā ulaḳlıḳ ṭarīkiyle 'ale's-şabāḥ zāḥir ve serdār-ı kām-kāruñ otağ-ı sa'adet-ārāsında bāḥir olup cenāb-ı pādīşāhīden ḥaṭṭ-ı hümāyūnla mu'anven bir nāme-i hümāyūn-ı nebāhat-müberhen ki sevād-ı ḥaṭṭı āb-ı ḥayāt-ı beşāretten nişān [25a] ve zūrūf-ı ḥurūfī ḥikāyāt-ı meserretle mel'an inşāsı neşāt-ı şarāb-ı sürūr imlāsı behre-i niḳāt-ı ḥubūr lā-siyyemā sīmāsı mühr-i Süleymāndan nişān ve 'alāmet u feḥvāsı ḥatem-i vezāret u şadāretten kināyet. **Nazım**

fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün

Açdılar nāme-i hümāyūnı
Ṭuydılar sırr-i dür-i maźmūnı

⁶² Muğannī, Muğnī olarak da okunabilir. Bu durumda (مغنى) “zenginleştiren, varlıklı kılan, ruhen doyuran, besleyen”.

Mağz-ı taḥsîn-i mûcibü'l-berekât
Farṭ-ı iḥsân-ı bâ' işü'l-ḥasenât

Mihriye her kelâmı âlüde
Mühr ile iḥtitâmı âsüde

Ya'nî kim ḥâtem-i vezâret-i tām
Virmiş ol dürce gevher-i encām

Neşr: 'Ale'l-ḥuşuş serdâr-ı şâbık-ı merḥûm ol ḥinde kayd-ı ḥayâtda ve ḥâtem-i vezâreti recâda terakḳubını işbâtta iken ser-leşker-i kâm-kâr ḥazretlerini bu güne iltifât u irsâl-i mühr-i vezâretle rağbet-i mürâselât ḥaḳḳâ 'asâkir-i bî-kerânun kemâl-i meserret u iḥlâşına ve kihân u mihânun vüfûr-ı beşâret u iḥtişâşına sebep olmuştur. Ma'a-hâzâ daḥı bir târiḥde mühr-i vezâretün cenâb-ı pâdişâhiden infişâli ve bir düstür-i sûtüde-ḥişâle ṭayy-ı merâhille ittişâli vâқи' olmuş degüldi. Pes bu mevhibe-i ḥüsrevânenün şevkine u bu 'aṭiyye-i bî-kerânenün zevkine hemân sâ'at cümle ḍarb-zenlere ve sefer-i zafer-reh-berde bulunan yeñiçerilerin tûfeklerine fetille işâret ve zevḳ u şevḳ demleridür diyü beşâret [25b] olunmağın bir ânda ra'd u berḳ ez ğarb tâ be-şarḳ mesmû'-ı a'yân u menzûr-ı rû-şinâsân oldu ve cibâl-i Gürcistân u tilâl-i çengelistäna ḥavf u bîmle âteşler düşdi ve bi'l-cümle iḥsân-ı pâdişâhî kâffe-i Gürciyâna ma'lûm ve 'âmme-i sürḥ-serâne mefhûm olup 'asâkir-i manşürenün kuvvetleri izdiyâdde ve 'adâ-yı maḳhûrenün za'f-ı ḥâletleri imtidâdde müşâhede olındı felâ-cerem her mîr-i mîrân-ı muḥteşem u mîrân-ı zî-şân-ı muḥterem tehniyet-i vezâretle bûs-ı ḳadem u taḳbîl-i dest-i şerîfleriyle muğtenem olup mehterler nevbet-i sultânide teğannî vü terennüme uve râmişgerler âyîn-i tehniyeti muğnî-i uşülle birbirlerini teḳaddüme başladılar. [Li-münşiihi]

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
Zihî sa'âdet ile 'uzmâ ki pâdişâh-ı cihân
Şalup vezîrine mühr ide rağbet u ikrâm

Zihî beşâret-i kübrâ ki şehriyâr-ı kerîm
Ġazâda bir ḳulına vire böyle ḳuvvet-i tām

Bu tâcdâr o Süleymân-ı 'aşrdur ki ider
Vezîr muḳbiline mühr-i mülketin in'âm

Neşr: Bu ḥâletde ya'nî bu maḳûle hengâm-ı meserretde bu ḥaḳîrün telâmîzinden şerâb-ı nazmuñ vaşşâfi u meykede-i ma'ârifün mest-i câm-ı şâfi 'anî bih Mevlânâ Şâfi bu güne târiḥ nazm itmişdi ki naḳl olındı. [Nazm]

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
Seḥer ki ḳaşîd-ı ferḥundeyi virdi peyâm-ı Çin
Dimâğ-ı dehri enfâs-i nefisi eyledi müşğîn [26a]

Ġubâr-ı dergeh-i serdâr-ı âlî-ḳadre yüz sürdi
Fezâ-yı gül-sitâna düşdi şân berg-i gül-i nesrîn

Didi el-ḥamdü lillâh itdi sultân-ı ḳader-ḳudret
Senün şadr-ı vezâretde yirün a'lâ-yı 'illiyîn

Zemîn u âsmân ehlin beşâretlerle şâd itdi
Cihânda qalmanı qalb-i ‘adûdan gayrı bir gamgîn

Bu peygâm ile leşker itdi yirden göge dek şenlik
Tüfek fındıklarındur âsmânda encüm u Pervîn

Felek nakş-ı murâd itdi bu gün nerd-i şadâretde
Vezâret mühri oldı hâzret-i Paşaya çün ta‘yîn

Zemânında revâdır istirâhatde olup ‘âlem
Ser-i şimşiri itse gerden-i ‘adâyı ger bâlîn

Hışâl-i Çâr-yâr-ı bâ-şafâdur cümle eţvârı
Şecâ‘at-pîşe şıdķ-endîşe hikmet-bîn u hilm-âyîn

Yazupdur kâtib-i kudret ezelden tāk-ı kadrinde
Mu‘izzü’l-devleti’l-uzmâ melâzü’l-‘izzi ve’t-temkîn

Ne tütîdür lisân-ı hoş-makâli her ne emr itse
Pes-i mir‘ât-ı tab‘ından ider ilhâm-ı haķ telķîn

Revâdır ger huzûrunda midâd u hâmesi olsa
Ser-i müjgân-ı ğilmân u sevâd-ı ‘ayn-ı hürü’l-‘în

Alurdu ayağuñ tozın virüp kuhl-i Şifâhânı
Olaydı serverâ şâh-ı ‘Acemde çeşm-i ‘âlem-bîn

Şikâr eyle hemân murĝ-i revân-ı şâh-ı güm-râhı
Koluñda himmet-i şâhensh-i ‘âdil yeter şâhîn

Senüñ havfuñdan urmuş yire tâcın ceşş-i sürh-ser
Degüldür şâhn-ı şâhrâda görinen lâle-i rengîn

Ulu ni‘met bilürdi kâse-lis olmaĝı kapuñda
Ġazab vaķtinde faĝfüre cebînüñ eyleseñ pür-çîn

İki biçşün hemân tîĝuñ libâs-ı cism-i ‘adâyı
Ki hayyât-ı każâ ol resme itmişdür anı taħmîn

Yararlık eyleyüp diller tütüp başlar keser her dem
Kanı bir ‘arşa-ı ‘âlemde şimşirüñ gibi keskîn

Elinde ber-ķarâr olsun ‘inân-ı devlet u ‘izzet
Seher mihr urduĝunca tevsen-i gerdüna zerrîn zîn [26b]

Kuluñ Şâfi du ‘â itdi beķāñı isteyüp haķdan
El açdı Sidre vü Tübî didi Rūhü’l-Emîn âmîn

İki târih olupdur akña (?) her mışrâ ‘ı bu beytün
İderseñ noktasıyla sâdesin temyîr (?) idüp teybîn

Sinân Paşa-yı server-iķtîdâr oldı cihân içre
Vezîr-i a‘zam-ı şâlih ser-i erbâb-ı ‘izz u dîn

Bundan mâ-‘adâ destür-ı âşaf-râ ve sırdâr-ı serdâr-ı mülk-ârâ cenâbına ri‘âyeten ve me‘mür oldukları hîdemât-ı mebrürenüñ edâsına rağbeten ferzend-i emced maħdûm-ı mâcid-i müstes‘ad ya‘nî nûr-ı dîdeleri Meħammed bige beş kerre yüz biñle kaştamonu sancağı gönderildi ve akrabâlarından ve dergâh-ı mu‘allâda müteferriķalarından diyâr-ı ‘Arabda mütemekkin ya‘nî maħrûse-i ħalebde sâkin Aħmed bige üç kerre yüz biñle Mu‘ammere sancağı lâyiķ görilüp haţţ-ı hümâyûnla buyurıldılar geldi ğibbe zâlik ümerâ-yı namdârdan ba‘z yarar ve ķaviyyü’l-iķtîdâr bigler menzil-i mesfürden lġara me‘mür ve ġanâ‘im ü nuşretleri murâd edindikleri gibi meysür olup geldiler egerçi ki menzil-i merķûma varıldıġı ġün ol boġazuñ şu‘ûbeti müzâyaķasından ve cünûd-ı nâ-ma‘dûduñ keşret ve muzâħamesinden ba‘z aħmâl u aşķâl ve top ‘arabalarıylı ħuyûl u cimâl nışfü’l-leyden göçüp memerr-i pür-ħaţarından ‘ubür üzere iken Gürciyân-ı ħıyânet-pîşe ve küffâr-ı zalâlet-endîşeden bir süri ħanâzîr ħariķ-i ‘amme muttaşıl olan [27a] bişeden çıkup tîr u kemânlarına el urup oklu toñuz gibi zarar u gezend kaşd itmişler idi. Lâkin bi-ħamdi’llâh tedbîr-i fâsidleri sûdmend olmayup ümerâ-yı zayġam-tevândan ba‘z heycâgerân-ı bebrvâr hizebr-kirdâr yatışup kelle-i ħenâzîri târumâr ve Gürciyân-ı mekkârı rubâh gibi serî‘ül-firâr itmişler idi ve zümre-i fecere-i melâ‘în ħâsirîn u ħâ‘ibîn bişezâr-ı neket-şi‘ârlarına gitmişler idi sipehsâlâr-ı nîk-kirdâr Tiflîs’e toġru çekildiġi ve ikinci menzilde şafed begine şehâdet tolusı içildiġi ħuşûsâ ser-askerüñ Tiflîs’e ittişâli Van’da bulunan leşkerüñ kemâl-i iħtilâli ba‘dehu ħüsn-i tedbîrleriyle bu cümleñüñ şalâġ-ı aħvâli ve azıķçılaruñ kaķaķ tâ‘ifesiyle ceng u cidâli ve Gorki Beg nâmına olan mîr-livânuñ şeref-i İslâmı u Yûsuf ismiyle müsemmâ kılınup beglerbegilerle ħuşûl-i merâmı şerħindedir. Ser-leşker-i şecâ‘at-ķarîn u leşker-keş-i zafer-reh-ber-i şehâmet-rehîn ki menzil-i mezbürde mühr-i vezâretle mesrûr ve kihân u mihândan şâdir olan tehniyetle mevfürü’l-ħubûr oldılar. Ba‘d-ez-ân şeh-bâz-ı serî‘üt-ţayerân gibi Tiflîs’e toġru ‘azîmet ve irtesi bir menzil-i cedîdde daġı istirahat buyurdılar. Pes mîr-livâ-yı şafed ‘Ömer Big dedikleri melik-i es‘ad [27b] ki Çerkesiyyü’l-aşl nâmdâr ve silâġ-şürlüġle bülend-iştihâr olup neşv ü nemâsı Mışr-ı Kâhirede ve devlet u i‘tilâsı Çerkes İskender Paşa merħûme olan ķarabet-i zâhirede vâķi‘ olmuşdı ba‘de hâzâ mîr-i mîrân-ı Şâm olan ħasan Paşaya intisâbla şöhre-i ümerâ olup şecâ‘atine iġtirâr u celâdetine iftiħâr iderek elbette her yerde sebük-ser u mütehâlik-i neberd u müteccis sürġ-ser olduġına binâ‘en ol menzilde beş on nefer âdemi ile a‘dâ-yı memâlikine sâlik u ba‘z zeġâyir ele getürmege mütehâlik olup ‘asâkir-i manşüreden mehcür u azıķçılara cevelângah olacaķ dâ‘irelerden ba‘id u dür-a-dür olmaġın ŧavâyif-i sürġ-serândan Kaķaķ ħan dedikleri nâ-dân u Gürciyân-ı kerîhü’l-cenândan üç yüzden ziyâde ġüm-rehân bir bişezârdan nâġehân kemâl-i sür‘at ü şitâbla nümâyân olup mîr-i livâ-yı ġâfil bir şa‘b yirde ya‘nî bir ķarye evleri mâ-beyninde nâzil bulunup der-hâl atlanınca ve ol maħall-i pür-ħaţardan çıkup yaraķlanınca kilâb-i mesfürın (ol şîr-i ġarîn u-i sehm-ġîn üzerine cümleten ħamle ile yakîn) olup tîr u kemân ve nîze-i cân-sitânla her ŧarafdan mübâşir-i rezm ü ceng ve muķâbil u muķâtil-i bî-direng olduklarında mîr-livâ-yı nâm-dâr fi’l-ħâl atına süvâr ve tîr-i serî‘üt-te‘şîrle muķârin-i kârzâr olup niçesini [28a] kaţtle ħâksâr ve cür‘et u şalâbetini herâyine manzûr-ı kibâr u şıġâr eylemişken eceli muķadder ve şehd-i şehâdeti mânend-i sükker-i

mükerrer sefer üstinde kendüye tu‘me-i mâ-ḥazar ve simât-ı kazâ vü qaderden gedâ-yı muḳarrer olmağın ḥalâşı muḥâl u düşvâr olup ol ḥinde şeh-bâz-ı cânı merğzâr-ı behište perrân ve hümâ-yı rûḥ-ı revânı evc-i ‘âlem-i lâ-yemûtta bâl-efşân oldı. *Raḥmetu’llahi te‘âlâ ve evşalehü ile’l-cenneti’l-me’vâ*⁶³ egerçi ki erlikle vefât itdi ve Zâl-i dünyâdan şîr-i nerlikle ḳurtuldı gitdi ve lâkin ol demdeki şü-i tedbîr muvâfîḳ-ı ‘aql-ı dil-peḫîr olmayup tek u tenhâ düşüp leşkerden cidallığı ve ol maḳûle kendi nekbetmend ḥânelerine girüp zaḫire-cüyâlığı fehm u idrâke muḥâlîf idüğü zâhir ve mîr-livâ nâmına olanlara bu gûne denâ’et ve zâd u zevâde cüst ü cüsiyle rezâlet bivetchin mine’l-vücûh münâsib degül idüğü bâhirdür [**naẓm**]

fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün

Peşşe çü pür şod be-zened pîl-râ

Bâ-heme tündî vü şalâbet ki üst

[Sivrisinek çok oldu mu, tüm o sertliğine rağmen fili ısırır.]

Mürçegân-râ çü buved ittifaḳ

Şîr-i jiyân-râ bedrânında (bed’rânend) (püst)

[Karıncalar birlik oldu mu, kükreyen aslana postu deldirirler.]

Ğıbbe zâlik leşker-i celâlet-mesâlik tariḳ-i Tiflise sâlik olup ikinci menzilde vâsıl ve âb-ı Kür kenârındaki deşt-i ḥazrada nâzil olduklarında ḳal‘a-ı Tiflis ki içinde mîr-i mîrân ve ba‘z mevâcib-ḥorân [28b] alıḳonaldan berü Sîmon-ı mel‘unuñ ‘işyânı ile âmed şüd tariḳi yollarında nâ-büd ve eṫrâf u eknâfında kızılbaşdan ve Kızıl-ḳalır nâmına olan müfsidân-ı evbâşdan düşmenân-ı fitne-cüyân eksik olmayup da‘imü’l-evkât muḥâşara şüretleri mevcüd olmağın vezîr-i a‘zam-ı nâmdâr müşîr-i ekrem-i zafer-kirdâr bu bâbda daḫı rây-ı münîr u Tiflisüñ intizâm-i aḫvâline tedbîr-i dil-peḫîr buyurup evvelâ beglerbegisi nâmına olan Aḫmed Paşa ki sū’-i ḥulḳla menfûr ve ṫamâ’-ı ḥâmla ‘asâkir-i manşüre mâ-beyninde mezmûm u maḫhûr idi. Ḥattâ serdâr-ı mülk-ârâ ḥazretleri ḥavâlî-i Tiflise vâsıl oldukları gibi Tiflisyân bölük bölük şikâyete ve mûmâ ileyhüñ zâlim u zulm ü te‘addisini ḫikâyete başlamışlar idi ve mādâm ki bu bunda ḥâkim ola âşâr-ı imâret u âbâdânı mün‘adim olmaḳ muḳarrerdür diyü izḫâr-ı tezallum itmişler idi. Felâ-cerem ḥazret-i sipeh-sâlâr-ı muḫterem mezbûrı ma‘zûl ve beglerbegliğini maḫlûl itdükden sonra Gorki Beg ki şecâ‘at u şehâmeti ve kemâl-i şadâḳatle ‘asâkir-i İslâma ḫıdmeti ve Gürcistân melîklerinde cümleden evvel mütâba‘atı *Nuşret-nâmede* beyân olınmıştır. Bu def‘a daḫı bir ḳaç gün muḳaddem şeref-i İslâmla rûşen-râ ve serdâr-ı kâm-kâruñ ism-i şerîfleriyle müsemmâ ḳılınup târiḫ-i mezbûrda Tiflise melikü’l-umerâ ve guzât-ı manşüreye [29a] ḥâkim-i mülk-ârâ buyurulduḳda kibâr u sıḡâr ḫuşuşân Tiflis muḫâfazasında cünüd-ı aḫyâr kemâl-i meserret u neşâṫ ve vüfûr ferḫat u inbisâṫ ḥâşıl idüp min ba‘d Tiflisüñ zabṫı âsân ve ‘adâ leşkeri gâzîlerimizden gürîzân ve ḳazaḳlar ise şimdiden sonra yataḳ yatmadan ḫırâsândur diyü şükr-i bî-kerân u ḥamd-i firâvân izḫâr eylediler. El-ḫaḳ merḳûm Yusuf Paşa ḫadd-ı zâtında şecî’-i bî-hemtâ olduḳdan mâ-‘adâ ol bişezâruñ tâ Gorgiligi ḫâlinden gürg-i mehîbi belki hizebr-i bî-nehîbi olmaḡla Simona ve sâ’ir Gürciyânı maḡbûna ḫavf u ḫaşyet ḡalebe idüp şimdiden sonra bize âsâyiş u râḫat u refâhiyetle bir gice bir menzilde iḳâmet müyesser degüldür diyü te’essüfe ve sâbıḳan kendüler şâdir olan ‘işyân u tuḡyânı tezekkürle telehhüfe başladılar. Li-münşihî:

fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilün

Ehl-i tedbîr gerekdür serdâr

İntizâm üzre ola dâr u diyâr

⁶³ Allah’ın rahmeti üzerine olsun ve onu sığınacak yer olan cennete ulaştırsın.

Milketün fet̄hi kolaydur ammā
Zab̄tıdur müşkil olan ey dānā

Mehçe-i rāyet ile İskender
Şarqdan ğarbi ki itdi enver

Buyidi rāy-ı mün̄iri ki ‘ayān
Mülke ehlinden ola fermān-rān

Mülke h̄ükm eylese bigāne kişi
Bulınur sehv u h̄atā anuñ işi

Yirlüden olsa vel̄ikin h̄ākim
Mülk olur mekr-i ‘adūdan sālīm

H̄üsn-i tedb̄ir ile h̄aqqā serdār
Rāy-ı İskenderi kıldı izhār [29b]

Pes tesh̄ir-i Tiflis ma‘nide anlara mah̄şüş fet̄h-i nefis olup muhtell olan ahvāli işlāh-pezir ve mücmel konılan umūri rāy-ı mülk-āralarıyla ğāyet müyesseroldı. ‘Ale’l-huşuş leşkeri tecdid ü tekmil ve yarağ u yat ve zehā’ir u mühimmāt kısmı kemā-yenbağī tah̄şil olındı. Ba‘de zālīk mäh-ı Recebün toközuncı günü ki yevm-i sebt idi m̄ir-i m̄irān-ı dāna haleb beglerbegisi Aḥmed Paşanuñ ‘Oşmān-nām vekil-harcı ve elli altmış nefer miqdār ādemi eṭrāfa az kılınmağa ve hālī kıyelerde bulunan ğılāl kıyularından aleykle zevādelenmege giderken sâbıku’z-zıkr Kazağ Han ve üç dört yüz nefer güm-rehān ‘ale’l-ğafle üzerlerine çeküp muhkem cidāl u ceng ve harb u kıtāle āheng olunduğda hikmet Ḥudānuñdur. Mezbūr vekil-harca h̄āriciler elinden şehādet ve beş on nefer kimesneye dahı zaḥm-hordelikle aşār-ı cerāhat naşib oldı. Egerçi ki ‘adā cānibinūñ hezīmeti ve ekşerinūñ t̄ir u şimşirle katl u hasāreti ve lākin anlar keşir ve azıqçılar zaḥm-ı rimāhla kesir olmağın her kesdükleri kellenūñ hālās u rehāsı ve ordu-yı nuşret-maqrūna işāl u inhāsı mümkün olmışdı. Fe-emmā m̄ir-i m̄irān-ı mülk-ārā ya‘nī Karaman beglerbegisi Ḥasan Paşa qaravul ṭarīkiyle reh-peymā iken zümre-i hāzele vü fırça-ı melāhideye rāst gelip fi’l-hāl harb u kıtāle cür’et ve ceng ü cidāle müsāra‘at itmekle beş altı baş evbāş merbūṭ ve on yedi kelle hāk u h̄ünla mah̄lūṭ firāz-ı n̄izelerden izhār ve sipehsālār-ı kām-kār cenābete işār eyledi. Egerçi ki zümre-i ‘adādan dil çıkmamağ ve niçesi dil alınup ekşeri kıtāle h̄āksār kılınup cān kırtulmamak müyesser idi. Lākin ol eyyāmda şāh-ı güm-rāhuñ nefir-i ‘āmile gelmesi ve leşker-i zafer-rehberle Tiflis önünde elleşmesi tamām şāyi’ olmağın müşārün ileyh Ḥasan Paşa pusudan ihtirāz-ı tām ve düşmenūñ h̄ile vü r̄ivinden ihtiyāt-ı temām üzere oldı fi’l-vāki’ merd-i ‘āqla lāyıq ve ‘āql-ı kāmile muvāfiğ olan budur ki düşmenini h̄or görüp kıvvet-i bāzūsına iğtirār eylemeye ve dā’imā pusudan teğāfül ve mekr-i düşmeden tecāhül ṭarīkini revā görmeye. [Li-münşiihi]

fa ‘ülün fa ‘ülün fa ‘ülün fa ‘ül
Meşeldür neberdün olur erkegi
Erün qorçağı vü atun ürkegi

‘Adū hāliline vākıf olsa ‘adū
Ne şeb-h̄ün müyesser idi ne pusū

Kaçan çıkısa meydāna iş görmiş er
Kafasında a‘dāyı hāzır sezer

Şāh-ı güm-rahūn gelmesi şāyī‘ ve muḳābil u muḳātil olması eşher-i veḳāyī‘ olmağın ser-leşker-i kām-kāruñ gāh u bī-gāh atlanması ve müretteb silāh u timsāh-iştibāh rimāh ile leşkerüñ ol rübāh-ı mekkāra ḳatlanmasıdır [30b] dā‘ire-i ‘arşa-i heycāda noḳta gibi ferd olan merd herāyīne meydān-ı ḫarb u veḡāda reh-neverd ve bīşezār-ı kārzārda bebr-i beyān u şīr-i merdüm-sitān gibi alüfte neberd olup mükemmel yarağ u yat ve müretteb edevāt u ālāt ile hücüm u cenge hāzır ve rezm-i bī-direnge mübaşir olduğdan ḡayrı bād-ı vezān gibi serī‘ü’l-intiḳāl ve āb-ı revān mişāli şāhrā-yı ḳitāle meyyāl olması elbette lāzımdır tā ki düşmen-i dü-rū nāne?⁶⁴ ceng-cū u perḫāş-cū olursa bī-ḫaber u ḡāfil bulunmaya ve aınsuzın çeng-i cenge giriftār olup çeng gibi enīn u ḫanīni istimā‘ olunmaya ‘ale’l-ḫuşūş serdār-ı ‘ālī-rütbet ve sipeh-sālār-ı zafer-menḳabet olanlara farz u vācibdür ki elbette intibāh u başīret ve terk-i ḫayretle teyaḳḳuz u ḫıbet üzere olup a‘dānuñ cünbiş-i menḫūsına nāzır ve düşmenānuñ verziş-i ma‘kūsına dīde-i teraşşudla muntazır bulına. Binā‘en ‘ala-zālik leşker-keş-i nuşret-mesālik āyīn-i ceng ü cidālle mütehālik olup mādām ki Tiflis şāhrāsında idiler sürḫ-ser şāhınuñ bī’z-zāt ‘azīmeti ve ol maḳūle şāhrā-yı tenge pehen-deşt-i ceng idüp nefīr-i ‘āmla muvāşeleti şāyī‘ olmağla gāh u bī-gāh tehiyye-i gürūh-ı sipāh u ta‘biyye-i şükūh-ı ḡanīmet-güvāh için leşkeri [31a] Mışrī atlara süvār ve Dımişḳī ḳılıçları bettār (بئار)=çok keskin) ve tüfek-i fetilelerini ejder-i cān-süz gibi āteş-bār idüp sā‘adetle atlanurlar gezerlerdi ve bīşezār-ı Gürcistānı rübāh-ı Gürciyān u ḫanāzīr-i sürḫ-serān tecessüsi ile süzerlerdi. [Li-münşiihi]

mef‘ülü fā ‘ilātü mefā ‘ilü fā ‘ilün
Bir sürḫ-ser görünse o şāhrāda lāleveş
Aḳın şalardı üstüne dīn ehli jāleveş

Sünniler eyledikde kızılbaşı pāy-māl
Gerdān olur cibāli müzeyyen piyāleveş

Bir şehri mümkün idi çevirmek mücāhidīn
Māhı iḫāta eyleyici cirm-i hāleveş

Neşr: El-ḳışşa ḫavālī-i kār-zārda bir gird-bād zāhir u bedīdār olsa āyā cünūd-i melāhīde midür diyü zümre-i mübārizīn bād-ı vezān gibi irişürlerdi ve ol fırḳa-ı ḫār u ḫāşāki tārumār itmege girişürlerdi ve aḳaşı-yı tilāl ve ‘e‘ālī-i cibālde bir ḡubār veyāḫud bir duḫān zuhūr bulsa ‘acebā menzilgāh-ı şāh-ı güm-rāh u dūd-gāh-ı ḫayme vü ḫargāh mı ki diyü berḳ-ı cünbiş ra‘d-ı ḡurenbiş ḡāzīlerimiz āteş-i tīz gibi bī-hevl u güriz yitişürlerdi bu minvāl üzere sekiz gün miḳdārı tehiyye-i esbāb-ı cenge āzmāyiş ve mücāhidīnün silāh-ı kāmillerine revāyiş buyurulmuşdı. Li-münşiihi:

mef‘ülü fā ‘ilātü mefā ‘ilü fā ‘ilün
Yel gibi cünbiş eylemeyen cenge yüz yumaz
Zīrā meşel durur şu uyur düşmen uyumaz

⁶⁴ Durū (دروغ): zırh; nāk (ناك): lı, lu: zırh-lı?

Felâ-cerem serdâr-ı nuşret-‘alem cânibinden bu mertebede intibâh ve bu derecede [31b] tehiyye-i sipâh ma‘lûm-ı şâh-ı ekmeḥ-nigâh u mefhûm-ı Gürciyân-ı güm-râh olmağla bi-vechin mine’l-vücûh ḥarekete ve ‘asâkir-i manşûre semtine kaşd-ı gezend ü mażarrata kâdir olamadılar. Ḥattâ **Zegem** ḥâkimi Aleksandır Ḥân ki Levendoğlı dimekle meşhûr-ı Gürciyân olup sabîkâ serdâr-ı sâbîka muvâşalâtı ve cünûd-ı nâ-ma‘dûd ḥavfından nev‘â mütâba‘atı vâki‘ olmuşdı serdâr-ı zafer-kirdâr ḥazretlerinüñ mehâbetine tākāt getüremeyüp ve kemâl-i celâdet ü celâletine muḳâbil olacaḳlayın kendüde ḳudret u ḳuvvet göremeyüp ḥavf u ḥaşyetinden temârüz itdi ve rikâb-ı şeref-iktisâbına yüz sürmeden ḥarekât-ı nuşret-âyâtını istimâ‘la gelmege ḳorḳup kendüden gitdi. Zîrâ *el-ḥâyinu ḥâ‘ifun*⁶⁵ meşel-i mütē‘arif idügi ma‘lûm-ı ‘avârif olup sipeh-sâlâr-ı evvele itdügi mekr u firîb ‘asâkir-i manşûre mâbeyninde tevâtüre ḳarîb olmağın muḳâbelesini mücib-i muḳâtele ve mükâlemesini müstevcib-i farz eyledi. [Li-münşiihi]

fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilün
Ḥar-ı deştî gelemes şîr-i jiyânunñ yüzüne
Gürg ‘azm eyleyemez bebr-i yabânunñ yüzüne

Ṭoğrusın söyleyelim nîze gibi ma‘reke
İḥtiyârıyla gelür var mı sinânunñ yüzüne

Neşr: Ḥattâ serdâr-ı büzürgvâr cenâbından bu mażmûnda bir nâme-i lâzîmü’l-i‘tibâr gönderilmişdi ki feḫvâsını ifhâmen ve üslûbını i‘lâmen naḳl u tesvidi münâsib görildi. [32a] Şüret-i mektûb-ı mergûbu’l-üslûb emâret-menâb-ı kisrâ-tebâr, eyâlet-me‘âb-ı ḳayşer-medâr baḳiyye-i ekâsire-i zemân naḳiyye-i mülûk-ı Gürcistân a‘nî biḥ Elvend Ḥanoğlı Aleksandır Ḥân *Yessirallâhu ruşdehü bi-ḥayri’l-edyân*⁶⁶ cenâbına aḥsen-i maḳâl olan kelâm-ı şadâḳat-me‘âl oldur ki muḳaddemâ ‘asâkir-i manşûre-i pâdişâhî ve cünûd-ı mevfüre-i nâ-mütenâhî memâlik-i Şîrvân fetḥ u teşḫîri niyyetine ülke-i ma‘müreñüzden güzerân olduklarında ol târiḫde serdâr-ı muḫtâr ve sipeh-sâlâr-ı devlet-yâr olan ḳarındaşımıza kemâl-i ihlâş u iḥtişâş ve vüfur-ı mütâba‘at gösterüp pâdişâh-ı rüy-ı zemîn ve şehriyâr-ı Süleymân-nigîn ḥazretlerinüñ intibâh-ı ‘atebe-i ‘ulyâlarına arz-ı ‘ubûdiyyet ve izḫâr-ı şadâḳât u mütâba‘at itdügünüzden mâ-‘adâ leşker-i zafer-reh-berün Şîrvân cânibine teveccühlerinde ve muḫaşşalü’l-merâm olup yine Erzurum ḫarafına ‘avdetlerinde gerek zâd u zevâdelerine mütē‘allîḳ umürda gerek ‘âlîḳ-ı ḫuyûl ve devvâb ḳısımından olan zehâ‘ir-i nâ-maḫşûrda bezl-i maḳdûr ve sa‘y-ı mevfüreñüz zuhûr bulup bu ḫidmetünüz muḳâbelesinde bâb-ı salḫanat-me‘âb-ı pâdişâhîden irsâl-i tiğ-i muraşşa‘ ve ḫil‘atle ve rızâ-yı cemîl-i pâdişâhî müş‘ir niçe ri‘âyetle iltifât-ı bî-kerân olıup [32b] beyne’l-aḳrân müşârün ileyh bi’l-benân olduğunuz zâhir u ‘ayân olmağla ḫâlâ bu muḫibbünize hem-râh u hem-‘inân ve ḫidmet-i cihâd u gâzâya fermân-berân olan ‘asâkir-i desâkir-sitân ki deryâ gibi bî-kerân idükleri ma‘lûm-ı ḫalḳ-ı cihân ve riğ-i beyâbân mişâli bî-pâyân oldukları mesmû‘-ı ins u cân belki manzûr-ı a‘yan-ı a‘yândur. Felâ-cerem zümre-i kızılbaş-ı nâ-sipâs hezâr bîm u hirâs ve bî-şumâr tazarru‘ u iltimâsla ‘atebe-i sa‘âdet-destgâh türâbına yarar ilçiler gönderüp ve bu cânibe daḫı mirâren u kirâren nâmeleri ve âdemleri gelüp Şîrvân ve Gürcistândan bi’l-küllîyye ferâgatle istid‘â-i şulḫ u şalâḫ itdüklerine binâ‘en âmâdegân-ı ceng u peykâr olan şîrân-ı kâr-zâr ve hizebrân-ı düşmen-şikâr ârzü-yı ceng u cidâl ve taḫassür-i rezm u ḳıtâl ile dâmen der-miyân dest-ber-‘inân olup muntazır şavaş ve her cihetle ḫâzır baş iken ḫâletü’t-taḫrîr ki mâh-ı Recebül-mürecenünñ sekizinci günü idi âb-ı Kür kenârına ḳonıldıḳda ḫidemat sâbîkañuzu

⁶⁵ *Hain korkak olur.*

⁶⁶ Allah dinlerin hayriyle rüşdünü düzeltsin.

şiyâneten ve Tiflis beglerbegisi Aḥmed Paşanuñ sizden ve re‘âyânızdan arz itdüğü rızâ vü şükrânı ri‘âyeten nehr-i mezbûruñ mümkinü’l-‘ubûr olan yirlerine yarar çavuşlar ve ḥıdmet-güzâr yayabaşılar ḳonılıp mebdâ [33a] ‘asâkir-i nâ-mütenâhînüñ at oğlanları azıḳlanmaḳ bahânesiyle geçüp niçe ḳaryeleri nehb ü ğâret ve ra‘iyyetüñüzi esîr itmekle ḥasâret ideler diyü âb-ı Kurdan ‘ubûra ruḥşat virilmedi ve her çend ki ‘asâkir-i bî-kerân mânend-i bād-ı vezân nehr-i mezbûrdan ‘ubûr itmege tazarru‘-künân oldılar niçe vechle tesliyet cevâbları virilüp ülkeñüze dâhil olmaları münâsib görilmedi lâkin zâhir budur ki bu câniblere vâşıl olduğumuz mesmû‘uñuz olmışdur ve bâb-ı sa‘âdet-me‘âbına itâ‘at ü şadâḳat da‘vâsın itdügüñüz şâhib-ḳırân-ı zamânuñ leşker-i nuşret-reh-berine ḥizmet ve muvâfaḳat ne derece lâzım idüğü zamîrûñüzde ḳuvvet-i zühûr bulmışdur. Felâ-cerem bu ana dek ya bî‘z-zât kendüñüz veyâhud oğluñuz Mîrzâ ile yarar vekillerüñüz ber-vech-i istiḳbâl ‘asâkir-i ğanîmet-nevâle ittişâl idüp ve ülkeñüz re‘âyâsı gürûh-â-gürûh zâd u zevâde yükleriyle ordu-yı nuşret-maḳrûna bezl-i ni‘met-i enbûh eyleyüp anlara ticâret-i ma‘neviyye ve ğâzîlere ma‘îşet-i dünyeviyye farz mertebesinde iken nev‘â ihmâl olındüğü zâhir budur ki orduya vâşıl olmazdan muḳaddem zümre-i ğuzâtuñ ser-pençesine giriftâr olmaları ḥavfındandır. eyle olsa bu maḳûle şübhelereñ def‘i ve mâ-beynde vâḳi‘ olan vaḥşet ü ḥaşyetüñ ref‘i için [33b] dâmâd-ı nîkû-nihâduñuz olan iftiḥârü’l-umerâi‘l-kirâm Aḥmed Big *dâme izzuhu*⁶⁷ nâme-i naşîḥat-nümâmızla irsâl olındı. Pes lâyıḳ-ı devlet ve muvâfiḳ-ı itâ‘at ü mütâba‘at budur ki mu‘accelen bu cânibe muvâşalatuñuz ve re‘âyânıza bu ḫarâfden âmed-şod ḫarîḳine ruḥşat virildüğini beşâretüñüz ve oğlunuz Mîrzâyla yarar vükelâñuz gelip ve menâzilde ‘asâkir-i mevfûre ve cünûd-ı nâ-maḥşûreye ḥıdmetüñüz vâḳi‘ ola ki bunca yüz biñ dilîrûñ tesliyetle zâbtı ve âb-ı Kürdan ‘ubûr itmek isteyen nere-şîrlerüñ bend-i pend ile rabḫı mümkin olup geçen senelerde vücûda gelen ḥıdmetüñüz hebâ olmaya ve ülke-i ma‘mûreñüz ḫarâb ü yebâb olup ğuzâtuñ ḳahrı âteş ile fenâ bulmaya ‘ale’l-ḫuşûş ḫazret-i Ḥan-ı Tatar ya‘nî Muḫammed Giray Ḥan gibi şehriyâr-ı ‘âlî-tebâr zümre-i yaḡma-perestân-ı çâbük-süvâr ya‘nî üç yüz biñ tîr-endâz-i düşmen-şikârı ‘an-ḳarîb bu câniblere vâşıl ve Gürcistân ḫavâlîsinde nâzil olduklarında anlaruñ daḫı ser-pençe-i ğâretlerinden ḫalâşuñıza emr-i hümâyûn işdâr idevüz ve levâzım-ı ḫuzûr u râḫat ve merâsim-i devlet ü emâretüñüze murâduñıza muvâfiḳ nîzâm u intizâm virüp bu semtlerden çekile gidevüz el-ḳışşa oğullarıñıza ve bize [34a] ve etbâ‘uñıza ve vekillerüñüze bir vech ile ri‘âyetler ve cenâb-ı pâdişâhîden iltifât ü raġbetler zühûra gele ki serdâr-ı sâbıḳdan görülen ikrâm ol eltâf-ı bî-ġâyenüñ ‘öşri deñlü olmaya ve anlar eliyle mebzûl olan raġbet ü ihtirâm bizden şudûra gelecek iḫsân-ı bî-nihâye muḳâbelesinde güneşden zerre ve deryâdan ḳatre miḳdârınca vücûd bulmaya ziyâdeye tafşîl olunmaḳ lâzımdur. **Naẓm**

Çün nihâl şitâb ne-nişânî

Ber demed mîve-i peşimânî

[Eğer fidan gibi acele etmezsen, pişmanlık meyvesi yetişir.]

Serdâr-ı kâm-kârüñ Tiflîsden ‘avdeti ve yine Tomanîç der-bendine toġru naḳl [ü] ḫareketi ve dördüncü menzilde Muşḫafâ Paşa ile ta‘biye-i ‘asâkire muvâşalatı beyânındadır.

Bir seḫergeh ki râyet-i zerrîn-i hürşîd zirve-i memâlik-i eflâkde zâhir ü bedîd olup zerrât-ı ‘âlem-i ğabrâ mânend-i ‘asâkir-i desâkir-ġuşâ cünbiş ü izdiḫâm ve naḳl ü ḫareket ü ḳıyâm üzere bedîdâr ve âşâr-ı zîb ü zîver ve envâr-ı envâ‘-ı kerr ü ferr ile âşikâr olduğda nefîr-i leşker-i ḳıyâmet-mevâḳi‘ ḫ‘âb-ı nüşîn-i bâmdâda mâni‘ ü dâfi‘ olup ‘asâkir-i pür-şükûh izḫâr-ı zenzeme-i enbûh idüp deşt ü hâmûn ü küh zîr-i pây-i ketâyib-i gürûh-â-gürûh olduğü ḫinde

⁶⁷ “Onun saygınlığı/itibarı/kudreti daim olsun/sürsün”.

serdâr-ı refî'ül-mikdâr ve her mîr-i mîrân-ı bülend-iştihâr [34b] ve ümerâ-i nâmdâr ve zu'emâ vü erbâb-ı tîmâr Karş cānibine 'avdet ve şiddet-i şitâdan muḳaddem vilâyet-i 'Acem gâretine 'azîmet niyyeti ile ol gün revân ve muḳaddime-i 'asâkir olan Behrâm Paşa'yı cüyân olup ba'de'z-zuhr müşârün ileyh Behrâm Paşa ve nışf-ı 'asker mikdârı ceng-âzmâ bir şahrâya nâzil ve mühimmât-ı huzûr u râhata mâ'il olduklarında ser-leşker-i zafer-kirdâr bu bâbda rây-ı dil-pezirini gün gibi tâbdâr idüp Tomaniç boğazınıñ şu'ubeti ve küffâr-ı Gürcistânüñ kaçd-ı gezend ü mazarratla anda cem'iyeti şâyi' olmağın mebdâda havf u haşyetlerinden ğayri yola gitdiler ve bîm ü hirâslarından bi'z-zarûre tebdîl-i çarîk itdiler diyü a'dânüñ şemâtetine ve bu yola gelseler geçid vermezduk diyü 'arz-ı cür'etine sebep olmasun için fi'l-hâl yine ol semte mâ'il ve Ecel Suyı-nâm nehr kenârında nâzil ve fâriğü'l-bâl ve Behrâm Paşa'yla giden leşkerüñ 'avdetine fermân-rân-ı lâzımu'l-imtişâl oldılar. Felâ-cerem 'asâkir-i pür-ḥaşem ber-vech-i isti'câl 'avdet ü irtihâl idüp şebāngâh yaḳîn ve memerr ü ma'berleri ba'z-ı bişe-zâr sehmgîn olmağla egerçi ki şanceretleri (?) gâyetde ve haşiyetleri nihâyetde oldu ve lâkin himmet-i çâr-yâr-ı ahyâr [35a] boğazı iplülêrdür ol düzdân rîsmân olsun anlara şu'bân ḥuşûşâ 'asker-i) zafer-reh-bere dündâr ve ard süricilik ḥidmetine fermân-berdâr olan ḳaraman beglerbegisi Ḥasan Paşa ve zü'l-ḳadriyye melikü'l-ümerâsı Muştafâ Paşa menzil-i merkûmdan göçildüğü gün ki ayuñ on sekizi idi cünüd-ı nâ-ma'düddan fi'l-cümle ba'id ve tebdîl-i eṭvârla ba'z bişezâr arasında bedîd olduklarında kızılbaş-ı evbâsuñ atı ve kendüsi yarar mülḥidleri ve gerçi keferesinüñ tîr-endâz ve heycâ-sâz müfsidleri mirâren elleşüp birbirleriyle kaçâ görüşüp açmazdan ceng ü cidâl ve ḥîle vü rîv ile ḥarb u ḳıtâl iderek li'llâhi'l-ḥamd surḥ-serlerden ve küffâr-ı saḳar-maḳardan birkaç baş alındı ve niçe evbâsuñ vücûd-ı nâ-bûdı nîrân-ı caḥîme şalındı. Pes leşker-i bî-intihâ ol gün nesîm-i şabâ gibi bevâdî ve sabâsibde reh-peymâ olup bişezâr izdiḥâmından rehâ ve bir deryâçe sâhiline ḳonlup râhat-ı rûḥ-efzâ bulduklarında melikü'l-ümerâ-i büzürgvâr Menuçehr-i nâm-dâr Key-ḥüsrev-tebâr ya'nî Gürcistân meliklerinüñ aşîli ve zamân-ı Nüşîrevândan berü biḳâ' ve ḳilâ'a temellükle ol zümrenüñ nesîli olup şeref-i İslâmla nâmver [35b] ve Çıldır beglerbegiliğiyle kâmkâr ü behrever ḳılınan Muştafâ Paşa ve eşher-i ümerâdan Adana ḥâkimi İbrâhîm Big ki Ramazân oğlu dimekle meşhûrdur ve Cānpolâd Big-zâde ḥabîb Big Kilis sancağı bigidür bunlardan mâ-'adâ leşkere yetişmeyen baḳiyye-i ümerâ ve ḥidmetlerine tekâsül ü ihmâl iden sipâh u zu'emâ menzil-i maḳrûmda vâşil leşker ve dest-büs-ı serdâr-ı kâ-m-yâb ile ḥuşûl-i merâmları müyesser olup gâh tevbiḥ ü 'itâbla mükedder ve gâh 'afv-ı cerâyimle iltifât-ı bî-ḥisâba mazḥar düşmişler idi. [Li-münşihî]

mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
İnşâf mîdur söyleye ey 'âkil ü dānā
Andan Ramazānoğlı gibi mîr-i tüvānā

Sulṭân-ı cihāna ide ihmâl ile ḥizmet
Ser-leşkerine bula sefer şoñına vuşlat

Maḥşûlini kendine ḥarâm itdi ol ebter
Kim oldı ḡazâ emrine ihmâli muḳarrer

Bir boy bigi iken bu ḳadar muḥteşem oldı
ḳırḳ elli biñ altını gelür muḥterem oldı

Lâyıḳ mı ide ḥizmet-i şâhîde tekâsül
Söyündürür ocağı oñ şoñ bu tegâfûl

Ġâyetde kerîm olmağ ile ħâzret-i serdâr
‘Azl itmedi kırtuldu ġazâbdan o ġüneh-kâr

Neşr: Ba‘de-mâ menzil-i mesfûrda Van beglerbegisi Rıdvan Paşa cânibinden yukaru semtün aġbârına bir ayaġlu defter ilinden ve vilâyetinden alınmış bir surġ-ser geldi a‘dânuñ evzâ‘-i fâside ve ħayâlât-ı kâsidelerini bir bir ħaber verdi
Lâ-siyyemâ dergâh-ı semâ-sîmâdan üç nefer derbân ħaġġ-ı hümâyûnla zâhir ü ‘ayân ve nevâziş-nâme-i pâdişâhî îşâliyle meserret-resân olup sipehsâlâr-ı kâm-kâra beşâset-i mevfûre ve iltifât-ı nâ-maġşûre ħâşıl oldu ve bu menzilde serdâr-ı sâbık Muştafâ Paşa-yı merġumuñ Nûrullahu mezce-i vefâtı ħaberi gelip şüyü‘ u zühûr buldı.

Leşker be vâdî-i güzer bir menzil daġı cilveger olup tertîb-i dîvân ve cem‘iyyet-i rû-şinâsânla Tebrîze teveccüh niyyet ve şâhla muġâbeleye ‘azîmet olunduğudur. Vaġtâ ki mihr-i sipihr-ġâlî‘ ve ħabâyâ-yı dehr yir yirden lâmi‘ oldu, ber-mücib-i fermân-ı ‘âlî-şân-ı küremâ-kerem-i dîvân ve cem‘iyyet-i a‘yân u erkân olup mâh-ı mezbûruñ on toġuzıncu ġünü her mîr-i mîrân ve mîr-livâ-i zî-şân serdâr-ı kâm-kârûñ otağında ħâzır ve cevâb-ı müsteġâb-ı bâ-şevâblarına muntazır olduklarında rây-ı zerrîn ve fikr-i raşînleri bu vâdîde nümâyân ve bevâdî-i ħavâdişden bu ġariġle güzerân oldu ki leşker-i cerrâr az kılinmak emrine fermân-berdâr olduğdan soñra rimâġ-ı ħaġġâr suyûf-ı tebâr tob u tûfeng-i âteş-bârla Tebrîze toġrı geşt ü ġüzâr ve türktâz semtlerinde ‘arz-ı ġudret ü iġtidâr eyleyeler binâ‘en ‘alâ-zâlık kibâr u şıġâr ceng ü cidâle mütehâlik olup [36b] Evvelâ azıġlanmağ sa‘y u dıġġat ve zâd u zevâdeleri ihzârına müsâra‘at itdüklerinde [Li-münşihî]

mef‘ülü mefâ‘ilü mefâ‘ilü fe‘ülün
Azıġlanmaduğ âdem o maġalde
Bir baġr-ı revân oldu hemân zâd u zevâde

Tedbîr-i cihân-ġir ile ser-leşker-i muġtâr
Dünyâyı şa‘îr itdi virüp si‘ri kesâde

Düşîze-şıfat künc-i nihânîde zaġîre
Ol ħüsn ü behâ ġaldı naġş-ı behâda

Bir demde niçe si‘re şatıldı cev u gendüm
Oldı cev ü gendümden o dem narġ ziyâde

Neşr: Fi‘l-vâġi‘ bir leşker-keş-i kâm-bîn ki şâġib-i tedbir-i metîn olup *ġaddeme‘l-ġurûc ġable‘l-vulûc*⁶⁸ muġtezâsınca bâ‘iş-i ħayât ve sebeb-i âsâyiş ü ħarekât olan azıġ kısmını vaġtiyle ta‘biye ve ‘askerûñ memerr ü ma‘berlerinde zâd u zevâdelerini tehiyye itmiş ola. Ol cünûd-ı mes‘ûduñ herâyine ġuvvet-i ġütları kâmil ü kemâl-i ma‘îşetleri ġudret-i muġceme ve muġâsemeye kâr-sâz-ı şâmil olup kendüler ġab ve niçe dinç ve atları tülek şâhinler gibi kürenç bulunup dâ‘imül-evġat düşmânı tecessüse ve ceng ü cidâl ve ħarb ü kıtalle sâ‘at-be-sâ‘at te‘ennüse (?) başlarlar ve şâġsâr-ı bâğ u râğ-ı kârzârda a‘dâ-yı nâ-üstüvârûñ nihâl-i ġâmetlerine ġâġ tîr ü şimşîr ve ġâġî tiğ

⁶⁸ Çıkışı girişin önüne aldı.

ü hadeng u teber çalup nuşret u zafer mîvelerin hâşıl ider qalemler ile berg aşılrlar. Li-
mü' ellifihî

fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

Göz göz idüp cismi naħlin her kızılbaşuñ hadeng [37a]

Tiğ ü hancer şancılıp yer yer aña berg aşlar

Lâle evrâkıñ perişân itdüğü gibi şabâ

Bir dem içre tağıdur ol zümre-i hün-paşlar

Nesr: Bi'l-cümle bu niyyet-i cemîle ve 'azîmet-i celîle ile mâh-ı mezbûruñ yigirmi sekizinci günü ki penc-şenbe idi Qarş şahrâsına gelindi ve bu maqûle tenbîhât-ı fâ' izü'l-berekâta âsâyiş olundu. 'Alel-ħuşuş Erzurum beglerbegisi Meħmed Paşa ve muħâfaza hıdmetinde olan aşhâb-ı ğazâ zînet-i mülk-ârâ ve tertîb-i terbiyet-nümâyâ serdâr-ı zafer-yâb ħazretlerini qarşulamağ ve yollu yollarınca ħuşuşâ kollu kollarınca selâm-ı 'inâyet-nizâmlarına el qavşurmak vâki' olmışdı felâ-cerem 'asker-i nuşret-'alem birkaç gün anda daħı şâbit-kadem olup şâh-ı bed-h'âh tarafına cäsüslar gönderildi ħareket-i menħüsü ve qaşd-ı fâsîd-i ma'kûsı ne yüzden idüğü teccessüs olundu. Fe-emmâ ba'z-ı aħbâr-ı şahiħa ve ħavâdiş-i 'acîbe-i şariħa zâhir oldu ki şâh-ı ekmeh-nigâh ve 'asâkir-i melâħide- güm-râh revâne-i menzil-i qarîb olan Arpa Çayırı-nâm maħalle gelip sipehsâlâr-ı kâm-kâruñ cür'etinden ve 'asâkir-i zafer-kirdâruñ 'Acem memâliki ğâretine 'azîmetinden tamâm ve hemm-nâk olup Tebrîzden rihlet ve beyân olunan menzilde iķâmet eylemiş ve rüz u şeb envâ '-ı bîm ü hirâsla [37b] leşker-i nuşret-reh-ber cânibine nâzır ve üzerine hücüm olınsa mücâdele ve muħârebeye âmâde vü ħâzır olup çeşm-i bed-bîni yollar gözetmekde ve qaravul emrine bi'z-zât kendüsi muqayyed olup küşiş itmekde imiş kezâlik serdâr-ı nuşret-mesâlik daħı 'asker-i İslâmı tehiyye ve qaravul mühimmâtını şebân-rüz ta'biye idüp her mîr-livâya iķdâm ve her bir melikü'l-ümerâya ihtimâm buyurmuşlar idi ki ħuşuş-ı mezbûrı mücerred âlây bigilere i'timâd itmeyeler ve leyâlî vü nehâr a'dâ-yı rubâh tarafına göz kulağ çtutup h'âb-ı ħargüşına i'tikâd itmeyeler: **Nazm:**

fe 'ilâtün mefâ 'ilün fe 'ilün

Merd olan düşmenin qafâda bilür

Ğaflet uyħusun ihtiyâr itmez

Ħacle-i zen mişâli çâderde

Er olan kendin istitâr itmez

Qaravul beklenür diyü uyumaz

'İzzet?-i ğayra i'tibâr itmez

Bu ħâletde muşannif-i kitâb yine bu inşâdla belâğat-ħiṭâb oldu ki ğazel-i âbdârı pesendide-i aħbâb ve şî'r-i cevâhir-nişârı ber-ğüzide-i ħullân u aşhâb idüğü tevâtüre yitişdi şî'r

mef'ülü fâ 'ilâtü mefâ 'ilü fâ 'ilün

Bir göz yumup ki 'azm iderüz Naħcivân'a dek

Şahuñ gözin açar qovaruz İşfahân'a dek

Çok fırsat el virür niçe qanlar revân olur

Leşker ki cân atup gide bir kez Revân'a dek

Ser-keşleri getürmege bir bir keşân keşân
Kullâb-ı qahrumuz yitişür Kûmkeşân'a dek [38a]

Şıgmaz Demür qapulara şîrânumuz bizüm
Geşt ü güzârumuz tayanur Şîrvân'a dek

Serdârumuz ki Rüstem-i Destân-ı aşrdur
Gitsek 'aceb mi şevq ile Mâzenderân'a dek

Bu esb-âyîn-i türktâzı gelüp bizden öğrenün
Ġâretgerân-ı hâzret-i Tâtâr Hân'a dek

'Âlî şalınsa bir begümüz surh-serlere
Eyler yüz aqlıgın Qarabağ-ı Muğâna dek⁶⁹

Ġurre-i şa'bânun ikinci sâ'atinde semâvât birinden ba'z-ı 'alâmât-ı âteşin zâhir olup temcîd zamânına dek tâbdâr ve ordu-yı nuşret-maqrûn üzerinde tâli' ü bedîdâr olduğı mağaldür bir şeb ki dürd-nüşân-ı havâdiş-i eyyâm ve peymâne-keşân-ı mecâlis-i şuhûr u a'vâm. Nazm

Mâh-ı şa'bân qadeh ez-dest me-neh k'in hürşid
Ez-nazar tâ şeb-i 'îd-ı ramazân h'âhed şod

[Şaban ayında kadehi elinden bırakma; zîrâ bu güneş Ramazan bayramı akşamına dek gitmeyecek.]

Neşr: Fehvâsınca hilâl-i şa'bânı şarâb-âlûde bir dilim nân ve hey'et-i hâleyi süfre-i mey-zedegân gibi mestân-ı hâkiyâne nümâyân ve nuql-i nücûm-ı bunduq-rüsümü evrâq-ı bahâr-ı bādâm-şifatında perişân eyledi. Âftâbe-i âftâbdan rîzân ve zevraq-ı mâh-ı nevdin dâmen-i eflâke revân olan şafaq hûn-âbesi ki bir baqmada reng baqmada zâhir u 'ayân ve bir nazır[ada] bâde-i erğuvân meşâbesinde menzûr-ı a'yan-ı a'yân idi. Felâ-cerem ehad gecesi ki ğurre-i şa'bândı ikinci sâ'atde hem-reng-i hûn ve nümüne-i şarâb-ı gülgün sipihr-i nîlgünde (Yazma nüshada 38b ve 39a yok.) [38b] bir âteş-i surhfâm manzûr-ı enâm-ı eyyâm olup ğarbuñ cânib-i yemininde üç bölük nâr-ı süzân resminde 'ale'l-huşuş ordu-yı zafer-maqrûn havâlisine havâle belki muqâbil ve muhâzisinde manende-i hilâl ü hâle zâhir ü bâhir olduğda mücib-i dehşet-i zevîl-enzâr ve müstevcib-i hayret-i ulû'l-ebsâr olup bu ayun ğurresinde bu maqûle 'alâmet-i âyîne-güne-i havâdişe delâlet eyler ki diyü tebaşşürde ve niçeler 'acebâ surh-serlerden ile'l-ân basî-i hâke dökilen qanuñ 'aks-i meydür ve yahûd sebzezâr-ı âsumânide açılmış erğuvan-ı bahâr mıdur diyü tefekkürde ve ba'zılar âyâ nûr-ı tecellî-i ilahîden erâ'ik melâ'ike âteşi mi düşmişdür yoksa bu ğurre-i ğarrâda qaşa-i âsmânî vâki' olup şehri mi tutuşmuşdur diyü taşavvurda [Li-münşihî]

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
Oldı eṭrâf-ı mâh-ı nevde 'ayân
Qana mâ'il bir âteş-i süzân

⁶⁹ İ. Hakkı Aksoyak, Gelibolulu Mustafa Âli, Divan II, Sources of Oriental Languages and Literature, Harvard University, 2006, C.2. s. 145.

Alev-i mâhı gördiler ma'lûm
Şehre od düşdü şandı ehl-i nücûm

Nesr: Bu hâletle tâ zamân-ı temcîde dek tûrdı havâş ve 'avâm ise niyâz u tazarru' ile dergâh-ı hağğa yüz urdı. El-hağ delîl-i mekr u fiten u 'alâmet-i harb u mihen olup şe'âmeti 'Acem diyârına ve a'zam te'sîrâtı Gürcistân kenârına idüğü kütüb-i melâhimde(?) beyân olunmuş ve ba'zıları kovılunca şe'âmeti Şâm canibinde bir hâriciye maşşûş idüğü [39a] tahkîk ve tedkîk kılınmış. *Allâhumme havâlînâ ve lâ 'aleynâ*⁷⁰ serdâr-ı âşaf-râ hazretleri yoğlama tenbiyye idüp her melikü'l-umerâ ve her mîr-livâ ve sipâh u zu'emâ izhâr-ı gayretle cebelülerün yoğladup lâsiyyemâ bölük halkı fırkası ve yeñiçeri zümresi âyîn-i kâdim ve kavânin-i selâtin-i vâcibü't-ta'zîm müsted'âsınca yoğlanup üslûb-ı zînet ve ziver-i ma'âric-i i'câzdan bâlâ-ter olduğı mağaldür 'âdât-ı kâdim-e-i mülûk ve ihtiyârât-ı selâtin-i heycâ-sülûk belki kâ'ide-i lâzıme-i harb u kıtâl ve fâ'ide-i mühimme-i ceng ü cidâl bunuñ üzerinedür ki 'asâkir-i nuşret-i şükûh kaşarat-ı emtâr gibi gürûh-â-gürûh zemîn-i neberd u gâye nâzil ve basîti ma'ârik ü heycâyâ vâsıl olduklarında evvelâ bir def'a yoğlama ideler ve kihân u mihânun gayret ve iktidarını ma'lûm edinelir ba'd-ez-ân bir dahı 'avdetde ve hîn-i icâzetde yoğlayalar ki bu mâ-beynde gıybet idenlerün cerâ'imî zâhir ola ve müfredullâh sefer seferleyenler anlarun mağlûliyle menfa'at ve behre bula. Binâen 'alâ-hâzâ serdâr-ı şâhib-râ ve sipehsâlâr-ı şâhib-zekâ bu bâbda fermân-ı lâzımu'l-iz'ânını zümre-i mücâhidine işgâ ve emr-i celîlü'l-unvânına fırka-i mübârizine nidâ itdürüp Karş şahrâsında nâzilken yoğlama [39b] tenbiye olınduğda deryâ-yı asâkir-i guzât nesâ'im-i gayret ü hamiyetle harekât idüp kimi cebe vü cevşenine şaykal u cilâ virmeğe ve kimi silâh ve rimâh tekmliline küşîş itmeğe 'ale'l-huşûş her melikü'l-umerâ ceng-âzmâ kullarını mâhiler gibi zırh-püş itmede ve her bir mîr-livâ şeh-bâz-ı evc-i gâzâ olan âdemlerine üskûf-püş şâhinler gibi miğfer giyürmede kezâlik sipâh u zu'emâ izhâr-ı gayret-i bî-intihâ idüp sefer yarağıyla görünmede ve kılıç gibi ilerü çekilmek için gâh u bî-gâh yararlığını 'arz eylemede dağka fevt itmedüklerinden mâ-'adâ 'âmme-i yeñiçeriyân-ı bâb-ı a'lâ ve kâffe-i sipâhiyân-ı dergâh-ı mu'allâ bölük bölük lâzımelerini tedârûke ve fevc fevc zîb u zînet mühimmâtına tehâlûkle muqayyed olup âyîn-i ziver ü şöhret bir derecede mükemmel oldu ki çeşm-i ahvelden gayrı nazîrini görmüş degül ve kavânin-i zînet ü şevket bir şabâkâda müretteb kılındı ki devr-i dîde-ver dahı bu mağûle cem'iyete irmiş degül li-mü'ellifihi

mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Ŧutdı cihât-ı sitti mühimmât-ı tûmçurak
Şöhretle töldi seb'-i semâvât u nüh revâk

Gitdi şadâ-yı velvele-i kûs-ı Rûmiyân
Güş eyledi hicaz u Şifâhân u tâ 'Irâk

Bir yire gelse niçe selâtin-i nam-dâr
Zînet yolında ancağ olurdu bu ittifağ [40a]

bu minvâl üzere melikü'l-umerâ ve mîr-livâ zümresinün taht-ı taşarruflarındaki hâşlarun her beş biñine bir müsellağ şîr-i ner ve zu'emâ fırkasınun her dört biñine bir cebelü nöker ve erbâb-ı tîmarun her üç biñine yat u yarağı mükemmel bir şağş muqarrer olup âyîn-i Âl-i Oşmân ve

⁷⁰ Allah'ım bize bela verme/bizi belalardan korusun.

kavânîni-cihân-sitâni zemîn ü zamâna ve hâzîz-i hâk u zirve-i âsmâne müşâhid ‘ayân olduḡda mü’ellif-i kitâb yine bu Şi’r-i müsteṡâbla hâzîr-cevâb oldu Şi’r:

fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün
kırmızı bayraklar açdı Őanmañuz merdân-ı ceng
Mevc urur hñn-ı ‘adüdan bañr-ı bî-pâyân-ı ceng

Surh-ser tâcı Őurâhî kelleler sâgar Şunar
Nukl-i bezm itse tuḡuñ kundaḡların meydân-ı ceng

Cüst ü cü eyler ‘adüyü tiḡlar kan derleyüp
Hancer-i bürrân zebân-ı hâl ile dir kanı ceng

Güy u çevgân lu‘bını seyr eylesün her surh-ser
Tiḡler çalduḡça her bir kelleye çevgân-ı ceng

Zâl-i merd-efgen ne ‘avretdür diyüp dir her dilîr
Rüstem-i Destân-cengem Rüstem-i Destân-ceng

Kimisi dirlik bulur kimisi ‘ömr-i câvidân
Muttaşıl luṡf üzredür ḡâzilere dîvân-ı ceng

Rezmḡahuñ bunca yıldur fâris-i yekrânıdur
Az olur ‘Âlî gibi bir merd-i hikmet-dân-ı ceng

Pes leşker-keş-i nâm-dâr kümeyt-i celâlet-licâmına süvâr olup ferden-ferdâ yoḡlamaya me’mür olan dilîrân-ı veḡa ‘ale’Ő-Őabâh atlanup ol meyâdîn-i fesîhatü’l-ercâda alaylar baḡlanup zâhir u hüveydâ olduḡları gibi evvelâ serdâr-ı kâm-kâr yeñiçeri ḡolına geşt ü güzar buyurup [Li-münŐilhi]

[40b]

fe ‘ilâtün mefâ ‘ilün fe ‘ilün
Gördi bir zümre-i tüfeng-endâz
Niçe biñ Şeh-levend-i heycâ-sâz

Cümlesinüñ fetîlesi süzân
Şanasın ejder-i Őerâr-efşân

Bir çakım kav-ı neberde her bir merd
Yanar od ṡoldı câyḡah-ı neberd

Başlarında ol üsküf-i zerrîn
Nûra ḡarḡ itdi yiryüzünü hemîn

Harbeler ceng u harbe hep hâzîr
Hıdmet-i nîze de degül kaÇır

Yutdı bir ħabbı her tūfeng evvel
İde germiyyet ile tā ki cedel

El-kışşa tūlü‘-ı şemsden daĥve-i kübrāya varınca, ol gürūh-i pür-şükūh ancak tōlaşıldı ve bir ucından bir ucına üç sâ‘ate dek güçle ulaşıldı ĥuşūşā sipeh-sālār-ı kām-kār selāmından şoñra bir vech ile şenlik eylediler ki li-mü‘ellifihî:

fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün
Yiryüzün tūtdı ol dem içre hemān
Ra‘d u berķ u şavā‘iķ u zulumāt
Her tūfek finduĥı dökildi yere
Şanki bārāndı yaĥan ķaķarāt

Neşr: ‘Ale‘l-ĥuşūş üç yüz pāre darb-zen ki her biri bir ejder-i merd-efgen ve şu‘bān-ı heycā-şiken olup tamām yaraķlanmış ve tūfeng-endāzlaruñ germiyyeti āĥirine şaķlanmış idi der-ĥāl her ra‘d-endāz-ı mümtāz fetīl-i mār-peykerini ‘alev-perdāz idüp duĥān-ı nīlgūmı zāhir ve a‘yān-ı muĥārebe fī‘l-cümle bāhir olduķda [Li-münşiihi]

fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün
Şoķdı başına şanasın her tōb
Baĥ-ı rezmūñ benefşesin tōb tōb [41a]

Biribirine girdi yirle gök
Tūtdı dünyāyı na‘ra-i āşūb

Ba‘d-ez-ān leşker keş-i kār-dān bölük ĥalkı cānibine nigerān olup iki sâ‘at miķdārı anları daĥı deverān ve selām-ı ‘ināyet-nizāmıyla iltifāt-ı bī-kerān idüp bu uslūb-ı mergūbı mūrā‘āt beglerbegiler ķolında bir iki haftada belki bir ayda müyesser degüldüĥini taĥķiķ ve işbāt itdüklerinden şoñra mīr-i mīrān olan zevāt-ı küberā selām-ı beşāret-resānlarıyla iktifā idüp her birine ikişer umūr-dīde çavuş ve birer müteferriķa-i ser-ā-ser-pūş ta‘yīn buyurup anlar daĥı mücerred cebelünūñ a‘dādın şaymaĥla ne anki an ki ismini ve resmini yazmaĥla yoķlayup bu mühimmi daĥı bu vechile itmām ve cenāb-ı müsteţābına ‘arz u i‘lām eyledüklerinde lāyık-ı taĥşīn olanlara taĥşīn ve müstaĥaķķ-ı nefrīn olanlara istimālet-i güzīn buyurilup ĥiç bir ferdi remīde ve ‘azl u itāb u envā‘-ı iķābla rencīde ķılmadılar. Li-mü‘ellifihî:

mef‘ülü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilün
Serdārımız ki ehl-i kerem ‘ayb-pūş ola
Ceng eylese ‘adūyile deryā ĥurūş ola
Meydānda sürĥ-ser didüĥüñ ķaĥbe zenlerüñ
Merdān elinde kelleleri cāmı boş ola

Neşr: Ve bi‘l-cümle izdihām-ı merdān ve müzāĥame-i dilīrān bir derecede idi ki piyadelerden bir kaç nefer [41b] zīr-i pāy-ı mevākibde ĥāke berāber ve āsīb-i raĥş-ı tündle ĥāksār ve zīr ü zeber vāķı‘ olup az ķaldı ki nüfūs-ı müslimīnden çok kimse telef ola ve niçe mübārizinūñ demleri heder olup büte-i bedenleri ĥadeng-i merge hedef ola ve bu ĥīnde zīb u zīvere nāzır ve ‘asākir-i müslimīne nigerānla bāhir olan Maķşūd Aĥa-nām kızılbaş ve aña mūrāfaķatla gelen zümre-i evbāş deryā-yı ĥayrete ĥarīķ ve āteş-i ĥavf u ĥaşyetle ĥarīķ olup bir derecede mebhūt u

lâl u meskûru'l-hâtır u keşîrû'l-bâl oldılar ki Rûmîlerün sefer-i âhîrindeki hareketleri sâ'ir leşkerün evâ'il-i 'azîmetlerindeki germiyetleri gibi olmayup niçe vech ile efvün ve cünbişleri günden güne şecâ'at-nümün idüğünü t'accüb eylerlerdi ve şîrzime-i kıvıldaş bunlarıñla âheng-i perhâş eylemek hâta-yı fâhişdür diyü hafıyyeten ve 'alâniyyeten birbirlerine söylerlerdi. Serdâr-ı 'adâlet-âşâr Qarş şahrâsında nâzil-i celâlet-şî'âr iken ba'z-ı müstahikqîn-i kibâr u şîğâr ve eşrâf u ahyârdan evvel fırsatda istid'â-yı hûkûk itdüklerinde bi-hasebi's-şer' hâlâsına emr-i şerîfleri ve **Erzurum beglerbegisi Mehmed Paşanın Qarş kolları talebiyle [42a] teftişine fermân-ı münîfleri ba'dehu Qarş müstakîl beglerbegilik olması münâsib görölüp Silisre begi hâzar bege tevçih-i lañfleri zikrindedür** Vülât-ı 'âdil ve hûkkâm-ı bî-mu'âdil ki herâyine mir'ât-ı naşfetden ehl-i rû'yete görünmeleri ve âyine-i 'adâletde aşhâb-ı hâcete 'arz-ı dîdâr-ı şadâkat itmeleri ehemm ü elzem idüğü gün gibi zâhir ve dâ'ire-i fehm u idrâkde dâyire vü erbâb-ı 'uqûl mâ-beynlerinde şâyî' ve mütebâdirdür. Hattâ ba'z-ı kuẓât ve 'adle mâ'il olan vülât hîn-i hûkûmet ve icrâ-i şerî'atde evlâd u ihvânını gayrilerle bir gördükleri belki anlar huşuşunda kendülerden töhmeti def' ve râyiha-i meyl ü muhâbâyı meşamm-ı eşhâb-ı agrâzdan ref' için sa'y ü diğkatlerini ziyâde ve levh-i zihnlerini nuqûş-ı ihmâl ve ruhsatdan sâde qaldukları mütevâtirdür. Felâ-cerem vezîr-i a'zam-ı muhterem ve destûr-ı mu'azzam-ı muhteşem şa'âdetle Qarş şahrâsında şâbit-kadem iken fuqarâ vü aġniyâdan ba'z erbâb-ı hâcât beglerbegilerden ve beglerden ve 'asâkir-i manşûre-i zafer-rehberden her kimden ki haq taleb idüp şer'ile hâlâsın murâd idindilerse berr-muktezâ-yı 'adâlet-i kâmile müsted'â-yı naşafet-i şâmîle yarar ve kâr-güzâr çavuşlar ta'yîn buyurup meclis-i şer'-i şerîfe gönderdiler ve bi-hasebi's-şer' zimmetinde hûkûk zâhir olup [42b] edâsına ta'annüd idenlerden her vech ile yüz döndürdiler. Hattâ birâder-i mihterleri ki Rum beglerbegisi Maġmûd Paşaydı şikâyetçileri gelmiş olsa himâyet itmezlerdi ve ferzend-i rûşen-güherleri ki Muġammed Beg gibi dürr-i yektâ idi andan daġı haq taleb olınsa meyl ü muhâbâyı şıyânet itmezlerdi. Li-mü'ellifihi:

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Kimseyi redd eylemezler bir 'aceb der-gâhdur
Lâ-cerem derbândan istîgnâ ider dîvân-ı şer'

Nice irgürsün t̄arîk-i haqqa zâlimler gezend
Çün 'adâlet t̄iġını elden kıomaz merdân-ı şer'

Cüy-ı eşki aqsa bir maẓlûm-ı miġnet-dîdenin
Sînesinde dürr ider her kıatresin 'ummân-ı şer'

Bu minvâl üzre aşhâb-ı mühimmât niçe yıllık haqklarını işbât ve 'asker cem'ıyyetini farz-ı fırsat-ı fâyizü'l-berekât idüp umerâdan ve aşâġır u kuberâdan her kimde haqkları var ise sühûletle aldılar ve devâm-ı devlet-i pâdişâhî du'âlarına muvâzebetlerin arturdılar egerçi ki eyyâm-ı müsâferet ve hengâm-ı naql u rihletde herkesün muzâyâka ve zârûretleri ve isti'râz huşuşuna müte'allik umûrda 'adem-i mu'âvenetleri muqarrer olmaġla küllî ta'ab u meşakkat ve nuqûd tedârükünde kemâ-yenbaġi 'usret çekmişler idi ve bu sebeble sâlâr-ı 'adâlet-yâr hâzretlerine nev'â âzürde-hâtır ve pejmürde-havâtır olup bizi ta'cîz ve taziyik itdiler. hıdemât-ı mebrûreye müte'allik olan teşvikimiz ta'vik itdiler diyü birbirleri mâ-beyninde ilüp çekmişler idi [43a] ve lâkin anlarıñ ihtiyârı şer'-i şerîf-i Aġmed-i Muġtârı temhîd idüp ucûr-ı bî-gâye ve meşûbat-ı bî-nihâye tahşil itdiler ve t̄arîk-i şer'-i metîn ve şâh-râh-ı dîn-i mübînde naşafet u 'adâletlerini mücib olan aġkâmı yürütdiler ma'a-hâzâ dâinler fuqarâ medyûnlar umerâ vü zu'emâ ya'nî haq taleb idenler zu'efâ ve hûkûk edâ idecekler aġniyâ olmaġla ol ihtimâlât mündefi' idüğüne ve çendân

zarûret çekmedükleri müşbet olup mücerred fuqarâ müntefi' idüğüne 'uçalâ müteffik u müctemi' idi ğbbe zâlik Qarş muhâfazasıyla alıkonulan Meħmed Paşanuñ serdâr-ı sabık zamanından maqbûzâtı ve bi'l-küllîye meşârif-i lâzıma ve vâridâtı yirli yirinden görilmek lâzım idüğüni Qarş qolları muṭâlebe itmekle ve kendüye virilen ħazâ'in ü zaħâ'irin defterleri şıḥhata çıkmak mühimm idüğü kirâren ve mirâren söylenilmekle sabıkâ Diyârbakırnuñ mâl defterdârlığından dergâh-ı 'âlî-i müteferriķası olan kaytâs-zâde Aħmed Efendi dâme 'uluvvehu ħuşûş-ı mezbûre me'mûr-ı bâhir ve kızât-ı müteşerri'in ve velât-ı müteverri'inden iki müfettiş-i nâdir ve dergâh-ı mu'allâ çavuşlarından bir kâr-âzmüde mübâşir ta'yin buyurılıp zımmetine lâzım gelen meblâğ u ğalle-i mîri için alınduğdan soñra zü'l-ķadriyyelüden ve ğayrdan ba'z kimesneler zevât-ı kıyımiden (doğru kişiler) ve atdan ve toğandan niçe nesne taleb idüp zımmetlerine ve âdemleri zimemine [43b] şer'-i şerif muķtezâsınca niçe ħuķûķ lâzım gelmeğın anlar daħı alvirildi ve mübteğâ-yı 'adâlet olan umûr-ı bi'l-küllîye görüldi ba'de ħal'a-ı Qarş ki kilid-i Farsdur müstaķil beglerbegi naşb olınuğı taķdîrce hem mü'ekkid-i bünyân-ı dîn u devlet ve hem mümeħhid-i erkân-ı zabt u mülket olduğdan mâ-'adâ bir beglerbegilik yer fetħ olınmış olup a'dânuñ kıahr-ı tammına bâ'ış ğuzâtuñ nuşret-i zâfer-fercâmına sebep-i ħâdiş fehm olınmağın mâh-ı şa'bânuñ on toķuzuncı ğünü ki penc-şenbe idi Qarş müstaķil beglerbegilik oldu ve eyâleti Silisre sancağı begi olup Ĥüsrev Paşanuñ dâmâdı olan ħızır bege buyurıldı. El-ħaķ bu hencâr-ı üstüvâr muvâfiķ-rây-ı büzürgvâr olup pesendide-i eşraf-ı rüzġâr ve ber-ġüzide-i ârâ-yı ebrâr idüğü ma'lûm-ı kibâr u şıġâr oldu ve mâh-ı mezbûruñ yigirmi ikinci ğünü ki yek-şenbe idi şâh-ı bed-ma'âş tarafından şulħ ricâsıyla [...] -nâm ilçisi ğelüp a'dânuñ ħavf u ħaşyetlerine ve risâletle gelenleruñ dehşet ü vahşetlerine sebep olmaķ için toblara âteş virildi ve darb-zenleruñ şadaları tâ 'ayyûķa irdi. [Li-münşiihi]

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
Otun atuşdırınca her bir toğ
'Askeri tutdı na'ra-i âşüb

Eyleyüp ħalka 'arz-ı germiyyet
Darb-zenler tutuşdı bir nevbet

[44a] Ser-leşker-i kâm-kârnuñ şiddet-i şitâdan soñra cânib-i Erzuruma 'azîmeti ve 'Acem şâhu Ĥudâ-bendenüñ vaşf-ı ħâli ve ħikâyeti ve 'asâkir-i manşürenüñ yoklama ile meserreti ba'dehu sipeh-sâlâr-ı kâr-dan ber-mücib-i fermân-ı fermân-rân Erzurumda kıapu ħalkıyyla ikâmet idüp beglere ve beglerbegilere icâzeti beyânındadır. Vaķti ki mâh-ı ramażânü'l-mübâreküñ ğurresi ğuzerân ve şiddet-i şitâ kıatarât-ı berf ü bârânla şitâbân ve aşâr-ı sermâ ve zemistân ğün ğünden mütezâyid idüğü 'ayân oldu, 'ale'l-ħuşûş şâh-ı sürħ-serân Arpa Çayırından ğurizân ve kıazvîn cânibine çekilmekte bi-şabr u samân olduğı şüyü' u zühûr buldı sâlâr-ı nuşret-yâr ikinci ğünü râħil-i celâlet-dişâr ve Erzurum cânibine 'âzim-i sa'âdet-şi'âr olup mâh-ı mezbûruñ altıncı ğünü ki rüz-ı şenbe idi. Ĥorâsân Baba-nâm menzile vâşıl ve mezâr-ı müteberrikesi ziyâreti ile şâd-mân u ħoş-dil olduğlarından soñra Erzurum beglerbegisi Meħmed Paşa ki 'asker Qarş ħavâlîsinde iken şâkileri bisyâr ve müteşekkileri bi-şümâr olup 'adâlet-i kâmile müsted'âsınca 'azl olınması lâzım ve mîr-i mîrân zümresinüñ niçeleri manşıb-ı mezbûr için muvâzıb ve mülâzım olmağın ol rüz-ı pîrüzda Meħmed Paşa 'azlle pür-ġam ve Ĥüsrev Paşa [44b] Erzurum beglerbegiliğyile ğuşâde-ħâtır u ħürrem buyurılıp âyin-i Oşmânî ve kıavânin-i cihân-bânî mübteğâsınca dest-büsle şâd-kâm ve iltifât-ı şeref-me'nüsle muħaşşâlü'l-merâm kıılınuğdan soñra beglerbegiler ve begler arz-ı ħulûş ve tehniyete ve nevbet-i ħüsrevâne şadâ-yı tağl u nefirle leşkerüñ kibâr u şıġârına beşârete başlayup tariķ-ı âmed-şod her tariķle kâmil ve

dād (u) istād vādîleri ‘avâtîf-ı ‘aliyye-i pâdişâhâneyi şâmil olmağla bir kaç gün ol menzilde ikâmet ve eyyâm-ı şıyâmı teşrîfenistirâhat-ı leşkere ruḥşat buyurılıp tâ ki mâh-ı mesfûrûn on ikinci günü geldi ve ‘alâ’im-i şitâdan herkese ḥavf u tağayyür muḳarrer oldı felâ-cerem ol menzilden daḥı göçildi ve ara ... Ḥasan Ḳal’asına gelinüp ‘ıyd-ı şerîfe dek ikâmet olındı. Fi’l-vâkı’ şâh-ı nâ-üstüvâr gâyetle ğaddâr u mekkâr idügi ma’lûm-ı kibâr u şığâr olup mebâda ğâret-i belâda cür’et ve leşker-i İslâm tağılmıḥdur diyü fitne vü fesâda mübâşeret ide diyü ḥüsn-i tedbîrle Ḥasan Ḳal’asında ṭurıldı ve ol maḳûle ihtimâlât mündefi’ olunca kemâl-i râḥatla oturıldı. Bu minvâl üzere ‘ıyd-ı şerîf geldi ve serdâr-ı kâm-kârûn simâṭ-ı ni’meti çekildi ve leşkerüñ kihân u mihânı taḳbîl-i eyâdiyle muḥterem oldı [45a]. Bir kaç gün muḳaddem cünüd-ı mevfûre yoḳlanmıḥ ve her mîr-i mîrâna birer müteferriḳa ve ikişer çavuş ta’yîn buyurılıp mevcûd u nâ-mevcûdlarında diḳḳat olunmıḥ bulunmağın rûz-ı ‘ıyduñ ikinci günü ‘askere icâzet ve begler ve beglerbegiler kışlaya gitmelerine ruḥşat bâ-ḥuşuş sefer mühimmâtını tecdîd itmelerine işâret ve Erzurum beglerbegisi ḥüsrev Paşaya Ḥasan Ḳal’asında kışlamağla beşâret ve kendüler der-ğâh-ı mu’allâ ḳullarıyla Erzurumda niyyet-i ikâmet buyurduḳları gibi âvâze-i ferḥat u neşâṭ herkesüñ şımâḥ-ı cânına vâşıl ve dervâze-i meserret u inbisâṭ bay u gedânüñ merkez-i vücûdı dâ’iresine dâḥil olup bir ṭurfe ḥâlet zâhir ve bir özge beşâset mütebâdir oldı ki herkes âlâm-ı müsâfereti unutdı ve sa’âtiyle kışlasına toğru duḥân-ı âteş gibi dütdi. Şöyle oldı ki beglerüñ ḥaşşa ḳullarından ğayrı kimseleri ḳalmadı ve beglerbegilerüñ yanlarında sipâh u zu’emâ ḳısından bir ferd bulunmadı. Bu ṭarîḳle müzâheme-i nüfûsdan yollar bağlanup teng oldı ve teḳâdüm-i cüyüşdan zemîn u zamân her cihetle bî-direng oldı. Li-mü’ellifihî:

mef’ülü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün

Bâd-ı şabâ gibi müteḥarrik ḳamu ricâl

Sâkin kimesne ḳalmadı anda meger cibâl

Allah ki itdi göçmede ehl-i sefer şitâb

Ancaḳ olurdu bahre bu cünbiş bu inḳilâb [45b]

Sâlâr-ı kâm-kâr ise ‘umümâ yeñiçeriye ve ebnâ-yı sipâhyân olan niçe biñ merd-i cerî’e ḥuşuşâ ‘ulüfeciyân-ı yemîn u yesâre ve çavuşân-ı ḥıdmet-güzâr-ı sabâ-reftâra ze’âmet müteferriḳaları nâmına olan ekâbir-i aḥyâre kâffeten Erzurum beglerbegiligine müte’alliḳ nevâḥî ve ḳurâda kışlamaḳ emr eyleyüp herkese ḥällü ḥâllerince köyleri ta’yîn olındı ve yeñiçeriye ve bölük bölükden bölüğe ḳaryeler emr olındı. ‘Avâtîf-ı ‘aliyye-i şâhâne ve merâḥim-i celile-i ḥüsrevâne ‘asâkir-i manşûre-i ḥoş-ḥâl ve izdiyâd-ı merâtible müreffehü’l-bâl itdügidir. ‘Âdât-ı ḥamîde-i mülûk ve ihtiyârât-ı pesendide-i ḥüsrevân-ı ‘adâlet-sülûk ḥuşuşâ âyîn-i ḳadîm-i şehriyârân-ı pişîn ve ḳavânîn-i müstedîm-i selâṭîn u ḥavâḳîn bunuñ üzerinedür ki emekdârlara ri’âyet ḥıdmet-güzârlara himmet ve ‘inâyet olinup zehr-âb-ı şedâ’id-i sefer def’inde teraḳḳiler mânend-i şeker-i mükerrer ola ve ıztırâb-ı ehâliyi geşt ü güzer iktisâb-ı merâtibe mübeddel olup herkesüñ nihâl-ı âmâli nev-ber-i merâm ve nev-bâve-i behre ve kâmla dil-nüvâz u cân-perver ola tâ ki ḥıdemât-ı mebrûre-i âtiye vafûr-ı ihlâş u mütâba’atle edâ olına ve taḥşîl-i ecinne vü silâḥ ve tekmîl-i âsine ve rimâḥ-ı mezâyâsı meyâdîn-i sa’y ve ğayretde

[46a] mütefavîit ve mütezâyid bulına. ‘Ale’l-ḥuşuş ki ‘ale’t-tevâlî dört sene cihâd u ğazâyla mücib-i meşûbât-ı ḥasene ve ḥarc u ḥasâret-i bî-intihâyla müstevcib-i ucûr-ı müstaḥsene vaḳî’ olup metâ’ib-i bedeniyye muzîl-i ḳuvvet-i cismâniyye ve meşârif-i mâliyye muza’af-ı ḳuvvâ-yı nefsâniyye belki mâni’-i lezâ’iz-i ruḥâniyye idügi muḳarrer ola. Nite ki âlâm-ı müsâferet bu ebyâtımızda fi’l-cümle işâret ve aşḥâb-ı diḳḳate rivâyet olunmıḥdır. **Nazm**

fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilātün fe 'ilün
‘Älemün rāhatı ğam ŧenligi vīrāndur hem
Lezzet-i devleti zehr ile yeksāndur hem

Bunda rāhat dileyen ğāfil ü lā-ya'kıldur
Bunda āsāyış uman cāhil u nā-dāndur hem

Keşret-i ğayl u ğaşem mūcib-i endūh u nedem
Vefret-i nāz u ni'am bā'iş-i ħüsrāndur hem

Ger sipāhī isen aĝrak ne boĝaz aĝrıĝıdır
Ester istersen eger 'illet-i ħirmānidur hem

Bār-ĝirūñ saña her birisi bir bār-ı girān
Seni bir lu'b ile deng itmede ħayrāndur hem

Bir iki nekbetiden ħahr çekersin yük yük
Kimi ħar-bende anuñ kimi ŧütür-bāndur hem

Gül añılmaz sefer üstünde gülünmez ancak
Söylenen anda gül efsāriyle pālāndır hem

Gāh olur otlara yaĝar seni otluĝ elemi
Arpanuñ dānesine bir zırh? erzāndur hem

Bre yüklet bre göç dimesin de leyl ü nehār
Güc olur ħaşılı ŧanmañ sefer āsāndur hem

Ne ħadar salĝanat artırsa belā artuĝ olur
Eksilür zevĝ u ŧafā rızĝ ise talāndur hem

Neşr: Bundan ma-'ādā dünyā menāzilinūñ ħahrı ve sefer ŧedā'idinūñ kāse kāse zehri [46b] bu ebyātımızda daĝı ĩrād ü imlā kılnmıŧdır. [Li-münŧihi]

mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün mefā 'ilün
Ĝdāmız kāse kāse zehr ider her dem nöker ħahrı
'Acā'ib devre geldük ŧimdi hep begler çekerek ħahrı

Fenā ser-menzilidür rāhat umma dār-ı dünyāda
Müsāfirde cüdā olmaĝ ne mümkindür sefer ħahrı

Elemdür ĝuŧşadur ħükm ehline maĝza siyāsetdür
Seyislerle bir iki nekbetī ħar-bendeler ħahrı

Ķaĝarı ŧeş cihetden üŧtürūñ ğam ĝuŧşadur gerĝi
Velī ester ħaĝarınūñ da andan beş beter ħahrı

İkide birde ben sâlâr-ı hayl-i reh-revânım dir
Nedür yollarda çaķ başdan şütür-bân gibi har ķahrı

Ķaraņu gicelerde yol yitürmek özge miĥnetdür
Ĥuşuşâ niçe yolsuz rüstâyî rāh-ber ķahrı

Ķam-ı pālânı ancak har-mizâc olan çeker ‘Âlî
Eger böyle ķalursa niçe yıl ķusķun semer ķahrı

[Nesr]: Egerçi ki bu zıkr itdügimiz ģamlar ve merāhil ü menâzilde çekilen elemler müttefikun-‘aleyh-i cumhür ve mu‘teddün-bih-i aşhâb-ı ĥuzürdür ve lâkin cihād u ģazâ bâ‘iş-i maĥfret-i Mevlâ ve müriş-i meşubat-ı bî-intihâ olduğdan ma-‘adâ ol şevâb-ı müsteĥabuñ lezzeti hezârân hezâr ta‘ab u meşakķati telĥ-kām olan ģâzîlerden zâyil eylemek ve encümen-i kâr-zâruñ şehd-i şehâdeti şür-âb-ı cerâyim u ma‘şiyyeti telezzüzât-ı firdevse mübeddel itmek muķarrer olup imtidâd-ı zahmet sebab-i vüfûr-ı rahmet ve izdiyâd-ı ta‘ab u miĥnet mücib-i derecât-ı cennet idügi müşbet olmaĥla mücâhidler ol elemlerden üşenmezler ve mübârizler ol maķüle derd u ģamlardan ģücenmezler. [47a] El-ķışsa serdâr-ı ‘âlî-himmet zümre-i ģuzâta bezl-i inâyet idüp umerâya kırķar ellişer biñ aķçe teraķķîlerle ri‘âyetler ve zu‘emâya ikişer üçer biñ aķçe ve erbâb-ı tîmâra biñ beşer yüz aķçe virgüleriyle ‘âĥfetler ĥuşuşâ beglerbegiler ve begler yoldaşlıķların müşâhede idüp defterle ‘arz eyledükleri mücâhidlere ķânûn-ı ķadîm mücîbince himmetlerle re‘fet ü şefkatler buyurup bu muķâbelede eger küttâb u eger umerâ vü mensübât bir ferdden aĥz-ı rüşvete ve ‘ayn-ı tama‘la bir ĥâcet ehlerinden celb-i mâl ü mülkete ķâdir olamayup ‘îrz-ı saltânatı muĥill bir vaz‘-ı nâ-sezâ vâķı‘ olmadı ve serdâra sırr-dâr olan erbâb-ı ķalem ĥâme gibi eller eline baķmadı ancak ķânûn üzere ücret-i mu‘ayyenlerini aldılar ve herkesüñ şafaĥât-i âmâline kemâ-yenbaĥı toĥrulıĥla ķalem çaldılar. [Li-münşihî]

fe ‘ilâtün mefâ ‘ilün fe ‘ilün
İçi zer şeklidür diyü ķorķup
Kimsenüñ kimse ķoķmadı ģülünü
Şu gibi herkes egriligi ķoyup
Yel gibi tütüdi toĥruluk yolunu

Fi‘l-vâķı‘ [mışrâ‘] *Kâr-ı ĩn çeşme zi-her-çeşme ĥarâbest mera*⁷¹ mefhûmı üzere deryâ-yı tama‘da şinâverlik iden mürteşiler mâhivâr direm ü dinâr cem‘ine küşiş itmeĥe ķâdir olmazlar mâdem ki serdâr-ı deryâ-dil cenâbını ol maķüle aĥz u celbe mâ‘il görmeyeler zîrâ balıķ başdan ķoķduĥı [47b] meşel-i meşhürdür ve şahrâ-yı ĥırş u talebde yel gibi tekâpü iden râşîler ‘arz-ı tuĥaf ü yâdgâr ve nişâr-ı nuķûd-ı bî-şümâra cür‘et idemezler tâ ki sipehsâlâr-ı ‘âdil ve keremkâr-ı bî-mu‘âdil ĥâzretleri nehr-i revân gibi bâĥ u râĥ-i ĥüsn-i rızâda sâ‘ir ve bostân-ı celb u irtişâda dâ‘ir idügin bilmeyeler bu sebebden ki şu başından bulandügi dillerde mezkûrdur. Li-mü‘ellifihî:

mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün fa ‘ülün
Belî leşker olur serdâra tâbi‘
Ĥuşuşâ kim ola celb-i menâfi‘

⁷¹ Bu çeşmenin işi, pınarın başından bozuktur. (“Bu pınarın işi diĥer bütün çeşmelerden daha haraptır” bkz. Coşķun Ak, *Muĥibbi Farsça Divan*, Nobel Yayın, Ankara 2006, s.73)

Serdâr-ı pāk-niyet ü sipehsâlâr-ı şâfi-ṭiyet ḥâzretleri evkât-ı âsâyiş ü rāḥat ve sâ‘ât-i ṭā‘ât ü ‘ibâdetde cenâb-ı Kird-kâra namâz u niyâzını iḳşâr ve tesbîḥ ü tehlîlinde tazarru’ u tevaḳḳu‘ını bisyâr idüp eṭrâf u cevânibüñ a‘dâ-i bed-kîşden şiyânetine ve ser-ḥadd-i memâlik olan mesâliküñ sürḥ-serân-ı bed-endîşden ḥıfz u ḥirâsetine rây-ı bî-nazîr ve tedbîr-i dil-pezîr itdügidir. Çünkü ‘asâkir-i nuşret-me‘âşir zânü-yı âsâyişde zünüde (?) ve serdâr-ı sa‘âdet-mezâhir resm-i rāḥat u iḳâmetle âsüde oldılar zât-ı pāklerinde merküz olan envâr-ı rüşd u şalâḥ ve zihni derrâklerinde mermüz olan esrâr-ı fevz u felâḥ bürüz u zühür eyleyüp şalât-ı mefrûzadan ma‘adâ işrâḳ ve teheccüde müdâvemetleri ve şebân-rûz [48a] evrâd u tilâvete muvâzebetleri ‘ale’l-ḥuşûş günde iki def‘a baş-ı simâṭla ‘askere bezl-i ni‘metleri ve her ni‘met şoñunda izḥâr-ı tazallüm iden fuḳarâya icrâ-ı aḥkâmı merḥametleri ve işti‘âl-i nâ‘ire-i zulme iştiğâl iden zalamenuñ iskâtına sa‘y u diḳḳatleri ve haftadan haftaya Cum‘a namâzına çıḳduklarınca ğurebâ vü mesâkîne taşadduḳ-ı bî-nihâyetleri ve vaḳt-i furşatda ve hengâm-ı ruḥşatda yine âzmayiş-i silâḥa cüll-i himmetleri ve ḥuşûş-ı mezbûrda ḥuddâm-ı vâlâ-maḳâm zümresine terĝîb ve delâletleri muḳarrer olduḳdan ğayrı ser-ḥadd beglerine ve Tiflîs ve Ḳarş ve Van beglerbegilerine lâ-yenḳaṭı‘ evâmîr-i ‘aliyye gönderüp istimâletleri lâ-siyyemâ nevâziş-nâme-i nâmîleriyle mü‘eşşir naşîḥatleri kezâlik gerek Gürcistân semtine gerek sürḥ-serân ṭarafına dîde-i intibâḥla enzâr-ı ‘âliyyeleri ve yine ol merz-u-bümde ya‘nî ḥavâlî-i Erzurumda kışla fermân olınan leşkerüñ zaḥâ‘ir ü mühimmâtına müte‘allik tedâbîr-i sâmiyyeleri ‘alâ mâ huve’l-me‘mül bel ezîd mine’l-mes’ül (umulduĝu gibi hatta istenilenden daha fazlası) vücûda gelmişdi ve herkes ḥısâl-i ḥamîde ve aḥlâḳ-ı pesendîdelerinden rızâ ve şükrân gösterüp sa‘âdetlü pâdişâhuñ devâm-ı devlet ü sa‘âdeti du‘âlarına ve kendülerüñ merâtib-i cihâd u ğazâda irtikâ-yı rütbeleri şenâlarına küşîş üzere idi. [48b] Bundan mâ‘adâ ĝâḥ u bigâḥ ‘atebe-i ‘aliyye-i sipihr-iştibâḥ türâbından ḥâşşâ derbânlarla ḥaṭṭ-ı hümâyün ve nâme-i ‘inâyet-meşḥûn gelüp istiḥbâr-ı eṭvâr u istifsâr-ı esrâr itdüklerince aḥsen-i vechile cevâbları ve vâḳı‘a muṭâbîḳ ve mizâc-ı şerîf-i şehri-yâriye muvâfiḳ edâ-i bâ-şevâbları daḥı muḳarrer idi. [Li-münşiihi]

fe ‘ilâtün mefâ ‘ilün fe ‘ilün
Diḳḳat ehli daḳîḳa fevt itmez
Çalışur ḥıdmetine her sâ‘at

Yusûfî-ḥulḳ olan vezîr-i ‘azîz
Pâdişeh ḳulluĝın bilür devlet

Bâ-ḥuşûş ol zât-ı nâdire-dân
Feylesof-ı mevşûfü’l-beyân

Nişân-ı ‘âlî-şân ḥıdmetinde her ân midâd gibi cârî ve her zamân ḥâme-şifât tekâsül ve ihmâlden ‘ârî olup fuḳarânuñ def‘i intizârını murâd idinürlerdi ve aşḥâb-ı taraşşuduñ ref‘i teḳayyüdlerini şevâb-ı dü-cihânı farz iderlerdi. Bu ṭarîḳle cism-i nürânîleri dâ‘imâ mâḥ-ı nev gibi inḥinâda ve benân-ı mevhibet-resânları şihâb-ı şâḳıḳ gibi ĝâḥ u bî-ĝâḥ ḥıdmet-i ṭuĝrâda iken ṭab‘-ı naḳḳâd bu ĝüne dürr-i maẓmûn ve cevâhir-i zevâhir-i meknûn inşâd eyledi. [Li-münşiihi]

fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilün
Ḳalem alup ele Paşa egilüp çekse nişân
Görinür âyet-i nûn ve’l-ḳalemüñ sırrı ‘ayân

Yâ meger hük-m-i hudâyile nişâna irişür
Kâbza-i kudret-i hağdan yine bir tîr-i kemân [49a]

Beyza-i tâ'ir-i devletdür o tevķî' -i şerîf
Anı yazıda bulan oldu hümâyün-ı zamân

Her kaçan hâmesi tuğra kafesin resm itse
Dâ'imâ şekli hümâ gibi tutar anda mekân

Biri şer' üñ biri dinüñ biri İslâmuñdır
N'ola üç sancağ açarsa o nişân-ı zî-şân

Mülket-i saltanatuñ bâğ-ı murâdı gibi ol
Kalmış üç servüñ ayağına iki cüy-ı revân

Şâh-ı nâ-bînânüñ tekrâr ilçisi gelip serdâr-ı a'zâmuñ dâmen-i 'inâyetine teşebbüşle istid'â-yı şulh itdüğü lâkin zîr-i pây-ı mevâkib olan memâlikden ba'z-ı yerler silk-i hükümet-i pâdişâhîde dâhil olmasını munâfî-i rumûz-ı işrâb itmekle risâletle gelenlere göz habsi buyurıldığıdır. Zihî kuvvet-i dâverî ve kudret-i tevângerî ki fermân-rân-ı mülk-i 'Acem ve mâlik-i memâlik-i Efridûn u Güstehem olan Muhammed bin Hüdâ-bende serdâr-ı Cem-cenâb-ı İskender-me'âbuñ meclis-i şalâbetinde ser-gerân ve ser-efgende olup ile'l-ân üç def'a ilçileri gele ve her nâmesinde enva'-i tazarrû' u niyâzla şulh recâsın eyleye. Pes hağan-ı a'zam kağan-ı ekrem sultânul-'Arab ve'r-Rum ve'l-'Acem fermân-rân-ı tavâ'if-i Türk ü Deylem âteş-endâz-ı memâlik-i Efrenc ve Rus zemzeme-perdâz-ı mesâlik-i Boğdan ve Üngürüs a'nî bih pâdişâhumuz sultân Murâd Han *dâmet saltanatahu ilâ inķırâzi'z-zamân* hazretlerinin 'azamet-i kâmile-i 'ulyâ [49b] ve celâlet-i şâmîle-i 'uzmâları bundan kıyâs olına ki şâh-ı mülk-i 'Acem olan Hüdâ-bende bir bendesinden kirâren ve mirâren istid'â-yı 'âtîfet u merhamet ide ve yarar u kâr-güzâr ilçileri hâk-i pâyına rüy-mâlle iftihâr iderek defâ'atle gele gide imdi kendülerüñ rütbe-i râtibeleri bundan dağı *kema hüve hağkuha* ma'lûm olur ve 'ibâd-ı 'inâyet-mu'tâdınüñ mertebe-i sâmiyyeleri bu mazmûn-ı 'izzet-mağrûnla da zâhir ü mefhûm olur. Felâ-cerem serdâr-ı 'âlî-miğdâr hazretleri nefsi-i Erzurum'da âsâyiş üzere iken mâh-ı zî'l-ħiccetü'l-ħarâmuñ dördinci günü şâh-ı ekmeñ-nigâh tarafından Tâbût-nâm bir pîr-i fertüt ki ħanlarınıñ umûr-ı dîdesi ve vükelâsınıñ kâr-âzmüde-i ber-güzîdesi imiş iki yüz miğdârı sürħ-serân kendine hem-râh u hem-'inân ve risâlet tariķinde dâmen-der-miyân ve şitâbân olup Erzuruma vaşıl ve bir münâsib mağalde nâzil olduklarından soñra cânib-i mirîden zâd u zevâdeleri ta'yîn olındı ve ihtiyârât-ı selâtîn-i selef mücibince rafz ve ilhâdları mâni'ül-iltifât olmayup ekrimü'z-zayf ħadîşinüñ mazmûnuna mütâba'at kılındı ħıbbe zâlik sürħ-serân-ı risâlet-mesâlik serdâr-ı kâm-kâruñ [50a] dest-bûs-ı şeref-me'nûslarına mütehâlik olup irtesi germ-â-germ-i dîvân ve cem'iyet-i erkân u rû-şinâsân olduğda li-mü'ellifhi:

fa'ülün fa'ülün fa'ülün fa'ülün
Döşendi bisâţ-ı munağğaş müzehheb
Mesânid müzeyyen arâyik müretteb

Ekâbir mu'anven e'âzım mülebbes
Levâzım mükemmel 'asâkir-i mücennes

Miyân-besteler geydiler câme zer-keş
Ser-â-ser mülevven müzehheb münakkaş

Geçüp şadr-ı kürsiye serdâr-ı a'zam
Oturdu mü'eddeb müvekkar mükerrem

Cebînde âşâr-ı envâr-ı 'izzet
Nigînde esrâr-ı ahkâm-ı şevket

Yüzinde sözinde özinde gözinde
Nebâhat hâlâvet şalâbet 'inâyet

Kemâli mükemmel cemâli münevver
Edâsı muhayyel kelâmı müfesser

[Nesr] Vaqtî ki Tâbüt Han ve sâyir surh-serân taqbîl-i eyâdiyle kâm-rân ve beyne'l-e'âlî müşârün ileyh-i bi'l-benân oldılar. Serdâr-ı 'âlî-rütbetün kemâl-i şevket ü şalâbeti kendülere mücib-i havf u haşyet olup kemâ-yenbağî murâdlarını edâya ve kemâ hüve haqqkuha muqtezâ-yı fu'âdlarını 'arz u inhâya qâdir olamayup hulâşa-i kelâmlarını mazmûn-ı nâmeye ta'lîk itdiler ve maqşûdları maqşûduñ risaleti gibi şulh u şalâh idüğünü taħkîk itdiler. Fe-emmâ şâhuñ nâmesindeki niyâz u tazarru' ve kendülerün taqrîrlerine havâle olunan iltimâs ve tevaqqu' [50b] bir mertebede idi ki dillerle şerh olunmaz ve 'arz-ı 'ubüdiyyet ve mutâba'atlerine gâyet u nihâyet bulunmaz ve bi'l-cümle zübde-i kelâmları ve nebze-i merâmları bu mazmûn-ı belâgat-encâmı şâmil idi. [Li-münşihî]

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Sensin ol şîr-i ner-i bîşe-i heycâ vü neber
Sensin ol nâmver-i şadr-ı mu'allâ-yı kerem

Hâme-i sihr-eşerüñ tut ki 'aşâ-yı Mûsâ
Tur-ı himmetde kefindür yed-i beyzâ-yı kerem

Nice genc olsa tılısmını açar dest-i 'aâ
Ne harâb olsa şeneldür anı bennâ-yı kerem

Niye maħrûm kalur şâh-ı kerem luţfuñdan
Kalmadı bir kişi 'ahdüñde müberrâ-yı kerem

Pâdişâhuñ kulıdur hâzretinüñ muhlişidür
Müsteħağdur ne kadar kılsa temennâ-yı kerem

Ve lakin hâtime-i kelâmda merhûm-ı mağfûrûn-leh Sultân Süleymân han-ı eskenallahu bi-'alâ kuşürül-cinân⁷² hâzretleriyle şâh-ı Tahmâsb mâ-beynlerinde vâkı' olan şulhuñ 'ahd-nâmesi şüretin ibrâz idüp yine ol sinor üzere muşâlaħa taleb ideriz ma'nâsını işrâb itdükleri gibi leşker-keş-i kâr-dânuñ mizâc-i şerîfleri müteğayyir ve âyine-i hamîr-i münîrleri muğber ü mütekeddir

⁷² Allah onu cennet saraylarının en yücesinde iskan etsin/ yerleştirsın.

olup bu hencâr-ı nâ-sâzkâr maṭbû‘-ı şehriyâr-ı ‘âlem-medâr degüldüğünü bilürken ve velâyet-i Şîrvân ve Gürcistân dâhil-i memâlik-i ḥâkân-ı cihân olmaduğı taḳdîrce râyiḥe-i muşâlaḥa-ı istişmâm mümkün degüldüğünü idrâk kıılırken neden ki bu maḳûle güftâr-ı nâ-sezâ [51a] ve kelâm-ı ḥuşûnet-nümâ inhâ idemez diyü zümre-i revâfîze küllî itâb ve Tâbût-ı mürde-dile ve mürdesine ‘ayn-ı iḳâb u ‘azâb niçe düşnâm-ı bâ-şevâb buyurulduktan şoñra emr-i celîlleri şâdir olup ol fark-ı zâlleden olan fırḳa-i ḥazaleye göz ḥabsi ile maḥbûs ve tâ şâhlarından cevâb-ı maḳûl gelince ḥalâş u rehâ bulmadan me’yûs buyurdılar ve kendüleri levâzım-ı ḥıfz ve ḥerâset-i vilâyet ve mühimmât-ı ‘asâkir-i zafer-menḳebet olan umûra mübâşeret ve evvel bahârda vâḳi’ olacaḳ sefer-i zafer-reh-ber ḥuşûşına mübâderet üzere oldılar.

Simon-ı maḡbûn ki Gürciyân mâ-beyninde mezkûr ve kıızılbaş içinde Maḥmûd Ḥan dimekle meşhûrdur ‘aklı başına gelip ‘işyânına nedâmet ve tuḡyânından inâbetle oḡlını südde-i seniyyeye risâle ta’ahhüdi ve ‘afv-ı cerâ’imine istircâ-yı inâyet-i şehriyârî itdügidir: Gürcistân meliklerinin nâmdarı ve nâmıyla bülend-iştihârı olan melik-i eşher ve mütemellik-i nâmver ki dâyimâ südde-i seniyye-i ‘ulyâ türâbına mütâba’atle ‘arz-ı ‘ubûdiyyet idegelip ḥattâ bir iki kerre şâh-ı Tahmâsb bu ḥâlınden ötüri mezbûruñ üstüne leşker çeküp lâkin müşârün ileyh uğur-ı hümâyûnda vâḳi’ olan şadâḳat u mütâba’atden [51b] dönmeyüp küllî ceng u cidâl ve kemâ-yenbaḡi ḥarb u kıtâl olunmaḡla Simon ḥabs-i şâha giriftâr ve on beş yıl miḳdârı elem-keşide-i rûzgâr olup âhirü’l-emr babası Levârsab ? nâmına olan merd mürd olup taḥt-ı taşarrufındaki kılâ’ ve nevâḥiden nefis-i Tiflis ḳurâ ve ziyâ’ıyla veled-i kihteri Dâvûd Ḥan’a ve Güri ḳal’ası cemî’-i muzâfâtı ile ferzend-i mihteri olup Simon dimekle ma’rûf olan Maḥmûd Ḥana intikâl eyleyüp fe-emmâ ḥabs-i elimle müşevveşü’l-ḥâl ve ḥalâş u rehâ semtinden her cihetle fâriḡu’l-bâl olup mülkine dest-res bulması muḥâl ve ehl u ‘iyâline muvâşeleti fâsid ḥayâl idüğünü bilürken ḥikmet Ḥüdânuñdur. Merḥûm serdâr-ı sabıḳ ‘asâkir-i manşûre ile Tiflîs ve Şîrvâna lâḥıḳ olduḡda şâh-ı mekkâr ḥile-i cibilliyesini âşikâr itmek üzere Simonı ḥabsden rehâ ve ḳarabaḡ beglerbegisi nâmına ba’z-ı sürḥ-serân-ı güm-rehân Tiflîs ḥavâlisine ilḳa ve fitne fesâd semtine müdavâmetini işrâb u imâ belki ilzâm ve inhâ itmekle Simon-ı nâ-dân ya’nî Maḥmûd Ḥan ülke ve düdmân talebinde dâmen der-miyân ve ḡâret ve şenâ’at ṫariḳinde rûzân u şebân şitâbân olmuşdı sipeh-sâlâr-ı sabıḳ ise Tiflîs’den [52a] ‘avdet itmiş ve şiddet-i şitâ’asâkir-i müslimîni pür-zücret itmiş bulunmaḡın def’ine tedârük müyesser olmayup ḳalmışdı binâ’en-‘alâ-zâlik Simon-ı şenâ’at-mesâlik derbend bekleyen kuṫṫâ’-ı ṫariḳ gibi ḥıyânetde ve Şîrvân ve Tiflîs ṫarafından Erzüruma çekilüp tenhâ düşen ber-geşte-ḥâlleri ḳatlı ḡâretde ile’l-ân envâ’-i mekr u firîble nümâyân idi felâ-cerem leşker-keş-i kâr-dânıñ ḳudret-i tâmmesini bilüp ve Tiflîse beglerbegi naşb olunan Yûsuf Paşanuñ kendüye müte’allıḳ olan tedârükünü ṫuyup ‘ale’l-ḥuşûş sa’âdetlü pâdişâh-ı İslâm ve şâhib-ḳırân-ı zafer-fercâm cenâbına itâ’at mürîş-i devlet ve ḥıyânet mücib-i nekbet idüğünü idrâk kıılıp kemâ-yenbaḡi istiḡfâr u inâbetle sürḥ-serân ṫarafından rûgerdân olmaḡa lâ-siyyemâ şâh cânibinden duḡterini ḥanlardan birine tezvîc için gelen ḥâşşa-i ḳürçileri me’ḥûz u merbûṫ serdâr-ı kâr-fermâ ḥazretlerine göndermeḡe ve anlarıñ rây-ı şerîf ve tedbîr-i münîfleri üzere Menuḳehr Muşṫafa Paşayı dâmâd idinüp ârâyiş-i düdmân idinmeḡe ve ferzend-i yektâsı ki nihâl-i ‘ömrünüñ nevber-i girân-beḥâsıdur bi-tariḳi’r-rehn ‘atebe-i ‘aliyye-i şehriyârîye irsâl itmeḡe ta’ahhüd idüp ‘afv-ı cerâyimine [52b] istid’â-yı ‘âṫıfet-i pâdişâhî ve Tiflîs beglerbegligi ki ḳadîmî ülkeleridür eyâleti kendüye tevcîh olunup ḳavl mevâcibini edâ itdükden ḡayrı sâl-be-sâl yüz biñ sikke altun ḥarâc irsâl itmek üzere ḥuşûl-i merâmı bâbında istircâ-ı inâyet-i şâhenşâhî eylemeḡin mâ-hüve’l-vâḳi’ der-i devlete ‘arz olındı ve ‘afv-ı cerâ’imi oḡlunuñ ‘atebe-i ‘ulyâya irsâline ta’lîḳ kıılındı. [Nazım]

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün
'Aklı başına geldi Simonuñ
Tâcını depti şâh-ı mağbûnuñ

Kâfir iken muğaddemâ qarabaş
Bir kızılbaşçığ oldu ol evbâş

Cân u dilden gelürse İslâma
Aç 'imâme gerek o nâ-kâma

Küfr u rafzın merâtibin gördi
İki vech ile dūzağa girdi

Ba' d-ez-ân kim ola Müselmân ol
Görinür ser-bülend-i akrân ol

Sâlâr-ı şâhib-râyûñ hūsn-i tedbiri ve sene-i âtiyyenüñ nezl ve 'avârızına müte'allik rây-ı dil-pezirî huşûşâ eṭrâf-ı memâlike şiddet-i şitâda çavuşlar gönderildiği ve evvel-bahârda sefer tenebbühine evâmîr-i 'aliyye irsâl olunduğudur. Cünüd-ı mevfûre ve cüyüş-i nâ-maḥşûre ki üç yıl 'ale't-tevâlî sefer seferlediler ve cemî'-i mâ-meleklerini dîn-i mübîn yolına ḥarca sürdiler. Pes dördüncü senede ki tekrâr sefer tenebbühin icâb ider ba'z-ı [53a] aḥvâl vâқи' oldu kemâ fi'l-evvel yarağ u yatları mükemmel olup evvel-bahârda herkes sefer-i hümâyûna ḥâzır ola ve cümle mühimmâtını âmâde vü müheyyâ eyleyüp bu cânibden emr-i 'âlî-vürûduna muntazır ola diyü eṭrâf u eknâfa ḥıdmet-güzâr ve şabâ-refṭâr olanlar gönderilüp mü'ekked tenbîh olındı ve nezl u zehâyir ki bâ' iş-i kuvvet-i 'asâkir-i nuşret-ma' âşirdür anuñ daḥı leşkerden muğaddem Erzuruma ulaşmasına her vilâyete evâmîr-i 'aliyye gönderildi ve nüķûd-ı derâhim ü dînâr ve ḥazâ'in-i mütেকâşir-i dâr u diyâr ki leşker-i zafer-reh-berüñ rûḥ-ı revâmı ve sebep-i refâhiyyet-i bî-kerâmı belki mühimmât-ı seferüñ a'zamı ve lâzımât-ı geşt u güzerüñ cümleden muğaddemi oldur Mısr-ı kâhireden ğayrı memâlike çavuşlar gönderildi ve eṭrâf u cevânibüñ ḥızâne-i 'âmire defterdârlarına te'kid ü tehdidle ḥazîne irsâli emr olındı. El-ḥağ serdâr-ı deryâ-dil ve sipeh-sâlâr-ı bî-mu'âdil cenâbına hezâr taḥsîn ve bî-şumâr âferîn ki levâzım-ı ceng ü peykârda ve şıyânet-i ser-ḥadd ü aḳtârda daḳıka fevt itmedüklerinden ğayrı sene-i âtiye muğaddemâtına daḥı tedârükleri huşûşâ fetḥ u teşḥîr umûruna vaḳtiyle mübâşeret ve tehâlükleri herâyine âyine-i rây ü tedbîrlerinde çihre-nümâ [53b] ve âb-gîne-i zamîr-i münîrlerinde kemâl-i nûr u tâbla hüveydâdur. Felâ-cerem eyyâm-ı şiddet-i şitâ ve hengâm-ı kuvvet-i sermâda Anaṭoli ve karamân ve Öül-kadriyye ve Rum ve ḥaleb ve Şam ve Diyârbekr ve Erzurum beglerbegilerine mü'ekkid emrler gönderilüp nezl huşûşuna bi'z-zât mübâşerete me'mûr kılınduklarından ğayrı taḥt-ı eyâletlerindeki kużâta daḥı nezl iḥrâcında mu'âvenetleri ve fuḳarâyı zulm u ta'addiden kemâ-yenbağî ḥimâyetleri fermân olındı ve sene-i âtiyesinin sâbıḳaya kıyâs olunmayup ümerâ ve sipâh ve zu'emânüñ cebelülerince ve beglerbegilerüñ ve ğayruñ tîmâr ve ze'âmete mutaşarrıf olan âdemleri başka yoklanmasında bi-vechin mine'l-vücûh irtiyâb câyiz olmayup herkes aña göre ğayret-i kâmile ile gele ve çekdüğü ğayrete göre iltifât ve rağbetler ve teraḳḳîler ve ri'âyetler müşâhade kıla diyü tenbîhat.